SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLERDE ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

CİLT II

EDİTÖRLER
PROF. DR. HAKAN ALTINTAŞ
PROF. DR. MUSTAFA METE
DOÇ. DR. NEBİYE KONUK KANDEMİR

Mart 2024

SERÜVEN YAYINEVİ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Mart 2024

ISBN • 978-625-6319-09-7

© copyright
Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.
The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA
Telefon / Phone: 05437675765
web: www.seruvenyayinevi.com
e-mail: seruvenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 47083

SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLERDE ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

CİLT II

Mart 2024

EDİTÖRLER

Prof. Dr. HAKAN ALTINTAŞ
Prof. Dr. MUSTAFA METE
Doç. Dr. NEBİYE KONUK KANDEMİR

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1..... **1**

PUSLU KITALAR ATLASI ROMANI HAKKINDA BIR İNCELEME

Hünkâr KARACA YALÇIN

Bölüm 2..... **13**

CENTO MERKEZİ ANTLAŞMA TEŞKİLATI (1959-1979)

Ayşegül ŞENTÜRK YİĞİT

Bölüm 3..... **49**

WILLIAM DAVID ROSS'UN AHLAKI TUTUMUNUN FARKLILIĞI ÜZERINE

Filiz BAYOĞLU KINA

Bölüm 4..... **61**

KADIN GIRIŞIMCILERIN AILE YAŞAMINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN DEMOGRAFIK DEĞIŞKENLER BAĞLAMINDA INCELENMESINE YÖNELIK BIR UYGULAMA

Elif ŞAHİNOĞLU, Seçil GÜRÜN KARATEPE

Bölüm 5..... **83**

FEMINIST GÜVENLIK ÇALIŞMALARI KAPSAMINDA BALKANLARDA KADINLARIN GÜVENLIK MÜCADELESI::BOSNA SAVAŞI VE KADINLAR

Nurgül SARSILMAZ

Bölüm 6..... **97**

NIETZSCHE'NİN, "İNSAN", "AHLAK" VE "DEĞER" ANLAYIŞI

Gökçe SARI

Bölüm 7..... **115**

BORDERLINE KIŞILIK BOZUKLUĞU

Fulya BEKTAŞ, Pervin TUNÇ

Bölüm 8.....155

POLİTİKA-EKONOMİ ETKİLEŞİMİNDE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR: SİYASİ KONJUNKTÜR KURAMLARI

İbrahim Halil UÇAR

Bölüm 9.....177

FEMİNİST SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEPREM AFETİ VE ZORUNLU GÖÇ YAŞAMIŞ KADINLAR

Aybike Betül MARAL

Bölüm 10.....197

SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR VE SOSYAL HİZMET

Salih KARİP, Merve TEKİN

Bölüm 11.....215

HANEKE'NIN "AŞK" FILMININ BAKIM EMEĞI KAPSAMINDA İNCELENMESI

Yunus Serhat ÇAYIR

Bölüm 12.....227

LÜKS MARKALARIN SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEN PAZARLANMASI-LÜKS ULAŞIM ARACI SEKTÖRÜNDEN BİR ÖRNEK

Erdal KILIÇ, Manolya KILIÇ

Bölüm 13.....245

TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN AFET YÖNETİMİNDEKİ YERİ

Savaş YILDIZ, Zafer YILDIZ

BÖLÜM 1

PUSLU KITALAR ATLASI ROMANI HAKKINDA BİR İNCELEME

Hünkâr KARACA YALÇIN[1]

1 *Dr. Hünkâr Karaca Yalçın, Atatürk Üniversitesi Mezun- hun.kar2019@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6460-9972

Giriş

İhsan Oktay Anar tarafından kaleme alınan *Puslu Kıtalar Atlası* romanı dil unsurları ve içerik bakımından iç içe geçmiş bir masal izlenimi uyandırmaktadır. Çerçeve öykülere, olağanüstü kahramanlara, fantastik öğelere sıklıkla rastlanılan roman, Türk edebiyatında önemli kabul edilebilecek postmodern romanları arasındadır. Modern dönem sonrası edebi eserlerde sıklıkla kullanılan birçok tekniğe de rastlanılan bu romanda aynı zamanda tarihin de bir malzeme olarak başarılı bir şekilde işlendiğini görmekteyiz. *Puslu Kıtalar Atlası* ile İhsan Oktay Anar, okurunu gerçek ile düş arasında, iyi ile kötü arasında bir seyahate çağırmakta ve insanoğlunun varlık sorgulamasını da sanatsal bir dille işlemektedir.

A) Puslu Kıtalar Atlası'nda Dil Kullanımı

Türk edebiyatındaki ilk roman örnekleri başlı başına bir araç olma özelliği taşırken zamanla değişen dünya algısı ile birlikte roman, bir amaç haline gelmiştir. Sanatçı eserini ortaya koyarken belli bir mesaj vermek çabası içinde değildir. O, artık "niçin" yazdığını anlamak için yazar. İhsan Oktay Anar için de romanlarını bir "ses" bir bütünlük sağlamak, estetik bir alan açmak için yazıyor demek mümkündür.

Puslu Kıtalar Atlası ilk sayfadan itibaren yeni bir dünyaya girildiğini okuruna duyurmak maksadıyla büyüsel, etkileyici bir dil ile karşımıza çıkmaktadır. *"Konstantiniye'de Birkaç Kişi"* başlığı ile başlayan romanda bu başlık tarihi bir öykü anlatılacağını duyuran bir perde gibi kullanılır. Yirmi birinci yüzyılın okuruna geçmişten gelen bir masal anlatıcısı gibi seslenen anlatıcı gerçekliği sağlamak adına sabık kelimeler seçmiştir. Roman, bir tellağın bir padişah fermanını okurmuşçasına üst bir seslenişle başlatılmıştır:

"Ulema, cühela ve ehli dubara; ehli namus, ehli işret ve erbab-ı livata rivayet ve ilan, hikâyet ve beyan etmişlerdir ki kun-ı kâinattan 7079 yıl, İsa Mesih'ten 1681 ve Hicretten dahi 1092 yıl sonra, adına Konstantiniye derler tarrakası meşhur bir kent vardı." (Anar, 2010, s. 13).

Yıldız Ecevit'e göre İhsan Oktay Anar, dili metnin tarihsel dönemine uygun olarak kullanan yazarlardandır.

"Anar'ın Osmanlı dönemini konu alan romanlarında kullandığı eski dil, ortaya çıkan metinsel panoyu oluşturan ana renklerden biridir.(…) Osmanlıca'nın yaşayan dilin içine serpiştirilerek oluşturulduğu Anar'ın roman dili, kimi yerde anlamın sislenmesine yol açmasına karşın, okurun metne tümüyle yabancılaşmasına neden olmaz" (Ecevit, 2008, s. 337).

Özellikle romanın başlangıç bölümlerinde görülen dilin masalsılaşması ya da tarihleşmesi romanın kendi içinde tutarlılığını da sağlamaktadır. "Günbatımı", "Yılanın Renkleri", Büyük Efendi" isimli bölümler; *"Rivayet*

ederler ki" ; "Karanlık" isimli son bölüm ise *"Fi tarihinde Anadolu'nun kasabalarından birinde"* cümlesi ile başlatılmıştır. Böylece okurda "anlatılanlar gerçek mi yoksa masal mı?" gibi sorular uyandırarak masal dili kullanan yazarın okuruna inandırıcılık evreni yaratabildiği de gösterilmiş olur. Bu romanda anlatılan öyküler ile zamanın uyumunun da bir göstergesidir. Çünkü roman Konstantiniye'de bir öykü ile başlatılmıştır ve tarihsel gerçeklik izlenimi uyandırılmak istenmiştir. Osman Gündüz'ün Anar'ın dili kullanımına dair açıklamaları da bu noktada önemlidir: *"Anar romanlarına tarihsel bir atmosfer vermek ve derinlik katmak için en önemli araç olarak dili kullanır."*(Gündüz, 2012, s. 57).

İhsan Oktay Anar bazı olayları anlatırken cümleleri tekerleme şeklinde verir ve biraz da ironik bir üslup kullanır. Yazar böylece hem eserin eğlenceli bir hâl almasını sağlamakta hem merak uyandırmaktadır. Bir hırsızın tasvir edildiği bölümde bu dil kullanımlarını görmek mümkündür:

"Rivayet ederler ki, Bağdat Acem mülkü olmadan çok önce bu kentte hırsızın biri açılmadık kilit, girilmedik ev, soyulmadık konak bırakmıyor, gözden sürmeyi, alttan minderi, parmaktan yüzüğü, kulaktan küpeyi çalıp gününü gün gecesini sefa eyliyordu." (Anar, 2010, s. 95).

Puslu Kıtalar Atlası romanında dikkat çeken önemli bir ayrıntı ise şiirsel dil kullanımıdır. Romanda çoğunlukla cümleler benzer ses tekrarları ile sıralanmıştır, bu da romandaki gizemli havayı desteklemiştir. Bazen de açıkça şiir unsurlarına yer verildiği görülür. Örneğin: *"Allahume ya Vedud!"* cümlesine karşılık olarak *"Gözünü bağla dilini tut"* (Anar, 2010, s. 98) cümlesi söylenmiştir. Bazen de postmodern romanın imkânlarını kullanan yazarın bazı kelimeleri büyük harflerle verdiğine şahit olmaktayız. Örneğin anlatı içinde vurgulanmak istenilen yerler büyük harfle yazılmıştır: "ORAYA." (Anar, 2010, s. 195). Bir diğer örnekte ise sayfanın ortasına gelecek şekilde ilk bakışta bir şiir görünümü uyandıran şu satırlar dikkat çeker ve yine büyük harfle verilmiştir:

"KIYAMETTEN ALTI YIL ÖNCE

NEMÇE İLİNİN VELİAHDI

ZEHİRLENEREK KATLEDİLECEK" (Anar, 2010, s. 178).

Romanda dil ile gerçeklik izlenimi uyandırma çabası arasındaki ilişkiyi en iyi gösteren ayrıntı şöyle verilir: "……." (Anar, 2010, s. 202). Buradaki noktalarla hikâyede geçen kahramanın uyuduğu ve anlatılanları artık duymadığı görsel imkânlar kullanılarak verilmek istenmiştir.

B) Anlatıcı Açısından *Puslu Kıtalar Atlası*

Puslu Kıtalar Atlası romanında çoğul anlatıcı tekniğinin kullanıldığını söylemek mümkündür. Bazen anlatıcı meddah anlatıcıya yaklaşırken bazen

de kahramanların kendi konuşmaları bulunur. Roman kahramanlarının konuşmaları tırnak işareti içinde verilirken anlatıcı ile kahramanlarının yakınlığı yer yer sıfır noktasına erişmektedir. Özellikle Uzun İhsan Efendi ile anlatıcı arasında çok büyük bir yakınlık olduğu görülmektedir.

Yazar ile anlatıcının da yakınlaştığı bazen de meddah üslubu ile bilgi verildiğini, gerçek bir varlık olan yazarın kurmaca dünyada varlık gösterdiğini söyleyebiliriz. Örnek olarak ise şu cümleler gösterilebilir:

"O zamanlar ikide bir çıkan yangınlara karşı korunmaları için taştan yapılan mahalle mekteplerine halk arasında taş mektep denirdi. Bunlar en cehennemi yangınlarda bile salimen ayakta kalır, diğer evler gibi yanıp kül olamadıklarından çocuklara zorunlu bir tatil bir türlü kısmet olmazdı." (Anar, 2010, s. 56). Burada tıpkı Ahmet Mithat Efendi üslubunda olduğu gibi bilgi veren, öğreten bir tavır görmekteyiz. Tanrısal anlatıcının olduğu bir önceki paragrafta anlatı yazar tarafından durdurularak okura taş mektep hakkında bilgi verilir.

Romanda aslında baskın anlatıcı olarak tanrısal anlatıcıyı görürüz. Bu anlatıcı geleceğe şimdiye de geçmişe de hâkimdir. Romanda kandırılan Hınzıryedi'nin kandırıldığını yıllar sonra öğreneceğini ve şu anda bu gerçekten haberdar olmadığını anlatıcı şöyle anlatır: *"Fakat o, hayatını zehirleyen şeyin meşum kandırmaca olduğunu yıllarca öğrenemeyecekti." (Anar, 2010, s. 104).*

Puslu Kıtalar Atlası'nda anlatıcı ile yazarı yakınlaştıran bazen de okurda soru işaretleri uyandıran bir kahraman vardır. Bu kahraman Uzun İhsan Efendi'dir. Uzun İhsan bazen bütün bu olanların kendi zihninden geçtiğini söylemekte ve yazara dikkat çekmektedir. Bu bölümlerde de Uzun İhsan Efendi'nin söyledikleri tırnak işareti ile verilmekte anlatıcı da "dedi" gibi aktarma kelimeleri ile varlığını göstermektedir. Örnek olarak şu cümleler gösterilebilir:

"Her şey ben ve benim düşüncelerimden ibaret olsa da bu dünyada yaşamak zevkli bir şey' diyordu, 'Sen! Oğlum! Sen benim zihnimde bir düş, bir düşüncesin. Bana şu anda dokunuyorsun. Ama ben sana dokunamıyorum. Çünkü düşlere dokunmak mümkün olabilir mi?" (Anar, 2010, s. 127).

Uzun İhsan Efendi karakterinin isim seçimi de yine İhsan Oktay Anar ile kurulan yakınlığa götürmekte adeta bütün bir romanın İhsan Oktay Anar'ın düşüncelerinden ibaret olduğu gözler önüne serilmektedir. Romanın sonlarına doğru Uzun İhsan karakterinin oğluna yazdıklarını okurken yazar ile anlatıcının artık bir bütün halinde olduklarını görmekteyiz. Burada Uzun İhsan Efendi oğluna "düşüm" diye hitap etmekte gerçek ile hayal olanın birbirine geçtiğini söylemektedir. (Anar, *2010,* s. 235- 237).

Bu bağlamda bu cümleleri üst kurmaca tekniğine de işaret ettiği söylenilebilir. Yazar bütün kitabın kendi hayal dünyasından ibaret olduğunu okuruna açık bir şekilde ifade ederek üst kurmaca tekniği hakkında bir dikkat de uyandırmıştır.

C) Zamanın İşlenişi

Puslu Kıtalar Atlası romanında zaman iç içe geçmiştir. Olaylar çerçeve öykülerde neden sonuç ilişkisi içinde takvim sırasına göre verilirken Bünyamin'in maceralarının anlatıldığı bölümlerde zamanda geriye dönüşler meydana gelebilmektedir. Bazen anlatıcı tarafından romanın başında verilen bir ipucu romanın sonunda çözülmekte zamanda da böylece bir dalgalanma görülmektedir.

Konstantiniye'de Birkaç Kişi başlığıyla verilen birinci bölüm zamanın verilmesi ile başlatılır: *"(…) kun-ı Kâinattan 7079 yıl, İsa Mesih'ten 1681 ve Hicretten dahi 1092 yıl sonra (…)"* (Anar, 2010, s. 13). Zaman adeta gerçek zaman ile masalsı zaman arasında bir sarkaç gibi gelgitlidir. Gerçek olaylara dayandırılan zaman ile romanın gerçekliği arasında bir bağ kurulurken yavaşça bu üslubun aslında bir ironiyi içerdiği görülür. İkinci bölümde ise zaman Bünyamin ve romanın konusunu oluşturan macerasına dayandırılarak verilir: *"Bünyamin'in o uğursuz parayı bulmasından çok önce."* (Anar, 2010, s. 23).

Romanda zamanın Bünyamin'in maceraları üzerinden derinleştirildiğini söylemek mümkündür. Yine bir bölümde zaman şöyle ifade edilir: *"Bünyamin'in lağımcı ocağına yazılıp evden ayrılmasından sonra(…)"*(Anar, 2010, s. 56). Buna benzer diğer örnekler ise şöyledir: *"Bünyamin'in o uğursuz parayı bulmasından hayli zaman önce"* (Anar, 2010, s. 58), *Bünyamin babasının elini öpüp evden ayrıldıktan sonra.* (Anar, 2010, s. 69).

Romanda belirsiz bir zaman algısı oluşturmak adına "Rivayet ederler ki" fi tarihi, bir zamanlar gibi bazı kullanımlar da görülmektedir. Romanın başında özellikle gerçeklik izlenimi uyandırmak için gerçek olaylardan ve zamanlardan söz edilirken romanın son bölümü olan *Karanlık* isimli bölümde zaman "*Fî"* tarihi olarak işlenmiştir: *"Fî tarihinde Anadolu'nun kasabalarından birinde"* (Anar, 2010, s. 225).

D) *Puslu Kıtalar Atlası*'nda Çerçeve Öyküler

İhsan Oktay Anar romanları tek bir konu yahut sınırlı kahramanlar etrafında gelişen olaylar bütününden meydana gelmez. Onun romanları karnaval gibi binbir renktedir. *Puslu Kıtalar Atlası* romanında da asıl anlatılan romanın kahramanı Uzun İhsan Efendi'nin oğlu Bünyamin'in babasının çizdiği atlası rehber edinip yaşadığı maceralardır. Ancak roman iç içe geçmiş birçok hikâyeden meydana gelmektedir. Bu yanıyla *Binbir Gece Masalları*'na da benzemektedir.

Anlatıcı her bölümde okuru asıl hikâyeden uzaklaştırmaya çalışırken romanın sonlarına doğru bilmeceler çözülmekte sır ifşa edilmeye başlanmakta ve küçük öyküler asıl hikâyeye bağlanıp romanı meydana getirmektedir. *Puslu Kıtalar Atlası* romanındaki iç hikâyeler ise şunlardır:

1) Kubelik'in Hikâyesi
2) Arap İhsan ile Kefeli'nin Hikâyesi
3) Baba Oğul ve Ayı ve Maymun Müşteri'nin Hikâyesİ
4) Ermeni Vardapet'in Hikâyesi
5) Taşmektepli Kalfanın Hikâyesi
6) Alibaz'ın Efrasiyap Oluş Hikâyesi
7) Hırsız Hınzıryedi'nin Hikâyesi
8) Zülfiyar'ın Hikâyesi
9) Dertli'nin Hikâyesi
10) Büyük Efendi ve Teşkilat-ı İstihbarat-ı Hümayun'un Hikâyesi
11) Mehdi Hikâyesi

Bu hikâyelerin her biri öncesinde asıl kahraman olan Bünyamin ile ilgisizmiş gibi görünmesine rağmen anlatı devam ettikçe bütün hikâyelerin Bünyamin'in hayatıyla ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Bütün anlatılan hikâyeler romanın gerçek ve masal arasında bir gelgit içinde olmasını sağlamakta ve asıl anlatılanı beslemektedir. Bu yanıyla *Puslu Kıtalar Atlası* romanı hikâye içinde hikâyeler taşıyarak geleneksel anlatılara da gönderme yapmaktadır.

E) Metinlerarasılık

Geleneksel anlatılarda zaman, mekân olay ve kişiler çoğunlukla tek boyutludur. Belirgin bir sıra içinde keskin neden sonuç ilişkileri ağında ortaya konulan anlatıların mesajı oldukça belirgindir ve genel olarak yoruma kapalıdır. Postmodern anlatılarda ise zaman, mekân, olaylar, şahıslar çok yönlü, çok katmanlıdır. Ülkü Eliuz metinlerarasılık kavramını tarihsel bağlamında değerlendirerek şunları söylemiştir:

"Postmodern eleştiri anlamında metinlerarası terimini Rus kuramcı Mihail Baktin'in söyleşimcilik kuramından yola çıkarak ilk tanımlayan Julia Kristeva, kavramın bir metnin başka metinlerle ya da söylemlerle kurduğu ilişkiler bağlamında açık ve çok sesli olduğunu vurgular." (Eliuz, 2016, s. 121).

Postmodern anlatılarda artık tek yönlülük değil çok yönlülük çok katmanlılık başat rol oynar. Yazarlar artık eserlerini "yaparken" başka eserlerden beslenirler ve bu beslenme ile birlikte yeni bir ürün ortaya çıkar.

Eliuz'a göre metinlerarasılık artık eserin yapıcı unsurudur ve *"bir metnin bir başka metinle olan bağıntısıdır." (*Eliuz, 2016, s. 122).

İhsan Oktay Anar da romanlarında postmodern teknikleri sıklıkla kullanmış bir yazardır. İhsan Oktay Anar özellikle kutsal metinlerden hareket etmiş iyi ile kötünün mücadelesini iyinin varlık sorgulayışını felsefi sorularla ortaya koymuştur. İhsan Oktay Anar hakkındaki bir incelemesinde Osman Gündüz yazarın, dini ve tasavvuf unsurlarını kullanarak gelenekselleşen yapının inanç özelliklerini bir bütün haline getirmiş; birbirlerine zincir halkaları gibi bağlı olan öykü parçaları ve kutsal metinlere yaptığı göndermeler arasında bir denge kurmakta olduğunu söyler. (Gündüz, 2012, s. 102).

Puslu Kıtalar Atlası romanında alıntı, ironi, parodi gibi birçok postmodern roman tekniğine rastlanmaktadır. Roman daha ilk sayfasından itibaren İncil ve Tevrat'tan alınan epigraflar ile başlatılmaktadır. Bu epigraflar okuru metafizik bir dünyaya doğru hazırlamakta hem şaşırtmakta hem de okurun metne dikkat kesilmesini sağlamaktadır.

I) Rüya

İhsan Oktay Anar, *Puslu Kıtalar Atlası* romanını metafizik unsurlar üzerine kurgulamıştır demek mümkündür. Rüyasında gördükleri üzerine bir dünya atlası oluşturan Uzun İhsan Efendi şahsı üzerinden düşsel bir kurgu meydana getiren yazar düşsellik karşısında olan gerçekçi bir karakter olarak da Arap İhsan Efendi'yi kurgular. Çünkü romanda bu iki kişinin çatışan yanları vardır.

Uzun İhsan Efendi uykuya düşkün ve rüyalara değer veren bir kişi olarak ele alınır. Rüyanın eserde taşıdığı önemi ise şu cümleler anlatmaktadır. *"Kendi kendine 'Düş görüyorum' dedi, 'Düş gördüğümden şüphe edemem. Düş görüyorum, öyleyse varım. Varım ama ben kimim?'* (Anar, 2010, s. 45). Uzun İhsan Efendi'nin bu cümleleri varlığını sorgulayıp *"Düş görüyorum o halde varım"* kararına varması Descartes'in *"Düşünüyorum o halde varım"* (Rene Descartes, 1967) felsefesini hatırlatmaktadır. Romanda parodi olarak ele alınabilecek bir öykü bulunmaktadır. Bu öyküde ismi geçen kitap yine Descartes'in eseri ile ilgilidir. Romanda geçen *"ZAGON ÜZERİNE ÖTTÜRME"* (Anar, 2010, s. 44) isimli kitap, Descartes'in *Metod Üzerine* Konuşma isimli eserini işaret etmektedir.

Uzun İhsan Efendi'nin rüyalarından oluşturduğu atlasını oğluna verip dünyayı gezmesini önermesi az da olsa Evliya Çelebi'nin rüyasını hatırlatmaktadır. Evliya Çelebi de bir rüyanın ardında seyahatlerine başlamış ve notlar edinmiş, çeşitli maceralar yaşamıştır.

"Kendisi eserinde seyahatlerinin sebebini, 1040 Muharreminin aşure gecesi (19 Ağustos 1630) gördüğü bir rüyaya bağlamaktadır. Buna göre İstanbul'da Yemiş İskelesi civarındaki Ahî Çelebi Camii'nde Hz. Peygamber'i

kalabalık bir cemaatle birlikte görür, heyecana kapılıp Resul-i Ekrem'in elini öperken, "Şefaat yâ Resûlallah" diyecek yerde "Seyahat yâ Resûlallah" der. Hz. Peygamber tebessüm ederek şefaati, seyahati ve ziyareti ona müjdeler; cemaatte bulunan ashabın duasını alır." (Mücteba İlgürel, s. 529-530).

Ancak *Puslu Kıtalar Atlası*'nda rüyayı gören kişi değil oğlu seyahat etmektedir. Her iki durumda da yolculuğun rüyadan, metafizikten beslenmesi benzer bir noktadır demek mümkündür.

II) Hz. Yusuf, Hz. Musa ve Hz. Nuh Kıssaları

Roman türünün ortaya çıkışı hakkında birçok değerlendirme vardır. Bunlardan birisi de romanın kutsal metinlerin parodisi olmasıdır. Roman türü ile ilgili bir değerlendirmesinde yapan Zekiye Antakyalıoğlu şunları söylemektedir: *"Ortaya çıktığı ilk zamanlarda parodi, burlesk, travesti, ironi ve hicivle iç içe bir söylem türüydü. Örneğin Nietzsche'nin Böyle Buyurdu Zerdüşt'üne bu bağlamda kutsal metinlerin parodisi olarak bakabiliriz."* (Antakyalıoğlu, 2013, s. 83).Bu bağlamda İhsan Oktay Anar'ın romanları değerlendirilebilir ve romanlarında kutsal metin parodilerinin oldukça fazla olduğu söylenebilir. Parodi ele alınan eserin ironik olarak değerlendirilmesi ve eserden güldürü ürünü oluşturulmasıdır.

İhsan Oktay Anar'ın romanlarındaki karakterler baba oğul ilişkileri ile ön plandadır. Romanlarında kadın karakter sayısı oldukça sınırlıdır. *Puslu Kıtalar Atlası* romanında da kadın karakter sayısı çok azdır ve bu kişiler oldukça silik kişilerdir. Bu romanını da baba oğul ilişkileri temeline oturtulmuştur ve peygamber kıssalarını anıştırmaktadır. Düşlerle yaşayan, gerçek yaşamdan kopuk olan ancak olağanüstü güçlere sahip olan Uzun İhsan Efendi ile oğlu Bünyamin'in ele alındığı bu romanda bazı bölümler Hz. Yusuf kıssasını ve Hz. Yakup ile Hz. Yusuf'un ilişkilerini anımsatmaktadır.

Uzun İhsan Efendi çalışmamasına rağmen para sahibi olan yemeklerini hazır bulan ve hiç görmediği dünyanın haritasını yapabilen olağanüstü bir portreyi meydana getirmektedir. Bünyamin ise sessiz, sakin bir hayat yaşamak isteyen mücadele vasıflarına sahip olmayan bir kişi olarak ele alınmaktadır. Başlarına geçen türlü maceralar sonunda baba ve oğulun yolları ayrılır. Uzun İhsan Efendi Yeniçerilerce kör ve sağır edilir. Oğlu ise yine benzer bir "kaza" ile karşılaşır. Baba ve oğul birbirinden ayrı düşer. Ancak karşılaştıklarında babası kör olmasına rağmen oğlunu tanır. Bu ayrıntı Hz. Yusuf'u kaybeden Hz. Yakub'un gözlerinin ağlamaktan kör olmasını hatırlatmaktadır. Tabii romanda körlüğün sebebi olarak Yeniçeriler gösterilmektedir:

"Uzun İhsan Efendi'nin ağzından, 'Bünyamin! Evladım! sözleri döküldü. Adamın oyulmuş gözlerine dehşetle bakan genç, onun kendisini nasıl tanıdığına şaştı. Kesilen burnunu ve koparıldıktan sonra sağır edilen kulaklarını gördükten sonra gözyaşlarını tutamadı." (Anar, 2010, s. 126).

Bünyamin'in maceradan maceraya atılıp hakikati ortaya çıkarmaktan vazgeçmek istemesi de bir nebze de olsa Hz. Musa'yı anımsatmaktadır. Bilindiği gibi Hz. Musa peygamberlik verildiği zaman yaratıcıya şöyle seslenmiştir: *"Ey Rabbim! Muhakkak ki ben, beni yalanlamalarından korkuyorum. Göğsüm daralır, Akıcı konuşamam. Onun için, Harun'a da peygamberlik ver." (Kur'an-ı Kerim Meâli,* "Şu'arâ/12-13" 2003, s. 366).*Puslu Kıtalar Atlası*'nda ise Bünyamin karakteri benzer bir şekilde kendisine verilen sorumluluğu başaramayacağından korkmakta ve şu cümleleri söylemektedir:

"—Baba dedi, Babacığım! Sen misin?

Fakat bu soruya cevap veren olmadı. Bünyamin hıçkıra hıçkıra ağlayarak,

"—Beni buradan kurtar baba! Dedi. Ben kahraman değilim olamam da!" (Anar, 2010, s. 155).

Özellikle Uzun İhsan Efendi'nin tanrısal bir varlık gibi her şeye hâkim olması da yine *Şua'râ Suresi*nde anlatılan vakayı hatırlatmaktadır. Çünkü Ayet-i Kerimenin devamında yaratıcının Musa'ya hitap şekli şöyledir: *"Allah dedi ki, 'Hayır, korkma! Mucizelerimizle gidin. Çünkü biz sizinle beraberiz, (her şeyi) işitmekteyiz." (Kur'an-ı Kerim Meâli,* "Şu'arâ/15", 2003, s. 366).

Romanda ise bunun yansımalarını görmek de mümkündür. Uzun İhsan Efendi tıpkı "tanrı" gibi hitap etmekte her yerde olanı biteni bildiğini söylemekte ve oğluna destekçi olduğunu belirtmektedir. *"Kör ve sağır olmama rağmen seni hem görüyor hem de duyuyorum' oğlum dedi. 'Aslında seni görüp duymaktan da öte, hem seni, hem de içinde yaşadığın dünyayı düşünüyorum."* (Anar, *Puslu Kıtalar Atlası,* İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 126).

Romanda dini anıştırmalar oldukça sık işlenmiştir. Peygamberlerin yaşamlarına dair göndermelerin oldukça çok olduğu romanda Hz. Nuh'un gemisine de bir gönderme olduğunu söylemek mümkündür. Bilindiği üzere Hz. Nuh kendi kavmini Allah yoluna çağırmış ancak kabul görmeyince Allah ondan bir gemi yapmasını istemiştir. Sonra da gemi bitince her hayvandan bir türün gemiye binmesi istenmiştir. (Harman, 2007, s. 224)

Bu hadise İncil ve Tevrat'ta da bulunmaktadır. *Puslu Kıtalar Atlası* romanında da bu hadiseye de açık bir gönderme bulunmaktadır. Lağımcı Ocağına katılan Bünyamin bir düş görür. Yerin altında kazı yapmaktadır ve gördükleri şöyledir: *"Sarkıtların altında ve dikitlerin üstünde tahtaları çoktan çürümüş devasa bir gemi vardı. İçine girdiklerinde hepsinden bir erkek ve bir dişi olmak üzere envai çeşit hayvanın iskeletini görüp korktular." (*Anar, 2010, s. 84).

III) Hiç Bilenlerle Bilmeyenler Bir Olur Mu?

Puslu Kıtalar Atlası'nda tekrar tekrar bahsi geçen bir kavram vardır: Bilgi. Uzun İhsan Efendi, Arap İhsan, Ebrehe gibi karakterler üzerinden verilen bilginin önemli olduğu mesajı romanda bir leitmotive gibi tekrar edilir. Bilindiği üzere leitmotive kavramı müzikteki nakarat kavramından doğmuştur ve tekrar edilen kısımlar için kullanılmıştır.

Romanın birinci bölümünde düşler dünyasında türlü maceralar yaşayan Uzun İhsan Efendi'ye Arap İhsan, düş ile gerçeğin farkına varmasını söyler. Böylece gerçeğin hayallerle değil dış dünyayı keşif ile elde edileceği düşüncesinin önü açılmış olur. Romanda geçen bu cümleler bize Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur'da söylediği *"Şark oturup beklemenin yeridir. Biraz sabırla her şey ayağınıza gelir."* (Tanpınar, 2008, s. 10). Cümlelerini de hatırlatmakta böylece İhsan Oktay Anar'ın bu cümleler ile bir " zihniyeti" eleştirdiği de söylenebilir.

Puslu Kıtalar Atlası'nda bilmenin, ilmin, ön kabullere karşı her zaman üstünlük sağlandığı fikri işlenerek daha da geliştirilmiştir. Rüyalarda yaşayan Uzun İhsan Efendi'nin daha sonraki bölümlerde bilgiye verdiği değer görülecektir. Dünyaya şahit olmayı ve macera yaşamayı ibadet sayan Uzun İhsan Efendi oğlu Bünyamin'i bu düşünceler ile cesaretlendirir.

Romanın sonlarına doğru bilginin önemini anlayan Bünyamin'in bilgi üzerine söyledikleri de önemlidir. Farklı kahramanlar üzerinden bilgi hakkında açıklamalar yapılan romanda bilgi, doğruluk ve tehlike arasında da bağ kurulur. *"Bilgi doğru olmak zorundadır ve bilgin, hata yapmaktan ölümden korkar gibi korkar."* (Anar, *2010*, s. 135).

Zenginlik, sonsuz hayat, ölümsüzlük gibi kavramlar ile örülen romanda asıl vurgulanan ve değerli olduğu söylenen hep bilgidir. Bilgi en büyük sermaye olarak gösterilir. *"Ondan giderler için para istemedi. Çünkü kendisi, en büyük sermaye olan bilgi'nin kendisine sahipti." (*Anar, *2010,* s. 138.) Romanın kahramanları bilmek arzusunda olan bireyler ile geçici olanın peşinden koşan insanlar olarak ayrılabilir. Gerçek bilginin peşinde olan Kubelik karakterinin kötü bir son ile biten hayat hikâyesi ise şöyle verilmektedir.

"Görmek, duymak, bilmek ve öğrenmek isteyen şu zavallı cerraha gösterilmeyen saygı, sadece karanlığı, soğuğu ve sessizliği algılayan ve hiçliği bilen bir cesede gösteriliyor. Onu katleden bu insanlar evlerine döndüklerinde belki de çocuklarına Kubelik'in acı sonunu ibretle anlatacaklar ve bilginin tehlikelerini birer birer sayacaklar." (Anar, *Puslu Kıtalar Atlası*, s. 163).

Hulki Aktunç, *Puslu Kıtalar Atlası*'nın girişinde kaleme aldığı yazıda İhsan Oktay Anar'ın sonsuz sayıda kitaptan bir tek kitap ürettiğini söyler. Bu cümle de göstermektedir ki Anar'ın romanlarını ele alırken Kutsal metinlerde Descartes'in kitaplarına birçok kitap göz önüne alınmalıdır. Puslu Kıtalar Atlası bu bağlamda biraz sisler altında bir romandır ve okuyucunun metne aşinalığı kadar geliştirilebilecektir.

KAYNAKÇA

Anar, İ.O.(2010). *Puslu Kıtalar Atlası,* İletişim Yayınları, İstanbul.

Antakyalıoğlu, Z. (2013). *Roman Kuramına Giriş,* Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Descartes, R. (1967). *Metod Üzerine Konuşma,* Mehmet Karasan (Çev.), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ecevit, Y. (2008). "Postmodern Türk Romanında Osmanlıca Kullanımı", *Hece*, (Modernizmden Postmodernizme Türk Romanı), S. 138-139-140, Haziran-Temmuz-Ağustos.

Eliuz, Ü. (2016). *Oyunda Oyun Postmodern Roman*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Gündüz, O. (2012). *İhsan Oktay Anar'ın Kurgu Dünyası,* Grafiker Yayınları, Ankara.

Harman, Ö. F., (2007). "Nûh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 33, Diyanet Vakfı Yayınları.

İlgürel, M. (1995). "Evliya Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 11, Diyanet Vakfı Yayınları.

Kur'an-ı Kerim Meâli, (2003). (Haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Tanpınar, A. H.(2008). *Huzur,* Dergâh Yayınları, İstanbul.

BÖLÜM 2

CENTO MERKEZİ ANTLAŞMA TEŞKİLATI (1959-1979)[1]

Ayşegül ŞENTÜRK YİĞİT[2]

1 Bu çalışma "CENTO Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959-1979)" başlıklı ve danışmanlığını Prof. Dr. Bayram Kodaman'ın yaptığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, aysegulsenturk@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1072-0592

Giriş

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni Türk devleti, dış politikasının esaslarını ulusal ve uluslararası gerçekleri göz önünde bulundurarak tespit etmiştir. Misak-ı Milli, Türk dış politikanın esasını oluştururken, uluslararası ortamın yapısını ve bunun Türkiye'ye sağlayabileceği imkânlar da gerçekçi bir değerlendirmeye tabi tutulmuş, bunun örnekleri de ikili dış ilişkilerde görülmüştür. 1930'dan itibaren dünyada görülen ideoloji ve çıkar gruplaşmaları karşısında Türkiye, "*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*" sözünü düstur edinerek (Gönlübol, 1990: 19) tüm devletlerle iyi ilişkilerini devam ettirmeye çalışmış, barışı bozmak isteyen ülkeler karşısında ise, barışçı devletlerle daha sıkı işbirliği içerisine girmiştir. Komşularıyla iyi geçinme, bağımsızlığa saygı, milli sınırlardan taviz vermeme çerçevesinde dostluk ve ittifak anlaşmaları imzalayarak dış politika meselelerini bu şekilde çözümleme, Atatürk döneminde Türkiye'nin başlıca hedefi olmuştur (Üçok, 1957:353). Atatürk liderliğinde izlenen akılcı, kararlı ve barışı esas alan bu dış politika ile Türkiye, kendisini bulunduğu bölgede barışçı ve güvenliğine önem veren vazgeçilmez bir ülke konumuna getirmiştir (*Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 1998:177).

II. Dünya Savaşında savaş dışı kalmayı başaran Türkiye, Sovyet tehlikesine karşı devletlerarası politikada yalnız kalmamak ve Birleşmiş Milletlere (BM) üye olabilmek için 23 Şubat 1945'te Müttefikler yanında yer almış ve resmen Mihver devletlerine savaş ilan etmiştir. Böylece, Türkiye hem sıcak savaşın getirebileceği olumsuzluklardan uzak kalmış hem de II. Dünya Savaşı sonrasında oluşacak yeni yapılanmada yer almak amacıyla hazırlanmaya başlamıştır (Uçarol, 1995: 654). Bu yeni yapılanmada en önemli unsurlar ise Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki coğrafi konumu ve II. Dünya savaşından sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Sovyetler Birliği'ne karşı girişmiş olduğu rekabette Orta Doğu'nun artan stratejik önemi olmuştur (Sander, 1979:4).

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde, BM ile birlikte dünyada barış ve güvenliğin sağlanacağı düşünülürken, adı Soğuk Savaş olan ve zıt ideolojilere sahip iki süper devletin, dünyada tek süper güç olabilmek amacıyla giriştikleri ve genellikle aksiyon ve reaksiyon halinde devam eden yıkıcı bir çıkar çatışması başlamıştır(Çamlı, 1969:3). Soğuk Savaş sürecinde Sovyet Rusya, bir yandan Türkiye, Yunanistan ve İran üzerindeki baskısıyla Doğu Akdeniz ve Orta Doğuda genişlemeye çalışırken, diğer yandan da elde ettiği Avrupa topraklarında komünizmi yerleştirerek bir Sovyet Bloğu oluşturma çabasına girmiştir. Bu yayılmacı siyasetten rahatsız olan ABD ve Avrupa derhal harekete geçmiş, Truman Doktrini ile başlayan süreçte ABD, sadece Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapmakla kalmamış, aynı zamanda, dış siyasetine yeni bir unsur, "*Sovyetler Birliğini çevreleme*" siyasetini getirmiştir. Bu siyaset, Sovyetlerden gelebilecek askeri ya da ideolojik bir tehlikeye karşı bütün ülkelere yardım yapmak olarak ortaya çıkmıştır (Atay, 1995:29).

Sovyetleri açık denizlerden uzaklaştırmak ve Türkiye'nin coğrafyasını kullanmak amacıyla (Turan, 1992:177) ortaya konan Truman Doktrini ile birlikte Türkiye, Batı Bloğunun en aktif aktörlerinden biri haline gelmiştir. SSCB'ye karşı askeri bir pakt olarak kurulan Kuzey Atlantik Paktı yani NATO'ya, kurulduğu 4 Nisan 1949 tarihinden itibaren katılmak isteyen Türkiye, kuzeyini güvenlik altına almak ve ABD desteğini sağlamak istemiş, bir taraftan NATO'ya girmeye çalışırken, diğer taraftan da Orta Doğuda güvenlik sistemi oluşturulmasına çalışmıştır (Kürkçüoğlu, 1972: 37-39). 1952'de resmen NATO üyesi olan Türkiye, NATO Konseyinin 20-25 Şubat 1952'deki toplantısına tam üye olarak katılmış (Sander, 1979:81), böylelikle SSCB gücünün 1921 sınırlarının ötesinde ilerlemediği tek yön Türkiye olurken, Türkiye, Akdeniz sahasının müdafaasında jeopolitik önemi ile NATO'nun en mühim üyesi olmuştur (Kurat, 1959:49).

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonra Batı faktörü, Türkiye'nin Orta Doğu Arap politikasını etkilemiş, Orta Doğu'da Arap ülkelerini Batıyla karşı karşıya getiren her olay, zorunlu olarak Türkiye'yi de bu ülkelere karşı tavır göstermeye yöneltmiştir (Kürkçüoğlu, 1972:50). Türkiye'nin NATO'ya girişinden sonra, Türkiye-ABD askeri ve ekonomik ilişkileri daha da artmıştır[1]. NATO'yu Türk dış politikasının tek dayanak noktası (Armaoğlu, 1986:819) olarak görenler bu paktı, Türkiye için milli bir politika saymış ve uluslararası olayları da buna göre değerlendirmişlerdir (Özalp, 1992:38). Oral Sander'e göre"*ABD eşittir NATO; NATO eşittir ulusal politika ve dolayısıyla ABD eşittir ulusal politika*" anlayışı oluşmuştur (Sander, 1979:84).

Görüldüğü üzere, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye Batı bağlantılı bir dış politika hedeflemiş, Batı sistemi içinde yer almak, Türkiye'nin ilk ve sürekli dış politika amacı olmuştur. Truman Doktrininin kabul edilmesi, Kore'ye asker gönderilmesi, NATO'ya ve daha sonra Bağdat Paktına üye olunması, Batıya yönelme politikasını belirgin hale getirmiştir (Onur, 1979:110).

Bağdat Paktı Öncesi ABD'nin Faaliyetleri ve Türk-Pakistan İkili İşbirliği Antlaşması

Soğuk savaşın Orta Doğudaki aşamalarından birini Bağdat Paktının kuruluşu oluşturmaktadır (Turan, 1992: 191). SSCB'ye sınırları bitişik olmasına rağmen, henüz Batı kolektif savunma sistemine bağlanmamış olan Orta Doğuda bir savunma örgütünün kurulmaması, ABD'yi tedirgin

1 Türkiye'nin NATO'ya girişiyle ABD'den Türkiye'ye yapılmakta olan askeri ve ekonomik yardımlarda artmıştır.1948'den 1958 mali yılı sonuna kadar yapılan ekonomik yardımın miktarı 689,4 milyon doları bulmuştur Daha ayrıntılı bilgi için Alfred Michaelis, *Orta Doğunun Kalkınma Meseleleri***,** çev. İbrahim Demir, Ankara,1962, s.133. Bunun yanı sıra ABD, Türkiye'de, füze öncesi dönemde üs kullanma yetkisini de elde etmiştir. Daha sonra Jüpiter ve Thor tipi füzelerin topraklarında bulunmasına rıza gösteren Türkiye, Sovyetlerin tehdidiyle karşı karşıya kalmış, Kuzey Atlantik Paktı ile özellikle lider konumundaki ABD ile tam bir çıkar eşitliği varmış gibi hareket etmiş ve bilerek ya da bilmeyerek kendisini büyük bir risk altına sokmuştur. *Türk Dış Politikasının Analizi***,** Derleyen:Faruk Sönmezoğlu, İstanbul,1994, s.436.

etmekteydi. ABD Dışişleri Bakanı J. F. Dulles, Orta Doğuda bir bölgesel savunma teşkilatı için nabız yoklamak amacıyla, 11-28 Mayıs 1953 tarihleri arasında Mısır'dan başlayarak bütün Orta Doğu ülkelerini ziyaret etmiştir. Dulles'ın Orta Doğu ülkelerini ziyaret programında Türkiye olmadığı halde Başbakan Menderes'in görüşme isteği üzerine, Dulles Türkiye'yi de ziyaret etmiştir. Yapılan görüşmelerde Dulles, önce Sovyet tehdidine karşı Orta Doğunun savunma sorununun hangi yollardan çözümlenebileceği konusu üzerinde Türk görüşünü öğrenmek istemiş, Menderes, tehdidin Doğu Bloğundan geldiğini, özgür ülkelerin birleşip güçlenmesi gerektiğini ve Orta Doğuyla ilgili olarak oluşacak bir sistemde Türkiye'nin belkemiği olacağını ifade etmiştir. Görüşme sonucu, Türk Hükümeti hakkında olumlu izlenimler edinen Dulles, Türkiye'nin Orta Doğuda bir savunma sistemine öncülük edeceğine inanmıştır (Soysal, 1991:182-184).

Atlantik'ten Pasifik'e kadar komünizm tehlikesine karşı kesintisiz bir savunma sistemini bir an önce gerçekleştirmek kararında olan ABD yönetimi, Pakistan'ı kurulacak bir pakt ile 1954 Eylülünde gerçekleşecek Güneydoğu Asya Antlaşma Örgütü (SEATO) arasında bir bağlantı noktası olarak görmüştür (Soysal, 1991:186). Bu nedenledir ki ABD Başkan Yardımcısı Nixon'un 1953'teki Karaçi ziyaretinde Pakistan Başbakanı Muhammet Ali ile yaptığı görüşmeler sonucu Pakistan, ABD'den askeri yardım isteğinde bulunmuş ve aynı zamanda bölgede bir istikrar unsuru olan Türkiye ile yakın bir işbirliğinden memnun kalacaklarını ifade etmiştir (*Olaylarla Türk Dış Politikası*, 1993:252).Bu arada ABD Başkanı Eisenhower, 25 Şubat 1954'te yaptığı bir konuşmada bölgenin savunması amacıyla Pakistan'ın yardım isteğini kabul ettiklerini bildirmiş (Jafer, 1988:186), 19 Mayıs 1954'te Pakistan'la silah ve araç gereç yardımına dair antlaşma imzalanmıştır (Soysal, 1991:186).

ABD ile Pakistan arasında bu gelişmeler yaşanırken, daha 19 Şubat 1954'te ise Türkiye ve Pakistan hükümetleri de ortak bir bildiri yayınlayarak, bildirinin amacının milletler arası icaplara göre barış ve güvenliğin devamı için olduğu, aynı zamanda bunun bütün devletlere açık olduğunu ifade etmiştir. Bu bildiri 2 Nisan 1954'te Karaçi'de imzalanmış, böylece Orta Doğu güvenlik sisteminde ilk adım atılmıştır (*Olaylarla Türk Dış Politikası,* 1993*:* 253-254).

24 Şubat 1955 Türk-Irak İkili İşbirliği Antlaşması

Türkiye-Pakistan antlaşmasından sonra, bu işbirliğine katılmasından en çok ümit edilen ülke Irak olmuştur. 1953'te ABD ile Irak arasında askeri yardım konusunda görüşmeler başlamış ve olumlu gelişmeler üzerine de 20 Nisan 1954'te iki ülke arasında askeri yardım anlaşması imzalanmıştır. Irak bu anlaşma ile bölge savunmasına katılabileceğini ifade etmiştir. Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Orta Doğu güvenliği konusunda Türk yöneticileri

ile de görüşmelere başlamış(*Olaylarla Türk Dış Politikası,* 1993: 255-256), Adnan Menderes 6 Ocak 1955'te, Irak'ın daveti üzerine, yanındaki bakanlarla birlikte Bağdat'a gitmiştir. Görüşmelerde Orta Doğu ile ilgili meselelerde fikir birliği sağlanmış ve bölgenin güvenliği için ortak tedbirler alınması kararına varılmıştır (*Milliyet,* 6-8 Ocak 1955).

Menderes, Bağdat dönüşünde Suriye ve Lübnan hükümetleri ile de görüşmeler yaparak, bu ülkeleri de kurulacak olan pakta davet etmiştir. Lübnan, Arap birliği olmadan pakta katılamayacağını ifade ederken, Suriye'deki solcu milletvekilleri Menderes'i eleştirmişler ve Türkiye aleyhinde gösteriler yapılmıştır (*Olaylarla Türk Dış Politikası*, 1993: 257). Türkiye ile Irak arasında mevcut dostluk ve kardeşlik münasebetlerinin devamlı gelişimi için, antlaşma 24 Şubat 1955'te imzalanmıştır (*TBMM Kanunlar Dergisi,* Dönem:1, Toplantı: 1, c. 37, s.312). Bu antlaşma paktın resmen kurulduğunu göstermektedir.

Ülkelerin Pakttan Beklentileri ve Paktın Üye Ülkeler Açısından Sonuçları

NATO'dan sonra Bağdat Paktı'na katılan Türkiye, SSCB tehlikesine karşı ABD ve müttefiklerinden siyasi, askeri ve ekonomik yardım alabilmek, Orta Doğuda önemli rol oynayan bir ülke olmak ve NATO'da saygınlığı olan bir ülke haline gelebilmek beklentisiyle bu pakta üye olmuştur (Canatan, 1996:157). Irak, ekonomik ve askeri sebeplerle pakta üye oldu. Türk-Irak işbirliği anlaşması en çok İngiltere'nin işine yaramış, bir *"Orta Doğu Savunma Sistemi"* kurulmasıyla ilgili çalışmaları önceden beri yapan İngiltere Bağdat Paktı ile Süveyş Kanalı'ndaki çıkarlarını korumak, ekonomik açıdan Irak petrolleri üzerindeki tasarruflarını devam ettirebilmek, Orta Doğuda az gelişmiş ülkelere mallarını ihraç etmek imkânı elde etmiştir.

Kendisine Türkiye gibi son derece sadık bir müttefik bulan ABD, Bağdat Paktı'nın kuruluşunda önemli rol oynamış, NATO'nun güney kanadının gücünü devam ettirmek (Güngör, 1991:65) konusunda önemli imkân bir elde etmiştir. ABD, Mısır'ı kışkırtmamak ve İsrail ile özel ilişkilerinde bir pürüz oluşturmamak, aynı zamanda daha önce yaptığı anlaşmaya göre 1956'da süresi dolacak olan anlaşmayı devam ettirerek Suudi Arabistan'daki askeri üste kalabilmek için, pakta tam üye olmayıp desteklemek üzere, paktın Bakanlar Konseyine gözlemci olarak katılmıştır.

Pakta katılmaya istekli bir diğer ülke ise Pakistan olmuş, doğrudan bir Sovyet tehdidiyle karşı karşıya olmamasına rağmen Pakistan, Hindistan'la aralarındaki Keşmir sorununda Batı desteği alabilmek amacıyla 23 Eylül 1955'te resmen pakta üye olmuştur (Canatan, 1996:110).

İran'ın pakta katılmak için fazla acele etmemiş, güvenliğini sağlamak için günün şartlarına uygun ve Batıyı tercih eden bir politika izleyerek Bağdat

Paktı'na katılmaya karar vermiştir. İran'ın bu pakta katılmak istemesinin nedenleri bazı emirlikler üzerinde Irak, İran ve İngiltere'nin hak iddia etmesi ve Bağdat Paktı'na katıldığı takdirde, bu problemin çözülebileceğine inanmasıdır (Jafer, 39). Aynı zamanda komünist tehlikeye karşı oldukça duyarlı olan İran, pakta katılmakla Batıdan askeri yardım alabileceğini de ümit etmiştir *(Olaylarla Türk Dış Politikası*, 1993: 265).

Üyelerinin güvenlik ve savunmasının sağlanmasını amaçlayan Pakt, aynı zamanda Orta Doğu barışını sağlamak ve böylece dünya barışına katkıda bulunmak ve komünizmin yayılmasını engellemektir. Üye ülkeleri arasında toplantılar gerçekleştiren pakta özellikle Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye büyük bir tepki göstermiş, Mısır, ayrıca Arap birliği savunma paktı kurmak için girişimlerde bulunmuş ve Irak'ı, bu kararından vazgeçirmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Başta Süveyş ve Suriye buhranları ve Arapların kendi aralarında ortaya çıkan krizler sonucu 1958'de Irak'ta bir ihtilal yaşanmış, Irak'ın paktta kalıp kalmayacağı belirsiz olduğundan, ihtilalden sonra Bağdat Paktı'nın geleceğini görüşmek üzere diğer üyeler, 28-29 Temmuz 1958'de Londra'da bir araya gelmişlerdir (Canatan:151-152). Görüşmeler sonucu yayınlanan bildirge ile paktın devamına karar verilmiştir (Turan:62). Kurulmasıyla birlikte bu pakta tepki gösteren SSCB, Mısır'a ve diğer Arap ülkelerine daha da yakınlaşmış, paktın kurulmasından önce olduğu gibi, sonra da daima Arap ülkelerinin pakta katılımını sağlamaya çalışan Türkiye, bunda da başarılı olamamıştır. 1945'ten itibaren gerginleşmeye başlayan Türk- Arap ilişkileri, Bağdat Paktı ile tamamen kopmuştur. Türkiye bir yandan Orta Doğuda etkin rol oynayan bir lider olmak isterken, bir yandan da Arap Orta Doğusundan hızla uzaklaşmaya başlamıştır. Oral Sander'e göre, *"Bağdat Paktı da ters yöndeki her iki gelişme için de bir dönüm noktası olmuştur"* (Mchee, 1992: 237).

Bağdat Paktı'nın Türk dış politikasına getirdiği bir sonuçta, Türk-Sovyet ilişkilerinin iyice bozulması ve Sovyetlerin düşmanlığının kazanılmış olmasıdır. Paktla birlikte başta Mısır olmak üzere pakta karşı çıkan Arap ülkelerinin kurtarıcısı rolüne bürünen SSCB'nin, bölgede etkinliğini artırmasıyla, Türkiye-SSCB ilişkileri daha da kötüleşmiştir (Armaoğlu,1986: 515). Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin yeni nitelikler kazandığı bloklaşmayla birlikte soğuk savaşın yaşandığı bir dönemde, hem bir Avrupa hem de bir Orta Doğu ülkesi olan Türkiye (Bekata, 1975:16), Bülent Ecevit'e göre sürüklendiği, Bağdat Paktı macerasından, Irak'taki rejim değişikliği sayesinde kurtulabilmiştir (Ecevit, 1975:11). Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı ve CENTO döneminde Başbakanlık yapan Süleyman Demirel ise Bağdat Paktı'nı şöyle değerlendirmiştir: "*Batı bağımlılığı yoktur, Türkiye'nin menfaatleri vardır. Türk-Batı işbirliği Tanzimat'tan beri süregelmiştir. Milli Mücadeleden sonra Atatürk de, batı ile işbirliğine olumlu bakmıştır. Devletler siyaseti neyi gerektiriyorsa o yapılmıştır. Pakt zaten kendi kendine son bulmuştur"* (9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile 06.09.2000

Tarihinde Yapılan Görüşme).

Stalin'in ölümünden sonra Sovyet politikasındaki yumuşama karşısında Yugoslavya'nın tavır değiştirmesine rağmen, Türkiye'nin Batı yanlısı politikasına devamı konusunda, CENTO sekreterliği de yapmış olan Emekli Büyükelçi Ümit Haluk Bayülken ise şu değerlendirmeyi yapmaktadır: " *Türkiye ihtiyatlıdır. Avrupa ve Balkanlar da hiçbir ülke Anadolu gibi stratejik bir bölgeyi hâkimiyeti altında tutmamıştır. Yugoslavya'nın böyle bir problemi yoktur*" (Emekli Büyükelçi Ümit Haluk Bayülken ile 13 Kasım 2000 Tarihinde Yapılan Görüşme.)

Bağdat Paktı, Orta Doğu sorunlarının Araplar arası bölgesel ve uluslararası boyutlarının iç içe ve son derece karmaşık durumu ve üye olan ülkelerin pakttan birbirinden farklı beklentileri nedeniyle, NATO gibi sağlıklı ve uzun ömürlü olamamıştır. Ancak, üye ülkelerinin kalkınmalarına katkıda bulunacak CENTO'nun kurulmasını sağlamıştır. Bağdat Paktı hakkında yapılan eleştiriler, kültürel ve ekonomik işbirliğine dönüşen CENTO hakkında yapılmamış, hükümet programlarında CENTO için[2] olumlu değerlendirmeler yapılmıştır[3].

5 Mart 1959 Tarihinde ABD İle Yapılan İkili İşbirliği Antlaşması ve CENTO'nun Kuruluşu

28 Temmuz 1958 Deklarasyonu ile üye ülkelerin Irak olmadan da paktın devamı kararını aldıkları yukarıda ifade edilmişti. Irak'taki darbeden sonra pakta olan güvenini tamamen kaybeden ABD, bölgeyi Ruslara bırakmamak için de büyük çaba harcamıştır. Bu amaca ulaşmak için, daha adı CENTO olmayan örgütten önce üye ülkelerle Eisenhower Doktrininin somut bir biçimde ortaya konuşu olan ikili işbirliği antlaşmaları imzalamıştır (Armaoğlu,1991:258).

Yaptığı ikili antlaşmalarla ABD, CENTO'ya resmen değil fiilen üye olmuştur (Soysal, 1977:271). Antlaşmaların birinci maddesine göre, üye bölge ülkelerine olası bir saldırıda ABD yardımının olabilmesi için önce, hükümetler yardım isteyecek ve Eisenhower Doktrini ile ABD anayasasına uygun olarak yardım yapılacaktır. İkinci madde ile Londra Deklarasyonun amaçlarına uygun olacak olan bu ABD yardımı, aynı zamanda üye ülkelerin

2 1961-1963 tarihleri arasında İsmet İnönü hükümet programını açıklamak amacıyla yaptığı konuşmalarda şunları söylemiştir: "*CENTO'ya samimiyetle bağlı bulunmaktayız. CENTO üyeleri arasında çeşitli alanlarda işbirliğinin gelişmesi için gayretler sarf edilmelidir. CENTO toplantılarında alınan kararlar gerek üye memleketlerin savunmaları, gerekse barışın korunması bakımından olumlu sonuçlar sağlamıştır. Silahlı Kuvvetlerimiz CENTO ortak savunma sistemi içinde vatanımızın ve milletimizin içte ve dışta karşılaşabileceği her türlü tehlikelere karşı milli varlığımızı koruyacak maddi ve manevi gücü temin ve idare yolunda gayretle çalışmaktadır*". Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, s. 507,577.

3 1970'ten itibaren kısa sürelerle iktidarda bulunan ara hükümetlerin [Erim(1971-1972), Melen(1972-1973),Talu(1973-1974) ve Irmak Hükümeti(1974-1975 dört ay)] programlarına bakıldığında CENTO ile oluşturulan işbirliğinin daha da kuvvetlendirilmesi gereğinden bahsedilmektedir. *Hükümet Programları, tbmm.gov.tr*.

ekonomik kalkınmasını da teşvik ederek, bağımsızlık ve bütünlüğün korunması amacıyla kullanılacaktır(Orkunt, 1968: 159).

İran'ın ikili antlaşmayı imzalaması, hatta genişletmek istemesinin sebebi, komşu Irak'tan gelebilecek muhtemel bir saldırıya karşı, Türkiye'nin NATO, Pakistan'ın SEATO aracılığıyla ABD'den aldığı desteği, kendisinin de bu antlaşmayla sağlamak istemesidir. Pakistan ise Hindistan'a karşı silahlı kuvvetlerini güçlendirmek ve Keşmir sorununu kendi lehine çözümlemek için ABD ile ikili işbirliği antlaşmasını imzalayarak, 1979'a kadar CENTO'ya bağlı kalmıştır.

Türkiye'nin bu antlaşmayı imzalama nedenine gelince; Türkiye zaten SSCB tehlikesine karşı NATO'ya girmiş bulunmaktaydı. Yani bu antlaşmanın Türkiye güvenliğine bir katkıda bulunmayacağı açıktı. Her şeyden önce bu antlaşma Türk yöneticilerine psikolojik bakımdan yarar sağlamıştır. Dolaylı ya da doğrudan, İran veya Pakistan'ın karşı karşıya olduğu tehlike, Türkiye için o sırada söz konusu değildi. Mecliste onaylanması dahi muhalefetin gereksiz bir antlaşma olduğu gerekçesiyle tepkilere yol açan bu ikili antlaşmayı Menderes Hükümetinin imzalamasının sebebi, siyasi değil ekonomikti. Kötü durumda olan ekonomiyi düzeltmek için, ABD'nin desteği gerekliydi. Irak henüz pakttan çekilmeden önce 5 Mart 1959 da yapılan antlaşma, 9 Mayıs 1960'ta TBMM tarafından onaylanmıştır (Sander, 1979:173-175).

23 Temmuz 1958 Londra toplantısına katılmamış olan Irak, SSCB, Komünist Çin ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkiler kurmaya başlamış ve 24 Mart 1959'da pakttan çekildiğini açıklamıştır (*Olaylarla Türk Dış Politikası,* s.305-307.) Irak bu kararını pakt üyelerine resmen bildirmiştir (*The Times*, 25 Mart 1959). Bunun üzerine 21 Ağustos 1959'da Bağdat Paktı değişen koşullara uydurulmuş (Çelik, 1969:173) ve adı da NATO ile SEATO arasında olmasından dolayı CENTO (Central Treaty Organization/Merkezi Antlaşma Teşkilatı) olarak değiştirilmiştir. İşte CENTO, II. Dünya Savaşı sonrası yayılmacı faaliyetlerini hızla artıran SSCB'nin Avrupa ve Asya ülkelerini tehdit eden hareketinin önünü kesme, özgür ulusların güvenliklerini koruma ve kalkınmalarını sağlama amacıyla kurulmuş olan Bağdat Paktı'nın Iraksız devamıdır (*The Story Of The CENTO*, Ankara, 1959: 2).

CENTO kurulduktan sonra, 8 Aralık 1959'da ABD Başkanı Eisenhower, Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretinde Eisenhower "(...)*Orta Doğudaki barış ve güvenliği sağlayan tedbirleri oluşturan NATO gibi, CENTO ile de Türkiye ve ABD'nin büyük bir işbirliği içinde olmasından memnuniyet duyuyoruz*" şeklindeki açıklamasını yapmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar da " *Tüm dünya barışı ve uluslararası tansiyonu düşürmek için Eisenhower'in çalışmalarının takdir ve hayranlık verici*" olduğunu ifade etmiştir (*The Newyork Tımes*, 3-8 Aralık 1959.)

Bağdat Paktı'nın bir diğer üyesi olan İngiltere'ye gelince, bölgedeki

çıkarları gereği bu pakta önem veren İngiltere'nin Ankara büyükelçisi Sir Bernard Burrows Şubat 1959'da İngiliz Dış İlişkiler Bürosuna gönderdiği raporunda, CENTO kurulmadan önce, paktın çözümlenememiş sorunlarının birliğin çekirdeğini etkilediğini bildirmiş, halkın da desteği ile Rusları bölgeden uzak tutmak, yerel güçleri daha etkin kullanabilmek gibi sebeplerle İngiliz hükümeti CENTO'da tam üye olarak kalmaya karar vermiştir (Göktepe, 1999:107-110).

CENTO'nun Amaçları

Uluslararası ilişkiler ders kitaplarında siyasi ve askeri örgütler içerisinde gösterilen CENTO, başlangıçta Orta Doğu ülkelerinin karşılıklı savunma antlaşması olarak, 24 Şubat 1955'de "*Bağdat Paktı*" adı altında kurulmuş, Irak'ın bu pakttan ayrılmasıyla CENTO adını almıştır. Teşkilatın genel merkezinin Ankara olduğu CENTO'nun sürekli amacı; güvenlik, istikrar ve işbirliği hedeflerine ulaşmak için bölge üyelerinin (Türkiye, İran, Pakistan) karşılıklı çıkarlarını gözeten, askeri savunma planlamasının, ekonomik kalkınma ile birlikte yürütülmesidir (Bektaş, 1982:95-96). Kısacası asıl amaç, Orta Doğuyu dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korumak ve ekonomik alanda işbirliği yapmaktır (Erinç-Öngör, 1979:8).

1962'de İstanbul'a yaptığı ilk resmi gezisinde, basının SSCB ve diğer komünist ülkelerin CENTO'ya karşı saldırılarının niteliği ve sebepleri, teşkilatın üyelerine sağladığı ekonomik yararlar ve elde edilen teknik gelişmelerle ilgili sorularını cevaplayan İran adına CENTO genel sekreteri A. Khalatbary, teşkilatın amaçlarını şöyle açıklamıştır:

"*CENTO ülkelerinin bağımsızlığını tehdit eden büyük tehlikeler komünist propagandalardır. Komünistler, bu saldırıları iki gruba yönlendirmişlerdir; köylüler ve gençler. Bu saldırıların bir kısmı radyo yolu ile yapılarak işçi ve köylülere ulaşmak hedefleniyordu. Çünkü komünistler bu ülke halklarının büyük bir bölümünün eğitimsiz olduğunu biliyordu. Radyoya ilaveten kitap ve film gibi yayın organları ile de gençler hedeflenmektedir. Saldırıların sebebini anlamak için, Rusya'nın hedeflerini anlamak gerekir. Hint Okyanusu'na ve Akdeniz'e, İran Körfezinden bir çıkış noktası arayan Rusya'nın emeli, Çar Büyük Peter döneminde başlamıştır. Rusya Hindistan'a doğru genişlemesine olanak tanıyacak Hayber Geçidini ele geçirmek istemektedir. Sovyet Rusya bu politikayı miras almış ve değiştirmemiştir. Komünizmin dışa kapalı bir gizli amacı da sıcak denizlere ulaşmaktır. 1939'da Sovyet Hükümeti, İstanbul Boğazının Sovyet askerleri tarafından kontrol edilmesini talep etmekle ve ardından 1945'te Türkiye'nin Kars, Ardahan'dan ve Trabzon Limanından çekilmesini istemekle, emperyalist hırslarını göstermiştir. Siz Türk basının temsilcileri, Büyükelçi Selim Sarper'in, Moskova'da Sovyet Hükümetinin taleplerine tek kelimeyle "Hayır" cevabını cesurca ve üstelik konuyu kendi hükümetine bile götürmeden ret ettiğini anımsarsınız. Bu nedenle İran, Pakistan ve Türkiye,*

ülkelerinin bütünlüğü ve bağımsızlığı için CENTO'yu kurmuşlardır. Amacı komünist tasarılardan ve saldırılardan korunmaktır. CENTO bu tür saldırılar için bir duvardır. Bu bağlamda, teşkilata Sovyet Rusya'nın tepkisini anlamak güç değildir. CENTO, üye ülkelerine birçok ekonomik ve teknik yararlar sağlamıştır. Yüksek frekanslı telekomünikasyon hattı, demiryolları, teknik yardımlar ve eğitim merkezleri bunun en güzel örnekleridir" (Central Treaty Organization, İstanbul, 1962, s. 4-11).

Orta Doğu üzerindeki saldırgan emellere karşı tamamen savunma ve bölgesel işbirliği amacıyla kurulmuş olan CENTO, üye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal kalkınmayı hızlandıracak olan tedbirleri alarak sıkı işbirliği kurmak esasına dayandığından (Ertuğ, 1965: 92), bir süre sonra üye ülkeler arasında daha ziyade ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğine dönüşmüştür (Başdoğan, 1988:120).

CENTO Toplantıları

CENTO ülkeleri, 7-9 Ekim 1959 tarihleri arasında ilk kez, Washington'da toplanmışlar ve Sovyet tehlikesine karşı mücadele ile CENTO ülkelerinin ekonomik durumu ele alınmıştır. Konuyla ilgili olarak Başbakan Adnan Menderes bir konuşma yapmış ve şu noktalar üzerinde durmuştur: *"(...) CENTO sadece askeri kuvvet bakımından değil, aynı fikirlere sahip hürriyet sever memleketlerin bütün iş sahalarında ve hızla daha etkili bir barış aracı haline geleceğine inanıyorum. CENTO'nun hür dünyanın NATO ve SEATO gibi kolektif savunma teşkilatları arasında bir bağ olduğu gibi, dünyanın önemli bir bölgesinde komünizm tehlikesine karşı koyacak bir kalkan olduğuna inanıyorum. Diğerlerine karşı mütecaviz emeller beslemeyen bir devletin veya bir grup devletin, bu teşkilatın gelişmesinden endişe duymasına gerek yoktur"* (*Zafer*, 8 Ekim 1959). Sovyet tehlikesine karşı ABD Başkanı Eisenhower ve yardımcısı Nixon'un, CENTO üyelerine Amerikan desteği güvencesini verdiği bu ilk toplantıda daha ziyade askeri ve ekonomik meseleler görüşülmüştür. Yayınlanan bildiride de, dünya siyasi politikası ile CENTO'nun esas itibariyle amacını teşkil eden tehlikenin hala devam ettiği ve bu yüzden de teşkilatın gerekliliği üzerinde durulmuştur (*Zafer*, 10 Ekim 1959). Üç gün boyunca devam eden bu toplantı sırasında, CENTO Trabzon ve İskenderun limanlarının genişletilmesi için Türkiye'ye yardımda bulunulmasına karar vermiştir. Buna göre, ABD 10 milyon dolar, İngiltere ise 500 bin sterlin yardımda bulunacaktır (*Milliyet*, 7 Ekim 1959).

CENTO bölge ülkeleri bir ay sonra, 15 Kasım 1959'da Tahran'da üçlü bir toplantı daha yapmışlardır. Ekonomik meselelerin ele alındığı bu toplantı, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'in CENTO üyeleriyle yurt dışında yaptığı son toplantıdır. Toplantıda Türkiye ve Amerika'nın NATO ve CENTO kapsamındaki ittifakı ve barış için ortaklık konuları görüşmelerin ağırlıklı konularını oluşturmuştur. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler çerçevesinde Kore'deki işbirliği de bu bağlantıda ele alınmıştır. CENTO ülkeleri 1960

Nisanında Tahran'da üçüncü defa bir araya geldiğinde, Türkiye Başbakanı iç meselelerden dolayı bu toplantıya katılamamıştır. Mayıs ayında zamanla daha da karmaşık hale gelen Türk iç politikası, Irak ihtilalinden iki yıl sonra, 27 Mayıs 1960'ta, tarihinde ilk kez bir askeri darbe yaşamıştır. 1953'ten itibaren Sovyetler Birliği komünist olmayan komşuları ile dostluk ilişkileri kurmak çabasına girmiştir. CENTO ülkeleri, savaş tehdidini azaltacak ümidiyle gerginliğin yumuşatılmasını memnuniyetle karşılamışlardır. Ancak Türkiye açısından baktığımızda, hükümet programlarından anlaşıldığına göre, SSCB ile ilişkilere ülke olarak atıfta bulunulmaksızın " *Türkiye bölge ülkeleriyle ilişkilerini karşılıklı güvene ve ortak çıkara dayandırarak, ulusal güvenliğini barışçı bir dış politikayla güçlendirmeye çalışacaktır* " denilmektedir. SSCB ile ilişkilerde iyi komşuluk ve ortak çıkarlar dışında ilişkilerinin ötesinde bir gelişme olmadığı görülmektedir (Ergün, 1997:117). Görünüşte gerginliğin azaltılmasına rağmen CENTO üyesi ülkeler, SSCB'nin devamlı silahlanmasını göz önünde bulundurarak, politikalarını buna göre belirlemişlerdir. (*CENTO,* Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1961:45).

25 Nisan 1961'de bakanlar seviyesindeki CENTO toplantısında Türkiye Orta Doğuda barış ve güvenliğin korunması için pakta daha çok önem verilmesi gerektiğini ifade etmiş (Tevetoğlu, 1963:11), üye ülkeler özellikle yıkıcı güçlerle mücadele komitesinin faaliyetleri, ekonomik meseleler ve askeri teşkilatın düzenlenmesi ile ilgili görüşmelerde bulunmuşlardır. İran ve Pakistan'ın NATO'ya benzer bir teşkilat oluşturmak istedikleri, ancak NATO'nun diğer üye ülkelerinin buna taraftar olmadığı ifade edilmiştir (*Ulus*, 27 Nisan 1961.).

19 Mart 1964'te CENTO Ekonomik Komitesi yaptığı toplantıda, ekonomik kalkınma programının gösterdiği gelişim ve yeni önerilen projeler için İngiltere ve ABD'nin sağlayacağı 18 milyon dolarlık finansal destekten duyulan memnuniyeti vurgulamıştır. Komite, bölge ülkeleri arasında bağlantı sağlayacak olan mikro dalga link projesinin uygulamaya konulacağını ve Karaçi'de bir lisansüstü tıp merkezi kurulacağını da ifade etmiştir. 1965 yılında CENTO ülkeleri Ankara'da, milli temsilcilerin ve milletler arası personelin (konsey ve yardımcıları, komite ve teşkilat dairelerinde çalışan personel kastedilmektedir) statüleri hakkında bir anlaşma imzalamışlardır (*TBMM Kanunlar Dergisi***,** Dönem I, Toplantı 4, c. 48, s. 715).

17 Mart 1965'te Tahran'da yapılan CENTO Ekonomik Komite toplantısına, Türk delegasyon başkanı Nazih Cuhruk başkanlık yapmıştır. Üç gün süren oturum süresince komite, cari ekonomik programı ve gelecekte alınması gereken tedbirleri tartışmıştır. Komite, gelecekteki ortak kalkınma çalışmalarına önemli ölçüde eğilmiştir (*Central Treaty Organization*, Ankara, 1965:3-4). Ayrıca tarımla ilgili çalışmalar üzerinde durulmuş ve yapılan çalışmalarda ne kadar gelişme sağlandığının anlaşılabilmesi için faaliyetlerin kaydedilmesine karar verilmiştir. Ekonomik Komite toplantısını 31 Mart

1965'te Askeri Komite toplantısı izlemiş ve CENTO bölgesinin savunmasını amaçlayan birleşik askeri planlama çerçevesinde eğitim faaliyetlerinin raporlanması, NATO ve SEATO örgütleri ile savunma koordinasyonu, askeri haberleşme projelerinin değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır. CENTO Bakanlar Konseyi toplantısını 8 Nisan 1966'da Tahran'da yapmış ve Konsey bölge ülkelerini ilgilendiren uluslararası gelişmeleri değerlendirmiştir. Bakanlar Kıbrıs'ta süregelen tehlikeli gelişmeler hakkındaki derin kaygılarını belirtmişlerdir. Dünyadaki belirsizlik koşullarının devam ettiği düşüncesinden hareketle savunma konusunda sürekli olarak tetikte ve hazırlıklı olmanın önemi belirtilmiştir. Aynı zamanda bakanlar, silahsızlanma yoluyla uluslararası tansiyonun düşürülmesi için her fırsatı değerlendireceklerini bir kez daha belirtmişlerdir (*Cetral Treaty Organization*, Ankara, 1967: 5-6). 1972'de Londra'da yapılan CENTO Bakanlar Kurulu toplantısında İran, Rus genişleme siyasetine dikkat çekmiş ve toplantı sonucunda yapılan açıklamada, CENTO ülkelerinin daima tetikte bulunacakları belirtilmiştir. Ülkeler, paktın daha aktif olması kararına varmışlardır (Braun, Şubat 1974:8).

CENTO Bakanlar Konseyinin 21-22 Mayıs 1974'te Washington'da gerçekleştirdiği toplantıya Türkiye adına Amerika Büyükelçisi Melih Esenbel, İran adına Dışişleri Bakanı A. Khalatbary, Pakistan adına Dışişleri Bakanı Aziz Ahmad, İngiltere adına Dışişleri Bakanı James Callghan ve ABD adına da Devlet Bakanı Kenneth Rush katılmıştır. Toplantıda askeri ve politik dengeyi ifade ikili anlaşmalardan ve CENTO'nun bölgede sağlanan istikrardaki öneminden bahsedilmiştir (*Central Treaty Organization*, Washington, 1974:11-20). Ekonomik komite toplantısında bölge ülkelerinin sosyal ve ekonomik alanlardaki kalkınmaları gözden geçirilmiş, gelişmekte olan ülkelerin borç ödemeleri için uluslararası fonun uzun dönemli ve düşük faizli borç vermesinin, ülkelerin gelişiminde rol oynayacağı ifade edilmiştir. Komite, üç bölge ülkesi boyunca 3000 millik CENTO mikro dalga sistemi hazırlamak için uzman grubu oluşturmaya karar vermiştir. CENTO Askeri toplantısında ise, yapılan tatbikatların başarısı dile getirilmiştir (*Cetral Treaty Organization*, Washington, 1974: 40-42).

CENTO Bakanlar Konseyi 19-20 Nisan 1978'de Londra'da David Ovan başkanlığında toplanmıştır. İran adına Dışişleri Bakanı A. Khalatbary, Türkiye adına Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün, Pakistan adına Dışişleri Bakanı Ağa Han ve ABD adına Sekreter Cyrus Vance katılmıştır. Ele alınan konular: Orta doğu, Kıbrıs, CENTO'nun Avrupa sekreterliği, CENTO Komiteleri, CENTO bölgesinde yıkıcılık tehdidi olmuştur (*Tercüman,* 21 Nisan 1978).

CENTO'nun Yapısı

Konsey

CENTO Bakanlar Konseyi, askeri, politik ve ekonomik sorunları çözümlemekle görevlidir (*CENTO Merkezi Antlaşma Teşkilatı,*1963:6.)

Ek.1.Bakanlar ve yardımcıları seviyesinde toplanan konseye, üye memleketlerin başbakan, dışişleri bakanı veya diğer bakanlar katılır. Konsey, yardımcılar seviyesinde toplanırsa, Türkiye Hükümeti Dışişleri Bakanlığının yüksek dereceli bir memuru ve diğer üye memleketler de Ankara'daki büyükelçi tarafından temsil edilirler (*CENTO İlerliyor*, Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1962: 2). Konsey her yıl, sırayla resmen dört ve resmen üye olmayan ABD ile birlikte beş CENTO ülkesinden birinde toplanır. Konseyin tüm kararları oy birliği ile alınır. Böylece hiçbir ülkenin isteği, diğer üyelere zorla kabul ettirilemez. Bölgeyi ilgilendiren her konuyu açıkça tartışan konsey, teşkilat komitelerinin yürüttüğü çalışmaları incelediği gibi, gelecekteki çalışmalar için de fikir verir. Konsey, yardımcılar düzeyinde belirli sürelerle CENTO genel merkezinde, genel sekreterin başkanlığında toplanır. ABD konsey toplantılarında gözlemci bulundurmakla birlikte, Bakanlar Konseyine katılan görevli genelde dışişleri bakanı olmuştur. Bakan yardımcıları düzeyindeki toplantılara ise ABD dışişleri bakanı Türkiye'deki büyükelçisini göndermiştir (*CENTO* Merkezi Antlaşma Teşkilatı, 1963:6.)

Konseyin Komiteleri

1955 Bağdat Paktı'nda alınan kararları uygulamak üzere kurulan ekonomik, yıkıcı faaliyetlerle mücadele, irtibat komitesi ve askeri komite CENTO'da da aynı işlevle devam etmiştir. EK.2.

Ekonomik Komite

Ekonomik komite, bölge ülkelerinin ekonomik ve mali kaynaklarını geliştirmek amacıyla, ortak çalışma alan ve yöntemlerini araştırmıştır. Üye ülkelerin kalkınmalarını koordine etmekle birlikte, ekonomik projelerde kullanılmak üzere, İngiltere ve ABD'den sağlanan mali, uzman ve teknik araç yardımlarını yönlendirir. Demiryolu yapımı, aile planlaması, depremlere karşı dayanıklı köy konutları, taze meyve ve sebzelerin pazarlaması konularında seminer ve konferanslar düzenlemiştir. Bu komiteyi, üye ülkelerin üst düzey görevlileri temsil eder. Ekonomik Komiteye bağlı olan ulaştırma ve bayındırlık, sağlık, tarım alt komiteleri, maden arama ve işletme danışma kurulu ile bilimsel eğitim ve araştırma komiteleri, faaliyetlerini Bakanlar Konseyine sunarlar. Komiteye bağlı diğer bir kurulda, CENTO Çok Taraflı Teknik İşbirliği Çalışma Grubudur. CENTO Büyükelçilik ve Dışişleri Bakanlığı görevlilerinden oluşan bu grup, ayda bir kez CENTO genel merkezinde toplanarak İran, Pakistan ve Türkiye'deki teknik uzmanlık bilgisinin karşılıklı olarak aktarılmasını sağlayacak bir program yürütür.

Ekonomik Komite yıllık toplantıları arasında iki ayda bir CENTO genel merkezinde toplanarak, ara dönemlerde ortaya çıkan sorunları çözümlemek ve alınan kararları uygulamakla da görevlidir (*CENTO,* Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1963:8).

Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele Komitesi

Bölgedeki üye devletlere yönelik tehlikelere karşılık en iyi mücadele yollarını konseye öneren bu komite, yılda bir kez toplantı yapar.

İrtibat Komitesi

Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele Komitesi gibi yılda bir toplanan İrtibat Komitesinin görevi, bölge ülkelerinin güvenliğine ilişkin hususlardaki bilgileri, üye ülkelerle görüşme imkânı sağlamaktır (*CENTO,* Merkezi Antlaşma Teşkilatı*,* Ankara, 1963: 8) .

Askeri Komite

Askeri Komite üye ülkelerin askeri güvenliklerini güçlendirme ve ortak savunmaya ait hususları belirleyerek konseye bildirir. Ankara'da bulunan askeri yardımcılar ise, teşkilatın askeri planlarını hazırlamakla görevli olan ortak askeri planlama kurmay heyetinin faaliyetlerini izler.

Güvenliğin korunması, bağımsızlığa gölge düşürülmemesi ve daha iyi hayat şartlarını sağlayacak ekonomik kalkınmayı hedef alan CENTO ülkeleri, ortak tehdit ve saldırılara karşı sıkı bir işbirliği kurmuşlardır.

Ortak askeri planlama kurmay heyetinin merkezi Ankara olup, tümgeneral rütbesinde bir kurmay başkanı tarafından yönetilir. Bu heyet istihbarat, planlama ve harekât, eğitim, lojistik daireleri ile heyet sekreterliğinden oluşmaktadır. Ortak askeri planlama kurmay heyeti ile askeri komitede beş devletin kara, deniz, hava subayları görevlendirilmiştir. Heyet tarafından hazırlanan planlar, askeri yardımcılar daimi grubu tarafından incelenir ve hazırlanan raporlar askeri komiteye sunulur. Heyet, 1957 yılından itibaren üye ülkeler ve İngiltere ile ABD'nin silahlı kuvvetlerinin birlikte hareket edebilmelerini sağlamak amacıyla, çeşitli kara, hava, deniz ve karargâh tatbikatları yapmıştır (Göktürk, 1962:12) .

CENTO askeri tatbikatlarından pek çoğu, paylaşılan amacı belirtmesi için bölge ülkelerinin dillerinde geniş anlamda aynı kavramları anlatan kod adlarıyla anılmışlardır (*CENTO,* Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1963:10). Bunların belli başlıları; MIDLINK, ŞAHBAZ, NİŞAN, NECAT gibi arama kurtarma tatbikatlarıdır. Teşkilatın ilk yıllarından itibaren bu tatbikatlar yapılmıştır. 16 Kasım-4 Aralık 1959 tarihleri arasında Hint Okyanusunda Türkiye, İran, Pakistan ve ABD'nin katılımıyla hazırlık mahiyetinde olan MİDLİNK I tatbikatı yapılmıştır (*Ulus*, 14 Kasım 1959).

1964 yılında yapılan Midlınk-5 kara, hava, deniz tatbikatı örgütün tarihindeki en geniş çaplı deniz tatbikatı olmuştur. Karaçi açıklarında yapılan tatbikata beş ülkeden 43 gemi, 125 uçak, 9000 de personel katılmıştır. 23 Nisan 1964 Delawar tatbikatı ise, CENTO tarafından finanse edilen ve ABD'den 7000 personel ve İran askeri birliklerinin ortak gerçekleştirdikleri

bir tatbikattır. Amacı, ABD birliklerinin bölgeye hava yoluyla Güneybatı İran bölgesine konuşlandırılabilme yeteneklerinin denenmesidir (*Twelfth Session Mılıtary Comitee Of The CENTO*, Washington, 1964:5-6) .1974 yılında yapılan tatbikatların amacına bakılacak olursa, Şahbaz 74-1, küçük çaplı bir tatbikat olup, tipi fiili hava savunmasıdır. CENTO bölgesinde yapılan tatbikatın gayesi, CENTO hava savunma sistemini denemektir. Şahbaz 74-2 de ise üye ülkelerin hedef uçaklarının önlenmesi ve hava savunma sistemi muharebe irtibatlarının denenmesi amaçlanmıştır.

Temmuz 1974'te yapılan Dost 74 tatbikatı Doğu Anadolu, Batı İran, Doğu İran, Batı Pakistan bölgelerini kapsamıştır. Kara Kuvvetleri Komutanlığının düzenlediği tatbikatın amacı, Doğu Anadolu ve Batı İran bölgesinin ortak savunmasını ve NATO/CENTO koordinasyonunu sağlamak, irtibat ve muharebe imkânlarını denemek ve geliştirmektir. Tatbikat sırasında nükleer silahlar sınırlı olarak kullanılmış ve genel bir harbe geçiş şeklinde gerçekleştirilmiştir. Nişan 74 tatbikatı bir hafif silah yarışması olup, 7-19 Ağustos 1974'te yapılmıştır. CENTO ülkeleri silahlı kuvvetleri arasında yakınlaşmayı sağlamayı ve hafif silahları kullanma kabiliyetini artırmayı amaçlayan bu tatbikata, Türk Kara Kuvvet Komutanlığından bir tim ile CENTO ülkelerinden bir ekip katılmıştır. İran'da yapılan Necat 74 tatbikatının amacı ise, arama kurtarma usullerini denemek ve geliştirmektir.

1974'ün son tatbikatı Kasım 1974'te yapılan Midlink 74'tür. İran Körfezi ve Umman Denizi'nde yapılan bu tatbikatı Pakistan düzenlemiştir. CENTO deniz kuvvetlerinin ortak tatbikat yapmalarını ve deniz kuvvetlerinin mayın, denizaltı ve hava savunma taktiklerini denemeyi amaçlayan tatbikata CENTO ülkeleri deniz birlikleri katılmıştır (*TSK'nın 1974 Yılında Katılacağı Milli NATO/CENTO Tatbikatlar Programı*, 1973:87-91).

Sekreterlik

Uluslararası bir yapıya sahip olan ve dört ayrı dairesi bulunan Sekreterlik, teşkilat çalışmalarının yönetiminden konseye karşı sorumlu olup, bir genel sekreterce işlerini yürütmektedir. Genel sekreter aynı zamanda bakan yardımcıları konseyinin de daimi başkanıdır. Bakanlar konseyince atanan genel sekreter, İran, Pakistan ve Türkiye dışişleri bakanlarından birinin meslek memuru veya büyükelçi seviyesinde olur.

Üye ülkelerin eşit katılımıyla mali bütçesi sağlanan Sekreterlik, teşkilat işlerini yürütmekte oldukça önemli bir yere sahiptir. Çeşitli CENTO organlarının programlarını yönetir, konsey toplantılarıyla komite ve diğer yardımcı kurulların toplantılarını düzenler, özel konularda konseye tavsiyelerde bulunur, NATO, SEATO, diğer uluslararası kuruluşlar ve üye devletlerle ilişkileri sağlar. Genel sekreter beş CENTO ülkesinin belirli sürelerle atadığı uluslararası kadroyu da yönetir. Bu kadroda bulunan üst düzey görevliler ise genel sekreter özel danışmanı ile sekreterlik daireleri

başında genel sekreter yardımcılarıdır (*CENTO,* Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1963:9.) . Bu daireler konsey toplantıları ve diğer toplantıları organize eder, ekonomik konularla ilgili bilgi verir ve teşkilatın faaliyetleri hakkında halkı aydınlatır (Göktürk, 1962:15) .

Siyasi ve İdari İşler Dairesi

Konsey toplantıları ile ilgili işlerde sekreterliğin çalışmalarını koordine eden bu daire, diğer uluslararası örgütlerle siyasi konularda bağlantı kurar ve teşkilatı ilgilendiren siyasi konularda önerilerde bulunur.

Ekonomik İşler Dairesi

Ekonomik komite ve yardımcı kurullarının toplantıları ile ilgili belgeleri hazırlayan bu daire, teşkilatı ilgilendiren ekonomik konularda tavsiyede bulunur. CENTO'nun teknik yardım programını, çok taraflı teknik işbirliği fonu ve ABD'nin sağladığı CENTO bilim fonu aracılığıyla yürütür ve üye ülkeler arasında teknik bilgilerin aktarıldığı bir merkez görevini görür.

Dış İlişkiler Dairesi

Bu dairenin görevi, teşkilatın niteliğini ve çalışmalarını uygun yayın vasıtaları aracılığı ile tanıtmaktır. Ayrıca bu daire çeşitli CENTO konferansları, seminerleri ve toplantıları sonucunda rapor ve teknik bildirilerin, ilgili kurum ve kişilere dağıtılmasını da sağlar.

Güvenlik Dairesi

Bu daire, bir güvenlik danışmanı başkanlığında çalışmakta olup, sekreterliğin güvenlik tedbir ve kurallarını hazırlar, denetler. Teşkilatın sivil ve askeri güvenlik problemleri üzerinde tavsiyelerde bulunur (*CENTO,* Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1963:9)

CENTO Çalışmaları

BM Anayasasının ferdi ve ortak meşru müdafaa haklarını teminat altına alan 51. Maddesine dayanılarak kurulan Merkezi Antlaşma Teşkilatı, üye ülkelerin güvenliğini sağlamakla birlikte ekonomik alanda kalkınma ve halklar arasında dostluk ve anlayışı daha da güçlendirmek amacını da taşımıştır.

Ekonomik alanda kalkınabilmek ve refaha ulaşabilmek için tüm kaynaklara, doğal zenginliklere, ortak kültür ve tarihe sahip olan CENTO ülkeleri, hayat standartlarını yükseltebilmek amacıyla, çeşitli sahalarda faaliyet göstermişlerdir (*CENTO Türkiye İçin*, Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara,1963:1.)

CENTO ülkeleri, enerjilerini belirli temel amaçlara ulaştırmak için bir ekonomik kalkınma programı hazırlamışlardır. Bu program şöyledir:

a) Bölge ülkelerini etkin taşıma ve haberleşme araçlarıyla birbirine bağlamak,

b) Bölge ülkeleri arasında insan ve eşyaların serbest dolaşımını teşvik etmek,

c) Ulusal kalkınma faaliyetlerinde bölge ülkelerinin tamamının karşılıklı çıkarları doğrultusunda yardım etmek,

d) Bilimsel işbirliği ve atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanımının teşvik edilmesi.

Bu amaçlar çerçevesinde uygulanmak üzere, ekonomik komite geniş tabanlı bir faaliyetler dizisi oluşturmuştur (*The CENTO Council Meets,* Washington, 1959:24).

CENTO, çeşitli sahalarda çok sayıda projeyi çalışma programına almıştır. Onaylanan CENTO projeleri üç kategoride toplanabilir: Yatırım projesi, teknik konulardaki konferanslar ve eğitim bursları ile sağlanan teknik yardım. Bu projeler üç ülkenin işbirliği ve ABD ile İngiltere'nin mali yardımı sonucu uygulamaya konmaktadır. Bölge ülkeleri projelerin uygulanmasında yöresel imkânı sağlarlar. Ancak projelerin gerçekleşmesinde ABD ve İngiltere'nin bölge ülkelerine sağladığı mali kaynak, teknik bilgi ve araç yardımının büyük rolü olmuştur.

CENTO'nun yürüttüğü çalışmalar bölge ülkelerinin birçok kesiminde coğrafi, ekonomik ve teknolojik koşulları büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu gelişmelerin en belirgin olanları ulaştırma ve bayındırlık tesislerinde, sağlık, tarım, maden su kaynakları, teknik, bilimsel ve mesleki eğitim alanlarında görülmektedir. Bu durumda, başlıca CENTO çalışmalarının ürünlerini şöyle sıralanabilir:

Ulaştırma ve Haberleşme Tesisleri

CENTO üyesi ülkeler İran, Pakistan ve Türkiye demiryolu, karayolu, limanlar, telekomünikasyon ve havayolları yardımı projelerini içine alan büyük bir ulaştırma sistemi ile birbirine bağlanmak gereğini hissederek çalışmalarına başlamışlardır. CENTO bölgesini kapsayan büyük ve modern ulaştırma şebekesi sayesinde iç ve dış ticaretin geniş çapta gelişmesi, zirai üretimin arttırılması ve maden kaynaklarının daha geniş bir şekilde işletilmesi amaçlanmıştır (*CENTO İlerliyor*, 1961:6.) EK.3.

CENTO Demiryolu

CENTO'nun en büyük projesi, CENTO demiryolu bağlantısının 1971 Eylül ayında tamamlanmasıdır. Türkiye ile İran'ın büyük liderleri 1934 yılındaki tarihi görüşmeleri sırasında, iki ülke demiryolu şebekesini bağlamakla sağlanacak faydayı daha o yıllarda belirtmişlerdir. 1934'te İran Şahı Rıza Pehlevi, Türkiye'yi ziyareti sırasında iki ülke arasında bir demiryolu

inşa edilmesi hususunda Atatürk ile görüşmüştür. İşte bu dilek, CENTO ile gerçekleşmiştir (*Tarihi Görüşme*, Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1972:5).

CENTO demiryolu projesi 1955'te Doğu Anadolu tren hattının bağlanması ile nüfusu iki kat artan Muş şehrinden başlayıp, İran da Rezayeh Gölü kenarında kurulmuş olan Şerefhane'ye ulaşmaktadır. Bu kasabaya 1958 yılı sonunda İran başkenti Tahran ile Tebriz'den geçen demiryolu bağlanmıştır. Tüm hava şartları göz önüne alınarak kurulan demiryolu, kendine yetebilen bu bölgenin ihtiyaç duyduğu gıda maddelerini memleket içinden ve dışından süratle getirebilmeyi sağlamıştır.

CENTO demiryolu İran ile Türkiye arasında direkt bir bağlantı kurmak amacıyla yapılmıştır. 1956 yılında ilk toplantısını yapan Bağdat Paktı ekonomik komitesinde İran-Türkiye demiryolu projesi onaylanmış ve çalışmalar başlamıştır. Bu projeye ABD ile birlikte Türk ve İran hükümetleri de yatırım yapmışlardır. 1957 yılında ABD, İran-Türkiye demiryolunun da dâhil olduğu CENTO projelerine 12 bin 571 dolar yatırım yapacağını açıklamış ve 1960 yılında bunun 6 bin doları demiryolunun 103 km.lik kısmı için yerine ulaşmıştır. Türkiye'deki kısmın yapımına 1959'da başlanmıştır. İran hükümeti ise Şerefhane'nin batısından Rezayeh Gölünün kuzeyine uzanan 40 km.lik inşaata 1960'ta başlamıştır. Demiryolu inşaatının seyrini görmek üzere bu önemli işe yatırım yapan üç hükümet bir gezi düzenlemiştir. Bu proje bölgedeki nüfusun ekonomik hayatında kalkınmayı da amaçlamaktaydı. Zira o yıllarda demiryolu bir yana, bölgenin yerli halkı daha hiç motorlu vasıta dahi görmemişti. Zamanın Van valisi Fikret Ersanlı da " *Bu demiryolu çok yakın iki komşu memleketin birlikte, ekonomik ve kültür alanında kalkınmaları için besledikleri arzuların bir tezahürüdür*" demiştir (*CENTO Demiryolu Boyunca*, Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1962:1-23.)

Bu demiryolu, 82 bin dolar harcamayla oldukça zor bir iklim koşulu altında altı yıl süren çalışmaları gerektirmiştir. Demiryolunun Doğu Anadolu da Van Gölü çevresindeki yüksek dağları aşması için çok sayıda tünel açma zorunluluğu, trenlerin Gölün iki yakası arasındaki 91 km.lik mesafede feribotlarla taşıma suretiyle önlenmiştir. Bu proje için ABD toplam 24.4 milyon dolar, İngiltere 300 bin dolar yardım sağlamıştır. İran kendi topraklarındaki kısım için 42 milyon dolar ve Türkiye ise 24 milyon dolar harcamıştır. Yapımı için o günün şartlarında güçlükleri yenmek için olağanüstü bir çaba sarf edilmiştir. Ancak projenin gerçekleşmesiyle demiryolunun Türkiye, İran ve Pakistan'a sağlayacağı faydaların yanında, sarf edilen emek ve paranın çok önemsiz kalacağı tahmin edilmiştir. Zira demiryolu nakliyatı sayesinde o ana kadar önem verilmeyen bölgeler tarım alanında kalkınacak, dokunulmamış maden yatakları işlenebilecekti Sonuçta, RCD'nin faaliyetleriyle tamamlanan demiryolu projesinde Türkiye'de yaklaşık 550 km. İran da 1200 km. demiryolu yapılarak ulaşıma açılmıştır (*CENTO İlerleme Kuşağı*, Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1967:12).

Bu proje sayesinde Avrupa - Asya demiryolu üzerinden, Pakistan'dan İngiltere'ye kadar kesintisiz ulaşım sağlanacaktı (*The CENTO Council Meets,* Washington 1959:26) Bu demiryolu hattı, yalnız bölge içi ticareti kolaylaştırmakla kalmayıp, Avrupa'nın büyük ticaret merkezleri ile CENTO bölgesi arasındaki ticaretin canlanmasına yol açarak bölgenin ekonomik gelişmesini büyük ölçüde etkilemeye çalışmıştır (*Tarihi Görüşme***,** Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1972:5).

CENTO Karayolu

CENTO, üç bölge ülkesinin karayollarını geliştirerek ve yeni yollar inşa etmek suretiyle, ülkeleri gerek güneyde, gerekse kuzeyde tüm iklimsel koşullara dayanıklı karayollarıyla bağlamayı da amaçlamıştır. Karayolları konusunda İngiltere ve ABD yine maddi yardım yapmıştır ki, bunlar yolların yapımında oldukça önemli rol oynamıştır. Türkiye-İran arasındaki karayolu yapımında İngiltere İran'a 154 bin dolar tutarında yol inşaat makineleri vermiştir. Bunun haricinde iki kez daha 280 bin dolar yardım sağlamıştır. Türkiye ise kendi adına 2,2 milyon dolar harcamış, ABD ise Türkiye'ye 1,34 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Pakistan ile İran'ı bağlayacak bir başka karayolu projesi de faaliyete geçirilmiştir ki, bu projeye de İngiltere 980 bin dolar harcamıştır. Zencan'dan başlayan ve Hakkâri-Cizre üzerinden Akdeniz'deki İskenderun Limanına ulaşacak karayolunun 1967 yılında bitirilmesi hedeflenmiştir.

CENTO, bölge memleketlerini karayolları ile bağlamak üzere uyguladığı projenin bir kısmını da, İran'da Kerman'dan başlayan karayolunun doğuya doğru uzatılarak Bam ve Zahidan üzerinden Batı Pakistan'da Ketta'ya ve nihayet güneyde Karaçi'ye bağlanmayı amaçlamıştır. CENTO karayolu projesi ile Türkiye de yaklaşık 300 km.(RCD'nin yaptıkları hariç), İran da 5200 km. ve Pakistan da 5700 km. karayolu yapılarak ulaşıma açılmıştır.

Karayollarını geliştirmek suretiyle CENTO, demiryolu faaliyetlerinde olduğu gibi ticarete yeni ve geniş sahalar açmak, ithal ve ihraç pazarlarını geliştirmek ve ulaştırma sistemini düzelterek, ihmal edilmiş bölgeleri medeniyete kavuşturmayı amaçlamıştır. Bu sayede yeni endüstri kollarının oluşması da sağlanacaktı (*CENTO İlerleme Kuşağı*, Ankara, 1967:6-8).

Telekomünikasyon, Yüksek Frekans

CENTO ülkeleri, 1958'de önemli şehirler ile Londra arasında paralel teleprint ve radyo-telefon servisi sağlamak amacıyla CENTO yüksek frekanslı elektronik radyo şebekesi oluşturmayı planlamışlardır. İngiltere bu proje için 1,820 bin dolar vermeği taahhüt etmiş ve projenin ilk safhası Türkiye ile İran'da 1961'de tamamlanmıştır. Pakistan'da ise ancak 1962 yılı ortalarında bitirilmiştir. Böylelikle İstanbul, Ankara, Tahran, Karaçi, Dakka, Londra'ya bağlanmıştır. Şebeke 1964'te diğer şehirlere de uzatılmış, şebekenin tamamı

1965'te tamamlanmıştır. Bu konuda gerçekleşen ikinci bir projede, Türkiye, İran ve Pakistan arasındaki 5 bin km.lik alanda uzanan 88 mikrodalga röle istasyonu olup, o yıllarda dünyanın en uzun mikrodalga telekomünikasyon şebekesini oluşturmuştur (*CENTO İlerleme Kuşağı*, Ankara, 1967:16-18).

Tüm bu faaliyetlerle, bölge ülkeleri başkentleri arasında haberleşme sağlandığı gibi, bu sistem Doğu Anadolu'da ve İran'da telefon ve teleteyp haberleşmelerinin yapıldığı başlıca sistem olmuştur. Hükümetler, haber ajansları, hava yolları ve diğer şirketler bu haberleşme tesisinden oldukça yararlanmışlardır. Bu proje için Türkiye, İran, Pakistan ve ABD 30 milyon doları aşan masrafları paylaşmışlar, bunun 20 milyon dolara yakınını ABD sağlamıştır (*CENTO,* Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1963:21).

CENTO Havayolu ve Sivil Havacılık

CENTO hava projesi olarak anılan ve Ankara, Tahran ve Karaçi'yi havayoluyla birbirine bağlamayı amaçlayan proje, CENTO bölgesinde modern ve süratli uçakların faaliyette bulunmasından doğan ihtiyacı karşılamak üzere hazırlanmıştır (*CENTO İlerliyor*, s.11.). Uçuş güvenliği sağlamayı da amaçlayan proje, 1968'de tamamlanmıştır. Bu proje için İngiltere 560 bin dolar meteorolojik ve telekomünikasyon aracı, ABD ise İran, Pakistan ve Türkiye'de mevcut tesisleri modernleştirmek üzere, meteoroloji ve haberleşme araçları dışında, bütün donanım ihtiyaçları ve gerekli personel eğitimi için harcanan 6,300 bin dolar tutarında bir ödenek sağlamıştır (*CENTO,* Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1963: 22).

CENTO Limanları

Ulaştırma kapasiteleri yükseltilen CENTO karayolları Türkiye'de iki önemli limana ulaşım sağlamıştır: Karadeniz de Trabzon Limanı ve Akdeniz de İskenderun Limanı. Bu limanlar İran ve Pakistan'ı batıya bağlamak için geliştirilerek kara ve demiryollarının birleştiği bir kavşak noktası olmuştur. Tümü 1972'de tamamlanan proje ile senede bir milyon ton üzerinde yükleme ve boşaltma kapasitesine ulaşan bu iki liman, CENTO ile uluslararası standartlara uygun hale gelmiştir. Özellikle de İskenderun Limanı transit ticaretin artmasını sağlamıştır. İngiltere'nin 1,732 bin dolarlık yardımı haricinde diğer tüm harcamaları Türkiye kendisi yapmıştır (*CENTO,* Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1963:20).

Kalkınma Yolunda Diğer Çalışmalar

Tarım ve Hayvancılık

O yıllarda İran, Pakistan ve Türkiye'de nüfusun %80'i tarımla geçinmektedir. CENTO, tarım alanında önemli bir faaliyet göstermiştir (*CENTO Çalışmaları*, Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara,1964:2.) 1959'da üye ülkeler arasında veterinerlik antlaşması imzalanmış, Tahran ve Karaçi'de

hayvan yetiştirme konusunda bir eğitim ve araştırma merkezi kurulmuştur (*The CENTO Council Meets*, Washington, 1959:31-32.) Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi için CENTO, pek çok seminer ve konferans düzenlemiştir (*CENTO*, İstanbul, 1967:3). CENTO'nun tarımın gelişmesi için düzenlediği seminerler ve bunlar sayesinde uygulanan yeni metotlarla Türkiye ilk kez 1971'de buğday ihraç etmiştir *CENTO*, Tahran, 1967:2).

Sağlık

Sağlıklı bir nüfusun, bir ulusun ekonomik ve sosyal gelişmesi için barış kadar önemli bir koşul olduğuna inanan CENTO ülkeleri, kuruluş yıllarından itibaren halk sağlığı, ulusal sağlık kuruluşları, sağlık planlaması, ayrıca beslenme ve sağlık tesisleri konularında sürekli kurul ve komiteler oluşturmuştur. Bölgede öğretici sağlık merkezleri kurulmuştur. ABD bu konularda da araştırma projelerine harcanmak üzere 20 bin dolar ödenek sağlamayı kabul etmiştir (*Central Treaty Organization,* Washington, 1970:3). Buna göre 1971'de 32'si bölge ülkelerinden olmak üzere on ülkeden gelen 50 uzman Ankara'da Hacettepe Üniversitesi'nde aile planlama yöntemleri ve nüfus hareketleri konusunda seminere katılmışlardır.(*CENTO* Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1963:24-25.). Teknik yardım kanalıyla sağlık uzmanları yetiştirilmiş ve sağlık teçhizatı yardımları yapılmıştır (*CENTO Çalışmaları*, Ankara, 1964:5).

Bilim

CENTO, milli kalkınma projelerinde ilmin ve özellikle nükleer ilim tekniğinin uygulanmasında yararlı olmak amacıyla CENTO İlim Konseyini kurmuştur. Bölgede nükleer bilimlerin kullanımı alanında geniş bir potansiyel mevcuttur. Bu amaçla 23 Haziran 1959'da Tahran Üniversitesi Fen Fakültesi'nde CENTO Nükleer Merkezi resmi olarak açılmıştır (*The CENTO Council Meets,* Washington, 1959:35). 1965 yılında Ankara'da da Türk Atom Enerjisi Komisyonuna bağlı Nükleer Araştırma Merkezinde bir CENTO Nötron Fiziği Ünitesi oluşturulmuştur (*CENTO* Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1963:26-27).

Madenlerin Aranması ve İşletilmesi

İran, Pakistan ve Türkiye'nin maden ve su rezervleri açısından doğal zenginliklerini arama ve işletmelerine yardım amacıyla CENTO'nun uyguladığı programlar 1959'da başlamıştır. 1960 yılında bu sahada çalışmak üzere Ekonomik Komite tarafından bir çalışma grubu kurulmuştur. Bu grup ilk olarak, Türkiye'de Trakya'da bulunan doğal gaz gibi yeni bulunmuş kaynakların değerlendirilmesini tartışmıştır. Ayrıca 1972'de Stratigrafik Çalışma Grubu oluşturulmuş ve bu alanda arazi incelemeleri yapılarak, jeolojik haritalar çizilmiştir.

1970 yılında Konya Sızma'da yöredeki cıva rezervinin ne kadar olduğu ve nasıl değerlendirilebileceği, ne tür bir madencilik faaliyeti uygulanması gerektiği konusunda bir çalışma yapılmıştır. 1973 Haziranında da Tahran Jeolojik Araştırma Enstitüsüne gelen üye ülke jeologları, yaptıkları çalışmayla Tahran-İsfahan arasındaki Ravence kurşun madeni ile ilgili ön bilgiler toplamışlar, daha sonra inceleme bölgesine gidilerek yer altı ve yerüstü jeolojik harita çalışmaları yapmışlardır. Bu arada İran'ın maden kaynaklarının bulunduğu Abadan bölgesi ve Hazar kıyısı araştırılmakla birlikte kurşun ve çinko rezerv testleri yapılmıştır (Prof.Dr. Ali Bilgin ile 17.07.2001 Tarihinde Isparta'da Yapılan Görüşme).

Kültürde İşbirliği

İlk bakışta bir savunma teşkilatı olan CENTO, ulusla arasında uzun bir geçmişe dayanan kültür bağlarından da faydalanmaya çalışmıştır. Bu konudaki çalışmalara 1961'de başlayan CENTO, kütüphaneciliğin geliştirilmesi konusunda Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde bir seminer düzenlemiştir (*CENTO Kültürde İşbirliği***,** Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1964:1-5). CENTO'nun kültür alanındaki çalışmalarını planlamak ve uygulamakla, Dış İlişkiler Dairesi görevlidir. Bu daire ayrıca, teşkilat çalışmalarını, basın, radyo, televizyon yoluyla günü gününe de duyurmuştur (*CENTO,* Merkezi Antlaşma Teşkilatı*,1963:* s. 30.CENTO kültür programının amacı, üye ülkeler arasında karşılıklı bir anlayışın tesisini sağlamak olmuştur (*CENTO Kültürde İşbirliği*, Ankara, 1964:5).

Çok Taraflı Teknik İşbirliği Fonu

1961'de kurulan çok taraflı teknik işbirliği fonu, CENTO'nun ulaştırma, sağlık, doğal kaynaklar ve eğitim alanlarında yürüttüğü teknik yardım programı için ödenek sağlamıştır (*CENTO Merkezi Antlaşma Teşkilatı,1963:* 28). Üye ülkelerin ve ABD'nin yatırımları ile kurulan ve sekreterlik tarafından idare edilen bu fon, bölge ülkelerinin ekonomik kalkınmaları üzerinde büyük etkisi olan elliden fazla projeyi kabul etmiştir. Bu fon için 300 bin dolar tahsis edilmiştir (*CENTO İlerliyor***,** Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara, 1961:31).

Üye ülkeler arasında teknik işbirliğini artıran bu fonla, Orta Doğu Teknik Üniversitesinin makine, inşaat, kimya, elektrik mühendisliği ile mimarlık alanında dört yıl boyunca 60 öğrenciye eğitim imkânı verilmiştir (*CENTO,* Merkezi Antlaşma Teşkilatı**,** Ankara, 1963:29).

Orta Doğudaki Siyasi Gelişmelerde CENTO ve Türkiye (1959-1979)

1965 Kasımında Başbakan Süleyman Demirel, hükümet programı açıklamasında Türkiye'nin coğrafi ve stratejik bakımdan işgal ettiği önemli konumu dolayısıyla, kolektif sistemlerle yani, NATO ve CENTO ile güvenliğini sağlamaya mecbur olduğu yönünde bir konuşma yapmasına rağmen (Öztürk, 1968:660), Başkan Johnson'ın gönderdiği mektup Türkiye'nin ABD ile

ilişkilerinde önemli ölçüde soğukluğa sebep olmuştur. Türkiye, ABD'ye uygun politikalar izlemeyi bırakıp, bunların Türk ulusal çıkarları ile uyuşup uyuşmadığına dikkat etmeğe başlamıştır. Demirel hükümeti Vietnam'a asker gönderilmesi isteğini reddetmiş ve 1966 Nisanında CENTO Bakanlar Konseyi toplantısından sonra yayımlanan resmi bildiriye, Amerikan yanlısı ibarenin konmasına karşı çıkılmıştır. Türkiye dikkatli bir politikayla gerek Sovyet bloğu, gerekse komşuları ve üçüncü dünya devletleriyle(Bağlantısızlar) yakınlaşmaya başlamış(Sander, 1979:240-242), 1965'ten itibaren Orta Doğu ve Asya ülkelerinin güvenini kazanma ve uluslararası alanda desteklerini sağlama arayışına girmiştir. (Ergün, 1997:82).

Keşmir toprakları sebebiyle 1948'de savaş yaşamış olan Pakistan ve Hindistan (Armaoğlu, 1986:659-662) arasındaki ilişkiler, 1955 yılında Pakistan'ın Bağdat Paktı'na üye olmasıyla, yine bozulmuş, 1962'de Çin Hindistan'a saldırdığında, Pakistan'ın bazı girişimlerde bulunması yeni bir Pakistan-Hindistan savaşına sebep olmuştur. Bu savaşta Pakistan CENTO ülkelerinden askeri yardım istemiş, İran ve Türk hükümetleri, Pakistan'ın 24 jet uçağı, pilotu ve yer personeli yardım talebini, NATO ve birleşik devletler yardım politikasına uymadığı gerekçesiyle ret ettiklerini ancak mühimmat, petrol, tıbbi yardım ve sahra hastaneleri konusunda yardım yapabileceklerini açıklamışlardır (*Keesıng's Contemporary Archives*, 1965:2117). Bu cevap, Pakistan'ın CENTO ile olan münasebetlerini olumsuz etkilerken (Göktepe, 1999:120), Pakistan-Hindistan arasındaki sükûnet ancak beş yıl sürmüş, 1971'de yeni bir çatışma ve savaş başlamıştır. Bu savaşta SSCB, Hindistan'a uçakla malzeme sevk ederken, ABD ve İngiltere'nin ise Pakistan'a bir yardımda bulunmaması Pakistan'da son derece kötü bir etki yaratmıştır. CENTO dışı ülkelerden Mısır, Pakistan sempatizanlığı dolayısıyla, Pakistan'ın bütünlüğüne yönelik destek verirken (Jackson, 1975:38.), Türkiye ve İran kendi imkânları dâhilinde yardıma çalışmışlardır (Gürün, 1983:362)

O yılların CENTO Genel Sekreteri olan Türkiye temsilcisi Ümit Haluk Bayülken, Pakistan'ın Hindistan ile olan problemleri dolayısıyla Pakistan'a bir formül önermiştir. Buna göre; Hindistan tarafından Keşmir sorunu dolayısıyla saldırıya uğrayan Pakistan, BM Güvenlik Konseyine başvurur ve Güvenlik Konseyi bir vetoyla görev yapamazsa (SSCB genelde bütün kararları veto etmekteydi) Genel Kurul üyelerini olağanüstü toplantıya çağırabilir. Genel Kurul toplanır ve alınan karar, Güvenlik Konseyinin kararı sayılır. Saldırı durmadığı takdirde kurul Pakistan'a yardım kararı alabilir. Amerika böyle bir kararı Kore'de uygulamıştır. Bu formülden dolayı Kissinger, Ümit Haluk Bayülken'e *"Sen şeytan oğlusun"* demiştir (Emekli Büyükelçi Ümit Haluk Bayülken ile 13 Kasım 2000 Tarihinde Yapılan Görüşme).

Zamanla CENTO'ya olan güvenini kaybeden Pakistan Devlet Başkanı General Ziya-ül-Hak 1978'de CENTO konusunda şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"(...)CENTO, giderek Pakistan'ın güvenliği için engel durumuna gelmektedir. Bugün öyle ülkeler vardır ki hiçbir ittifaka bağlı olmadığı halde, CENTO içinde yer alan ülkelerden daha fazla güvenliktedir" (Tiryakioğlu, 1979:21). Bu sözlerden de anlaşılmaktadır ki, Pakistan, CENTO'dan tamamıyla ümidini kesmiştir. Bu örgütten ayrılıp, Bağlantısızlar grubuna katılmanın daha doğru olduğunu düşünmeye başlamış, İran olaylarının ortaya çıkması dolayısıyla bir süre sonra Pakistan, 12 Mart 1979'da CENTO'dan çekilme kararını almıştır (Gürün, 1983:363-364).

1967 Arap-İsrail Savaşı

1965'ten sonra, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle bozulmuş olan ilişkilerinde düzelmeler görülmektedir. 1963-1964 Kıbrıs bunalımında Türkiye'yi, CENTO ortakları olan İran ve Pakistan dışında hiçbir Arap ülkesi desteklememişti. Arap ülkelerinin Makarios'u destekleyen bir politika izlemelerinde Nasır ve Başpiskopos Makarios arasında varılan görüş birliği büyük rol oynamıştı[4]. CENTO 1960'dan itibaren daha ziyade ekonomik ve kültürel işbirliğine dönüşmüş ise de, Ankara yeni pakt veya bölgesel anlaşmalara katılmayarak, komşu ülkelere ve Arap ülkelerine yakınlaşma politikası izlemeye başlamış (Deutsche, 1968:109), bu politikanın bir sonucu olarak 1967 Arap-İsrail savaşında, Arap ülkeleriyle arasındaki mevcut yakın ilişkileri göz önünde bulundurduğu yönünde bir açıklama yaparak üstü kapalı bir şekilde, Arap ülkelerini desteklediğini ortaya koymuştur (Kürkçüoğlu, 1972:154).

1967-1973 Arap-İsrail savaşlarında Arapları destekleyen Türkiye, 1973-1980 yılları arasında İsrail'e karşı Araplara daha da yakınlaşmış, özellikle de 1973 petrol krizi ve 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrası Orta Doğu ülkeleriyle ilişkiler gelişmiştir. Bağdat Paktı ile Batı yanlısı bir politika izleyen Türkiye, CENTO döneminde milli çıkarları doğrultusunda, coğrafi öneminin de farkında olarak Orta Doğuya daha da yakınlaşmak suretiyle dengeli bir politika izlemeye çalışmıştır.

İslam Zirve Konferansı

İslam dünyasının kutsal yerlerinden olan ve Kudüs'ün İsrail işgali altındaki Arap kesiminde bulunan Mescidi Aksa'nın 21 Ağustos 1969'da yanması, Arap ülkeleri ve diğer İslam ülkelerinde tepki uyandırmış ve Ürdün Kralı Hüseyin, Arap ülkelerine gönderdiği bir mesajla derhal bir zirve konferansının toplanmasını teklif etmiştir. 22 Eylülde Fas'ın başkenti Rabat'ta toplanan konferansa, davet edilen 36 ülkeden 25'i katılmıştır.

4 Makarios, 1962 Haziranında Kahire'ye yaptığı bir ziyarette, Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin hiçbir Arap ülkesine karşı kullanılmasına izin vermeyeceğini söyleyerek, Arap kamuoyunun yakınlığını kazanmıştı. Bu ziyaret dolayısıyla üç gün süren Nasır-Makarios görüşmeleri sonrası yayımlanan ortak bildiride Mısır, Kıbrıs'a dışarıdan yapılan müdahaleyi kınıyor ve Ada halkına kendi sorunlarını kendilerinin çözümlemeleri imkânının verilmesini istiyordu. Başpiskoposta tarafsız ülkelerin toplantısına katılmak üzere Kahire'ye bir kez daha 4 Ekimde gitmiş, Bağlantısızlar grubundan, askeri paktlar dışında kalmayı amaçlamış tarafsız Kıbrıs'ı BM'de desteklemelerini istemiş, 1965 Aralığında da bu konuda diplomatik başarı kazanmıştır.

Türkiye, seçim zamanı olmasından dolayı konferansa Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in katılacağını açıklamıştır. Konferans sırasında, İsrail ile her türlü ilişkinin kesilmesi teklifini, Türkiye ile birlikte İran da reddetmiş, Hindistan'ın katılımına karşı çıkan Pakistan'ın da iki CENTO ülkesi yanında üye olarak aynı kararı alması tepki uyandırmış, Kahire basını CENTO üyeleri sayesinde İslam Konferansının başarıya ulaşamadığını ifade etmiştir (Turan, 1992: 218).

Konferanstan sonra Arap-İsrail anlaşmazlığı hakkında CENTO ülkeleri İzmir'de 7 Mayıs 1970'te devlet başkanları nezdinde iki günlük zirve toplantısı yapmış ve yayımladıkları ortak bildiriyle de, gayri askeri hedeflerin ve sivil halkın bombalanmasını kınamışlar, Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik tek taraflı tedbirleri kabul edemeyeceklerini bildirmişlerdir. İzmir'de toplanan zirve konferansında CENTO üyelerinin Başkan Nixon ve Başbakan Kosigin'e Orta Doğu buhranı ile ilgili olarak gönderilen mesaj, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde (BAC) takdirle karşılanmış, BAC hükümeti bu jestlerinden dolayı CENTO üyelerine minnet ve şükran hislerini bildirmiştir. Ayrıca Ürdün Kralı Hüseyin de üç CENTO üye ülkesi devlet başkanlarına bir telgraf göndererek "*Bu eşit tutumdan dolayı samimi ve kardeşçe minnet duygularını*" ifade etmiştir (Altuğ, 1970:341-342). Böylece CENTO üyelerinin Arap Orta Doğusunda itibarları artmıştır.

İran Olayları Ve CENTO'nun Sona Ermesi

1973 petrol krizi ile petrol fiyatlarının yükselmesi, İran ekonomisini olumlu yönde etkilemiş, 1973'te 6,3 milyar olan petrol geliri, 1974'te 22 milyara çıkmıştır. Ancak bu zenginleşme, İran'da pek çok rahatsızlığı da beraberinde getirmiştir. Ekonomik kalkınma hızı artan İran, askeri gücünü artırmak için ABD'ye milyarlarca dolarlık silah sipariş ettiği gibi, 1978 yılına gelindiğinde ülkede 50 bin Amerikalı ve 100 bin yabancı uzman bulunmaktadır. Tüm bu gelişmelere, modernleşme ve çağdaşlaşma gayretlerine karşı tepkilerin oluşması gecikmemiş, Batıya yöneliş, milli ve manevi değerlerden vazgeçme olarak değerlendirilmiştir.

İran'ın CENTO'dan uzaklaşmaya başlaması da, petrol gelirinin İran'a getirdiği imkânlar dolayısıyla olmuştur. Şah, ABD ve diğer ülkelerden sağladığı modern silahları alarak ordusunu güçlendirdikçe, kolektif güvenlik sistemini önemsememeye başlamıştır. CENTO teşkilatını önemsemeyen İran, zamanla paktın diğer bölge ülkeleri Pakistan ve Türkiye'ye karşı da olumsuz bir tavır takınmaya başlamıştır. İran'ın artan gücü karşısında, İran-Pakistan ilişkileri aksamıştır. 1973'te İran ile Hindistan arasında yakınlaşmanın artması, iki ülke arasında gerilime neden olmuştur (Braun, Ekim 1974: 23.) İran'ın olumsuz tavrı özellikle de Türkiye'ye karşı olmuştur. Her yıl nüfusu bir milyon artan güçlü bir komşu Türkiye'yi kendisi için tehlikeli gören İran, kendine komşu bu dost ülkeyi bırakıp, büyük ülkeler ve SSCB'nin dostluğunu

yeterli görmüş, 1960'ların ortasında, SSCB ile temelinde ekonomik işbirliği olan ilişkilerini başlatmış, doğal gazına karşılık yatırım malları ve SSCB tarafından İsfahan'da çelik tesisleri kurulmasını kararlaştırmıştır. Zamanla Türk-İran ekonomik işbirliği de iki ülkeye fayda getirmemeye başlamıştır (Braun, Ekim 1974:21).

ABD Başkanı Jimmy Carter'in 1976'da "*İnsan Hakları Kampanyası*"ndan rahatsız olan İran Şahı, CENTO'ya karşı olumsuz bir tavır takınmak suretiyle, Washington'a karşı rahatsızlığını ve artık paktı önemsemediğini açıkça ortaya koymaya çalışmıştır. İran, CENTO askeri tatbikatlarına katılmakla birlikte, Şah, "*Tecavüze karşı bize yardım etmek üzere dıştan yapılacak bir müdahaleye güvenemeyiz*" diyerek büyük devletlerle olan savunma paktlarına daha fazla güvendiğini, "*CENTO'nun hiçbir zaman hakiki bir varlık göstermediğini*" ve "*fiili bir değeri bulunmadığını*", ABD ile iki taraflı paktın da "*otomatik bir savunma taahhüdü olmadığını*" ifade etmiştir (Furlong, 1975:77).

Rejime karşı muhalefetin ayaklanmaya dönüşmesi, Ocak 1978'de Kum şehrinde başlamış ve halk ile hükümet kuvvetleri arasındaki mücadelede iki bin kişi hayatını kaybetmiştir. 1978 Ağustosunda İsfahan'da da çatışmalar başlamış, başbakan değişikliği ile birlikte başkent ve on ilde sıkıyönetim ilan edilmişse de çarpışmalar daha da artmıştır. Yeni başbakan İmami istifa etmiş ve Azhari hükümeti kurulmuştur. Ancak yeni hükümet siyasi mahkûmların serbest bırakılması ve siyasi muhalifler için af ilan ederek taviz verince çarpışmalar daha da şiddetlenmiştir. 1979 Ocağında Şahpur Bahtiyar hükümeti kurulmuş, bu dönemde Şah inisiyatifi elinden kaçırmıştır. Şah M. Rıza Pehlevi eşiyle birlikte Tahran'dan ayrılmış, Pehlevi'nin ülkeden ayrılması Humeyni'nin zaferi olmuş, Bahtiyar'ın başbakanlığından memnun olmayan Humeyni Bahtiyar hükümetinin yerine, İslam Devrim Konseyi'ni kurmuş ve iki ayrı hükümet oluşmuştur. Humeyni'nin atadığı Bazargan ile Bahtiyar arasında Tahran'da çatışma çıkmış, Şah taraftarı ordunun geri çekilerek müdahalesiz kalması üzerine, Bahtiyar hükümeti de çekilmiş, artık İran'da Humeyni dönemi başlamıştır (Armaoğlu, 1986:754). Humeyni dönemi ile birlikte CENTO sona ermiştir. İran, Pakistan Dışişleri Bakanı Ağa Han'ın 12 Mart 1979 da Tahran'a yaptığı ziyarette CENTO'dan çekildiğini açıklamasından bir gün sonra, 13 Mart 1979'da, "*İran Devriminin Sesi*" radyosu aracılığıyla bir açıklama yapmış ve büyük devletlerin çıkarlarını korumaktan başka bir amacı olmadığını söyleyerek, CENTO'dan çekildiklerini bildirmiştir (Torrik, 1988: 20).

24 yıllık bir geçmişe sahip olan CENTO, İran ve Pakistan'ın çekilmesi ile sona ermiş ve teşkilat dağılmıştır. CENTO daimi konseyi 26 Eylül 1979'da, paktın feshi kararına varmış, ABD'nin imzaladığı ikili anlaşmaların ise bir yıl daha yürürlükte kaldıktan sonra iptaline karar verilmiştir. İlk etapta savunma teşkilatı olan, ancak daha sonra faaliyetlerini ekonomik ve kültürel işbirliğine dönüştüren CENTO, böylece sona ermiştir. Teşkilatın dağılması

ile birlikte CENTO ülkelerinin birbirinden ayrılması, Arap Orta Doğusunda Sovyet nüfuzunun artmasına neden olmuştur (Chubin, 1979: 15).

CENTO üyesi üç ülke, aralarında yaptıkları ekonomik, kültürel ve teknik alanlardaki işbirliğini daha da geliştirmek amacıyla (Uçarol, 1995:737) ve aynı zamanda üç ülkenin CENTO dışında daha rahat ve verimli işbirliği yapabilecekleri düşüncesinden hareketle 21 Temmuz 1964'te RCD'yi (Regional Cooperation For Development/Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği/ KİBİ) kurmuşlardır. Aslında CENTO'nun ekonomik ve kültürel uzantısı ancak Amerikasız şekli olan RCD'nin (Onur, 116) temelleri 3-5 Temmuz 1964'te atılmıştır. Kıbrıs konusunda Türkiye'yi destekleyen Pakistan Dışişleri Bakanı Zülfikar Ali Butto, Ankara'ya yaptığı ziyaretinde "*Bizler birleşerek siyasal olmasa bile, ekonomik dayanışmamızı sağlayacak bir yakınlaşma kurmalıyız*" demiştir (Ahmad, 1976:277). RCD, CENTO'nun bir kopyası olmasına rağmen Batıya karşı bağımsızlık düşüncesini vurgulayıcı nitelik taşımaktadır. Türkiye, bağımsız politika izleme arzusunu ve Kıbrıs konusundaki kaygılarını ortaya koymuştur. İran Şahı prestijini artırmak için, Pakistan ise, Hindistan konusunda Batıya karşı duyduğu rahatsızlıktan dolayı RCD'yi desteklemiştir (Göktepe, 1999:120).

İran'daki ihtilal ve Irak-İran savaşı sebebiyle çok fazla etkinlik gösteremeyen RCD, etkisini kaybetmiş bir şekilde 1980'lerin ortasına kadar devam etmiştir. İran'ın girişimleriyle, üye devletler, çok taraflı ekonomik işbirliğini yeniden harekete geçirip genişletmeyi kararlaştırmış, bu çalışmalara yeni bir yön ve kapsam verilebilmesi için bazı değişiklikler yapılması gerektiğini belirterek, bu amaçla ilk adım olarak örgütün kurumsal yapısında değişikliğin yapılmasında görüş birliğine varılmıştır. Buna göre ilk değişiklik, teşkilatın adında olmuştur. Teşkilatın yeni adı Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (Economic Cooperation Organization/ ECO) olarak belirlenmiştir (Soysal, 1991:521). 29 Ocak 1985'te ECO olarak yeniden faaliyete geçen bu teşkilata, Bakanlar Konseyinin 28-29 Kasım 1992'de İslamabad'da yapılan olağanüstü toplantısıyla, kurucu üç devletten başka, diğer bazı İslam ülkeleri de katılmaya başlamıştır (Soysal, 1993: 135). Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ında katılımıyla, teşkilatın üye ülke sayısı 10 olmuştur. Ayrıca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti örgüte gözlemci üyedir. Örgüte üye olan ülkelerin hepsi İslam ülkesidir. Ayrıca üye ülkelerden üçü hariç, diğerleri Türk ülkesidir. Üye ülkelerin toplam yüzölçümleri 8 milyon km^2'yi, nüfusları da 320 milyonu bulmaktadır (Özey, 1997:182). Bu ülkelerin katılımıyla birlikte ECO, APEC ve NAFTA'dan[5] sonra dünyanın önemli bir bölgesel işbirliği örgütü haline gelmiştir (Aktürk-Güran, 1997:299).

5 APEC : 1989 da Asya Pasifik ülkeleri arasında bölgesel işbirliği sağlamak üzere, Singapur'da kurulmuştur. Birliğe üye olan ülkeler; Avusturalya, ABD, Brunei, Çin, Endonezya, Filipinler, Güney Kore, Hong Kong, Japonya, Kanada, Malezya, Popua Yeni Ginesi, Singapur, Şili, Tayland, Tayvan, Yeni Zelanda ve Meksika'dır.
NAFTA : 1990'da ABD ve Meksika'nın girişimiyle kurulmuştur. 1991'de Kanada da üye olmuştur.

ECO ile ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"*(...)Önce askeri amaçlı kurulan fakat daha sonra ekonomik işbirliğine dönüşen CENTO'dan sonra RCD, bir beraberlik ve işbirliği ile üye ülkeler arasında bir yakınlık sağlanabilir mi gayretinden ortaya çıkmıştır. Bağdat Paktı'yla başlayan işbirliği daha sonra ECO olmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya'da Türk Cumhuriyetler oluşunca, ECO ve Türkiye'nin gayretleriyle Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan da teşkilata üye olmuştur. Yani bu, Avrasya'nın bir zeminidir, bu yeni bir şekillenmedir. Üye ülkelerin ekonomik şartları farklıdır. İthalat-ihracat, karşılıklı alım-satım fazla yoktur. Zaten mesafe oldukça uzaktır. Önceleri haberleşme, iletişim çok iyi değildi, şimdi daha iyidir.*

Netice itibariyle, bu bir işbirliği zeminidir. Önemli olan dayanışmanın olmasıdır. Şimdiye kadar fazla değilse de, yararı gelecekte çok görülecek olan bir kuruluştur. Tüm üye ülkeler bunu muhafaza eder. İslam Konferansı Örgütüne de aynı ülkeler dâhildir. Her şey istenildiği kadar iyi gelişmese de, bir dostluk platformudur. Israrla daha iyi bir işbirliğini ve dayanışmayı sürdürmek gerekir" (Türkiye Cumhuriyeti 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile 06.09.2000 Tarihinde Yapılan Görüşme).

Sonuç

İki kutuplu dünyada Sovyetlerin, baskı ve isteklerinden dolayı milli menfaatlerini, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tehlikede gören Türkiye, ister istemez Batının güvenlik sistemine ihtiyaç duymuştur. Bu amaçla NATO'ya girmek için başvurusunu yapmış ve sonuçta 1952'de NATO'ya üye olmuştur. Türkiye'nin belirlenen tehlikeler karşısında üye olduğu tek teşkilat NATO olmamış, Sovyetlerin yayılmacı politikasını önlemek amacıyla kurulan Bağdat Paktı'na da üye olmuştur. Bu pakta Türkiye ile birlikte İngiltere, Irak, İran ve Pakistan katılmıştır. İhtilalden sonra Irak Bağdat Paktından çekilirken, diğer üyeler, devam eden tehlikeden dolayı paktın devamı kararına varmışlar ve merkez bu kez Ankara olmak üzere CENTO (Merkezi Antlaşma Teşkilatı) kurulmuştur. Bu teşkilat Bağdat Paktı'nın Iraksız devamıdır.

İlk etapta askeri ve savunma amaçlı kurulan CENTO, bir süre sonra daha ziyade ekonomik ve kültürel işbirliğine dönüşmüştür. 1959'dan sonraki yirmi yıllık ömründe Sovyet tehlikesine karşı caydırıcı bir rol oynayan CENTO, gerçekleştirdiği projelerle, üye ülkelerin kalkınmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. ABD ve İngiltere'nin maddi yardımlarıyla ve bölge ülkelerinin gayretleriyle ulaşım ve haberleşmenin, tarımın, ekonomik işbirliğinin yanı sıra, kültürel ve bilimsel açıdan üye ülkeler arasında dayanışma ve karşılıklı işbirliğinde bulunmayı sağlamıştır. Üye ülkeler uzmanları, çeşitli çalışmalarda bir araya gelmek suretiyle, birbirlerinin bilgi ve deneyimlerinden faydalanmışlardır. Sadece Türkiye'de CENTO sayesinde 550 km. demiryolu,

300 km. karayolu yapılmış, telekomünikasyon sistemi gelişmiş, Trabzon ve İskenderun Limanları uluslararası standartlara ulaşmış, ayrıca üye ülkelerin karşılıklı bilgi alış verişinde bulunmasıyla sağlık alanında ve madenlerin işletilmesinde ilerlemeler kaydedilmiş, ilk kez tarım ürünlerinin ithalatına başlanmış ve bilimsel işbirliği sayesinde araştırma enstitüleri açılmıştır. Bunlar CENTO'nun Türkiye'ye kazandırdıklarından sadece birkaçıdır. Fakat CENTO teşkilatı, üye ülkelerin bölgesel problemlerinde etkin olmamıştır. Çünkü teşkilatın amacı, her şeyden önce Sovyet tehlikesine karşı caydırıcı olmaktı. Yapılan askeri tatbikatlar, üye ülkelerin silahlı kuvvetlerinin gelişmesi ve teknolojilerinin modernleşmesinde oldukça etkili olmuştur. CENTO üyesi ülkeler, birbirlerinin sorunlarına askeri yoldan değil, sadece diplomatik olarak destek vererek, sorunların barışçı yollardan çözümlenmesine çalışmışlardır.

Irak ihtilali ile Bağdat Paktı biterken, İran'daki ihtilalle de CENTO sona ermiştir. Tam olarak istenileni vermediği yönündeki eleştirilerin sebebi, üye ülkelerin ortak değil tamamlayıcı çıkarları olmasındandır. İran, 1973 petrol krizinden sonra Türkiye ve Pakistan ile değil de, daha çok büyük ülkelerle ilişkiler kurmayı tercih etmiş ve teşkilata gereken önemi vermemiştir. Pakistan'ın paktı faydasız görmesinin sebebi CENTO'ya hep savunma paktı olarak bakmasıdır. Hâlbuki CENTO, 1960'tan itibaren daha ziyade ekonomik ve kültürel işbirliğine dönüşmüş ve büyük projeleri gerçekleştirerek, üye ülkelerin ekonomik kalkınmalarına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Başarılı pek çok projeyi gerçekleştiren CENTO, daha sonra RCD olarak devam etmiştir. 1985'te bu teşkilat APEC ve NAFTA kadar büyük olan ECO (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) olarak yeniden düzenlenmiştir.

Bağdat Paktı ile başlayan CENTO, RCD ve ECO üyeliği, Türkiye açısından siyasi, iktisadi, askeri ve kültürel gelişmeyi sağlayacak belli başlı bir amaca hizmet etmiştir. Bu üyelik ilk etapta SSCB karşısında getirdiği stratejik ve siyasi risk dışında, özellikle 1964'ten itibaren ekonomik ve kültürel açıdan ortak bir gelişimi ve paylaşımı ifade etmiştir.

Kaynaklar

Resmi Yayınlar

Düstur

TBMM Kanunlar Dergisi

Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Keesing's Contemporary Archives (1959-1965)

Milliyet

Tercüman

The Newyork Tımes

The Tımes

Ulus

Zafer

Görüşme Yapılan Kişilerin İsimleri ve Görüşme Tarihleri

Türkiye Cumhuriyeti 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile 06.09.2000 Tarihinde Ankara'da Yapılan Görüşme.

Emekli Büyükelçi Ümit Haluk Bayülken ile 13 Kasım 2000 Tarihinde Isparta'da Yapılan Görüşme.

Prof. Dr. Ali Bilgin ile 10 Temmuz 2001 Tarihinde Isparta'da Yapılan Görüşme.

Kitaplar, Makaleler, Tezler, İnternet

Ahmad, F. (1976) Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, İstanbul.

Aktürk, İ.-Güran, N. (1997) Uluslar Arası İktisadi Kuruluşlar, İzmir.

Altuğ, Y. (1970) Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Orta Doğu Sorunları, İstanbul.

Armaoğlu, F. (1986) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi.

Armaoğlu, F. (1991) Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, Ankara.

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, (1998) Kollektif Eser, Ankara.

Atay, M. (1995) İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dünya Siyasal Ortamında Türkiye'nin İttifak Arayışları ve NATO'ya Giriş Süreci, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Başdoğan, F. (1988) Kasr-ı Şirin Antlaşmasından Günümüze Kadar İran'daki Gelişmeler, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı Yayınları(A-TASE), S.9, Ankara, Ağustos.

Bektaş, İ. (1982) Uluslar Arası İlişkiler ve Bölüşülen Dünya, Trabzon.

Bekata, H.O. (1975) Dış Politika, Ankara.

Braun, U. (1974) İran Körfezi Bölgesinde Artan Kutuplaşma, Stratejik Etütler Dairesi

Bülteni, Yıl: 8, S. 41, Şubat.

Braun, U. (1974) "Orta Doğuda Yeni Bir Yönetici Güç: İran", Stratejik Etütler Dairesi Bülteni, Yıl: 8, S. 45, Ekim 1974.

Canatan, Y. (1996) Türk-Irak Münasebetleri(1926-1958), Ankara.

The CENTO Council Meets, (1959) Washington.

CENTO İlerliyor, (1961) Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara.

CENTO İlerliyor, (1962) Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara.

CENTO Demiryolu Boyunca (1962), Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara.

CENTO Türkiye İçin, (1963) Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara.

CENTO Çalışmaları, (1964) Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara.

CENTO, Twelfth Session Mılıtary Comitee Of The CENTO (1964) Washington.

CENTO Kültürde İşbirliği, (1964) Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara.

CENTO İlerleme Kuşağı, (1964) Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara.

CENTO, (1967) İstanbul.

CENTO, (1967) Tahran.

Central Treaty Organization, (1970) Washington.

Chubin, S. (1979) İran'daki Bunalımın Yankıları, çev. Cemal Enginsoy, Stratejik Etütler Dairesi Bülteni, Yıl: 13, S.68, Ekim.

Çamlı, İ. (1969) Dünya Olayları ve Dış Politikamız, Ankara, T.Ö.S. Genel Merkezi.

Çelik, E. (1969) 100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi, İstanbul.

Deutsche, F.W.F. (1968) Türkiye Dış Politikasının Esasları, Stratejik Etütler Dairesi Başkanlığı, Yıl: 2, S. 7, Haziran.

Ecevit, B. (1975) Dış Politika, Ankara.

Ergün, Ö.G. (1997) Yumuşama Döneminde Türkiye'nin BM Örgütündeki Politikası, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Erinç, S.- Öngör, S. (1979) Ülkeler Coğrafyası, İstanbul, 1979.

Ertuğ, T. (1965) Türkiye ve CENTO, Silahlı Kuvvetler Dergisi, S.213, Ankara.

Furlong, R.D.M. (1975) Hesaba Katılması Gereken Bir Güç İran, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl: 94, S. 253, Mart.

Göktepe, C. (1999) The Forgotten Alliance? Anglo-Turkısh Relations and CENTO, 1959-1965, Middle Eastern Studies, VOL. 35, No:4, October.

Güngör, H. (1991) Orta Doğuda Genel Stratejik Durum Değerlendirmesi ve Bölgedeki Krizlerin Türkiye'nin Milli Güvenliğine Etkileri, Stratejik Etütler Dairesi Bülteni, Yıl:15, S.76, Ekim.

Gürün, K. (1983) Dış İlişkiler ve Türk Politikası, Ankara.

Göktürk, A. (1962) CENTO, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl:81,S.203, Eylül.

Gönlübol, M. (1990) Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler, Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu, Ankara.

Jackson, R. (1975) South Asıan Crisis India-Pakıstan-Bangladesh, London.

Jawad, J. (1988) , Bağdat Paktı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kurat, A.N. (1959) Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış, Ankara.

Kürkçüoğlu, Ö.E. (1972) Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası 1945-1970, Ankara.

Mchee, G. (1992) ABD-Türkiye-NATO-Orta Doğu, çev. Belkıs Çorakçı, Ankara.

Michaelis, A. (1962) Orta Doğunun Kalkınma Meseleleri, çev. İbrahim Demir, Ankara.

Olaylarla Türk Dış Politikası, (1993) Kolektif Eser, Ankara.

Onur, A. (1979) Bugünün Dünyasında Türkiye, Stratejik Etütler Dairesi Bülteni, Yıl: 13, S. 66, Nisan.

Orkunt, S. (1968) Türkiye-ABD Askeri İlişkileri, İstanbul, Milliyet Yayınları.

Özalp, O.N. (1992) Türkiye-Orta Doğu İlişkilerinde Amerikan Tesiri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Özey, R. (1997) Dünya ve Ülkeler Coğrafyası, İstanbul.

Öztürk, K. (1968) Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, İstanbul.

Sander, O. (1979) Türk – Amerikan İlişkileri (1947-1964), Ankara.

Soysal, İ. (1977) Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri, Belleten, c. 16, S. 162, Nisan.

Soysal, İ. (1991) 1955 Bağdat Paktı, Belleten, c. 55, Nisan. (Sayı 212'den ayrı basım).

Soysal, İ. (1991) Türkiye'nin Uluslar Arası Siyasal Bağıtları, c. 2, Ankara.

Soysal, İ. (1993) Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993), İstanbul.

Tarihi Görüşme, (1972) Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Ankara.

tbmm.gov.tr

The Story of The CENTO, Public Relations Division (1963) Ankara.

Tevetoğlu, F. (1963) Dış Politika Görüşümüz, Ankara.

Tiryakioğlu, İ.E. (1979) CENTO'nun Sonu ve Türkiye, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl:98, S.270, Haziran.

Torrik, A. (1988) 1970-1979 Arası Türkiye-İran Dış Politika İlişkileri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

TSK'nın 1974 Yılında Katılacağı Milli NATO/CENTO Tatbikatlar Programı, (1973), Ankara, Genel Kurmay Başkanlığı.

Turan, S. (1992) Türkiye'nin Coğrafyasının Dış Politikasına Etkisi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Türk Dış Politikasının Analizi, (1994) Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul.

Twelfth Session Mılıtary Comitee Of The CENTO, (1964)Washington.

Uçarol, R. (1995) Siyasi Tarih(1789-1994), İstanbul.

Üçok, C. (1957) Siyasi Tarih Dersleri, Ankara.

Ekler

Ek 1.

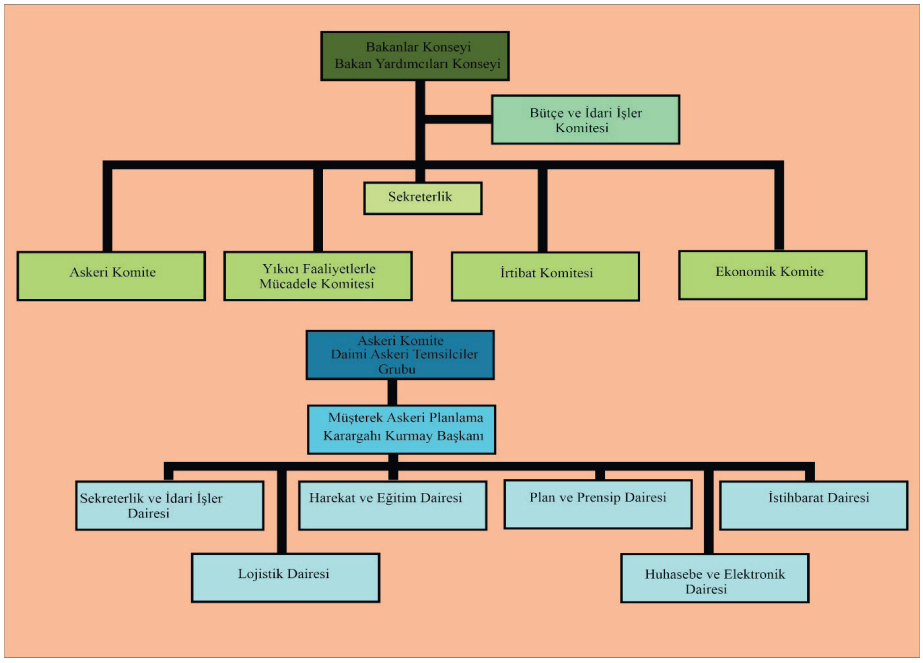
Bakanlar Konseyi
Bakan Yardımcıları Konseyi
Bütçe ve İdari İşler Komitesi
Sekreterlik
Askeri Komite
Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele Komitesi
İrtibat Komitesi
Ekonomik Komite
Askeri Komite Daimi Askeri Temsilciler Grubu
Müşterek Askeri Planlama Karargahı Kurmay Başkanı
Sekreterlik ve İdari İşler Dairesi
Harekat ve Eğitim Dairesi
Plan ve Prensip Dairesi
İstihbarat Dairesi
Lojistik Dairesi
Huhasebe ve Elektronik Dairesi

Ek2.

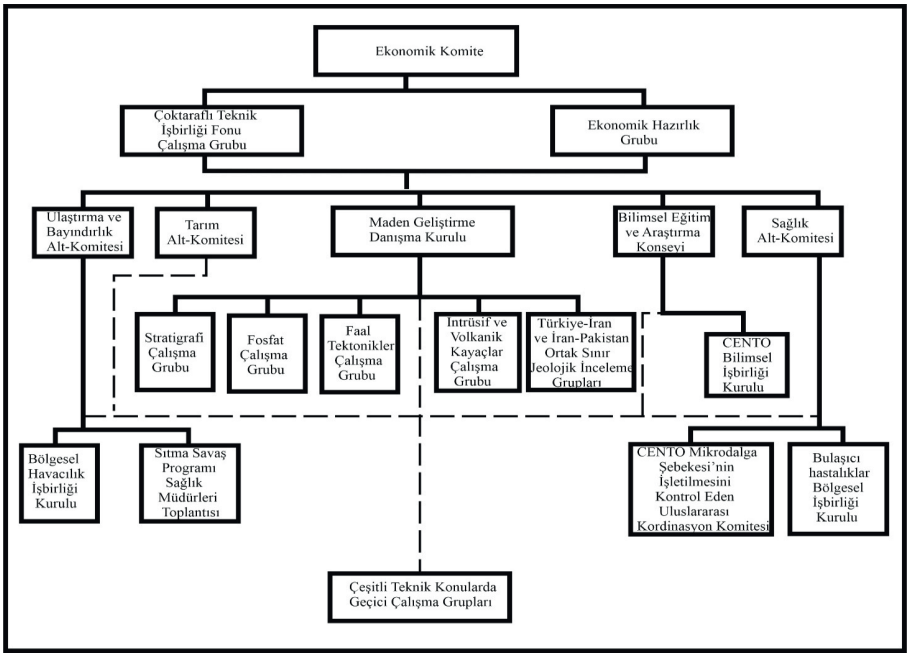

Ek 3.

CENTO HAVAYOLU VE MİKRODALGA PROJESİ

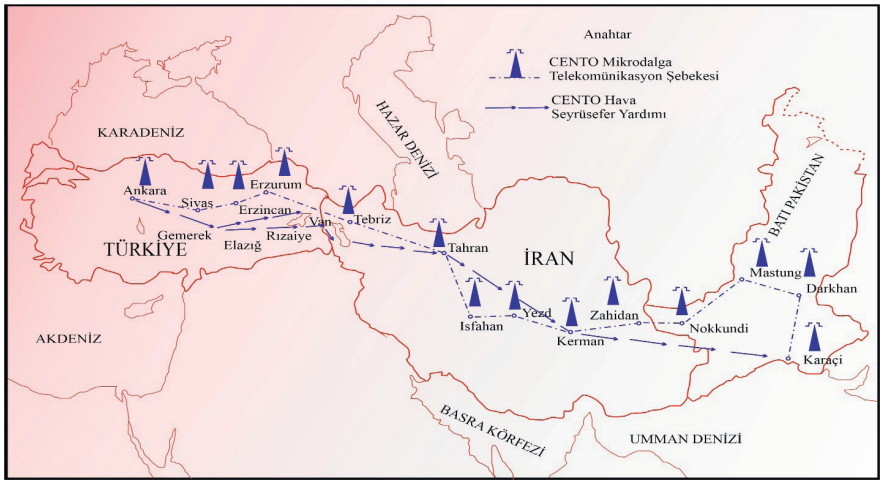

CENTO DEMİRYOLU PROJESİ

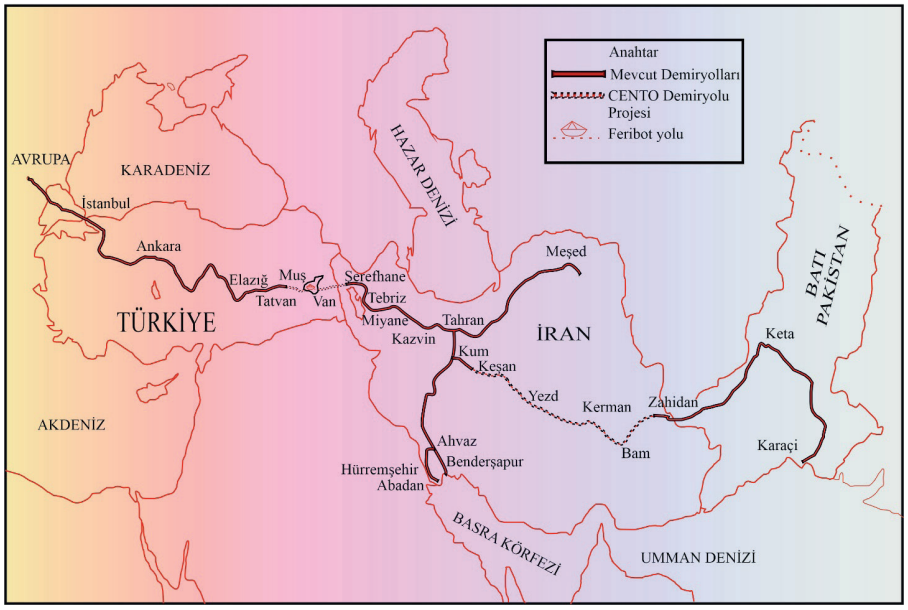

CENTO YÜKSEK FREKANSLI TELEKOMÜNİKASYON ŞEBEKESİ

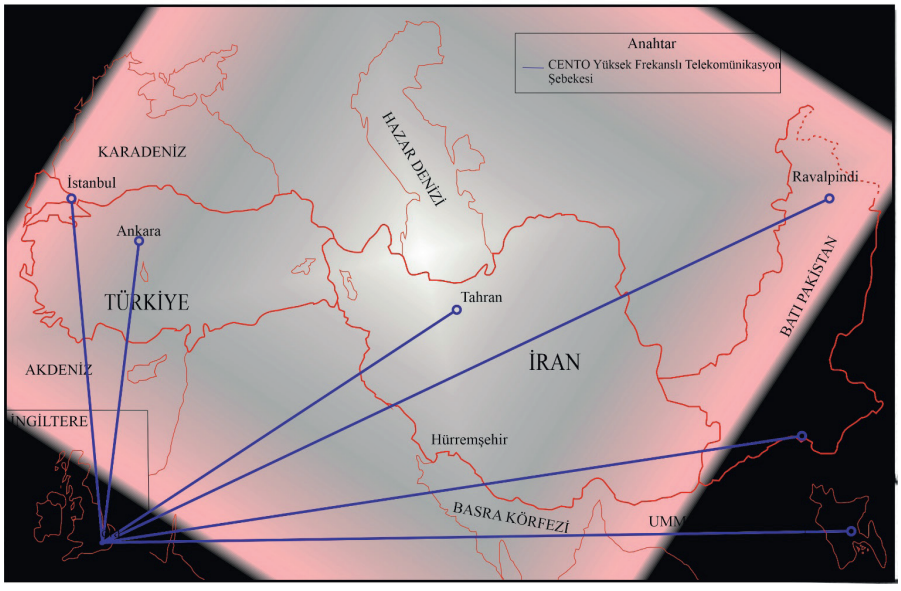

BÖLÜM 3

WİLLİAM DAVİD ROSS'UN AHLAKİ TUTUMUNUN FARKLILIĞI ÜZERİNE[1]

Filiz BAYOĞLU KINA[2]

1 Bu çalışma Filiz BAYOĞLU KINA tarafından 2013 yılında Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim dalında Prof. Dr. Nevzat CAN'ın danışmanlığında yürütülen "Meta-etik ve William David Ross'un Deontolojik Sezgici Ahlak Kuramı" adlı doktora eserinin yeniden düzenlenmesi, geliştirilmesi ve gözden geçirilmesinden oluşur.

2 Dr. Öğr. Üyesi Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü öğretim üyesi, filizof@atauni.edu.tr, Araştırmacı ID 115917, ORCID 0000-0002-6244-6767

William David Ross (1877-1971), İskoçya'da doğmuş, Edinburgh'ta Royal High School'da ve Edinburg Üniversitesi'nde eğitim görmüş, 1900-1902 yıllarında Merton College'de, 1902-1925 yıllarında ise Oriel College'de "fellow" ve "tutor" olarak görev yapmıştır. 1929 yılından 1947 yılında emekli oluncaya kadar da bu kolejin müdürlük görevini yürütmüştür. Akademik ve toplumsal hayatta öne çıkmış, 1941-1944 yılları arasında Oxford Üniversitesi rektörlüğünde bulunmuştur. 1932'de İngiliz Klasik Araştırmalar Derneği başkanlığı, 1940 yılından itibaren de aralıksız olarak Kraliyet Felsefe Enstitüsü Konseyi başkanlığı yapmıştır. I. ve II. Dünya Savaşları sırasında yaptığı kamu hizmetlerden dolayı İngiliz İmparatorluk Nişanı ve Şövalyelik Unvanı (Sir) almıştır. Yunan ve Latin Edebiyatı bilgini olarak tanınan Ross, 1908-1931 yılları arasında Oxford Üniversitesi'nce girişilmiş olan Aristoteles'in bütün eserlerinin İngilizceye çevrilmesi işinin başında bulunmuştur. Aristoteles'in *Etik* ve *Metafizik* eserlerini tercüme etmiştir. O, Aristoteles'in eserlerinin tercümesi ve yorumuyla ün kazanmış olmasının yanı sıra meta-etikte sezgici bilişselcilik olarak bilinen görüşün en önemli temsilcilerinden de biridir. Ross'un ahlak alanındaki temel eserleri *The Right and the Good* (Doğru ve İyi), *The Foundations of Ethics* (Etiğin Temelleri) ve *Kant's Ethical Theory* (Kant'ın Ahlak Teorisi) dir.

Ross, etik alanında öncelikle analitik bir yaklaşım sergileyerek ahlaki doğruluk ve yükümlülüğün doğası üzerinde durur. Etiğin temel terimini ahlaki doğruluk olarak görür. Çoğulcu bir yaklaşım sergileyerek erdem, haz, paylaşım gibi temel değerlerden söz eder. O, bir eylemi doğru yapma eğiliminde olan birkaç farklı özellik olduğunu ve bunların tek bir özelliğe indirgenemeyeceğini iddia eder (Feldman, 2012: 220). Ahlak filozofunun en önemli görevinin ahlaka içerik kazandırmak olduğunu düşünen Ross, doğru eylemlerde ifadesini bulan ahlaki yükümlülüklerin analizini yapmaya çalışır. Sezgi yoluyla bilinen vazgeçilmez yükümlülükler olarak ortaya koyduğu bu yükümlülükleri ilk elden ödevler olarak kategorize eder.

David Ross, etikte eylemlerin sonuçlarından çok niyetin, motiflerin ve ilkelerin önemli olduğunu düşünen ahlak görüşünü savunur. Kantçılığı ve ideal yararcılığı, farklı şekillerde, "ahlaki yaşamı aşırı yalınlaştırmak ve önemsizmiş gibi göstermekle" (Ross, 1939: 189) eleştirir. Ona göre Kant, ahlaki yaşamı, fazla basite indirgemiştir. Kant'ın değerli olan tek bir motif olduğunu düşünmesi ve ahlak kurallarını "hiçbir istisnayı kabul etmeyen mutlak otorite" olarak tasarlaması problemlidir (Ross, 1939: 313). On sekizinci yüzyıl teorilerinin çoğundaki açık ya da üstü kapalı egoizme karşı olan Kant'ın ahlak kurallarına en büyük hizmeti, ödev duygusunun doğruluğunu ve bu motifin en üst değerini kanıtlamak olmuştur (Shillinglaw, 1933: 213-216). Ross'da Kant gibi ödev duygusunun, en iyi ahlaki motif olduğunu düşünür. Kant, ısrarla ödev duygusunun başka isteklerden farklı bir şey olduğunu ifade etmiştir. Onun için ödev duygusu o kadar gizemli bir şeydir ki bu duygu onun, ödev duygusunun

insanın sadece istek ile motive edilen olağanüstü doğasında değil de insanın gerçek ve yalnızca akıl ile idrak edilebilen doğasında yer aldığını savunmasına neden olur. Buna karşın Ross, "yetişkinliğimiz süresince içimizde aktif ya da potansiyel genel bir ödev duygusu varken, içimizde hayatımız boyunca aktif ya da potansiyel bir yemek yeme isteği de vardır. Ödev duygusuyla hareket ettiğimizde ortaya çıkan davranış fikri de tıpkı acıktığımızda yemek yeme isteğinin doğması gibi belli bir zamanda ortaya çıkar" (Ross, 1928-1929: 260) demektedir. Kant, ödev duygusunu başka istek biçimlerinden farklı bir motif işleyişi olarak görmüş ve Aristoteles'in "düşünce tek başına hiç bir şeyi oldurmaz" genel gerçeğini kabullenmiştir. Ross'a göre Kant'ın göremediği şey, bir insanın bir davranışı ödevi olarak düşünmesi o kişide bu davranışı yapma dürtüsü uyandırmalıdır gerçeğinde, bir insanın bir davranışı memnuniyet ya da memnuniyete sebep olacak bir şey olarak düşünmesi o kişide bu davranışı yapma dürtüsü uyandırmalıdır gerçeğinde olduğundan farklı olmadığıdır. Ross için, düşünce asla tek başına değildir. İnsan doğasının temel gerçeklerinden biri, düşüncenin (muhtemelen her düşünce ama büyük ölçüde davranışla ilgili konulara dayanan düşünceler) duyguyu doğurmasıdır. O zaman bir davranışın insanın ödevi olduğu düşüncesini neden doğurmasın? Ve bir davranışı insanın ödevi olarak düşünmenin, onu yapmak için tamamen yeterli tek motif olduğunu ifade etmekle, ödev duygusu davranışla yakından ilişkili görünür ve duygu uyandırmaması da çok tuhaf olur. Çünkü duygu birçok durumda bize bir davranışı yaptırmada yeterince güçlü bir şeydir (Ross, 1928-1929: 260-261).

Ross, hem E. Moore hem de Hasting Rashdall'ın ideal yararcılığını, çok sayıdaki sağduyu düşüncesini çarpıtmakla suçlar (Skelton, 2011: 45-46). İlk olarak onların ideal yararcılığı, hatalı olarak, içsel iyilerin çokluğunu maksimize eden "doğru eylemleri doğru yapan genel bir karakterin" kabulüne dayanır. İkinci olarak ahlaki düşünme anlayışımızı değiştiren şeyleri hesaba katmamız gerektiğinde tek bir etkenin var olduğu varsayımına dayanır. Örneğin, aslında bir sözü yerine getirip getirmeme üzerine geçmişte karar verdiğimiz zaman onun muhtemel sonuçlarından ziyade sözünü yerine getirmeyi dikkate aldığımızı fark ederiz. Üçüncü olarak ideal yararcılık, hatalı bir şekilde, "komşum, eylemimin mümkün faydalanıcısı olmasından dolayı bana güvenir" diyerek bunun tek anlamlı ilişki olduğunu söyler (Ross, 1927: 125). Aslında sağduyu ahlakını yeniden düzenleyen kimseler hedonistik yararcılardır. Bu filozoflar (ahlaki temeller düzeyinde) görüşlerinin sağduyu ahlakıyla çeliştiği iddialarından etkilenmeden amaçlarını, kısmen onu yeniden gözden geçirmek olarak görürler. Ross, zevkin değerli tek doğal şey olmadığını düşündüğünden dolayı hedonizmi reddeder (Ross, 1930:17-99). Genelde ideal yararcılık sağduyu ahlakıyla pek uyuşmadığından, ideal yararcılığın da hedonistik yararcılık gibi terk edilebileceğini tartışır. Ancak ideal yararcılığın, hedonistik ya da klasik yararcılık gibi reformcu olması da

mümkün değildir. Özetle ideal yararcılar ve Ross arasındaki tartışma hangi görüşün sağduyuya dayalı ahlaki düşünceyi en iyi yansıttığı üzerinedir. Ross'un tutumuna göre iki taraf arasındaki asıl tartışma ideal yararcıların bir kişinin sözünü tutmasına mantıklı bir şekilde itiraz edip edemeyeceği konusu etrafında dönmektedir. Ross'a göre söz vermek, sadece faydalı bir aleti genelin yararı için uyarlamak değil aynı zamanda kişinin bir başkasıyla özel bir ilişki de kurmasıdır. Bu ilişki ona özellikle yeni ilk elden ödevi oluşturan bir ilişki katar, bu sadece toplumun mutluluğunu sağlama ödevi denilerek basite indirgenemez. Ross, ilk durum için şöyle bir örneklendirme yapar: Farz edin ki, Edward'a verdiğiniz sözü yerine getirerek ona 100 ünite iyilik yapacaksınız ama sözünüzü tutmazsanız ya da söz verdiğinizden farklı bir şey yaparsanız James'e 101 ünite iyilik yapacaksınız. İdeal yararcılık görüşü verilen sözü tutmanın yanlış olduğunu savunur ve biz James'in yararına olanı yapmalıyız der. Ama bu sağduyuya uygun ahlaki bir yargı değildir. Ross'a göre bu, ikili arasında çok büyük bir eşitsizliğe neden olur. Cevap olarak ideal yararcı da tutulmayan sözlerin karşılıklı güveni sarsacağını ve tutulan sözlerin de karşılıklı güveni artıracağını belirterek sağduyu yargısının yakalanabileceğini ifade eder. Bu iyiler ve kötüler, dengeyi verilen sözün tutulması yönünde sağlar. Ama Ross, bunun eksik bir cevap olduğunu düşünür. Şüphesiz ki, sözlerin tutulmadığı durumlarda elde edilen menfaatlerin bu durumdan kaynaklanan zararlara baskın geldiği durumlar da olacak ve işte o zaman ideal yararcılar, verilen sözü tutmamak gerektiğini, bunun zorunluluk olduğunu söylemek zorunda kalacaklardır. Bu nedenle Ross'a göre bu sağduyuya uygun ahlaki bir yargı değildir. Ross ve ideal yararcılar arasındaki tartışmalar çok da tatmin edici değildir. Belki de ideal yararcı için sağduyu ahlakının revize edilmesini seçmek uygulanacak uygun bir yol değildir. Bunun yerine verilen sözü tutmanın gerçekten çok kıymetli ve en azından verilen sözü tutmamanın da gerçekten çok kötü bir şey olduğunu savunarak sözümüzü tutmanın sağduyu ahlakına göre ne kadar önemli olduğunu anlatmak daha iyi bir yol olabilir. Özetle Ross'un eleştirileri, bir eylemin ahlâkî açıdan doğruluğunu belirlemede tek ölçütün söz konusu eylemin üreteceği değer miktarı olmadığını ortaya koyma çabalarıdır. O, bazı eylemlerin sonuçlarından bağımsız olarak ahlâkî doğruluğu belirlemede etkili olduğunu göstermeye çalışır.

Etik, aynı zamanda, meta-etik adında başka tür bir incelemeyi de içine alır. Çağdaş felsefede, çözümleme yöntemini kullanan filozoflar, dikkatlerini klasik felsefedeki etik kuramlar ve spesifik problemler yerine, günlük dildeki etik terimlerin yorumlanmasına yöneltmişlerdir. Sahakian'a göre onlar, yalnızca normatif etiğin değil aynı zaman da etik terimlerin aktüel kullanımlarından hareketle, geleneksel felsefe ile ilgilerini keserek, sadece etik vokabülerin önemini vurgulamışlardır (Sahakian, 1974: 202). Böylelikle çağdaş ahlak felsefesinin gövdesini normatif etik yaklaşımı ve yirminci yüzyılda ortaya çıkan meta-etik olarak adlandırılan yaklaşım

oluşturmaktadır. Dolaylı sonuçları dışında eyleme ilişkin hiçbir ahlaki ilke ya da hedef önermeyen meta-etik, tamamen felsefi analizden oluşur ve verilen bir ahlak yargısı üzerinde refleksiyonda bulunduğumuzda başlar (Tepe, 2011: 89). Değerlere ilişkin düşüncelerin kriz içinde olduğu günümüzde, düşünen bir kişinin, kendi etik yargılarının anlamına ve nasıl doğrulandıklarına ilişkin belli bir yaklaşımının olması gereklidir. Felsefe, kavramlar dışında her şeyi olduğu gibi bırakır. Bir kavrama sahip olmak belli koşullarda belli biçimlerde davranmayı ya da davranabilmeyi gerektirir. Yani kavramları değiştirmek davranışı değiştirmektir (MacIntyre, 2001: 7) Bu noktada kavram analizine dayanan meta-etik genel olarak şu temel soruyu sorar: "Doğru", "yanlış", "iyi", "kötü" gibi etik terimlerin anlamı ya da tanımı nedir? Ahlaki olmayanın zıddı olarak alındığında ahlakinin anlamı nedir? Ross *The Right and The Good* adlı eserinde ahlak felsefesinin üç temel kavramının "doğrunun", genel olarak "iyinin" ve "ahlaki olarak iyinin", doğasını, alakalarını ve imalarını araştırır. Bu çalışmayla Ross, değerin doğası konusunda var olan çok sayıda çalışmanın, daha da yaygınlaşacağını düşünür. Ekonomik değer ve güzellik gibi değerin, belli şekillerini tartışmak yerine uğraşını ahlaki olan ile sınırlar ve değeri sadece bu uğraşla alakalı göründüğü takdirde ele alır.

Ross, önemli bir belirsizliğin, terimlerin anlamının tartışılmaya başlanması için yapılan her girişime dâhil olduğunu belirterek doğrunun anlamını tanımlamaya girişir. Bunu yaparken sadece içinde doğru teriminin kullanılmasını önerdiği bir aklı ortaya sermeyi kesinlikle arzu etmediğini belirtir. O, "doğru"nun genel kullanımıyla bağlantılı kalmasını ister. Diğer kullanımlar da (doğru yol, doğru çözüm gibi deyimlerde olduğu gibi) doğru olarak adlandırılabilirken, kelime özellikle eylemlere uygulanır. Bu, Ross'un dikkate aldığı anlamdır. Hemen her dildeki kelimelerin çoğunun belli bir miktarda belirsizliği vardır. Duyulardan biriyle anlaşılmayan ya da bir diğerini vurgulayabildiğimiz her şeyi simgelemeyen "doğru" gibi bir kelimenin durumunda da önemli bir belirsizlik tehlikesi vardır. Ona göre iki insan için, birinin kırmızı diye adlandırdığı şeyin diğeri için de kırmızı dediği şeyle aynı olduğunu fark etseler bile onların aynı özelliği kastettikleri hiçbir şey aracılığıyla kesin değildir. Çünkü gözlerinin yapısı (eğer renk körü değillerse) hemen hemen aynı olacağı için sadece bir genel varsayım vardır: İki insanın gözünde hareket eden aynı nesne çoğunlukla aynı hissiyatı gösterir. Ve "doğru" gibi bir terimin durumunda, farklı insanların gözlerindeki benzer düzenlemeye paralel hiçbir şey yoktur (Ross, 1930:1-2). Gerçek anlamda "doğru" teriminin kullanımında ciddi bir görüş farkı olduğunu düşünen Ross, ahlak felsefesi yapmaya başlarken kavram analizlerinin önemini vurgular. Görüş farklılıklarını şöyle açıklar: Mesela, bir şeyi yapmamanın yasal sonuçlarının korkusundan dolayı borcunu ödeyen bir adam varsayalım, bazı insanlar onun yaptığının doğru olduğunu söyleyebilir. Diğerleri de böyle bir davranışa hiçbir ahlaki değerin dâhil olmayacağını ve doğrunun, ahlaki

değeri gerektirdiği için davranışın doğru olmayacağını söyleyerek buna itiraz edebilirler. Yani ödev duygusuyla yapılmazsa hiçbir davranışın doğru olmadığını söyler ve genelleme yapabilirler. Dahası ya ödev duygusu ya da yardımseverlik gibi iyi bir güdüden yapılmazsa en azından hiçbir davranışın doğru olmadığını söyleyebilirler. Bu görüş farklılıkları ortaya çıktığı zaman bu ikisinden genellikle hangisinin doğru olduğu pek açık değildir. Bu konuya açıklık getirmek isteyen Ross'a göre bazıları bu terimlerin anlamını ayırırken sadece ahlaki iyinin doğrusunun ne olduğunu düşünürler; diğerleri ise doğru ve ahlaki iyi arasındaki ayrımı fark edemezler (Ross, 1930: 2).

Ross, öncelikle her biri farklı temellere dayanan beş yükümlülükten bahseder. Bu yükümlülükler de her biri kuralları iyi ya da kötü yönde etkileyen faktörleri niteler. Bu yükümlülükler şöyledir: sadakat, sözünü tutma; telafi, yapılan bir yanlışı düzeltmek; şükran, geçmişte fayda görülen birine faydanın dokunması; maksimum derecede iyiliği desteklemek ve son olarak da başkalarına zarar vermemek (Ross, 1930: 21). Sıraladığı bu yükümlülüklerin hepsini aynı derecede önemli bulmayan Ross'a göre başkalarına zarar vermemek iyiliği desteklemekten daha önemlidir. Sadakat, telafi ve şükran genellikle iyiliği takdir etmekten daha önemlidir. İyiliği takdir etmenin aksine, genel yükümlülüklerden ziyade daha çok özel yükümlülükleri kapsayan sadakat, telafi ve şükran konuları insanlar arası kişisel ilişkilere dayanır. İnsan bazen söz verenle söz verdiği kişi, borçluyla alacaklı, karı koca arasında yaşananlar, çocukla anne babası ya da iki arkadaş iki hemşeri gibi mecburiyetten kaynaklanan ilişkiler içinde bulunabilir. Bilinen karşıt görüşler ise ahlaken önemli bu ilişkileri ya da bir hayli kişisel olan karakter yükümlülüğünü pek önemsemez. Ancak Ross'a göre bunlar son derece önemlidir. Son olarak, kendi söylemese de, fikirlerinden anlaşıldığı üzere başkalarına zarar vermemek; telafi, şükran ve sadakate nazaran daha az önemlidir. Bu yükümlülükleri yerine getirirken başkalarına zarar vermek doğru bir davranış değildir.

Ross'un önemli bir buluşu, bu ilkelerin mutlak yükümlülüklerden ziyade *prima facie duty* (ilk elden yükümlülük) olduğudur.[1] Deontolojik etiğin temel kavramlarından biri olan *prima facie duty* kavramı onun tarafından ortaya konulmuştur (Shope, 1965: 279). Kant'ın kategorik ödev fikrini reddeden Ross, onun yerine bu kavramı kullanmıştır. Bu kavram Ross'un herhangi bir eylemin ahlaki açıdan doğru olduğu yeterli koşulları ve gerekliliğini belirten, etik teorinin birleşik bir formülü fikrini kullanmak üzere tasarladığı bir olasılıktır (Markosian, 2009: 1). Ross bu kavramı şöyle açıklar: Ben "ilk elden ödev"i, başka bir deyişle "koşullu ödev"i (asli ödevden çok farklı olarak) bir eylemin belli türde (örneğin verilen sözü tutma) olmasından ötürü, aynı zamanda ahlaken önemli olan başka türde bir eylem olmasaydı bir asli ödev olacak bir

1 Bkz. Filiz Bayoğlu Kına, "W. D. Ross'un "prima facie duty" Kavramı, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 13 (25), (2018), 225-238.

eylem olma özelliğine atıfta bulunmanın kısa yolu olarak görüyorum" (Ross, 1930: 19-20). Hiçbir yükümlülüğe girmeyen bu ilkeler Ross'a göre daha ziyade bir durumun etmenlerini ya da vasıflarını belirtir. Örneğin; bir şeyin lehine ya da aleyhine yapılan bir konuşma, ahlaki bir konuşma ya da bir hareket ya da kendimizi ne yapmaya hazırladığımız gibi. Şu bir gerçektir ki verilen sözün yerine getirilememesi o kişiye olan güvenin azalmasına neden olur. İyiliği takdir etmek o kişiye olan güvenin artmasına neden olur. Tartışmaya açık olsa da, Ross'un aklındaki şeyi ifade etmek için şunu söyleyebiliriz: Her bir ilke ahlaken birini yücelten ya da yeren bir durumu nitelendirir. Ross, apaçık bir biçimde doğru olduklarına, kendilerinde bu anlamda öznel hiçbir unsur bulunmadığına ve ortalama insanın ahlaki inanç ve kanaatlerini yansıttığına inandığı, On Emir'in çağdaş versiyonu olarak değerlendirilen ilk elden ödevleri şöyle listeler:

Sadakat ödevleri: Bazı ödevler daha önceki ödevlerimize dayanırlar. Bu ödevler aleni ya da zımni sözlerin sonucunda ortaya çıkan ödevlerdir. Bir insanın yapacağını vaat ettiği bir eylem ilk elden ödevdir. Bu tür bir eylemde bulunmak için en azından bir tane iyi ahlaki neden vardır ancak buradan eylemin yerine getirilmesi gerektiği sonucu çıkmaz. Telafi ödevleri: Daha önceki hatalı eylemlere dayanan ödev türüdür. Eğer birisi öncesinde başka bir insana zarar verdiyse ve şimdi bu zararı "telafi etmeye" hizmet edecek bir ödev yerine getirebiliyorsa, o zaman böyle yapmak üzere ilk elden bir ödevi vardır. Eylemin geçmişteki bir yanlışı telafi edeceği gerçeği bu tür bir eylemde bulunmak için ahlaki bir gerekçe sağlar. Minnettarlık ödevleri: Bazı ödevler de başka insanların daha önce yaptıkları fiillerde, yani onların bana yaptıkları hizmetlerden doğan ödevlerdir. Eğer birisi öncesinde bana bir hizmette bulunduysa ya da bir şekilde bana bir yararı dokunduysa ve ben şimdi ona geçmişteki nezaketinden ötürü karşılık mahiyetinde bir eylemde bulunabiliyorsam, o zaman bunu yapmak üzere ilk elden bir ödevim vardır. Bu tür bir eylemde bulunmanın ahlaki gerekçesi, öncesinde bana yararı dokunmuş olan birine yararı dokunacak olmasıdır. Adalet ödevleri: Bu kısım ödevler de, ilgili kişilerin layık olduğu ölçüde dağılım göstermeyen haz ya da mutluluğun uygun bir dağılımı olgusu veya imkânına dayanır. Böylesi durumlarda bu tür bir dağılımı bozma ya da engelleme (hazzın, mutluluğun hakça dağıtılması, erdemin, liyakatin göz önünde bulundurulması için çalışma, v.b) ödevi doğar. İyiliklerin adaletsiz dağılımı noktasında eğer gücümüz bunu engellemeye yetiyorsa Ross, bunun bizim ahlaki bir gerekçemiz olduğunu kasteder. Eğer birinin hak ettiğinden daha fazlasını almasını engelleyebilirsem, bunu yapmak benim için ilk elden bir ödevdir. Yardımseverlik ödevleri: Bazı ödevler ise, dünyaya erdem veya anlayış ya da haz bakımından durumlarını daha iyi kılabileceğimiz insanlar bulunduğu olgusuna dayanmaktadır. Erdem, zekâ ve hazzın içsel olarak iyi olduğunu düşünen Ross için başkalarının bu iyiliklerden olabildiğince yararlanmalarını

sağlamaya çalışmamız gerekir. Bu yüzden eğer başkalarını daha erdemli, zeki ya da hoşnut kılmaya yardım edebilirsem, o zaman bunu yapmak benim için ilk elden bir ödevdir. Kendini geliştirme ödevleri: Bazı ödevler ise, bizim kendi durumumuzu erdem ya da anlayış bakımından geliştirebileceğimiz gerçeğine dayanır. Ross'a göre, hepimizin kendimizi daha erdemli ve zeki kılmak gibi bir ilk elden ödevi vardır, ama kendimize daha fazla haz vermek gibi bir ilk elden ödevimiz yoktur. Dolayısıyla Ross için kendimize karşı ilk elden ödevlerimiz, başkalarına karşı ilk elden ödevlerimizden biraz farklıdır. Başkalarına zarar vermeme ile ilgili ödevler: İlk bakışta ödevlerin son grubuna zarar vermeme ödevleri denmektedir. Başkalarını incitmekten sakınmak için en az bir tane iyi ahlaki nedenimiz vardır. Dolayısıyla başka bir insanın incinmesini engelleyecek ya da incinmesinden sakınacak bir eylemi gerçekleştirmek gibi ilk elden bir ödev vardır (Ross, 1930: 20-21).

Ross'a göre bu liste temel ahlaki yükümlülüklerin sağduyulu bir şekilde en iyi ortaya konulma şeklidir (Ross, 1939: 190). Onun, insanın bu yükümlülüklere sahip olduğundan şüphesi yoktur. Örneğin der ki; "verilen sözün tutulması muhakkak gereklidir ve bundan kaynaklanan zorunluluk da doğruluğu tartışılmaz bir gerçektir, hatta aksi hayal bile edilemez" (a.g.e : 77). Ancak o, yükümlülükler listesinin sadece bu ilkelerden oluştuğuna dair bir şey söylemez. Yeni şartlar altında yeni bir ödevde fark edilebilir, bunun aksi bir düşünce ileri sürmemiştir. Ancak samimi olarak söylemek gerekir ki onun doğru bulduğu ilkeler oldukça azdır ve özellik bakımından da oldukça geneldir. Ona göre bu listeyle ilgili tartışmalar listeden neyin çıkartılabileceğinden ziyade listeye başka nelerin eklenebileceğiyle ilgili olabilir, çünkü listelenen yükümlülükler "gerçek ödevlerdir". Ama eğer yeni koşullar yeni ödevlerin farkına varılmasına sebep olursa neden bu durum düşündüğümüzden daha az ödevimiz olduğunun farkına varmamızı da sağlamasın ki? Aslında Ross ve onun yararcı rakipleri arasındaki asıl mesele de budur.

Ross'un yararcı rakipleri ve diğerleri onu yeterince sistematik bulmadıkları için görüşünün kuşku uyandıran bir görüş olduğu konusunda, kaygı duyarlar. *Some Problems in Ethics'de* H. W. B. Joseph, Ross ve onun gibilerin görüşlerini "yükümlülüklerimiz ilgisiz yükümlülükler yığını değildir" diyerek eleştirir (Joseph, 1931: 92). John Rawls'ında aynı şikâyette bulunduğunu görürüz. Rawls, onun örnek ilkelerinin ekseriyetinin, mantıklı etik kıstaslar kullanarak, birbirine karşı nasıl ağır bastığının açıklanamaması nedeniyle rasyonel tartışma yollarını tükettiğini yazar. Sezgici adalet kavramının yarım bir kavram sayıldığını düşünenlerin olabileceğine dikkat çeker (Rawls, 1971: 41). Bu tür kaygılardan etkilenen Ross, ilk olarak adalet yükümlülüğü (mutluluğu insanlar arasında orantılı bir şekilde dağıtma yükümlülüğü) ve kişisel gelişim yükümlülüğünü (kişinin kendini erdem ve bilgi yönünden geliştirmesi yükümlülüğü) de dâhil ederek daha önce sadakat, sözünü tutma; telafi, yapılan bir yanlışı düzeltmek; şükran, geçmişte fayda görülen birine

faydanın dokunması; maksimum derecede iyiliği desteklemek ve başkalarına zarar vermemek olarak saydığı beş yükümlülüğü yedi yükümlülüğe çıkarır. Bunlara üretebileceğimiz başka yükümlülüklerin de dâhil edilebileceğini ileri sürer.

Çalışmalarında doğru ve iyi kavramlarını analiz etmeye çalışır. Genel olarak iyi, insanın amaçladığı şey olarak kabul edilir ve savunulur: İnsan doğası öyle bir yapıdadır ki tüm insanlar X'in iyi olduğundan ya da amaç olarak iyi olan şeyin kriterlerinden biri olduğundan hareketle, X'i (yani hazzı, yetkinlikleri, Tanrıyı, gücü, kendini gerçekleştirmeyi) amaç olarak görür. Ross "bir şey isteniyor olduğu için iyi değildir" ya da "bir şey, sadece ve sadece isteniyor olduğu için iyi değildir" yaklaşımından hareketle iyiyi en üst amaç olarak görmeyi reddeder. Bunun yerine amaç olarak ya da kendi başına iyi olarak görülen şeylere yönelik, kişinin değerlendirebileceği herhangi bir ölçüt bulup bulamayacağını anlamak için düşünsel bir incelemeye başvurur. Bu denetimi, kendiliğinden açık yargılara ilişkin sezgisel bir işlem olarak görür. Temel nokta, neyin kendi başına ya da sonuçları ve ahlaki içerimlerinden bağımsız olarak iyi olduğu sorusudur (Frankena, 2007: 161-162). Ross'a göre "iyi" kavramının anlamı açık olsa da doğaya uygunluk ya da zevk gibi etik dışı terimlerle açıklanamaz. İyi'nin uygun tanımı etik terimler kullanılarak yapılabilir. "Ödev", "hak" ya da "yükümlülük" gibi kavramlara başvurarak "iyi"nin anlamını açıklığa kavuşturabiliriz. Fakat "yükümlülük" ya da bazı durumlarda "hak" kavramının sadece sezgisel olarak bilinebilen temel bir kavram olduğu iddiası nispeten eksik bir husustur. Çok sayıda insanın en büyük miktarda iyiliğini sağlayacak şeyler yapmanın, basit bir formül ile ifade edilemeyeceği, "iyi"nin tamamen birinin yapması gereken şey anlamında olduğunda ısrar eder. İlk etapta her hangi bir eylemi takip eden tüm sonuçlar hakkında kimse hiçbir zaman emin olamaz. Bundan dolayı Ross'un yapacağı en iyi şey, iyinin en büyük miktardaki üretimi düşüncesi ile uyum içerisinde hareket etmesine bağlıdır. Ancak çok sayıda insan için iyinin en büyük miktardaki ideali, başkalarına oldukça borçlu olan birinin bazı kişilere karşı bir ödeve sahip olduğu gerçeğini göz ardı eder. Bir insanın kendi çocuklarına ve yakın aile üyelerine karşı olan ödevi, bireysel koşullarda onu tanımayan ve özellikle dünyanın diğer tarafında yaşayan tüm yabancılara karşı olan ödevinden daha fazladır. Ayrıca şu an yaşayan insanlar için "iyi"nin üretimi henüz doğmamış nesillerin refahını düşünmekten daha önemlidir. Üstelik çok sayıdaki insanın refahının, bireylere sürekli eziyet etmek yoluyla elde edilmiş olabileceği düşünülebilir. Böyle bir davranış, çok sayıda kişinin refahını artırabilir ancak bu davranış sonunda elde edilen şey kesinlikle doğru olmaz (Patterson, 1957: 115-116). Böylelikle Ross, iyi olan şeylerin neler olup olmadığını keşfetmemiz noktasında aklın doğru kullanıldığı zaman gerçeğin doğasını bilmekte usta olduğu kanaatindedir. Tüm felsefesi boyunca hedonismi ve yararcılığı eleştiren Ross'a göre düşünme sonucunda

açıkça görülmektedir ki, zevk almak kendi içinde iyi olarak düşündüğümüz hayattaki tek şey değildir. Örneğin iyi bir karaktere ya da daha entellektüel bir dünya görüşüne sahip olmanın aynı derecede iyi ya da daha iyi olduğunu düşünürüz. Böylelikle "en çok zevkin üretkeniliği"nin yerine "en çok iyinin üretkenliği"nin ikame edilmesi ile Ross, büyük bir gelişme gerçekleştirmiştir.

Dört şeyi özünde iyi bulan Ross'a göre bunlar; adalet (erdemlere ayrıştırılmış mutluluk), saf memnuniyet, bilgi ve erdemdir. Adalet, zihinsel ifadeler arasında bir bağ iken; erdem, bilgi ve memnuniyet zihinsel ifadelerdir (Ross, 1930: 140). Bu değerlerin hepsi aynı derecede önemli değildir. Ona göre erdem en önemli olanıdır ve bazı erdemli motifler diğerlerinden daha önemlidir (örneğin; birinin ödevi olan şeyi yapma isteği, başkalarını memnun etme isteğinden daha önemlidir). Bilgi ise bir sonraki en önemli değerdir. Bilgi, doğru fikirden daha önemlidir çünkü doğru fikirde bulunmayan kesinlik bilgide vardır. Ross, bunu şöyle ifade eder: "Genel ilkelerin bilgisi, entelektüel açıdan gerçeğin münferit bilgisinden daha önemlidir" (Ross, 1930: 147). En az değerli olan ise saf memnuniyettir. Bu hiyerarşide adaleti hangi sıraya koyduğu kesinlik kazanmamıştır. O, sadece adaletin önem bakımından erdemden sonra geldiğini söylemiştir. Ancak adaleti, (erdemli) bilgi ve saf memnuniyet arasında bir yere yerleştirmek gerektiğini söylesek pek de yanılmayız. Öyleyse bu değerleri şöyle sıralayabiliriz: Erdem, (erdemli) bilgi, adalet ve saf memnuniyet.

Ross'un, *Foundations of Ethics* adlı kitabında, bu düşüncelerden biraz farklı bir görüşü savunduğu görülür. Erdem, entelektüel ve estetik eylemler, adalet ve (başkalarının memnuniyeti) memnuniyeti iyi olarak sayar (Ross, 1939: 19,73). "İyi şeylerin iyiliği kendilerine özgüdür" deyip bütün esas değerlerin aynı şekilde önemli olduğu iddiasını erdem ve entelektüel eylemlerin "takdire uygun ya da takdire değer objeler" olduğu şeklinde ifade eder. Bu şeylerin iyiliği, "onların gerçek niteliğidir" (Ross, 1939: 282, 278). Adalet ve zevk değerleri "memnuniyetin değer objeleridir" ya da bir ilgi ya da memnuniyet sağlayan şeylerdir. Bu şeylerin iyiliği kendilerine özgü değildir; doğrudan bizim ilgimizi çeken ya da bizi (bir şekilde) memnun etmesine bağlı olan ilişkisel bir özelliktir. Bu sonuca şuradan varıyoruz; "takdire değer şeyler sadece kendinden iyi olan şeylerdir bu kesin, ancak bizim beğenimize bağlı olan şeyler de kendinden iyi olan şeyler midir? İşte bu kesin değildir" (Ross, 1939: 278-279). Bu ayrım Ross'a şunları açıklama fırsatı verir. Neden sadece saf memnuniyetler ya da hak edilmemiş, başkalarının talihsizliği yüzünden ya da arzu ve gaddarlık yüzünden elde edilmemiş memnuniyetler iyidir. Neden sadece başkalarının memnuniyeti iyidir ve biz başkalarının memnuniyetini desteklemek zorundaymışız gibi düşünürüz. Ona göre sadece saf memnuniyetin önemli olmasının sebebi, sadece onun tatmine değer olmasıdır ve sadece başkalarının memnuniyetinin önemli olması sadece onun sempatik tatmin objesi olmasıdır. Bir kişinin kendi memnuniyeti, sempatik

tatmin objesi değildir. Çünkü kişi kendine sempati duyamaz yani başkasının halinden anlıyormuş gibi kendi halinden anlayamaz. Bu nedenle kişinin memnuniyeti sadece kaçınılmaz bir tatmin objesidir.

Ross, saydığı bu dört iyiliğin tartışmaya açık olduğunun farkındadır. Yine aynı eserinde memnuniyetin kendinden iyi olduğu görüşünü reddettiği ileri sürülür. Ancak bunu kabul etmek zordur. O, sıklıkla iyi olan, diğerlerinin memnuniyetidir der. Bizim diğerlerinin memnuniyetini desteklemek gibi bir ödevimiz olduğunu düşünür. Bu yargıda bulunmasının temeli de şudur: Başkalarının memnuniyeti iyidir. Ona göre "adalet iyidir" görüşü de aslında çok kesin bir ifade değildir. Daha önceki yazılarında adaletin bir değer değil, olması gereken bir yükümlülük olduğunu öne sürürken bir noktada oldukça açık bir şekilde Ross "adalet aynı anlamda iyidir" ve "diğerlerinin memnuniyeti de iyidir" der. Buna bakacak olursak onun adalet iyidir sözünü savunduğunu söylemek yanlış olmaz. Aynı zamanda verilen sözü tutmanın adalet ve memnuniyet ile aynı derecede iyi olduğunu düşünür.

Bilginin sadece bir bilinç hali olmadığının farkındadır. O, bilginin doğal bir değeri olduğu konusundaki ısrarını her iki temel eserinde de dile getirir. Ancak onun dikkate alınan görüşü "değerli olan bilgi değil entelektüel ve estetik davranışlardır" (Ross, 1939: 73) görüşüdür. Onun değerli olan bilgidir görüşünü bırakıp değerli olan entelektüel (ve estetik) eylemdir görüşünü benimsediğini söylemek saçma olmaz çünkü sadece entelektüel (ve estetik) eylem bilinç haline uymaktadır. Eğer Ross, entelektüel eylem kendinden değerlidir görüşünü kabul ederken bilgi kendinden değerlidir görüşünü reddederse; bilgi, haklı çıkmış fikirden daha önemlidir gibi bir düşüncenin hesabını veremez (Shaver, 2011: 126-145). Ancak o, faydalı özelliklerinden ötürü bilgi daha önemlidir diye bir iddiada bulunabilir. Çünkü bilgi bizim adaleti, ahlakı ya da memnuniyeti desteklememize yardım eder. Ancak Ross'un entelektüel davranışlar esas olarak iyidir iddiası neden bazı bilgilerin başka bilgilere göre daha önemli olduğunu açıklar. Yine de herhangi bir sabit düzen ya da modelin Ross'un düşündüğü gibi, herkese yol gösterici olabileceği şüphelidir. İnsan doğası her yerde benzer olabilir ancak insan doğası, ayrıntılarıyla oluşturulacak sabit bir kavram için çok fazla değişkendir. Özetle etiğin eyleme yönelik doğası, insanın belli bir takım fiziksel- zihinsel gelişim izleyen varlık olması ile doğrudan ilişkilidir. İnsan yalnızca doğruyu bilerek iyi olamaz, o, iyi olan şeyi seçerek ve iyi eylemde bulunarak iyi olabilir. Ayrıca bu basit bir seçme ve ona dayalı olarak eylemde bulunmaktan daha başka bir şeyi gerekli kılar ki, bu da doğru yöntemdir. Ancak modern etik anlayışı, etiği öznel tercihlere dayalı olarak aklın soyut ilkeleri ışığında kurmaya çalışır. İşte Ross, etiği bu soyutluktan çıkarıp eylemlerimize, gündelik hayat pratiklerimize yerleştirir. Ancak onun ahlak kuramı da insanı bir bütün olarak kavrama yerine daha çok ilkeler ve kurallar tarafından belirlenen karar verme süreci üzerinde yoğunlaşır.

KAYNAKLAR

Feldman, F., (2012). Etik Nedir?, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Frankena, W., (2007). Etik, çev. Azmi Aydın, Ankara: İmge Kitabevi.

Joseph, H. W. B., (1931). Some Problems in Ethics, Oxford, Clarendon Press.

MacInytre, A., (2001). Ethik'in Kısa Tarihi, çev. Hakkı Hünler&Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Patterson, C. H., (1957). Moral Standards: An Introduction to Ethics, The Ronald Press Company, New York.

Rawls, J., (1971). A Theory of Justice, Cambridge, Harvard University Press.

Ross, W. D., (1928-1929). The Nature of Morally Good Action, Proceedings of the Aristotelian Society, New Series, Vol.29

Ross, W. D., (1930). The Right and The Good, Clarendon Press, Oxford.

Ross, W. D., (1939). Foundations of Ethics, Clarendon Press, Oxford.

Ross, W. D., (1927). "The Basis of Judgements in Ethics", The International Journal of Ethics, Vol. XXXVII, No. 2, January.

Sahakian, W. S., (1974). Ethics; An Introduction to Theories and Problems, New York.

Shaver, R., (2011). "The Birth of Deontology," *Underivative Duty: British Moral Philosophers from Sidgwick to Ewing*, (Edit. Thomas Hurka), Oxford: Oxford University Press.

Shillinglaw, A. T., (1933). "Dr. Ross's Criticism of Kant's Theory of Duty" Mind, New Series, Vol. 42, No. 166.

Shope, Robert K., (1965). Prima Facie Duty, The Journal of Philosophy, 62(11)

Skelton, A., (2011). "Ideal Utilitarianism: Rashdall and Moore", Underivative Duty: British Moral Philosophers from Sidgwick to Ewing, (Edit. Thomas Hurka), Oxford, Oxford University Press, p. 45-65.

Tepe, H., (2011). Etik ve Metaetik, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

BÖLÜM 4

KADIN GİRİŞİMCİLERİN AİLE YAŞAMINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER BAĞLAMINDA İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA[1]

Elif ŞAHİNOĞLU[2]

Seçil GÜRÜN KARATEPE[3]

1 Bu çalışma Elif Şahinoğlu tarafından hazırlanan "Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunların Tespiti ve Bu Sorunların Kadın Girişimciler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesine Yönelik Bir Uygulama: İstanbul İli Örneği" yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

2 Bordro, Özlük ve Çalışan İlişkileri Uzmanı, Belbim A.Ş., İstanbul Arel Üniversitesi Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, elif.sahinoglu@belbim.istanbul, 0009-0009-6379-3697

3 Doç.Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, secilgurun@arel.edu.tr, 0000-0001-5355-6131

GİRİŞ

Kadınların, iş gücüne katılımı olmadan ekonomik gelişmenin ilerleyişinden söz edilemeyecektir. Kadınlar çalışma hayatında toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kısıtlamalar ile karşılaşmışlardır. Kadınların çalışma hayatına katılımı ve daha aktif biçimde girişimcilik faaliyetlerinde bulunmaları, ekonomik açıdan önemli olup kadının statüsünü de geliştiren bir durumdur. Kadın girişimciliğinin dünyada ve Türkiye'de artış göstermesi istihdamı olumlu yönde etkileyen faktörlerden biridir. Kadın girişimciliği; ulusların geniş ekonomiye sahip olmasında, istihdam olanaklarını büyütmesinde, ulusal üretim ve pazarlama anlayışı ile işletme oluşmasında önemli rol oynamaktadır.

Kadının toplumsal olarak karşılaştığı zorluklar, kadın girişimciliği üzerinde de kısıtlamalara ve sorunlar ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Kadının önceliği aile, eş ve çocuk üzerine kurulu toplumlarda kadının ekonomiye katkısı olmadan sadece aile içindeki işler ile ilgilenmesi kadının çalışma hayatına katılımını engellemektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde kadının çalışma hayatına katılımı toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle ayrımcılığa sebep olmaktadır. Bu döngü kadın girişimciliği üzerinde de olumsuz etkiler oluşturmaktadır.

1.Kadın Girişimciliği Kavramı

Son yıllarda çok fazla duyduğumuz kavramlardan biri de kadın girişimciliğidir. Kadın nüfusunun çokluğu göz önünde bulundurulduğunda kadınların çalışma hayatına katkısı ekonomiyi güçlendiren unsurlardan biridir. Aynı şekilde kadın girişimci sayısının artması, ekonomiye olumlu yönde katkı sağlayarak çalışma hayatında dezavantajlı grup içinde yer alan kadın istihdamının da önünü açmaktadır. İş yaşamının zor koşullarında varlığını sürdüren kadınlar; sadece kendi kazançları ve kariyerleri için çalışmış olmayacak, aynı zamanda ülke ekonomisinin gelişimine ve toplum refahına katkı sağlayacaktır.

Literatürde kadın girişimciliğinin tanımında ön plana çıkan ortak noktalar şu şekilde sıralanabilir (Ecevit, 1993: 17-18): Dış mekanlarda faaliyet gösteren, kendi adına kurulu işletmesi bulunan, işletmesinde bireysel olarak çalışan ya da diğer çalışanlarıyla birlikte ortaklık kuran, çeşitli kamu ve özel kuruluşlarla iş ilişkileri yürüten, işletmenin geleceği ile ilgili planlar yapan, işletme gelirini, yatırımını ve kullanım alanlarını yönlendiren, işletmesi adına tüm riskleri üstlenen kadındır (Ecevit, 1993).Kendi mesleğini icra eden kadınlar hiçbir risk almadan çalıştıkları için girişimci olarak kabul edilememektedir. Kadın girişimciliği üzerine yapılmış literatür çalışmalarında, kuramsal açıdan birçok konunun detaylı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Özellikle bazı araştırmalarda kadın girişimcilerin sahip olduğu işletmelerin bazı kriterler açısından son derece başarılı olduğu, bu başarıların önem-

li bir gelişme olarak göze çarptığı görülmektedir (Çelik ve Özdevecioğlu, 2001: 488). Bu çerçevede gerçekleştirilen araştırmalarda, kadın girişimcilerin sosyo-demografik özelliklerinin belirlenmesi, iş kurma motivasyonları, girişimlerini başlatma ve devam ettirme süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar ve örgütlenme eğilimleri gibi konular üzerinde yoğunlaşılmıştır. Ayrıca, bu araştırmalarda, kadın girişimcilerin erkek meslektaşlarından farklı kılan özellikler de detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kadın girişimcilerin, işletmelerin kuruluş aşamalarında farklı görevleri üstlendiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, genellikle kadın girişimcilerin ya küçük ölçekli işletmelerin ya da sınırlı büyüme potansiyeline sahip firmaların kuruluş süreçlerinde etkili rol oynadıkları ifade edilebilir (Kutanis, 2003: 60). Bununla birlikte kadın girişimcilerin çoğunlukla kayıt dışı ekonomi olarak adlandırılan sektörlerde faaliyet gösterdikleri söylenebilir (Nayır, 2008: 634).

2.Kadın Girişimci Tipleri

Kadın girişimci tipi, literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Goffee ve Scase (1985), kadın girişimci tipini geleneksel, yenilikçi, evcimen ve köktenci tip olarak dört farklı şekilde tanımlamıştır (Kutanis, 2003: 61, Aktaran, Arıkan 2013: 25). Kadın girişimciler, bireyselliği ve kendine güven ilkelerini benimseyen geleneksel girişimcilik eğilimindedirler (Arıkan 2013: 25). Bu dört farklı kadın girişimci tipi tanımlamaları şu şekildedir:

Geleneksel tip: Hem girişimcilik ideallerini hem de geleneksel cinsiyet rollerini üstlenen ve ikisini de aynı ölçüde yerine getirmeye çalışarak iş-aile görevlerini dengeleyen ve kendi işini fazla büyütmeyi düşünmeyen "geleneksel girişimci" tipidir (Arıkan, 2013: 26).

Yenilikçi tip: Girişimcilik ideallerini ve işletmesini her şeyden önde tutan, işletmesinin büyümesini öncelikli hedefleri arasına koyan, geleneksel rollerden sıyrılmış olan kadın girişimci tipidir. Yenilikçi tipe dahil olan kadınlar savaş sonrasında büyüyen ve üniversite mezunu kadınlardır (Goffe ve Scase, 1992, Aktaran, Hancı, 2004: 37).

Evcimen tip: Geleneksel cinsiyet rollerini girişimcilik ideallerinin üstünde tutan ve adeta girişimciliği yan işmiş gibi gören "evcimen (domestik) girişimci" tipidir. Bu gruba dahil olan kadınlar müşterilerle düzenli, uzun vadeli ve küçük ölçekli işler yapmaktadır (Goffe ve Scase, 1992, Aktaran, Hancı, 2004: 37).

Köktenci tip: İş-aile dengesini kurmaktan ziyade kadınların ikinci plana itilmelerini önlemeye çalışan ve işi de bu amaca hizmet eden bir araç olarak gören "köktenci girişimci" tipidir (Arıkan, 2013: 26).

Kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin yanı sıra iş ve aile hayatlarını dengede tutma çabalarıyla birlikte yukarıda belirtilen tanımlamalarla birbirinden farklı kadın girişimci tipleri ortaya çıkmıştır.

3.Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler

Girişimciliğe yönelten faktörler, literatürde girişimci olmaya çeken ve girişimci olmaya iten faktörler olarak iki başlık altında incelenmektedir. Türkiye'de kadınların girişimci olmalarını önemli ölçüde etkileyen bir faktör olarak eğitimden bahsedilmektedir. Kadın girişimcilerin, eğitim düzeyi, ücret karşılığı çalışan kadınların eğitim düzeyine göre daha düşüktür. Ülkemizde kadın girişimcilerin eğitim düzeyi ile iş kurma nedenleri arasında bir bağlantı mevcuttur. Kadınları girişimciliğe çeken faktörler daha çok yüksek okul mezunu kadınlar için söz konusuyken iten faktörler ilköğretim mezunu kadınlar için söz konusudur (Keskin, 2014: 84).

Kadınları girişimci olmaya yönlendiren sebepler tablodaki gibi sıralanmıştır.

Tablo 1 Örneklem grubunu girişimci olmaya yönlendiren nedenler

Nedenler	Cevaplar	Cevap Yüzdesi
Ekonomik Bağımsızlık	72	19,50%
Kendimin Patronu Olabilmek	67	18,20%
İdealimi gerçekleştirmek	58	15,70%
Aile İhtiyaçlarını Karşılamak	38	10,30%
Mesleğimi İcra Etmek	38	10,30%
Sosyal İlişkiler Geliştirmek	28	7,60%
Aile Girişimini Sürdürmek	25,6	6,80%
Esnek Çalışma Koşulları	22	6%
Sektördeki Düşük Ücretler	11	3%
Diğer	9	2.40%
Servet Yaratmak	1	0,30%
Toplam	369	100%

Kaynak: Öztürk, 2016: 79

Tablo 1'de yer alan bilgilere göre kadın girişimcilerden, kadınları girişimci olmaya yönlendiren ilk üç nedenin sıralanması istenmiştir ve % 19,5 oranla "ekonomik bağımsızlık", % 18,2 oranla "kendimin patronu olmak" ve % 15,7 oranla "idealimi gerçekleştirmek" cevapları alınmıştır. Kadınları girişimciliğe yönlendiren faktörler ele alındığında daha çok çeken faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Kadınların para kazanmaktan daha öte kariyer olarak girişimciliği tercih ettikleri sonucuna varılabilmektedir (Öztürk, 2016: 79). Tabloya göre kadınların girişimci olmalarında en çok çeken faktörlerin etkili olduğu görülmüştür.

3.1.Kadınları Girişimci Olmaya İten Sebepler

Kadınları girişimci olmaya iten sebepler arasında yoğun olarak görülenler; iş tatminsizliği, kadınların çalıştıkları iş yerlerinde uğradıkları mobbing, iş hayatında hak ettikleri değeri görememeleri, memnuniyetsizlik, kötü ekonomik koşullar, eşin ölmesi ve boşanma, iş hayatında çalışıp çabalamalarına

rağmen alamadıkları terfiler sayılabilir. En önemli itici güç ise gelir elde etme isteğidir. Negatif faktörler kadınları girişimciliğe itmektedir. İten faktörler; ekonomik şartlar, aileden birinin ölümü veya boşanma, aile gelirinin yetersiz oluşu veya ek gelir ihtiyacı gibi aile içinde yaşanan olaylar, kadın ve erkek çalışanlar arasındaki ücret farklılığı, gelir adaletsizliği, kabul edilemez çalışma koşulları, mesleki ayrım, cam tavan sendromu (kadınların terfi almalarını engelleyici davranışsal ve örgütsel ön yargılardan kaynaklanan görünmez yapay engeller), terfideki engellemelerden kaynaklı işteki hayal kırıklığı gibi nedenlerdir (Keskin, 2014: 74). TÜİK verilerinden alınan bilgilerden yola çıkılarak kadınları girişimciliğe iten faktörlerden biri olarak küresel ekonomik krizlerden de bahsedilebilir: TÜİK verilerine göre Aralık 2007 – Aralık 2008 döneminde erkek istihdamı 160 bin kişi azalırken kadın istihdamı 250 bin kişi artmıştır. Yaşanan küresel kriz nedeniyle Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartlar dikkate alındığında erkek istihdamının azalması olağan bir durum olarak görülmektedir. Yine bu dönemde kadın istihdamının neredeyse tamamı (243 bini) hizmet sektöründe gerçekleşmiştir. Kadın istihdamında gerçekleşen artışın 136 bini ise "kendi hesabına çalışan" kadınlardan meydana gelmektedir (Gürsel ve diğerleri, 2009: 2, Aktaran, Öztürk, 2016: 51). Ülkemizde kadınların girişimcilik faaliyetlerinin yapısal uyum politikaları, aile gelirlerini geliştiren, kadınların ekonomik hayata girişini hızlandıran etkenlerdir. Bu etkenler kadınların, gerek haneye ek gelir sağlamak istemeleri gerekse ücretli bir işte çalışma çabalarından kaynaklanmaktadır (Ersarı, 2015: 55). Kadınları girişimci olmaya iten bir diğer neden ise hükümetin, kadınların yerel ekonomiyi katılmasının ekonomiyi kalkındırmada önemli bir aktör olarak görülmesi politikasıdır. Bu politikada özellikle yerel aktörler içerisinde yer alan potansiyel kadın girişimcilerin güçlendirilmesi, teşvik edilmesi ve yönlendirilmesi öngörülmektedir (Soysal, 2010: 91).

3.2.Kadınları Girişimci Olmaya Çeken Sebepler

Kadınları girişimciliğe çeken faktörler ise; yaşam memnuniyetini arttırma potansiyeli, bağımsızlık, başarı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı, kendi kendinin patronu olma ve kendi yaşamını kontrol etme isteği, kendisi veya ailesi için daha fazla mali bağımsızlık ve gelir elde etme isteği, tecrübe, hırs, pazar fırsatı, sosyal hedefler, bir faaliyet alanına duyulan ilgi, esnek çalışma saatlerine duyulan ihtiyaç, kişisel gelişim ve işten tatmin olma isteği gibi nedenlerdir (Keskin, 2014: 74). Olumlu faktörler kadınları girişimciliğe çekmektedir. Kadınları girişimciliğe çeken sebepler arasında en önemli olanı, kadının toplumsal cinsiyet rolleri ve geçmişten günümüze süre gelen kadına yönelik saygının az olmasından kaynaklanan başarı ihtiyacı olmuştur. Kadınların ekonomiye katılımının öneminin anlaşılmasıyla birlikte, kadınlara verilen girişimcilik destekleri de kadınları girişimci olmaya çeken faktörlerden olmuştur. Kadınların rol model aldığı örnek kadın girişimcilerin varlığı da önemli faktörlerden biridir. Örnek kadın girişimcilerin varlığı

girişimci olacak kadınlar için motivasyon ve teşvik kaynağıdır. Kadınları girişimci olmaya çeken faktörler; özgür olma isteği, gelir elde etme, kendi kendine yetebilme, sosyal statü, güç, özgürlük, girişimci ruhu ve arzusu gibi kendini gerçekleştirme ihtiyacı sonucunda ortaya çıkan faktörlerdir (Ersarı, 2015: 18, Aktaran, Öztürk, 2016: 52). Girişimcileri girişimci olmaya çeken faktörler, girişimcilerin harekete geçmesini sağlayan temel motivasyonlardır. Kendini gerçekleştirme arzusu, kendi ilgi alanına duyulan heyecan, hırs gibi güdüler de girişimci olmaya çeken faktörlerdir.

4.Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunlar

Kadınların iş hayatında ve girişimcilik faaliyetlerinde karşılaştıkları en önemli problemlerden biri, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı olarak görülmektedir. Kadınlar, girişimcilerin karşılaştıkları sorunların dışında kadın olmaktan dolayı erkeklerden farklı olarak toplum tarafından yüklenen cinsiyet rolleri nedeni ile sorun yaşamaktadırlar. Kadınlara toplumsal cinsiyet rolü nedeniyle yüklenen ev ve çocuk sorumluluğu, kadınların ev ve iş yaşamlarında denge kurmasını gerektirmektedir. Kadınlara anne ve eş rolünden kaynaklı biçilen mesleklerin temelinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yer almaktadır. Kadınların yöneldiği meslekler ise; hemşirelik, sekreterlik, öğretmenlik olarak sıralanabilir (Narin vd., 2006: 71). Kadınların iş hayatında terfi imkânlarının düşük seviyede olması ve ev içindeki sorumlulukların kadının iş yükü olarak görülmesi kadınların iş gücüne katılımını, iş yaşamında başarılı olmasını ve kariyer yolundaki ilerleyişinin önünde engel oluşturmaktadır (Alpşahin, 2011: 104). Kadınlar girişimcilik faaliyetlerinde bulunurken kendi engellerini bizzat kendileri oluşturmaktadır. Kadınlar geleneksel roller gereği daha az risk üstlenme eğilimi içinde olup riskli girişimcilik faaliyetlerine yönelme konusunda kendilerini engellemektedirler. Kadınların fazla sorumluluk almaları, detaylarla fazla zaman kaybetmeleri ve kurtarıcı bir anne rolünü üstlenmeleri iş yaşamındaki önemli konulara yoğunlaşmalarını engellemektedir. Kadınların ev ve aile yaşamındaki sorumluluklar, girişimcilik faaliyetlerine yeterli zamanı ve enerjiyi harcayamamalarına neden olmaktadır (Filizöz ve Yaraş, 2020; Öğüt, 2006: 66).

Ülkemizdeki kadın girişimciler, işlerini kurarken ve işletmeyi kurduktan sonraki süreçte gelişen mevcut problemlerle karşılaşmaktadırlar. Söz konusu problemler aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir (Çelebi, 1997: 39-40).

4.1.Kadın Girişimcilerin İşletme Kurarken Karşılaştıkları Sorunlar

Tüm girişimciler, iş kurma ve işlerini sürdürme süreçlerinde bir dizi zorlukla karşılaşmaktadırlar. Bu engellerin çoğu erkekler ve kadınlar için ortak olsa da birçok durumda kadın girişimciler için daha önemli olabilmektedir. (EIGE, 2015 :5).

Kadınlar genel olarak girişimcilik becerilerine sahip olmadıklarını düşünmektedirler. Kadınların resmî eğitim düzeyleri, ortalama olarak giderek erkeklerinkilere benzer veya onları aşar gibi görünmektedir. Ancak kadınlar hala kendi işlerinde daha az deneyime sahip olma eğiliminde olmaktadır (Marlow ve Carter, 2004 :5-16). Kadınlar kendilerine güvenmeyerek iş kurma cesaretini göstermekte zorlanmaktadırlar. Sonuç olarak, potansiyeli olan kadın girişimciler kendilerine güvenmedikleri için kendi potansiyelinin ortaya çıkmasını engellemektedir (Onay,2013:44).

Kadınlar yönetim pozisyonlarında erkeklere kıyasla daha az fırsata sahiptir. Bu durum girişimcilikte kullanılabilecek yönetim deneyimi ve becerilerini kazanmada bir engel oluşturmaktadır (Boden ve Nucci, 2000 :347-362). Kadınlar çalışma hayatında yönetim tecrübesi kazanamadığı için bu konu girişimcilikte sorun teşkil etmektedir. Ancak yüksek eğitim seviyesine sahip kadın girişimciler, başarılı işlere imza atıp toplum içinde daha saygın bir konuma gelebilmektedirler. Bu durum kadın girişimcilerin, iş yaşamında en az erkek girişimciler kadar etkili bir rol oynamalarına olanak tanımaktadır (Ersarı, 2015 :50).

Kadın ve erkek girişimciler için ortak sayılabilen sorunlardan biri ise sermaye yetersizliğidir. Kadın girişimciler, ekonomik açıdan güvenilirliklerini destekleyecek finansal varlıklara veya erkeklerin üzerine kayıtlı olan gayrimenkullere sahip olmamalarından dolayı kendilerine finansal destek sağlayacak kuruluşlarla zorluklar yaşayabilmektedirler. Ayrıca kadın girişimcilerin finans, muhasebe ve parasal konularda yeterli bilgiye sahip olmamaları da temel problemler arasında yer almaktadır (Güney, 2008: 253). Finans kurumlarının teminat ve kredi koşullarını iyileştirerek kredi faizlerini düşük tutmaları, teminat gereksinimlerini hafifletmeleri ve kredi verilecek alanları sınırlamamaları alternatif çözüm yollarını oluşturabilmektedir.

Kadın girişimcilerin işletme kurarken karşılaştıkları sorunlara örnek olarak işe uygun yer bulma ve kiralama, gerekli sermayeyi bulmada zorluk çekme, tek başına sorumluluk alma, geleneksel yapının hâkim olduğu toplumda iş kadınının yadırganması, işin acemisi olma, , resmi kurum ve kuruluşlarla olan ilişkiler, sorumluluğu organize etmede sıkıntı yaşama, gerekli mal ve teçhizat temininde yaşanan zorluklar sayılabilmektedir.

4.2.Kadın Girişimcilerin İşletme Faaliyetleri Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar

Kadınlar genellikle erkeklere kıyasla sosyal açıdan daha düşük bir konumda bulunmaktadırlar. Bu durum, kadınların sosyal ortamlara girişini veya bir sosyal organizasyonun üyesi olma gibi bağlantılarını etkilemektedir. Bu nedenle yeni bir iş kurarken ve o işi kurduktan sonra gerekli olan bilgiye, desteklere ve kaynaklara ulaşma konusunda kadınların erkeklere oranla daha az başarı sağladıkları görülmektedir. Kadınları iş yaşamında etkileyen başka

bir faktör de aynı mesleği paylaştıkları erkeklerin bulunduğu resmî olmayan iletişim ağlarına girememeleridir (Soysal, 2010 :18).

Kadın girişimciler, girişimden kaynaklanan sorunların dışında kadın olmaktan dolayı erkeklerden farklı olarak sorun yaşamaktadırlar. Kadının toplumsal cinsiyet rolü nedeniyle ev ve iş hayatı arasında denge kurmak zorunda kalması, girişimci kadınların bir alanda daha fazla zaman harcadıklarında diğer alanı ihmal etmeleriyle sonuçlanan bir durumu ifade etmektedir (Narin vd., 2006: 71). İş-aile çatışması bağlamında değerlendirilen rol çatışması, özellikle uzun ve düzensiz çalışma saatleri, fazla mesai ve kişinin işte geçirdiği süre gibi çeşitli iş özellikleri tarafından tetiklenmektedir. İşteki uzun çalışma süresi, yoğun iş programları ve iş stresi ile iş-aile çatışması arasında pozitif bir ilişki belirlenmektedir (Özdevecioğlu/Aktaş, 2007: 6). Bu nedenle, kadınlar aileleriyle ilgili daha fazla sorumluluk taşıdıkları için rol çatışmasıyla başa çıkamayan kadınlar duygusal olarak zorluk yaşayarak yaşam tatminleri azalabilmektedir (Anafarta vd., 2008: 116). Toplum tarafından eleştirilip daha fazla yıpranmaktadırlar (Soysal, 2010 :20). Kadın girişimciler; kredi almak, bilgi ve danışmanlık için destek kuruluşlarına, bankalara ve diğer finans kuruluşlarına başvurmak, yetenek kazanmak için eğitim programlarına katılmak veya daha iyi müşteriler veya tedarikçiler araştırmak için yeterli zaman bulamayabilmektedirler (OECD, 2004).

Kadın girişimciler, yeteri kadar müşteri çekememe, beklenen geliri sağlayamama, deneyimsizlik, müşteri ilişkilerinde başarısız olma, yetersiz bütçe nedeniyle ödemeleri gerçekleştirememe, personel bulmada sıkıntı çekme, cinsiyet konusundaki önyargılar nedeniyle kendini kabullendirmede zorluk yaşama, iş alanında mevcut piyasada devamlılığı sağlayamama gibi problemlerle karşı karşıya kalmaktadır.

5.Araştırmanın Amacı, Modeli ve Yöntemi

5.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kadınların girişimcilik alanında faaliyet göstermesiyle birlikte kadın girişimci sayısı artmıştır. Bu artış ile kadın girişimciliğinde kadınların karşılaştıkları sorunlar araştırma konusu haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı farklı demografik özelliklere sahip kadın girişimcilerin aile yaşamında karşılaştıkları sorunların belirlenmesidir. Bu araştırma; İstanbul'daki kadın girişimci profiline dair bilgi toplamayı, girişimci kadınların aile yaşamında karşılaştıkları zorlukları belirlemeyi ve tanımlanan sorunlara çözüm önerileri geliştirilmesini amaçlayarak yapılmıştır.

5.2.Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada İstanbul'daki kadın girişimcilerin aile yaşamında karşılaştıkları sorunların tespiti ve bu sorunların kadın girişimciler üzerindeki etkisine odaklanılmıştır. Araştırma; İstanbul'daki kadın girişimci

profiline dair bilgi toplamayı, girişimci kadınların karşılaştıkları zorlukları belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmada İstanbul ilinde yaşayan ve 18 yaşından büyük 200 kadın girişimciyi kapsayan anket çalışması yapılmıştır. Kesitsel yöntem ile veri toplanan bu çalışma nicel araştırma tekniklerinden ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. Kesitsel tipteki çalışmalar verilerin hızlı toplanması yönüyle uygulayıcıya zamandan tasarruf sağladığı gibi ilişkisel tarama modeli de araştırma kapsamında ele alınan iki ya da ikiden fazla değişken arasındaki etkileşimin belirlenmesine ve eğer ki bir etkileşim gözlemleniyorsa bu etkileşimin yönünü ve gücünü belirlemeye imkân tanımaktadır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2008).

5.2.1.Evren ve Örneklem

Evren, yapılacak olan çalışma sonucunda ulaşılan sonuçların genellenmesi istenilen bütün elemanlardır (Yener ve Abdülkadir, 2007). Bu çalışmanın da evreni İstanbul'daki kadın girişimciler olarak belirlenmiş ve toplam 200 kadın katılımcıya ulaşılmıştır (Yaşlıoğlu, 2017: 75). Araştırma verileri Google Form aracılığı ile katılımcılara iletilen bir link aracılığıyla toplanmış ve ilgili linkte çalışmaya dair kısa bir bilgilendirme de yer almıştır. Katılımcıların araştırma örneklemine dahil edilme kriteri İstanbul'da yaşamak, kadın olmak, girişimci olmak ve 18 yaşından büyük olmaktır. Basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Çalışmanın bölgesel bir odak ve yerel dinamiklere odaklanmasını sağlamak amacıyla İstanbul'un ekonomik, kültürel ve sosyal yapısı göz önünde bulundurularak İstanbul'daki kadın girişimciler ele alınmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinin sebebi evreni temsil eden niteliklere sahip her bireyin örnekleme dahil olma olasılığının eşit olması, kolay ulaşılabilir nitelikleriyle araştırmacıya kolaylık sağlaması ve ekonomik olmasıdır (Karasar, 2012). Anket ifadelerini cevaplayarak araştırmaya katılan 200 kadın girişimciye ilişkin sayı ve yüzde dağılımı Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2 Sosyodemografik değişkenler için sayı ve yüzde dağılımının incelenmesi

Değişkenler		**Kişi Sayısı (n)**	**Yüzde (%)**
Yaş	18-24 yaş arası	36	18,0
	25-34 yaş arası	55	27,5
	35-44 yaş arası	64	32,0
	45-54 yaş arası	23	11,5
	55 yaş ve üstü	22	11,0
Medeni Durum	Evli	79	39,5
	Bekar	73	36,5
	Boşanmış/Dul	48	24,0
Çocuk Sayısı	Yok	94	47,0
	1 çocuk	47	23,5
	2 çocuk	48	24,0
	3 çocuk ve üstü	11	5,5

Eğitim Durumu	İlköğretim	39	19,5
	Lise	77	38,5
	Ön Lisans	30	15,0
	Lisans ve üzeri	54	27,0
İş kurmada herhangi bir kurumdan destek alma	Evet	38	19,0
	Hayır	162	81,0

Katılımcıların yaşları incelendiğinde, 18-24 yaş arasında 36 kişi (%18,0), 25-34 yaş arasında 55 kişi (%27,5), 35-44 yaş arasında 64 kişi (%32,0), 45-54 yaş arasında 23 kişi (%11,5) ve 55 yaş ve üstünde 22 kişi (%11,0) bulunmaktadır. Ankete toplam 200 kişi katılmıştır. Katılımcıların medeni durumu incelendiğinde, evli olan 79 kişi (%39,5), bekar olan 73 kişi (%36,5) ve boşanmış/dul olan 48 kişi (%24,0) olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların çocuk sayısı incelendiğinde, çocuğu olmayan 94 kişi (%47,0), 1 çocuğu olan 47 kişi (%23,5), 2 çocuğu olan 48 kişi (%24,0) ve 3 çocuk ve üzerinde çocuğu olan 11 kişi (%5,5) olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde, ilköğretim mezunu 39 kişi (%19,5), lise mezunu 77 kişi (%38,5), ön lisans mezunu 30 kişi (%15,0) ve lisans ve üzerinde 54 kişi (%27,0) olduğu tespit edilmiştir.

5.3.Araştırmanın Yöntemi

5.3.1.Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik Bilgi Formu:

Bu formda araştırmaya katılan kadın girişimcilerin yaşı, eğitim seviyesi, gelir durumu gibi sosyo-demografik bilgilerine ulaşmak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan sorular yer almaktadır.

Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği

Kadın girişimcilerin aile yaşamında karşılaştıkları sorunları saptamak adına geliştirilen bu ölçüm aracında Emine Açıl'ın *Kadın Girişimciliğin Yaşadığı Sorunlar* adlı yüksek lisans tez çalışması kapsamında geliştirdiği ölçüm aracı referans alınmıştır. Açıl'ın (2018) Aile Yaşamında Yaşanan Sorunlar Ölçeği incelendiğinde ölçeğin toplam 6 sorudan oluştuğu ve tek boyutlu bir yapıda olduğu görülmüştür. 5'li likert tipinde olan bu ölçeğin puanlaması "Kesinlikle katılmıyorum (1)", "Katılmıyorum (2)", "Kararsızım (3)", "Katılıyorum (4)", "Kesinlikle katılıyorum (5)" şeklindedir. Ölçekten alınan puanlar arttıkça kadın girişimcilerin aile yaşamlarında karşılaştıkları sorunların da arttığı görülmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısının 82 olduğu saptanmış, güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu araştırma kapsamında kullanılan Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği için de referans olmuştur. Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin güvenilirliği ve geçerliğini saptamak adına yapılan analizler sonucunda ise iç tutarlılık katsayısının 76 olduğu görülerek güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçüm aracına ilişkin betimsel analizler Tablo 3'te, ölçüm aracının iç tutarlılık katsayısı ise Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 3 Aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçeğinin betimleyici istatistik tablosu

Sorular	Minimum	Maximum	$\bar{x}$	Ss
Ev işlerinde sorunlar yaşıyorum	1	5	3,01	1,315
Çocuk bakımında sorunlar yaşıyorum	1	5	2,76	1,257
Aile bireylerine yeterli zaman ayıramıyorum	1	5	3,10	1,288
Kendime yeterli zaman ayıramıyorum	1	5	3,36	1,240
Sosyal baskı hissediyorum	1	5	2,79	1,269
Fiziksel ve zihinsel yorgunluk yaşıyorum	1	5	3,46	1,231

Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği incelendiğinde, "Ev işlerinde sorunlar yaşıyorum" ibaresine verilen ortalama yanıtın "Kararsızım" (ortalama=3,01, standart sapma=1,315), "Çocuk bakımında sorunlar yaşıyorum" ibaresine verilen ortalama yanıtın "Kararsızım" (ortalama=2,76, standart sapma=1,257), "Aile bireylerine yeterli zaman ayıramıyorum" ibaresine verilen ortalama yanıtın "Kararsızım" (ortalama=3,10, standart sapma=1,288), "Kendime yeterli zaman ayıramıyorum" ibaresine verilen ortalama yanıtın "Kararsızım" (ortalama=3,36, standart sapma=1,240), "Sosyal baskı hissediyorum" ibaresine verilen ortalama yanıtın "Kararsızım" (ortalama=2,79, standart sapma=1,269) ve "Fiziksel ve zihinsel yorgunluk yaşıyorum" ibaresine verilen ortalama yanıtın "Kararsızım" (ortalama=3,46, standart sapma=1,231) olduğu tespit edilmiştir.

Kadın girişimcilerin aile yaşamında karşılaştıkları sorunlar incelendiğinde ise fiziksel ve zihinsel yorgunluk ile kendine yeterli zaman ayıramama konuları, katılımcıların yaşadıkları en belirgin sorunlar gibi görünmektedir. Bulgulara göre katılımcılar arasında en belirgin sorunun, fiziksel ve zihinsel yorgunluk yaşamak konusunda olduğu görülmektedir. Bu durum, işletme sahibi kadın girişimcilerin iş ve aile yaşamları arasında denge kurmada zorlandıklarını göstermektedir. Kadının toplumsal cinsiyet rolü nedeniyle ev ve iş hayatı arasında denge kurmak zorunda kalması, girişimci kadınların bir alanda daha fazla zaman harcadıklarında diğer alanı ihmal etmeleriyle sonuçlanan bir durumu ifade etmektedir (Narin vd., 2006: 71). Zamanın kısıtlı olduğu algısı; kadın girişimcilerin hayatında kendine yeterli zaman ayıramama, aile bireylerine yeterli zaman ayıramama ve ev işlerinde sorunlar yaşama şeklinde yansımaktadır. Bu çerçevede, kadın girişimcilerin aile ve sosyal yaşantılarındaki zorlukların genellikle kadınlara özgü özelliklerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu faktörlerden ilkinde kadın girişimciler, bireysellik ve kendine güven ilkelerini benimseyen geleneksel girişimcilik eğilimindedirler (Arıkan 2013: 25). Hem girişimcilik ideallerini hem de geleneksel cinsiyet rollerini üstlenen ve ikisini de aynı ölçüde yerine getirmeye çalışarak iş-aile görevlerini dengeleyen ve işini de fazla büyütmeyi düşünmeyen "geleneksel girişimci" tipidir (Arıkan, 2013: 26).

Bu sorunların çözümü için, toplumsal faaliyetlere, yasal düzenlemelere, ek desteklere olan ihtiyacın değerlendirilmesi mümkündür.

Tablo 4 Çalışmada kullanılan ölçekler için iç tutarlılık güvenirlik katsayıları

Ölçekler	K	Cronbach Alfa
Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar	6	0,769

Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı, 0,769 olarak hesaplanmıştır.

5.3.2.Verilerin Analizi

Kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunların tespiti ve bu sorunların kadın girişimciler üzerindeki etkisine odaklanan bu araştırma kapsamında 200 kadın girişimciden toplanan veriler Spss 25.00 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlere başlamadan önce veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğini incelemek adına yapılan normallik analizinde, veri setinin basıklık ve çarpıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında değişim gösterdiği görülerek normal dağıldığı sonucuna ulaşılarak yapılacak analizlere karar verilmiştir (Demir, Saatçioğlu ve İmrol, 2016). Bütün analizlerde anlamlılık düzeyi p<0,05 olarak alınmıştır. Yapılan analizlerde ilk olarak sosyodemografik bilgi formunda yer alan değişkenlerin betimsel analizleri yapılmış ve sonrasında ikili gruplamalar için Bağımsız Örneklem T Testi uygulanırken, ikiden daha fazla gruplamalarda ANOVA Analizi uygulanmıştır. Uygulanan ANOVA Analizi sonucunda bir farklılaşma saptandığında ise bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için post hoc analizi uygulanmıştır.

Tablo 5 Çalışmada kullanılan ölçekler için iç tutarlılık güvenirlik katsayıları

Ölçekler	K	Cronbach Alfa
Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar	6	0,769

Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı, 0,769 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 6 Yaş değişkeni için ölçeklerin toplam puan ortalamaları arasındaki farkın incelenmesi

Ölçek	Yaş	n	$\bar{x}$	ss	F	Sd	p
Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar	18-24 yaş arası	36	16,25	3,945	3,314	4 195	0,012*
	25-34 yaş arası	55	19,24	5,604			
	35-44 yaş arası	64	19,44	5,457			
	45-54 yaş arası	23	19,13	3,865			
	55 yaş ve üstü	22	16,82	5,124			

*p<0,05

Yaş kategorilerine göre Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık

vardır: F(4,195)= 3,314; p<0,05. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının bulunması için yapılan Tukey-B (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre, 35-44 yaş arasında olan kişilerin Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalaması, 18-24 yaş arası, 25-34 yaş arası, 45-54 yaş arası ve 55 yaş ve üzerinde olan kişilerin Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamalarından daha yüksektir. Buna göre 35-44 yaş arasında olan bireyler Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamasından daha fazla puan elde etmiştir.

Yaş kategorilerine göre Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nde 35-44 yaş arasında olan bireyler aile yaşamlarında daha çok sorun yaşamaktadır. Türkiye'de kadın girişimci yaşının yoğun olduğu yaş grubu, aile yaşamında sorun yaşayan kadın girişimcilerin yaşı ile aynı seyretmektedir. Türkiye'de de genellikle kadın girişimci yaşları 35-45 arasında yoğunlaşmaktadır (Arat,1993,Çelebi ve Sallan, 1997,).

Tablo 7 Medeni durum değişkeni için ölçeklerin toplam puan ortalamaları arasındaki farkın incelenmesi

Ölçek	Medeni Durum	N	$\bar{x}$	ss	F	Sd	p
Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar	Evli	79	19,77	5,311	7,085	2 197	0,001*
	Bekar	73	16,77	4,495			
	Boşanmış/Dul	48	18,98	5,306			

*p<0,05

Medeni durum değişkeni için katılımcıların Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arası fark Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiştir.

Medeni durum kategorilerine göre Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır: F(2,197)= 7,085; p<0,05. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının bulunması için yapılan Tukey-B (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre evli olan kişilerin Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalaması, bekar ve boşanmış/dul olan kişilerin Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamalarından daha yüksektir. Buna göre evli olan bireyler Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamasından daha fazla puan elde etmiştir.

Medeni durum kategorisine göre Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nde evli olan kadın girişimciler, aile yaşamında daha çok sorun yaşamaktadır. Kadının toplumsal cinsiyet rolü nedeniyle ev ve iş hayatı arasında denge kurmak zorunda kalması, girişimci kadınların bir alanda daha fazla zaman harcadıklarında diğer alanı ihmal etmeleriyle sonuçlanan

bir durumu ifade etmektedir (Narin vd., 2006: 71). Evli kadın girişimciler bu bağlamda, girişimden kaynaklanan sorunların dışında kadın olmaktan dolayı erkeklerden farklı olarak toplum tarafından yüklenen cinsiyet rolleri nedeni ile sorun yaşamaktadırlar.

Tablo 8 Çocuk sayısı değişkeni için ölçeklerin toplam puan ortalamaları arası farkın incelenmesi

Ölçek	Çocuk Sayısı	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	P
Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar	Yok	94	17,01	4,625	5,315	3 196	0,002*
	1 çocuk	47	20,21	5,267			
	2 çocuk	48	19,40	5,242			
	3 çocuk ve üstü	11	19,73	6,150			

*p<0,05

Çocuk sayısı değişkeni için katılımcıların Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arası fark Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiştir.

Çocuk sayısı kategorilerine göre Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır: $F(3,196)= 5,315$; $p<0,05$. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının bulunması için yapılan Tukey-B (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre 1 çocuğu olan kişilerin Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalaması, çocuğu olmayan, 2 çocuğu ve 3 çocuk ve üzerinde çocuğu olan kişilerin Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamalarından daha yüksektir. Buna göre 1 çocuğu olan bireyler Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamasından daha fazla puan elde etmiştir.

Çocuk sayısı kategorilerine göre Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeğinde 1 çocuğu olan kişilerin aile yaşamlarında daha çok sorun yaşadığı görülmektedir. Ancak bu sonucu, yapılan çalışmaya göre şu şekilde yorumlamak mümkündür: Kadın girişimciler ile yapılan 200 kişilik anket çalışmasında 94 kadın girişimcinin çocuğu bulunmamaktadır. 1 veya 2 çocuğu bulunan kadın girişimci sayısı 3 ve üstü çocuğu bulunan kadın girişimci sayısından fazla çıkmaktadır. Bu durumda 3 ve üstü çocuğa sahip kadınların kadın girişimciliğini en az seçen gruptan oldukları görülmektedir. Bunun nedeni kadının aile yaşamındaki sorumluluğunun çocuk sayısı ile birlikte artış göstermesinden kaynaklanmaktadır. Çok çocuklu kadınlar az çocuklu kadınlara göre girişimciliği daha az tercih etmektedir. Kutanis ve Hancı (2004:461) kadın girişimciler için genel bir tablo çıkarmışlardır. Türk kadın girişimcisinin evli, tek çocuk sahibi ya da çocuksuz ve iyi eğitimli olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 9 Eğitim durumu değişkeni için ölçeklerin toplam puan ortalamaları arasındaki farkın incelenmesi

Ölçek	Eğitim Durumu	n	$\bar{x}$	ss	F	Sd	p
Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar	İlköğretim	39	15,18	2,901	9,115	3 196	0,000*
	Lise	77	18,39	4,813			
	Ön Lisans	30	19,77	5,929			
	Lisans ve üzeri	54	20,30	5,466			

*p<0,05

Eğitim durumu değişkeni için katılımcıların Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arası fark Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiştir.

Eğitim durumu kategorilerine göre Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır: F(3,196)= 9,115; p<0,05. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının bulunması için yapılan Tukey-B (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre, lisans/lisansüstü mezunu olan kişilerin Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalaması; ilköğretim, lise ve ön lisans mezunu olan kişilerin Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamalarından daha yüksektir. Buna göre lisans/lisansüstü mezunu bireyler Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamasından daha fazla puan elde etmiştir.

Eğitim kategorilerine göre Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nde lisans/lisansüstü mezunu olan kişiler aile yaşamlarında daha çok sorun yaşamaktadır. Eğitim düzeyi, kadınları girişimciliğe çeken faktörler arasındadır. Kadınları girişimciliğe çeken faktörler daha çok yüksek okul mezunu kadınlar için söz konusuyken iten faktörler ilköğretim mezunu kadınlar için söz konusudur (Keskin, 2014: 84). Lisans/lisansüstü mezunu olan yüksek eğitim seviyesine sahip kadın girişimciler, başarılı işlere imza atıp toplum içinde daha saygın bir konuma gelebilmektedirler. Bu durum kadın girişimcilerin, iş yaşamında en az erkek girişimciler kadar etkili bir rol oynamalarına olanak tanımaktadır (Ersarı, 2015 :50). Lisans/lisansüstü mezunu olan kadın girişimciler, iş-aile görevlerini dengeleyerek aldığı eğitim doğrultusunda iş yaşamında da kendini geliştirmelidir.

Tablo 10 İş kurmada herhangi bir kurumdan destek alma değişkeni için ölçeklerin toplam puan ortalamaları arasındaki farkın incelenmesi

Ölçek	Destek	N	$\bar{x}$	ss	t	Sd	p
Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar	Evet	38	20,13	5,667	2,199	198	0,029*
	Hayır	162	18,10	4,997			

*p<0,05

İş kurmada herhangi bir kurumdan destek alma değişkeni için katılımcıların Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arası fark Bağımsız Örnek T-Testi ile incelenmiştir.

İş kurmada herhangi bir kurumdan destek alan ve iş kurmada herhangi bir kurumdan destek almayan katılımcıların Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır: $t(198)= 2,199$; $p<0,05$. İş kurmada herhangi bir kurumdan destek alan katılımcıların Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamaları, iş kurmada herhangi bir kurumdan destek almayan katılımcıların Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçeği'nin genel toplam puan ortalamalarından daha yüksektir.

İş kurmada herhangi bir kurumdan destek alan katılımcılar aile yaşamında daha çok sorunla karşılaşmaktadır. Kurumlardan sağlanan desteklerden yararlanan kadın girişimcilerin zaman sınırlaması olduğundan bu desteklere ulaşırken aile yaşamında sorunlar ile karşılaşmaktadır. Kadın girişimciler; kredi almak, bilgi ve danışmanlık için destek kuruluşlarına, bankalara ve diğer finans kuruluşlarına başvurmak, yetenek kazanmak için eğitim programlarına katılmak veya daha iyi müşteriler veya tedarikçiler araştırmak için yeterli zaman bulamayabilmektedirler (OECD, 2004).

Sonuç

Kadınların, iş gücüne katılımı ekonomik gelişme sürecinde önemli bir faktör olarak görülmektedir. Kadınların iş hayatındaki rolleri, toplumsal kısıtlamalarla sıklıkla karşılaşmaktadır. Kadınların iş gücüne aktif katılımı ve girişimcilik faaliyetlerine daha fazla dahil olmaları ekonomik açıdan kritik bir öneme sahiptir ve kadınların statülerini güçlendiren bir durumdur. Kadın girişimciliğinin dünya genelinde ve Türkiye'de artış göstermesi, istihdamı olumlu şekilde etkileyen faktörlerden biridir. Kadın girişimciliği, ulusların ekonomik büyümesinde, istihdam fırsatlarını genişletmede, üretim ve pazarlama stratejilerinin oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak kadınlar toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kadın girişimciliği üzerinde kısıtlamalar ve sorunlarla karşılaşmaktadır. Kadının önceliği aile, eş ve çocuklara odaklı toplumlarda kadının sadece aile içindeki görevlere odaklanması, işgücüne katılımını engellemektedir. Kadının aile ve iş yaşamını dengede tutmaya çalışması, geleneksel cinsiyet rollerini girişimcilik ideallerinin önünde tutması ve girişimciliği yan işmiş gibi görmesi evcimen (domestik) girişimci tipidir. Bu gruptaki kadınlar müşterilerle düzenli, uzun vadeli ve küçük ölçekli işler yapmaktadır. Kadınlara özgü olarak mesleklerin temelinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yer almaktadır. Kadınların tercih ettiği meslekler ise genel olarak şu şekilde sıralanabilir: hemşirelik, öğretmenlik ve sekreterlik. Kadınların terfi imkânlarının düşük seviyede olması ve ev içindeki sorumlulukların kadının iş yükü olarak görülmesi kadınların iş gücüne

katılımının, iş hayatında başarılı olmasının ve kariyer yolundaki ilerleyişinin önünde engel oluşturmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde kadınların iş hayatına katılımı, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle ayrımcılığa yol açabilir ve bu döngü, kadın girişimciliği üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Yapılan çalışmada edinilen bulgular aşağıdaki gibi değerlendirilmektedir:

Çalışmanın, bölgesel bir odak ve yerel dinamiklere odaklanmasını sağlamak amacıyla İstanbul'un ekonomik, kültürel ve sosyal yapısını göz önünde bulundurarak İstanbul'daki kadın girişimciler ele alınmıştır. İstanbul'daki kadın girişimci profiline dair bilgi toplamayı, girişimci kadınların karşılaştıkları zorlukları belirlemeyi ve tanımlanan sorunlara çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlayarak yapılmıştır. Bu çalışmada İstanbul ilinde yaşayan ve 18 yaşından büyük 200 kadın girişimciyi kapsayan anket çalışması yapılmıştır. Anket sonuçlarına verilen cevapların Cronbach Alfa değeri 0,769 olarak hesaplanmıştır. Bu durum, sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen çalışmalar için elde edilen cevapların güvenilir olduğunu göstermektedir.

Araştırma örnekleminde yer alabilmek için belirlenen kriterler; İstanbul'da ikamet etmek, kadın cinsiyetine sahip olmak, girişimci olmak ve 18 yaşından büyük olmak olarak belirlenmiştir. Çalışmada, kadın girişimcilerin demografik özelliklerine göre şu bulgular elde edilmiştir: Genellikle 35-44 yaş aralığında bulunmaktadırlar, eğitim düzeyleri genellikle lise seviyesindedir, çoğunluğu evlidir ve genellikle çocuğa sahip değillerdir.

Kadın girişimcilerin aile yaşamında karşılaştıkları sorunlar incelendiğinde ise fiziksel ve zihinsel yorgunluk ile kendine yeterli zaman ayıramama konuları, katılımcıların en belirgin sorunları gibi görünmektedir. Bulgulara göre katılımcılar arasında en belirgin sorunun, fiziksel ve zihinsel yorgunluk yaşama konusunda olduğu görülmektedir. Bu durum, işletme sahibi kadın girişimcilerin iş ve aile yaşamları arasında denge kurmada zorlandıklarını göstermektedir. Kadının toplumsal cinsiyet rolü nedeniyle ev ve iş hayatı arasında denge kurmak zorunda kalması, girişimci kadınların bir alanda daha fazla zaman harcadıklarında diğer alanı ihmal etmeleriyle sonuçlanan bir durumu ifade etmektedir. Zamanın kısıtlı olduğu algısı kadın girişimcilerin hayatında kendine yeterli zaman ayıramama, aile bireylerine yeterli zaman ayıramama ve ev işlerinde sorunlar yaşama şeklinde yansımaktadır. Bu çerçevede, kadın girişimcilerin aile ve sosyal yaşantılarındaki zorlukların genellikle kadınlara özgü özelliklerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu faktörlerden ilkine göre kadın girişimciler, bireysellik ve kendine güven ilkelerini benimseyen geleneksel girişimcilik eğilimindedirler. Kadın girişimciler, hem girişimcilik ideallerini hem de geleneksel cinsiyet rollerini üstlenen ve ikisini de aynı ölçüde yerine getirmeye çalışarak iş-aile görevlerini dengeleyen ve işini de fazla büyütmeyi düşünmeyen 'geleneksel girişimci' tipini benimsemektedirler. Bu sorunların çözümü için, toplumsal faaliyetlere, yasal düzenlemelere ve ek desteklere olan ihtiyacın değerlendirilmesi mümkündür.

Yaş kategorilerine göre aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçeğinde 35-44 yaş arasında olan bireyler aile yaşamlarında daha çok sorun yaşamaktadır. Türkiye'de kadın girişimci yaşının yoğun olduğu yaş grubu ile aile yaşamında sorun yaşayan kadın girişimcilerin yaşı, aynı yaş grubunda seyretmektedir. Türkiye'de de genellikle kadın girişimci yaşları 35-45 arasında yoğunlaşmaktadır. Kadınların iş ve aile hayatları arasındaki rol çatışması, sorumluluklarının fazla oluşu kadınların iş hayatında sorun yaşamasına neden olmaktadır. Bu durum, kadınların genç yaşlarda kendi işlerini kurma veya kariyer yapma konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına neden olabilmektedir. Aile sorumlulukları ve çocuk bakımı gibi geleneksel roller, kadınların profesyonel gelişimlerini sınırlayabilmekte ve kendi işlerini kurmalarını engelleyebilmektedir. Geleneksel tip girişimciler, girişimcilik ideallerini ve geleneksel cinsiyet rollerini benimseyen, her ikisini de dengeli bir şekilde yerine getirmeye çalışan ve iş-aile görevlerini aynı ölçüde önemseyen bireylerdir. Ayrıca, işlerini fazla büyütmek yerine daha ölçülü bir yaklaşım benimsemektedirler. Bu sorunların çözülebilmesi için kadınların kendi işlerini kurma ve kendi işlerini büyütme konusunda desteklenmeleri, eğitim almaları ve toplumsal normlara meydan okumaları için çeşitli destek mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.

Çocuk sayısı kategorilerine göre aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçeğinde 1 çocuğu olan kişilerin aile yaşamlarında daha çok sorun yaşadığı görülmektedir. Ancak bu sonucu yapılan çalışmaya göre şu şekilde yorumlamak mümkündür: Kadın girişimciler ile yapılan 200 kişilik anket çalışmasında 94 kadın girişimcinin çocuğu bulunmamaktadır. 1 veya 2 çocuğu bulunan kadın girişimci sayısı 3 ve üstü çocuğu bulunan kadın girişimci sayısından fazla çıkmaktadır. Bu durumda 3 ve üstü çocuğa sahip kadınların kadın girişimciliğini en az seçen gruptan oldukları görülmektedir. Bunun nedeni kadının aile yaşamındaki sorumluluğunun çocuk sayısı ile birlikte artış göstermesinden kaynaklanmaktadır. Çok çocuklu kadınlar, az çocuklu kadınlara göre girişimciliği daha az tercih etmektedir.

Eğitim kategorilerine göre aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçeğinde lisans/lisansüstü mezunu olan kişiler, aile yaşamlarında daha çok sorun yaşamaktadır. Eğitim, düzeyi, kadınları girişimciliğe çeken faktörler arasındadır. Ülkemizde kadın girişimcilerin eğitim düzeyi ile iş kurma nedenleri arasında bir ilişki mevcuttur. Kadınları girişimciliğe çeken faktörler daha çok üniversite mezunu kadınlar için söz konusudur. Lisans/lisansüstü mezunu olan yüksek eğitim seviyesine sahip kadın girişimciler, başarılı işlere imza atıp toplum içinde daha saygın bir konuma gelebilmektedirler. Bu durum kadın girişimcilerin, iş yaşamında en az erkek girişimciler kadar etkili bir rol oynamalarına olanak tanımaktadır. Lisans/lisansüstü mezunu olan kadın girişimciler iş-aile görevlerini dengeleyerek aldığı eğitim doğrultusunda iş yaşamında da kendini geliştirmelidir.

Medeni durum kategorisine göre aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçeğinde evli olan kadın girişimciler, aile yaşamında daha çok sorun yaşamaktadır. Kadının toplumsal cinsiyet rolü nedeniyle ev ve iş hayatı arasında denge kurmak zorunda kalması, girişimci kadınların bir alanda daha fazla zaman harcadıklarında diğer alanı ihmal etmeleriyle sonuçlanan bir durumu ifade etmektedir. Evli kadın girişimciler bu bağlamda, girişimden kaynaklanan sorunların dışında kadın olmaktan dolayı erkeklerden farklı olarak toplum tarafından yüklenen cinsiyet rolleri nedeni ile sorun yaşamaktadırlar. İş-aile çatışması bağlamında değerlendirilen rol çatışması; özellikle uzun ve düzensiz çalışma saatleri, fazla mesai ve kişinin işte geçirdiği süre gibi çeşitli iş özellikleri tarafından tetiklenmektedir. Bir çalışmada işteki uzun çalışma süresi, yoğun iş programları ve iş stresi ile iş-aile çatışması arasında pozitif bir ilişki belirlenmektedir. Bu nedenle kadınlar aileleriyle ilgili daha fazla sorumluluk taşıdıkları için rol çatışmasıyla başa çıkamayan kadınlar; duygusal olarak zorluk yaşayarak yaşam tatminleri azalmakta, toplum tarafından eleştirilip daha fazla yıpranmaktadırlar. Kadın girişimcilerin yaşamış olduğu iş-aile çatışması sorunun azaltılması adına toplum tarafından iyileştirici çözümler üretilmelidir.

İş kurmada herhangi bir kurumdan destek alan katılımcılar aile yaşamında daha çok sorunla karşılaşmaktadır. Kurumlardan sağlanan desteklerden yararlanan kadın girişimcilerin zaman sınırlaması olduğundan bu desteklere ulaşırken aile yaşamında sorunlar ile karşılaşmaktadır. Kadın girişimciler; kredi almak, bilgi ve danışmanlık için destek kuruluşlarına, bankalara ve diğer finans kuruluşlarına başvurmak, yetenek kazanmak için eğitim programlarına katılmak veya daha iyi müşteriler veya tedarikçiler araştırmak için yeterli zaman bulamayabilmektedirler. Zaman sıkıntısının, bağımsız gelişme düzeyinde birçok kadın için önemli bir engel olduğu görülmektedir. Kadınların özellikle kurtarıcı bir anne rolü ile hareket ederek fazla sorumluluk üstlenmeleri ve çeşitli detaylar üzerinde fazla zaman harcamaları, iş yaşamındaki önemli konulara yoğunlaşmalarını engellemektedir. Kadınların fazla sorumluluk üstlenmeleri girişimcilik faaliyetlerine istedikleri zamanı ve enerjiyi ayıramamalarına neden olmaktadır.

Sonuç olarak kadınların aile yaşamında yaşadığı sorunlar; iş-aile çatışması olarak nitelendirilen kadının, toplumsal roller nedeni ile iş ve aile arasındaki dengeyi kuramamasından kaynaklanan sorunlardır. Kadın girişimcinin evli olması, bir aileye sahip olması kadının girişimcilik yönünde kendini sınırlandırmasına neden olup kadının yaptığı girişimi geliştirememesine neden olmaktadır. Kadın girişimcilerin, işletmelerin kuruluş aşamalarında farklı rolleri üstlendiği görülmektedir. Bu bağlamda, kadın girişimcilerin genellikle ya küçük çaplı işletmelerin ya da gelişme potansiyeli sınırlı olan firmaların kuruluş süreçlerinde etkili rol oynadıkları ifade edilebilmektedir. Bu sorunlardan yola çıkarak kadınların ekonomik kalkınmada etkin bir

rol oynaması, kadın girişimciliğinin desteklenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılması için çeşitli önlemler alınması gerekmektedir. Kadın girişimci profilleri için çıkarılan genel tablolarda Türk kadın girişimcisinin evli, tek çocuk sahibi ya da çocuksuz ve iyi eğitimli olduğu ve genel olarak 35-45 yaşları arasında iş kurdukları görülmektedir. Bu profillerin İstanbul ilinde yapılmış olan kadın girişimci profilleri ile demografik özellikleri açısından örtüştüğü gözlemlenmiştir.

Etik Beyan

Makalede, akademik ve bilimsel etik kurallarına uyulmuştur. Çalışmada İstanbul Arel Üniversitesi, 07.04.2023 tarihli toplantısında 2023/8 sayılı alınan karar ile Etik Kurul Raporu bulunmaktadır.

Kaynakça

Alpşahin, U. (2011). Kadın girişimcilerin başarı faktörleri: Farklılık yaratan stratejilerin çözümlenmesi. Yayımlanmamış doktora tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Anafarta, N., Sarvan, F. ve Yapıcı, N. (2008). Konaklama İşletmelerinde Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısı: Antalya İlinde Bir Araştırma. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 15, 111-137.

Arıkan, C. (2013), Kadın Girişimcilikte Başarı Ve Başarıyı Etkileyen Faktörler: Bursa Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi.

Boden Jr, R. ve Nucci, A. (2000). Erkek ve Kadın Yeni İş Girişimlerinin Hayatta Kalma Olasılıkları Üzerine. Journal of Business Venturing. 15(4), 347-362.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri.

Çelebi, N. (1997). Turizm Sektöründeki Küçük İşyeri ve Örgütlerinde Kadın Girişimciler. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü,

Çelik, C. ve Özdevecioğlu, M. (2001). Kadın Girişimcilerin Demografik Özellikleri ve Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Nevşehir İlinde Bir Araştırma, 1. Orta Anadolu Kongresi (Nevşehir), 487-498.

Demir, E., Saatçioğlu, Ö. ve İmrol, F. (2016). Uluslararası Dergilerde Yayımlanan Eğitim Araştırmalarının Normallik Varsayımları Açısından İncelenmesi. Current Research in Education. 2(3), 130-148.

Ecevit, Y. (1993). Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli, Bildiriler ve Tartışmalar. Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Eğitim Serisi. Ankara. Yayın No: 74

Ersarı, P. (2015). Kadın Girişimcilerde Girişimcilik Özellikleri ve Liderlik Tarzlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

European Institute for Gender Equality (2015). Gender Equality and Economic Independence: Part-Time Work AndSelfEmployment:MainFindings,http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/MH021669ENC_Web.pdf(15 Ocak 2023).

Filizöz, B. ve Yaraş, D. (2020). Kadın Girişimci Profilinin Belirlenmesine Yönelik TR72 Bölgesinde Bir Araştırma. Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi. 4(8), 179-196.

Güney, S. (2008). Girişimcilik: Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular. Genişletilmiş Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Hancı, A. (2004). Kadın Girişimcilerin Kişisel Özgürlük Algılamaları. 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi. Eskişehir.

Karasar, N. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayınları.

Keskin, S. (2014). Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Durumu. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi. 9(1).

Marlow, S. ve Carter, S. (2004). Değişimi Hesaba Katma: Profesyonel Statü, Cinsiyet Dezavantajı ve Kendi İşinde Çalışma. Women in Management Review. 19(1), 5-16.

Narin, M., Marşap, A. ve Gürol, M. A. (2006). Global Kadın Girişimciliğinin Maksimizasyonunu Hedefleme: Uluslararası Arenada Örgütlenme ve Ağ Oluşturma. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 8(1), 65-78.

Nayır, D. Z. (2008). İşi ve Ailesi Arasındaki Kadın: Tekstil ve Bilgi İşlem Girişimcilerinin Rol Çatışmasına Getirdikleri Çözüm Stratejileri. Ege Akademik Bakış. 8(2).

OECD (2004). Women's Entrepreneurship: Issues and Policies. 2. OECD Conference of Ministers Responsible for Small and Medium Sized Enterprises (SMEs). İstanbul.

Onay, Ü. G. (2013). Kadın Girişimciliğini Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörler: Isparta KOSGEB Girişimcilik Destekleri Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdevecioğlu, M. ve Aktaş, A. (2007). Kariyer Bağlılığı, Mesleki Bağlılık ve Örgütsel Bağlılığın Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisi: İş-Aile Çatışmasının Rolü. E.Ü.İ.İ. B.F.Dergisi. 28, 1- 20.

Özen, K. R. (2003). Girişimcilikte Cinsiyet Faktörü: Kadın Girişimciler [Gender Factor in Entrepreurship: Women Entreprenurs], 11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Afyon, 60.

Özen K. R. (2003). Girişimcilikte Cinsiyet Faktörü: Kadın Girişimciler [Gender Factor in Entrepreurship: Women Entreprenurs], 11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Afyon, 61.

Öztürk, M. D. (2016). Türkiye'de Kadın Girişimcilik: Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Soysal, A. (2010). Kadın Girişimcilerin Özellikleri, Karşılaştıkları Sorunlar ve İş Kuracak Kadınlara Öneriler: Kahramanmaraş İlinde Bir Araştırma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 5(1), 71-96.

Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46, 75.

BÖLÜM 5

FEMİNİST GÜVENLİK ÇALIŞMALARI KAPSAMINDA BALKANLARDA KADINLARIN GÜVENLİK MÜCADELESİ:

BOSNA SAVAŞI VE KADINLAR

Nurgül SARSILMAZ[1]

1 Trakya Üniversitesi, Öğr. Gör, Dış İlişkiler Uygulama ve Araştırma Merkezi, e-mail: nurgulsarsilmaz@trakya.edu.tr, ORCID NO: 0009-0006-8008-3118.

Feminizmin Uluslararası İlişkilere Girişi

Uluslararası ilişkilerde realizm ve idealizmin 1980'li yıllara kadar hâkim teoriler olduğu görülmektedir (İnat, Balcı, 2007:219-2020). Realizm, devletleri odak noktasına alarak güç ve güç dengelerine (Embel, 2004:9) liberalizm ise ahlak ve evrensellik gibi hususlara vurgu yapmaktadır (Evans, Newman, 1998:235-236). 1980 yılı itibariyle uluslararası ilişkiler disiplinine yeni katkıların ve farklı konuların dâhil edilmeye başlamasıyla birlikte (Aydın, 1996:111) üçüncü tartışma olarak isimlendirilen yeni bir dönem başlamıştır (Lapid, 1989: 235-240). Soğuk Savaş sonrası döneme denk gelen bu dönemde feminizmin uluslararası ilişkiler disiplinine dâhil edilmesi tesadüfi olmamakla birlikte, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte üzeri örtük olan insan hakları, etnik çatışmalar, demokrasi sorunları ve küreselleşmeye dair hususlar tekrar gündeme gelmiştir (Tickner, 2002:361). 1915 tarihli Büyük Barış Konferansı sonrasında kurulan Uluslararası Barış ve Özgürlük için Kadın Birliği, (Gordon, 1990:624-626) 1947 tarihli Kadının Statüsü Komisyonu, 1970 yılı itibariyle düzenlenen Dünya Kadın Konferansları, 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW), Birleşmiş Milletler (BM) Kadın On yılı Gönüllü Fonu (daha sonra yerini alan BM Kalkınma Fonu (UNIFEM), Kadın Kalkınma Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (INSTRAW) (Reanda, 1999:51) gibi 1980'li yıllara kadar atılan her adım feminizmin uluslararası ilişkilere dâhil olma yolcuğundaki yapı taşlarını oluşturmuştur.

1980'li yıllara kadar uluslararası ilişkiler disiplininin toplumsal cinsiyet kavramının kuramsallaşmasını sağlayamadığı görülmektedir. (Brown, 1988:461). 1980 yılı ortalarına kadar toplumsal cinsiyet konularının ele alınmamasında uluslararası güvenlik ve devlet idaresi gibi hususların yüksek politika olarak nitelendirilmesi ve erkeklerin hâkimiyetinde olması; özel alan, bireysel ve daha çok yerel hususların ise kadın alanı olarak görülmesine yönelik geleneksel bakış açısının etkisi olduğu görülmektedir (Aydın, 1996:111). Uluslararası ilişkilerdeki feministler, realizmin tamamen erkek egemen bir yapıya sahip olduğunu ve bu durumun yüksek politika olarak adlandırılan bu alandan dışlanmalarına neden olduğunu ifade etmektedir (Runyan, Peterson, 1991:68-69). Bu bakış açısıyla, güvenlik, barış gibi hususlar yüksek politika ile ilişkilendirilirken (Whitworth, 1994:Xi), ekonomi, toplum ve kültür gibi hususlar ise alçak politika kapsamında görülmüştür (Aydın, 2004:50-58). Kısacası, uluslararası ilişkiler daha çok erkek egemen bir alan olarak yansıtılmış, yüksek ve alçak politika gibi cinsiyetçi bir yaklaşımla kadınlar bu alandan ayrı tutulmuştur. Feminizm bu yönde bir bakış açısına itirazda bulunarak, toplumsal cinsiyet rolleri başta olmak üzere birçok faktörün kadınların hareket alanlarının daralmasına neden olduğunu ifade etmektedir.

Feminizm, kadın ve erkek arasındaki güç ilişkilerini dönüştürmeyi hedefleyen bir politika olarak da tanımlanmaktadır. Feminizm, toplumun ataerkil yapısını hareket noktası alarak, bu yapı altındaki güç ilişkilerine değinmekte-

dir. Bu yapı içerisinde kadınların biyolojik özellikleri ve toplumdaki rollerinin oluşmasında erkeklerin davranış biçimlerinin esas alındığına dikkatleri çekmektedir (Weedon, 1987:1-2). Feminizm, kadınların toplum, politika, uluslararası ilişkilerdeki rollerine odaklanırken ataerkil ilişkiler üzerinden hareket ederek cinsiyetin konum üzerindeki etkisine yoğunlaşmaktadır (Gasztold, 2017:179). Sonuç itibariyle, uluslararası ilişkilerde feminizmin ortaya çıkmasındaki asıl önemli hususlar disiplinin siyasal, askeri alanındaki liderlerin ve akademik camianın erkeklerden oluşması ve dış politika değerlendirilmeleri ve pratiklerinde ise daha çok erkek egemen bir bakış açısının hâkim olmasıdır (Demirtaş, 2019:1). Feminizm, uluslararası ilişkilerin ihmal ettiği, önemsiz olarak addettiği hususları odak noktasına almasıyla uluslararası ilişkilerden ayrılmaktadır (Whitworth, 1994:2). Ayrıca, feminizm kadının güvenlik çalışmaları kadınların asıl aktör olmaları hususlarına eğilmiştir. Bir diğer ifadeyle feminizm, kadının birçok sosyal alanla bütünleşmesi ya da görünür kılınması üzerine ağırlık vermiştir. Kadınların odak noktası olması yönünde atılan adımların tarihçesinin çok eskiye dayandığını ifade etmekle beraber, kadınların "erkek alanı" olarak görülen mecralarda yer almalarının tarihçesinin ise çok daha güncel olduğu tespitini yapmak yerinde olacaktır.

Güvenlik ve Feminist Güvenlik Yaklaşımı

1940 yılı itibariyle gündeme gelen güvenlik çalışmaları, ilk yıllarda daha çok realist kuram etkisi altında olsa da zamanla realist güvenlik çalışmalarını da içeren daha geniş bir çalışma alanına dönmüştür (Aydın, 2015:103). Güvenlik hususu genel itibariyle yüksek politikayla ilişkilendirilerek ataerkil bir yapının parçası olmuştur (Grant, 1992:86). Feministler, realizmin öne sürdüğü güvenlik tanımına karşı çıkarak, feminist kuram çerçevesindeki kapsamlı güvenlik tanımına dikkat çekmiştir. (Terriff, Morgan, 1999:84). Feminizm, devlet merkezli bir bakış açısına sahip olan güvenlik çalışmalarının kadınların karşılaştığı cinsiyet odaklı sorunlara çözüm sunmadığını öne sürerek güvenlik konusunun asıl odak noktasının birey olduğunu ifade etmektedir (Buzan, Hansen:36). Tek bir güvenlik tanımı yerine çoklu güvenlik perspektifinden güvenlik hususunu değerlendiren feministler, güvenlik ve barışa dair konularda birçok farklı bakış açısı sergilemiştir (Whitworth, 2008:105). Uluslararası güvenlik konularındaki uzman isimlerden Barry Buzan da güvenlik sosyal, çevresel, politik, askeri ve mali olmak üzere tüm bu alanları kapsadığına, askeri alanla kısıtlı olamayacağına dikkat çekmiştir (Buzan, 1991:19-20). Güvenlik alanında öne çıkan bir diğer isim Richard Ullman da tek bir güvenlik tanımı olamayacağı düşüncesinden hareketle güvenlik tehditlerinin devlet dışındaki bazı aktörler ya da ülke yönetimini kısıtlayan tehditler de olabileceğini ortaya koymuştur (Ullman, 1983:134-135). Dolayısıyla, güvenliğin tanımlanması noktasında çoklu bir bakış açısıyla olaylara bakılması ve tek bir güvenlik tehdidi üzerinden hareket edilmemesi üzerinde durulduğu görülmektedir.

1960 ve 1970 yıllarında gerçekleşen ikinci dalga feminist hareketler sonu-

cunda uluslararası ilişkilerde feminist kuram yer almaya başlamış ve toplumsal cinsiyet ve dengesiz güç dağılımı gibi hususlar sorgulanmaya başlanmıştır. Feminizmin güvenliğe yönelik yaklaşımları bu yıllarda gün yüzüne çıksa da uluslararası ilişkiler gündeminde yer almamış ve Soğuk Savaş sonrası yeni kuramların ortaya çıktığı bir atmosfer meydana gelmiştir (Leprince, Steer,2021:6). Dolayısıyla Soğuk Savaş sona erene kadar güvenlik çalışmaları realizm bağlamında ilerleme kaydetmiş, güvenlik devlet ve asker tehditler bağlamında değerlendirilen bir kavram olarak anlam kazanmıştır. Soğuk Savaş'ın ardından iki kutuplu sistemin sona ermesiyle güvenlik çalışmalarında gündem değişime uğramış, mevcut güvenlik çalışmaları irdelenmeye ve alan yeni perspektiflerle genişlemeye başlamıştır (Aydın, 2015:103). Ayrıca, 1990 yılı itibariyle çatışmaların kadın ve erkeği farklı şekilde etkilediği hususları üzerinden erkek egemen anlayış irdelenerek bu karmaşada kadının nerede yer aldığı sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır (Cynthia, 1990:7). Kısacası, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte geleneksel yaklaşım olan devlet odaklı aktör anlayışı ve güvenlik teriminin geleneksel anlamı değiştirilmeye ya da genişletilmeye çalışılmıştır. Feminist Güvenlik Çalışmalarıyla birlikte güvenlik hususuna bakılan geleneksel pencere değişime uğramış, kadın ve birey bu tanım çerçevesinde değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Dolayısıyla, kadının dışlandığı bu alanın aslına bakılırsa en çok etkileneni olduğuna vurgu yapılarak, kadının savaş ve barış anı, öncesi ve sonrasında aktif katılan olması durumu ön plana çıkarılmak istenmiştir.

Feministlerin en çok irdeledikleri hususlardan biri olan güvenlik, realizmin altını çizdiği güvenlik anlayışından farklılık göstermektedir. Realizm, askeri güvenlik ile devletlerin ülkenin güvenliğini sağladığının altını çizmekte, bir bakıma güçlülük hali askeri yönden de güçlülük anlamına gelmektedir. Feministler ise güvenliğe farklı bir bakış açısıyla bakmakta, güvenliğin kime, kim tarafından, nasıl ve ne şekilde sağlandığı üzerine yoğunlaşmaktadır (Demirtaş, 2019:2). Feminist güvenlik yaklaşımları da dört temel noktaya ağırlık vererek güvenliğe dair irdelemelerde bulunmaktadır.

İlk olarak, uluslararası ilişkiler disiplinindeki feministler, kadınların uluslararası güvenlik alanında olmadığı ve bu alana ilgisiz olduğu iddiası üzerinde durarak, güç ve cinsiyet arasındaki ilişkiye dair sorgulamalarda bulunmaktadır. Bir diğer ifadeyle, cinsiyet kaynaklı gerekçelerle kadınların liderlik pozisyonlarında ve uluslararası ilişkiler kuramında yer almamasına dair genel kabulü irdelemeye başlamışlardır. İkincil olarak feministler, savaş ve barış anında kadınların devlet tarafından ne derece korunduklarını araştırmıştır. Üçüncü olarak, kadınların barış ile eşleştirilmesi durumunun analizini yaparken, dördüncü olarak ise güvenlik sorunlarına toplumsal cinsiyet perspektifinden bakılması durumunun erkek egemen bir anlayışın gelişmesine neden olduğunu ifade ederek bu duruma eleştiri getirmektedir (Blanchard, 2003:1290). Tüm bu eleştirilerden hareketle buluşulan ortak nokta, kadınların güvenlik hususların-

dan dışlanamayacağı, aksine bu hususların merkezinde yer aldığı hususudur. Bir diğer husus ise, geleneksel güvenlik tutumlarına itirazda bulunarak, kadınlara dair hususların güvenlik alanına dâhil edilerek yeni bir güvenlik algısı oluşturması üzerinedir (Terriff, 1999:2). Bir diğer ifadeyle feminizm, realizmin devlet merkezli ve ulusun güvenliğini önceleyen yaklaşımına karşı durarak güvenlik alanı ile kadının hayatının birbirinden ayrılamayacağına vurgu yapmaktadır (Blanchard, 2003: 1290-1296). Feminizm, güvenlik hususuna geniş bir perspektiften bakarak, güvenliğin tanımında birey ve toplumun güvenliğinin önemli olduğunun altını çizmektedir (Demirtaş, 2019:2-3). Feminist güvenlik yaklaşımı kadınların cinsiyetleri dolayısıyla yapılan ayrımcılığı önlemeye çalışırken aynı zamanda kadınlara yönelik fiziksel şiddete de karşı çıkmaktadır. Kadınlara yönelik yapılan şiddet ve ayrımcılığa yönelik atılan adımlardan bir tanesi de Birleşmiş Millet Genel Konseyi'nin 1325 no'lu kararı olurken, bir değeri ise Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen R2P olmuştur.

2000 yılında onaylanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin 1325 no'lu kararı ile çatışmalar esnasında ve sonrasında kadın ve kız çocuklarının korunması, kadınların eşit şekilde sürece katılımı, barış ve güvenliğin tesis edilmesi hedeflenmiştir. Kadınların çatışma ve barış süreçlerinde eşit katılımını vurgulayan kararla kadınların bölgesel, ulusal, uluslararası tüm karar alma düzeylerinde yer almaları gerektiğinin altı çizilmektedir. BMGK 1325 no'lu Kararı, kadın ve kız çocuklarına ilişkin katılım, koruma, önleme ve yardım/iyileşme olmak üzere dört temel unsur üzerine yoğunlaşmaktadır. Katılım, çatış ve barışma süreçlerine eşit katılım; koruma, kadın ve kız çocuklarının her türlü şiddet eyleminden korunması; önleme, çatışmanın engellenmesi noktasında atılacak yasal adımlar; yardım/iyileşme ise cinsiyet odaklı bir bakış açısıyla kadın ve kız çocuklarının ihtiyaçlarının gözetilmesi hususlarını işaret etmektedir (EU, Ministry for Human Rights and Refugees Agency for Gender Equality of Bosnia and Herzegovina, chrome extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/2/20th%20anniversary%20of%20Resolution%201325%20on%20WPS%20in%20BiH-min.pdf, 29.13.2023):3-12).

1990 yılı itibariyle yaşanan savaşlar ve toplumun baskısı neticesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kadınlar, Güvenlik ve Barış gündemini de oluşturan 2000 yılında 1325 no'lu, 2009 yılında 1820 ve 1888 no'lu, 2010 yılında 1889 nol'lu, 2011 yılında 1960 nol'lu ve 2013 yılında 2106 ve 2122 ve 2015 yılında ise 2242 no'lu kararları almıştır. (Peacewomen, The Resolutions, http://www.peacewomen.org/why-WPS/solutions/resolutions, 28.12.2023).

R2P ise daha çok çatışmaların her iki cinsiyeti farklı şekilde etkilediği ve mevcut durumun irdelenmesi üzerinde dursa da, Kadınlar, Barış ve Güvenlik (WPS) gündeminin toplumsal cinsiyet bağlantılı değerlendirmelerinden

ayrıldığı görülmektedir (Bond, Sherret, 2012:1333-141). Kadınların tüm savaş, barış öncesi, esnası ve sonrasındaki süreçlerde yer almasının önemine vurgu yapan BMGK 1325 no'lu kararının gerekliliği savaş sonrası elde edilen verilerde de kendini göstermektedir.

Uluslararası ilişkiler disiplininde feminist yaklaşımda öne çıkan kişilerden olan Ann Ticker da, erkeklerin kadın ve kız çocuklarını koruma amaçlı girdikleri mücadelede, günün sonunda en çok kayıp veren cinsiyetin kadınlar olduğunu ifade ederek (Tickner, 1997:627) bir bakıma kadınların en çok bu süreçlerin içerisinde yer alması gerekenler olduğunun altını çizmiştir. Balkan coğrafyasında ise kalıcı barış ve güvenliğin sağlanması, kadın ve kız çocuklarının savaş ve barış ortamlarına katkıları, katılımı, çatışmanın önlenmesindeki rolleri, çatışma sonrasındaki vaziyetleri gibi birçok unsur ile ilgili düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Feminist teorinin güvenlik yaklaşımı kapsamında Balkan kadının güvenlik mücadelesinin Bosna Savaşı'nda yansımalarının olduğu izlenmektedir.

Bosna Savaşı'nı Hazırlayan Faktörler

Bosna Savaşı'nın tek gecede başlayan bir savaş olmadığını, kökenlerinin çok daha eskiye dayandığını ifade etmek gereklidir. Sosyalist Federal Yugoslavya (SFRY) altı cumhuriyet, farklı din ve milletten meydana gelen bir yapıya sahip olmuştur. Her cumhuriyet altında yaşayan milletlerin eşit dağılıma sahip olmadığı ve ülke sınırları dışında yaşayan milletlerin olduğu görülmektedir. Tito'nun ölümüyle birlikte kendini gösteren iç savaş ve ekonomik sorunlar beraberinde işsizlik, sınıf farklılıkları ve huzursuz bir toplumun olduğu bir ortamı oluşturmuştur (Cockburn, 2013:81) Slovenya'nın egemenlik talepleriyle birlikte Yugoslavya'nın dağılma süreci hızlanmıştır (Passage, 2011:18). Sosyalist Federal Yugoslavya'nın kurucusu olan Josip Tito'nun ölümüyle birlikte ise farklı milletlerin ve dinlerin bir arada yaşamalarındaki tek önemli öge de devre dışı kalmıştır. Yugoslavya çatısı altındaki her ulusun kendi bağımsız devletini kurma yönündeki mücadelesinde ilk adımı atan Cumhuriyet Slovenya olmuştur.

Slovenya ve Hırvatistan'ın 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesiyle (Mooren, Kleber, 2001:6). Sırp ve Hırvatların genişleme ve güvenli topraklara sahip olma eğilimi doğrultusunda Bosna Hersek toprakları cazibe merkezi haline gelmiş, Boşnaklar bu toprakları terk etmeye zorlanmıştır (Cockburn, 2013:81). Bosna Hersek'in % 44 Müslüman, % 31 Ortodoks Sırp, %17 Katolik Hırvat nüfusa sahip olması, bir diğer ifadeyle etnik olarak karmaşık yapısı bağımsızlığının sorunlu gerçekleşmesine neden olmuştur (Cigar, 1995:5). Etnik olarak farklılıkların olması Yugoslavya çatısı altında ve Tito yönetiminde zenginlik unsuru olarak görülürken, bağımsızlık sürecinde ise birer engel niteliği taşımış, Bosna Hersek'in bağımsızlığının uzun vadede yeni dönüm noktalarıyla karşılaşmasına sebebiyet vermiştir.

Sırp lideri Slobodan Milosevic, Sırp halkının üstünlüğü düşüncesinden hareketle Sırp olmayan uluslara karşı düşmanlığın gelişmesine neden olmuştur (Kepkay, 2011:70). 1992 tarihinde Bosna Hersek'in bağımsızlığını kazanmasını takiben Bosnalı Sırp güçleri Boşnak ve Hırvatlara yönelik saldırılarda bulunmuş (History, Bosnian Genocide, https://www.history.com/topics/1990s/bosnian-genocide, 22.12.2023) ve Saraybosna şehri Sırpların hâkimiyetine geçmiştir. 1993 yılının Ocak-Mart aylarında ise Bosnalı Sırplar Bosna Hersek'in doğusuna saldırırken, Müslüman nüfus Srebrenitsa ve Birleşmiş Milletlerin tahsis ettiği güvenli alanlara geçmiştir. Bu defa da etnik temizlik yapılacağı yönündeki haberlerle nüfusun orayı da terk etmesi istenmiştir (Remembering Srebrenica, Bosnian War- A Brief Overview, https://srebrenica.org.uk/what-happened/bosnian-war-a-brief-overview, 25.12.2023). Srebrenitsa Katliamı olarak tarih sayfalarında yer alan olayın yaşanmasıyla birlikte Boşnak nüfusu ağır kayıplar vermiştir.

Nisan 1992 tarihinde Sırplar, Müslümanlar ve Hırvatlar arasında başlayan savaş Kasım 1995 tarihinde sona ermiştir (Iacobelli, 2009:263). Sırpların yaklaşık dört yıllık kuşatması, 1,600'ü çocuklar olmak üzere 10.000'den fazla kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır (Miller, Schaller, Zecevic, 1996: 370). BM Yüksek Komiserliği raporları da 100.000 üzeri Bosnalının savaşta öldüğünü işaret etmektedir (United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2014), 2014 Mid year trends.Retrievedfromhttps://www.unhcr.org/54aa91d89.htm). Bosna Savaşı, 1995 tarihinde imzalanan Dayton Anlaşmasına kadar sürmüştür (Colette, 2006:58). Kısacası, Bosna Hersek'in bağımsızlık yolunda attığı adımların başarıya ulaşması yönünde büyük mücadeleler ve kayıplar verilmiştir.

Feminist Güvenlik Çalışmaları Kapsamında Bosna Savaşı ve Kadınlar

Feminist kuram güvenliğin bireyler için sağlanması gerektiğini odağına alırken, askeri olmayan tehdit unsurlarının da güvenlik kapsamında olmasına vurgu yapmaktadır. (Arıöz, 2012:68). Uluslararası güvenlik yaklaşımlarında erkek egemen yapı dikkat çekerken, (Blanchard, 2003:1289) feminist kuram bu geleneksel yaklaşımı eleştirmiştir. Çünkü geleneksel güvenlik yaklaşımı, güvenliğin devlet tarafından sağlandığına ve güvenliğin öznesinin devlet olduğuna dikkatleri çekmektedir (Tickner, 1992:3-6). Kısacası, geleneksel güvenlik anlayışının odak noktasında olan güvenliğin devlet tarafından, devlet için ve askeri unsurlar kullanılarak sağlanması hususu dikkate alındığında bireyin devre dışı bırakıldığı, kadın deneyimlerinin hesaba katılmadığı daha eril bir güvenlik anlayışının bariz olduğu görülmektedir. Bosna Savaşı, feminist güvenlik yaklaşımı bağlamında ele alındığında kadın deneyimlerinin önemsenmediği, feminizmin işaret ettiği cinsiyet ve güç unsurlarının tekrardan ön plana çıktığı bir yapıyı içinde barındırdığı dikkatleri çekmektedir. Dolayısıyla, Bosna Savaşı bir bakıma toplumsal cinsiyet gibi birçok unsurun da uluslararası güvenlik kapsamında yer alması gerektiğine işaret etmiştir.

Bosna Savaşı'nda kadınların uğradıkları cinsel şiddet ve baskıdan dolayı bedenlerinin erkeklerin savaş meydanı haline geldiği ifade edilmekte ve Boşnak nüfusunun geleceğini de etkilemektedir (Peterson, 1994:79). Feministlerin de öne sürdüğü üzere cinsel şiddetin kökenleri eski zamanlara dayanmakta olup cinsel şiddet yoluyla erkek egemen cinsiyetin üstünlüğü gösterilmek istenmektedir (Smith, 2004:174). Dolayısıyla savaşın cinsiyeti olduğu görüşü ortaya çıkmakta, mevcut toplumsal cinsiyet rollerinin de pekiştiği düşünülmektedir. Bu düşüncelerden hareketle savaş esnasında kadın edilgen, savunmasız ve muhtaç taraf iken, erkek ise saygınlık, şeref gibi sıfatlarla betimlenmektedir. Bir diğer ifadeyle erkekler kendilerine yüklenen toplumsal rollerinin de etkisiyle savaşta baskın olan ve kurtaran taraf olarak gösterilirken, kadınlar ise yine bu rollerden dolayı kurtarılmayı bekleyen cinsiyet olarak resmedilmektedir.

Bosna Savaşıyla birlikte savaş şiddeti ve kadınlara yönelik şiddetin eş zamanlı gerçekleştiği, savaşla birlikte kadına yönelik şiddetin arttığı örneklenmektedir. Dolayısıyla, Bosna Savaşı'nda kadınlar savaşın bir aracı olarak kullanılan cinsel şiddet ile ezilen ve ikinci sınıfta yer alan konuma terk edilmiştir. Kadınlar, cinsiyetleri ve etnik kimlikleri nedeniyle mağdur olan kesim olurken, Bosna Savaşıyla birlikte ataerkil yapı tekrar inşa edilmiş ve cinsiyetler arası farklılıklar bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır. Feminizm, bir bakıma koruma amacıyla yapılan savaşlarda en çok yara alan kesimin kadınlar ve çocuklar olduğuna dikkat çekmekte ve Bosna Savaşı da bu durumu örneklemektedir. Erkek egemen toplum yapısına sahip olan toplumlarda görülen cinsel şiddet, savaş ile birlikte başka bir boyut kazanmaktadır. Toplumun temeli olan aileyi hedef alan ve kadının anne olarak resmedilen rolüne darbe vurmada etkili unsurlardan biri olan cinsel şiddet ile kadının ahlaki değerleri sarsılmakta, erkek egemen toplum tarafından aile içerisinde yer alması istenmemektedir.

Bosna Savaşı dâhil birçok savaşta cinsel şiddetin baskın olduğu, savaş tekniği olarak kullanıldığı görülmektedir (Zimmerman, 2002:1232-1237). Tüm bunların yanı sıra, Bosna Hersek'in kırsal kesimde yaşayanlar için tecavüz mağduru olmak olumsuz sıfatlarla anılmaktadır (Gutman, 1994:10). Dolayısıyla, erkek egemen toplumsal yapıya sahip olan Bosna Hersek'te Sırp kuvvetlerinin tecavüzü bir savaş tekniği olarak seçmelerinde husus toplum yapısını sekteye uğratmak olmuştur. Kısacası, erkek egemen toplum yapısında baskın olan eril unsurların savaş ile birlikte daha da güçlendiği, cinsel şiddetin adeta bir savaş tekniği olarak toplumun temel taşlarından olan kadın üzerinden aileye zarar verdiği görülmektedir. Savaş ile birlikte uygulanan cinsel şiddet ile gelecek nesillerin kendi genlerinin izini taşımaları gayesinin de altının çizildiği görülürken, bir diğer taraftan ise kadınların aile içerisinde yer almaları engellenmiş ve Boşnak nüfusunun azalması hedeflenmiştir.

Feminizm, çatışmalardaki kayıpların çoğunun kadınlar ve çocuklardan oluştuğuna işaret ederek kadınların direkt ve dolaylı yollardan şiddetten etkilenen kesim olduğuna vurgu yapmaktadır (Tickner, 2011:264). Ayrıca

Bosna Savaşı'ndaki diğer bir uygulama ise mağdur olan kadının hamile kalması sağlanana kadar uygulanan şiddet olmuştur (Skjelsbaek, 2001:220). Böylece Boşnak halkın etnik temizliği hedeflenirken, kendi genlerinden olan nüfusun çoğalması hedeflenmiştir. Bosna Savaşı'nda yaşananlarda da görüldüğü üzere kadınlar gerek cinsiyetleri dolayısıyla savaş öncesi ve esnasında ötekileştirilen kesim olmuş gerekse kitlesel tecavüzden dolayı mağdur olan kesim olmuştur. Ayrıca istatistiklerin de işaret ettiği üzere kadınlar ve çocuklar savaştan en çok kayıp alan kesimdir.

Bosna Savaşı esnasında 20.000-50.000 arası kadının cinsel saldırıya uğradığı tahmin edilmektedir (Remembering Srebrenica, Sexual Violence, https://srebrenica.org.uk/what-happened/sexual-violence-bosnia, 12.12.2023). Realist kuram daha çok devletin güvenliğinin sağlanmasıyla toplumun güvenliğinin de sağlandığına işaret ederken, feminist kuram devlet ve birey güvenliğini birbirinden ayrı tutmuştur. Bir diğer ifadeyle, bireylerin ve toplumun güvenliği her şeyden üstün tutulmuştur. Dolayısıyla feminizmin sorduğu kimin güvenliği sorusunun cevabı Bosna Savaşı'nda en çok kadın ve çocukların öldüğü düşünüldüğünde birey ve toplumun güvenliğinin esas olduğu açıkça görülmektedir.

Güvenlik alanı daha çok erkek egemen anlayışa sahip olduğu düşünüldüğünden kadınların mağduriyet öncesindeki deneyimleri ve algılarına yer verilmediği, kadınların edilgen, korunmaya muhtaç kişiler olarak resmedildikleri görülmektedir. Kadınların çoğu zaman mağduriyet sonrası araştırmalara konu oluğu ve bazı haklara kavuştuğu dile getirilmektedir. 2000 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1325 no'lu kararı da bu durumu örneklemektedir (UNSC, 2000:3). Kadınların savaş esnasında ve sonrasında hayati rollerini sürdürmelerinin yanı sıra geleneksel rollerini de sürdürdükleri ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması noktasında adımlar attıkları dikkatleri çekmektedir. Bosna Savaşı esnasında yaşanan insan hakları suçlarına tepkili olan kadınlar ise feminizmin öncül isimleri haline gelmiş sivil toplum örgütlerinin kurulması ve BMGK 1325 no'lu kararın etkisiyle barış süreçlerine katılma imkânı bulmuştur (Helfrich, 2021:47). Çünkü Feminist güvenlik çalışmaları kadınların güvenlik çalışmaları dışarısında bırakılmasına itiraz etmekte, savaş öncesi, esnası ve sonrasının kadınları da yakından etkilediğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla kadın sadece barış ile özdeşleştirilen bir kişi olmaktan ziyade tüm bu süreçlerin içerisinde yer alması gereken kişidir.

Bosna Hersek'in bölgesindeki diğer ülkelerde olduğu gibi BMGK 1325 no'lu kararı doğrultusunda Ulusal Eylem Planlarını şekillendirdiği, kadınlara yönelik katılım, koruma, önleme ve iyileştirme hususlarına bu planlarda yer verdikleri görülmektedir. 2014 yılı Bosna Hersek Ulusal Eylem Planı, Sırbistan'daki kadın göçmenler ve selden etkilenen kadınlara, 2018-2022 yılı

Ulusal Eylem Planı ise şiddet, terör, göç ve doğal affet gibi durumların ortaya çıkardığı güvenlik tehditlerine odaklandığı görülmektedir. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Kadın, Barış ve Güvenlik ve bölgedeki diğer ülkelerin gündeminde de benzer hususlar olduğu görülmektedir (EIGE, National Action Plan (NAP) on UNSCR 1325 "Women, Peace and Security", chrome extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://eige.europa.eu/sites/default/files/bosnia_and_herzegovina_proposal_1_-_nap_on_unscr_1325_final.pdf, 29.12.2023: 4).

Sonuç

Feminist güvenlik kuramının odak nokrasının geleneksel güvenlik çalışılmalarından farklı olduğu ve odak noktasında bireyin olduğu görülmektedir. Bosna Savaşı örneğinden feminist güvenlik çalışmalarına bakıldığında kadınların ve kız çocuklarının en fazla kayıp verilen cinsiyet olduğu düşüldüğünden kadın deneyimlerinin güvenlik tanımları kapsamında yer alması gerektiği dikkatleri çekmektedir. Kadın bedeni ve cinsiyeti üzerinde erkek egemen anlayışın tekrardan ortaya konulduğu Bosna Savaşı, toplumsal cinsiyet rollerinin bir kez daha pekişmesine neden olmuş, Boşnak kadınlarının toplum içerisindeki rollerinin savaşın etkisiyle daha fazla ikinci planda yer almasına neden olduğu izlenmiştir. Kadınların savaşın hem öncesinde, esnasında ve sonrasında etkin rol oynayan bireyler olması gerektiğine dair kabuller, Bosna Savaşı ardından yükselen sesler ve Birleşmiş Miller Genel Kurulu'nun 1325 no'lu kararıyla da altı çizilmiştir. Dolayısıyla feminist güvenlik yaklaşımı, kadınların edilgen, kurtarılmayı bekleyen cinsiyetler yerine savaş ve barış anında aktif olması gerektiğinin altını çizmektedir. Bosna Savaşı'nda verilen kayıplar ve yaşanan şiddet olayların en fazla yarayı alan kesimin kadın ve kız çocukları olduğu düşünüldüğünde kadının güvenlik alanının dışında tutulmasının mümkün olmadığı aşikârdır. Son olarak feminist güvenlik yaklaşımının üzerinde durduğu ve eleştirdiği noktalar güvenlik alanın ataerkil yapısı ve güvenliğin devlet için devlet tarafından gerçekleştirilmesi üzerinedir. Feminist güvenlik çalışmaları güvenlik çalışmalarında kadınların nerede olduğunu sorgulamış, Bosna Savaşı'nda da görüldüğü üzere güvenliğin birey ve toplum için sağlanması gerektiği yaşanan tecrübeler, kayıplar ve 2000 sonrası atılan adımlarla da ortaya koyulmuştur.

KAYNAKÇA

Arıöz, Zeynep. (2012). *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Feminizm, Yeni Savaş Bağlamında Feminist Güvenlik Yaklaşımı,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Aydın, Mustafa. (2004). Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey, *Southeast European and Black Sea Studies*, 3(2), s. 50-58.

Aydın, Mustafa et al. (2015). *Strateji ve Güvenlik, (5.Ed.)*, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Aydın, Mustafa. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 51 (01), s.71-114.

Baylis, John, Smith Steve, Owens, Patricia. (2011). *The Globalization of World Politics*, 5. Baskı. Oxford: Oxford University Press.

Blanchard, Eric M. (2003). Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory", *Signs*, 28 (4), 1289-1312

Brown, S, Feminism. (1998). International Theory, and International Relations of Gender Inequality, *Journal of International Studies*, 17 (3), s.461-475.

Bond, Jennifer, Sherret, Laurel. (2012). Mapping Gender and the Responsibility to Protect: Seeking Intersections, Finding Parallels*, Global Responsibility to Protect*, Cilt 4, 2012, s.133-153.

Buzan, Barry. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War*, Pearson Longman, London.

Buzan, Barry, Lene Hansen. (2009). *The Evolution of International Security Studies, Cambridge University Press, Cambridge.*

Cigar, Norman L. (1995). *Genocide in Bosnia: The Policy of Ethnic Cleansing*, College Station: Texas A&M University Press.

Cockburn, Cynthia. (2013). *From Where We Stand: War, Women's Activism and Feminist Analysis*, London: Zed Books.

Cynthia, Enloe. (1990). *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, University of California Press, Berkeley.

Daiute Colette. (2006). *International Perspectives on Youth Conflict and Development*, New York: Oxford University Press.

Demirtaş, Birgül. (2019). Feminizm ve Güvenlik, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No: 3, 1-8.

E, Embel. (2004). *Hegemonya ve Meşrutiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

EIGE, *National Action Plan (NAP) on UNSCR 1325 "Women, Peace and Security"*, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://eige.europa.eu/sites/default/files/bosnia_and_herzegovina_proposal_1_-_nap_on_unscr_1325_final.pdf, (29.12.2023), s. 4.

EU, Ministry for Human Rights and Refugees Agency for Gender Equality of Bosnia and Herzegovina, Un Women, OSCE, *20th Anniversary of Resolution 1325 on Women, Peace And Security in Bosnia and Herzegovina*, chrome extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/2/20th%20anniversary%20of%20Resolution%201325%20on%20WPS%20in%20BiH-min.pdf, (29.13.2023), s. 3-12.

Evans Graham, Newnham Jeffrey. (1998). *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London.

Gasztold, Aleksandra. (2017). A Feminist Approach to Security Studies, *Przegląd Politologiczny*, 3, 2017, s. 179-189.

Grant, Rebecca. (1992). The Quagmire of Gender and International Security, *Gendered States: Feminist (Re)Visions of International Relations Theory,* (Ed) V. Spike Peterson, Lynne Rienner, Bolder.

Gordon, Linda. (1990). The Peaceful Sex? On Feminism and the Peace Movement, *NWSA Journa,l* 2, 4, 1990, s. 624-626.

Gutman, Roy. (1994). Foreword, *Mass Rape: The War Against Women in Bosnia-Herzegovina*, (Ed) Alexandra Stiglmayer, University of Nebraska Press, Lincoln.

Helfrich, Ashly. (2021). Feminine Intervention: The Bosnian War and Women's Roles in Instigating Peace, *Undergraduate Research Journal*: Vol. 25, Article 6, s. 45-62.

History, *Bosnian Genocide*, https://www.history.com/topics/1990s/bosnian-genocide, (22.12.2023).

Iacobelli, Teresa. (2009). The 'Sum of Such Actions: Investigating Mass Rape in Bosnia Herzegovina through a Case Study of Foca, *Brutality and Desire*, (Ed) Dagmar Herzog, Palgrave Macmillan, London.

İnat Kemal, Balcı Ali. (2007). Dış Politika: Teorik Perspektifler, *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-devletten Küreselleşmeye,* (Der) Zeynep Dağı, Alfa Yayınları, İstanbul.

Kepkay, Josh. (2011). Gendercide in Bosnian War, *On Politics,* 5, no. 1, s. 69-84.

Lapid Yosef. (1989). The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post Positivist Era*, International Studies Quarterl*y, 33 (3), s. 235-254.

Leprince, Caroline, Steer, Cassandra. (2021). *Women, Peace, Feminist Perspectives on International Security and Security*, McGill-Queen's University Press Montreal & Kingston, London, Chicago.

L. C, Miller, Langhans, N., Schaller, J. G., & Zecevic, E. (1996). Effects of War on The Health Care of Bosnian Children, *Journal of the American Medical Association*, s. 370-371.

Mooren, G. T. M, Kleber, R. J. (2001). The Impact of War in Bosnia and Herzegovina, *International Journal of Mental Health,* 30(2), s. 6-21.

Passage, Jeffrey Scott. (2011). The Collapse of Yugoslavia and The Bosnian War: The Impact of International Intervention in A Regional Conflict, Master Thesis, California Polytechnic State University.

Peacewomen, *The Resolutions*, http://www.peacewomen.org/why-WPS/solutions/resolutions, (28.12.2023).

Peterson, V. Spike. (1994). Gendered Nationalism, *Peace Review: A Journal of Social Justice,* 6 (1), s. 77-83.

Reanda Laura. (1999). Engendering The United Nations: The Changing International Agenda, *European Journal of Women's Studies,* 6 (1), s. 49-68.

Remembering Srebrenica, *Sexual Violence*, https://srebrenica.org.uk/what-happened/sexual-violence-bosnia, (12.12.2023).

Remembering Srebrenica, *Bosnian War- A Brief Overview*, https://srebrenica.org.uk/what-happened/bosnian-war-a-brief-overview, (25.12.2023)

Sisson Runyan, Anne, Peterson, V. Spike. (1991). **The Radical Future of Realism: Feminist Subversions of IR Theory,** *Alternatives: Global, Local, Political*. Vol. 16, No. 1, s. 67-106.

Skjelsbaek, Inger. (2001). Sexual Violence and War: Mapping Out a Complex Relationship, *European Journal of International Relations*, 7(2), s. 211-237.

Smith, M. D, *Encyclopedia of Rape*. (2004). Greenwood Press, Westport.

Terriff, Terry, vd, *Security Studies Today*. (1999). Polity Press, Cambridge.

Tickner, J. Anne. (1997). You Just Don't Understand: Troubled Engagements between Feminists and International Relations Theorists, *International Studies Quarterly*, 41(4), s. 611-632.

Tickner, J. A. (1992). *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, Columbia University Press, New York.

Tickner, J. A. (2002). Feminist Perspectives on International Relations, *Handbook of International Relations*, (Ed) W. Carlsnaes, T. Risse ve B. A. Simmons, Sage Publications, London.

Tickner, J. Ann. (2011). Gender in World Politics, *The Globalization of World Politics*, (Der) John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens, 5. Baskı. Oxford: Oxford University Press.

Tür, Özlem, Aydın Koyuncu, Çiğdem. (2010). Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 7, Sayı. 26, s. 3-24.

Ullman, Richard Henry. (1983). Redefining Security, *International Security* 8(1), 1983, s. 129-153.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2014). 2014 Mid year trends.Retrievedfromhttps://www.unhcr.org/54aa91d89.htm.

UNSC (UN Security Council). (2000). "Security Council Resolution 1325 on Women, Peace and Security", *S/RES/1325*.

Watts, C, Zimmerman, C. (2002). Violence against Women: Global Scope and Magnitude, *Lancet* Volume 359 (9313), s. 1232-1237.

Weedon, Chris. (1987). *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*, Basil Blackwell, Oxford.

Whitworth, Sandra. (2008). Feminist Perspectives, *Security Studies: An Introduction*, (Ed) Paul D. William, Routledge, Londra.

Whitworth, Sandra. (1994). *Feminism and International Relations-Towards a Political Economy of Gender in Interstate and Non-Governmental Institutions*, Macmillan, London.

BÖLÜM 6

NIETZSCHE'NİN, "İNSAN", "AHLAK" VE "DEĞER" ANLAYIŞI[1]

Gökçe SARI[2]

1 Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalında Prof. Dr. Mevlüt ALBAYRAK danışmanlığında 2013 yılında tamamlanan "Nietzsche'nin Özgürlük Anlayışı" adlı Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) koordinatörlüğü tarafından desteklenen 3435-YL1-13 numaralı Yüksek Lisans Tezinden revize edilmiştir.

2 Arş. Gör. Gökçe SARI, Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, gokcebaskesen@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7760-3828.

GİRİŞ

Friedrich Nietzsche, kuşkusuz hakkında en çok çalışma yapılan filozoflardan biri olmuştur. Böyle olmasının sebebi; O'nun, yaşamı ilgilendiren hemen her konuda görüşlerinin ve çalışmalarının bulunmasıdır. Nietzsche'nin öne sürmüş olduğu düşünceler oldukça karmaşık ve anlaşılması güç olduğundan, onun düşünceleri birçok araştırmacı tarafından farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Nietzsche, geleneksel felsefi düşüncelere meydan okuyan ve birçok felsefi konularda yenilikçi bakış açıları sunan bir filozof olarak bilinmektedir. Ahlak, din ve metafizik üzerine oldukça yoğun eleştirilerinin olmasının yanı sıra insan doğası ve varoluşun özüne ilişkin farklı ve derin analizleriyle de anılmaktadır. Nietzsche'nin düşünceleri bireyciliği, kendini aşma kavramını ve güç istencini desteklemesiyle özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Bireyciliğe yapmış olduğu vurgu, kişisel bağımsızlığın, kendini ifade etmenin ve kişinin benzersiz kimliğini geliştirmesinin önemini vurgulamaktadır.

Nietzsche, bireyleri toplumsal normlardan ve geleneklerden kurtulmaya, bununla da gerçek benliklerini keşfederek kendilerini gerçekleştirmeye davet etmektedir. Bu davet aynı zamanda Nietzsche'nin kendini aşma kavramı, kişisel gelişim ve dönüşümü tamamlayabilmek için kişinin sınırlarını, bağımlılıklarını, korkularını ve zayıflıklarını daima aşma durumlarını da içermektedir. Bu düşünceleriyle de Nietzsche, insanın aşılması gereken bir varlık olduğunun altını çizmektedir. Tüm bu düşüncelerin altında yatan kavramın ise onun felsefesinde bir itici güç olarak düşünebileceğimiz güç istenci kavramı bulunmaktadır. Bu güç istenci sayesinde kişi kendi varlığını koruma içgüdüsüyle harekete geçerek insan olma durumunu tamamlamak için sürekli bir çaba içerisindedir. Kişi bu süreci sadece kendi özgürlüğüne ulaştığı takdirde tamamlayabilecektir. Nietzsche, bireysel özgürlüğü ve ahlaki seçimi sıkça vurgulamasından ötürü varoluşçuluğun öncülerinden olduğu düşünülür. Aynı zamanda insan doğasını doğalcı temellerde ele almaya çalışarak metafiziksel ve teolojik insan doğası anlayışlarına karşı çıkmaktadır. Nietzsche, özellikle geleneksel ahlak, din ve metafiziğe yönelik eleştirel yaklaşımlarıyla bir eleştiri felsefesi yapmıştır da denilebilmektedir. Özgürlüğün, ahlakın ve insan kavramının temelini sorgulayarak kişinin yaratıcılığına ve kendini gerçekleştirmesi gibi kavramlara oldukça önem vermektedir.

Nietzsche, varoluşçuluk, eleştirel felsefe, doğalcılık ve perspektivizm unsurlarını bir araya getirerek, insan doğası, ahlak ve geleneksel metafizik temellere dayanmayan bir dünyada insanın anlam arayışı üzerine oldukça etkili düşünceleri olan bir filozof olarak kabul edilebilmektedir. Bu çalışmada amaçlanan Nietzche'ye göre insan nedir, sorusuna yanıt vermeye çalışmaktır. Nietzche'nin var olan ahlak sistemlerine karşı eleştirel bakış açısı, metafizik ve teolojiyi bir kenara bırakarak yaptığı yorumlar, onun insan anlayışı üzerinde de etkili olmuştur. İnsan söz konusu olduğu zaman ahlak ve

değer görüşünden bağımsız kendi başına bir insan tanımı yapmak oldukça güçtür. Bu durum Nietzsche'nin düşüncelerinde de kendini göstermektedir. İnsan'ın neliği üzerine yapılan her değerlendirme bir şekilde değer, iyi ve kötü kavramlarıyla ele alınmaktadır. Bu çalışmada da Nietzsche'ye göre insanın ne olduğu sorusu o insanın benimsemiş olduğu değer görüşü ile bağlantısında ele alınacaktır

Nietzsche'nin İnsan ve Değer Anlayışı

Nietzsche'nin felsefesinde kendisine temel araştırma konusu olarak aldığı problem insan problemidir. Nietzsche'ye göre, insanlar arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. İnsanlar arasında farklılıkların bulunması düşüncesi, Nietzsche'nin insan anlayışının temelini oluşturur. İnsanlar arasındaki bu farklılık onların hayata bakış açılarına, evrenin merkezinde bulunan gücü nasıl kullandıklarına, durumları ve eylemleri değerlendirme tarzlarındaki farklılığa, kabul ettikleri değerlere, bu değerlerin sıralanma düzenine ve onların değerlerle kurdukları ilişkilere dayanmaktadır.

> "İnsanların farklılığı, yalnızca iyi bulduklarının çizelgelerindeki farklılıkta, yani, çabalamaya değer iyi anlayışlarında değil de, bir de az ya da çok değerli bütün ortaklaşa tanıdıkları iyilerin farklılığında, sıralanma düzenlerinin farklılığında gösterir kendini: - hatta bunlardan daha çok iyi bir şeye sahip olup o şeyi, ele geçirmekten ne anladıklarında…" (Nietzsche, 2007, s. 107).

Nietzsche insanların var olanları değerlendirmeleri bakımından iki tipte toplanabileceklerini söyler. Bunlar "sürü insanı" ve "üstinsan"dır. Bunlardan ilk olarak "sürü insanı", kendine özgü bir bakışı olmayan, daha önce var olan değerlendirme tarzlarını kullanan insandır. "Üstinsan" ise hayata evet diyen, kendi kendisinin efendisi olan, durumları değerlendirirken hazırda bulunan ahlak kalıplarını değil, insan ve değer bilgisinin gerektirdiği bir değerlendirmeyi yapabilen insandır. Nietzsche'ye göre insanın, yaşam ile doğrudan doğruya kurduğu ilişkilerle birlikte anlaşılması gerekir. Bu sebeple de tanımını yapacağı insanı sadece bir kesimden seçmek yerine; yaşayan, gündelik hayatta her şekilde kendini gösteren insanı ele almaktadır. Yaşayan insanı anlayabilmemiz için de onun davranışlarına bakmamız gerekir; çünkü insan kendini ancak yaptığı şeylerle ortaya koyar.

Nietzsche'ye göre evrenin merkezinde güç istenci vardır ve insanlar bu gücü kullanabildikleri ölçüde farklılık yaratabilirler. Yani her bir insan teki kesinlikle bu gücü doğru kullanır diye bir şey yoktur, ancak bazıları bunu başarabilirler. Nietzsche'ye göre bu kişilerin ne zaman ortaya çıkacağı ya da kim oldukları önceden bilinemez. "Bu yüksek değerli tip bundan önce de sık sık ortaya çıkmıştır: ama bir mutlu rastlantı olarak, istisna olarak; hiçbir zaman da istenerek değil." (Nietzsche, 2008, s. 10). İşte bu düşünce Nietzsche'nin insan anlayışının bel kemiğini oluşturmaktadır. Bu olanakları

herkesin etkinliğe geçirememesi, ona göre insanlar arasından birtakım farklılıklar bulunduğunu gösterir. Nietzsche de insan anlayışını insanlar arasında bulunan bu farklılığa dayandırmaktadır.

Nietzsche, her türlü eşitliğe karşı çıkar. Ona göre eşitlik düşüncesi bir hastalık gibidir (Nietzsche, 2007, s. 113). Ona göre insanların yaşadıkları ortam, uzun süre birlikte aynı yerde, aynı gereksinimlere ihtiyaç duymaları zamanla onlar arasında bir ortaklığa yol açmaktadır. Bu ortamın dışında kalan insanlarla ise aralarında bazı farklılar oluşmaya başlar ve birlikte yaşayan, ortak bir geçmişleri ve yaşayışları olan, ortak bir değer kavramı oluşur (Nietzsche, 2007, s. 56).

> "İnsanların farklılığı, yalnızca iyi bulduklarının çizelgelerindeki farklılıkta, yani, çabalamaya değer iyi anlayışlarında değil de, bir de az ya da çok değerli bütün ortaklaşa tanıdıkları iyilerin farklılığında, sıralanma düzenlerinin farklılığında gösterir kendini: - hatta bunlardan daha çok, iyi bir şeye sahip olup o şeyi, ele geçirmekten ne anladıklarında; kadınlarla ilgili olarak, örneğin, daha alçak gönüllü erkekler, kadın bedeninin sadece kullanımı cinsel hazzı, sahip olmanın ve ele geçirmenin yeterli ve doyurucu bir belirtisi olarak görürler." (Nietzsche, 2007, s. 107).

Bu düşünce ile insanlar arasında yapmış olduğu ayırımı temellendirmektedir. Ona göre insanlar arasında hangi şeylere iyi ya da hangi şeylere nelere kötü demeleri bakımından birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Ona göre aslında her şeyin temeli insanlar arasındaki bu farklıkta aranmalıdır. Kimi insan erdem peşinde koşup, değerler üretmeye çalışırken kimisi de yalnızca kendi hazzının peşinden koşmaktadır. İşte bu farklılıklar Nietzsche'nin düşüncelerinin temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Bu anlayışından hareketle de kendi insan anlayışı ve onların yaşam tarzlarından oluşan ahlak görüşlerini anlatmaktadır. Sürü insanı olarak belirlediği kesimin ahlakının karşına, üstinsanı ve efendi ahlakını koyar. Sürü insanının iç güdüleriyle hareket edişini ve ahlakının da çürümek üzere olan sürü ahlakı olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

> Burada bilindiğine inanılan, burada özgü ve yergiyle kendi kendini yücelten, o kendisine iyi denen şey, sürü hayvanının içgüdüsüdür: Bir patlamayla, üstünlükle, diğer içgüdülere egemen olan ve bu değişme, belirtisi olduğu büyüyen fizyolojik yaklaştırma ve benzetmelere göre sürer. Bugünün Avrupa'sının ahlakı sürü hayvanı ahlakıdır: - İşte, anladığımız kadarıyla, olanaklı olan, olması gereken diğer çeşitlerin yanında, önünde, ardında, bütün daha yüksek ahlakların üstünde yalnızca bir çeşit insan ahlakı, oysa bu ahlak böyle bir "olanağa", böyle bir "gerekirliliğe" bütün gücüyle direnir: İnatla, amansız bir biçimde

> söyler: "Ben ahlakın kendisiyim, benim dışımda başka hiçbir şey ahlak değildir!" (Nietzsche, 2007, s. 115).

Nietzsche'ye göre insanların hepsinin en temeldeki amacı her zaman, daha fazla güçlü olmak, gücü elinde tutmak ve bununla hayata egemen olmaktır. Fakat bazı insanlar "bedenen ve ruhen ayrıcalıklı" oldukları için, daha güçlü iken bazıları ise daha zayıf ve cılızıdırlar (Nietzsche, 2002, s. 158). Bu iki tip güçlü ve güçsüz insan tarih boyunca hep bir çatışma içindedir. Fakat bu mücadele aslında tam olarak kötü bir şey değildir. Nietzsche sürü insanını anlatırken aynı zamanda yeni değerlerin ortaya konulabilmesi için sürü insanının hayatta var olması ve özgür insanlarla bir çatışma içinde olması gerektiğini şu sözlerle anlatır: "Diyorum ben sizlere: hâlâ kargaşa olmalı ki bir insanın içinde raks eden bir yıldız getirebilsin dünyaya. Diyorum sizlere ben kargaşa var hâlâ sizin içinizde." (Nietzsche, 2008, s.25). Nietzsche'nin bahsetmiş olduğu bu kargaşa durumu insanın hem kendi içindeki çatışması hem de evrendeki güçlü ve güçsüzün yarattığı çatışmadır. İşte bu çatışma sayesinde insan özgürleşebilir ve bir kez özgürleşince de üstinsan olma yolundan alıkoyamaz kendini. Her eylemi bu amaca yönelik olur.

> "İnsan bir kez belirli bir bağımsızlık derecesine ulaştı mı daha fazlasını ister: insanlar kendilerini güç derecelerine göre ayarlarlar: birey artık kendini sadece diğerlerinin eşiti olarak görmez, eşitlerini arar- kendilerini başkalarından ayırır. Bireyciliği, grupların ve organların oluşu izler; birbirine yakın eğilimler bir araya toplanır ve bir güç olarak aktif hale gelir; bu güç merkezleri arasına anlaşmazlık, savaş, diğerinin güçlerinin farkında oluş, misilleme, yakınlaşmalar, hizmet alışverişinin düzenlenmesi meydana gelir. Sonuçta da bir rütbe düzeni." (Nietzsche, 2010, s. 491).

Buradan hareketle Nietzsche'ye göre zayıf olan insanların hayata bakış açıları durumları ve nesneleri değerlendirme tarzları sonucu köle ahlakı, güçlü olan ve kendine yasa koyabilen insanın oluşturduğu efendi ahlakı ortaya çıkmaktadır.

Sürü İnsanı ve Köle Ahlakı

Nietzsche'ye göre insanların birbirlerinden farklı olduklarını daha önce söylemiştik. Bazıları daha güçlü bazıları ise daha güçsüzdürler. Bu güçlü olma durumu evrendeki güç istencinden ne kadar pay alabildikleri ile alakalıdır. İşte Nietzsche bu zayıf, korunmasız ve güçsüz olan insanları "sürü insanı" diye nitelendirir. Hiçbir şey bu insanların umurlarında değildir, onlar sadece varlıklarını devam ettirebilmeyi amaçlarlar. Güçsüz olan insan, zayıftır, aciz ve savunmasızdır. Bugünü ve yarını olmayan içinde bulunduğu günü yaşamaya çalışan insandır. Kendi başına bir yolda yürüyemez, kara veremez, sürekli yönlendirilmeye gereksinim duyar. Hayatta kendi başına yaşamaya

cesareti olmadığı için, kendisine yaşamını en kolay yoldan sürdürebileceği bir yol aramaya başlar. Bunun için de kendine bir sürü oluşturur. Bu sürüye bir lider seçer ve onu da "sürü başı" yapar (Nietzsche, 2010, s. 157). Bu liderin sözünü dinleyerek kendilerine bir yol çizerler. Sürü başı onlara birlik ve beraberlik içinde olmalarını herkesin kendini bir kenara bırakıp oluşturulan bu topluluk için çalışması gerektiğini öğütler. Nietzsche *Güç İstenci*'nde bu konuya dair küçük bir özetleme cümlesi kullanır: "Hiçbiri kendi iyiliği için "iyi" değildir, ancak "toplumun", "sürünün" standartlarına göre toplumun ve sürünün akıbetinin araçları, korunması ve ilerlemesi için gerekli olanlar ve aynı zamanda bireyin içinde güncel bir sürü içgüdüsünün sonucudurlar." (Nietzsche, 2010, s. 204).

İnsanlar içlerindeki bu sürü içgüdüsü ile hareket ettikleri zaman, kendi çıkarlarına göre bir toplum oluştururlar ve bundan sonra ortak iyilerini amaçlamaya çalışırlar. Fakat Nietzsche'ye göre; "Kişiyi değil de, sürüyü bir erek haline sokmak, büyük hatadır. Sürü bir araçtır, başka bir şey değil. Oysa şimdi sürü bir kişi gibi gösterilmek, hatta ona kişiden daha yüksek bir aşama verilmek isteniyor-vahim anlaşılmazlık!" (Nietzsche, 2008a, s. 82). Sürü insanının temeldeki amacı toplumu ayakta tutmak değil, onun varlığını devam ettirerek kendi yaşamını en kolay yoldan sürdürebilmektir. Toplum, her zaman sürü değerleri etrafında oluşturulmuş bir gruptur ve onlar her zaman aciz ve güçsüzüdürler. "Benim fikrim: Hedefler eksik ve bu hedeflerin bireyler hedefler olmalıdır! Olayların her yerde nasıl olduğunu gözlemliyoruz. Her birey kurban edilmiştir ve bir araç olarak hizmet etmektedir. Sokağa çıktığınızda birçok "köleye" rastlarsınız. Nereye? Ne için?" (Nietzsche, 2010, s. 196).

Sürü insanları hayattaki her şeye sözde değerler biçerler. Onların çıkarını koruyan şeyler iyi, zararına olan şeylerse kötüdür. Bu insanlar birbirlerine o kadar çok benzemektedirler ki bir şeye verdikleri sözde değerler, yaşayış tarzları, konuşmaları bile aynıdır. Çünkü o sürünün belirli bir ahlak çerçevesi vardır, o çerçeveye göre yaşanır ve dışına çıkılamaz. Sürü insanının yaratmış olduğu bu ahlaka Nietzsche "sürü ahlakı" der. Fakat Nietzsche'ye göre aslında her bir ahlak sistemi birer yorumun parçasıdır; çünkü Nietzsche, "Ahlaklılık dendiğinde, ben bunlardan bir yaratığın yaşam koşullarıyla kısmen uyuşan bir değer takdir sistemini anlıyorum, diyerek insanların yaşam tarzlarıyla örtüşen ahlaki yorumlarını doğrular. Yani aslında Nietzsche'ye göre ahlak kavramı sadece perspektivizmden kaynaklı birer yorumdur. Yine Nietzsche *Güç İstenci*'nde bu durumu şöyle ifade eder: "Benim ana ilkem: Ahlaki fenomenler yoktur, bu fenomenlerin tersine yalnızca bir ahlaki yorumu mevcuttur. Bu yorumun kendisi ahlak dışı kökenlidir… Bütün diğer değer biçmelerinin ardında kumanda eden o ahlaki değer biçmeler bulunur." (Nietzsche, 2010, s. 190).

Sürü insanı toplu halde yaşamaya gereksinim duyar, bir arada olduğu bu topluluğu bir arada tutan şey de sürü içgüdüsüdür, ortak çıkarlardır

(Nietzsche, 2003, s. 125). Sürü insanı etrafındaki şeylere ve durumlara çıkarına hizmet etmesi ve etmemesi açıcından değer biçmesi sonucu kendine bir ahlak sistemi kurar. Bu ahlak sisteminin içinde yer alan iyi ve kötüleri ise işlerine yarayanlara ve yaramayanlara göre belirlerler.

> "Gerçekten, her türlü iyi ve kötülerini insanlar kendileri vermişlerdir kendilerine. Gerçekten onları almadılar, bulmadılar onları: gökten bir ses gibi inmedi onlar kendilerine. Korumak için kendini değer biçti insan önce eşyaya, o yarattı önce anlamını eşyanın, insanca anlamını: Bunun için kendine "insan" der, yani: değerlendiren." Nietzsche, 2008, s. 61).

Sürü ahlakı, güçsüz olan insanın güçlü olan insanlar üzerinde baskı kurma, gücü eline geçirmeye çalışma arzusundan kaynaklanmaktadır. Zaten günümüze kadar da bu hep böyle olmuştur. Bizi yöneten kişiler çok zeki ya da becerikli olduklarından değil her zaman gücü lehine çeviren insanlar oldukları için yönetici olmuşlardır. Bir sürüye çoban olunca adeta dünyanın hâkimiymiş gibi davranırlar. Sürü topluluğunda her zaman bir birlik, beraberlik, kardeşlik duygusu vardır. Sürü başı da işte tam da bu duygularla vurur insanları. Sürü başı onlara birbirlerinden ayrılmamalarını, her zaman birlik olmalarını öğütler. Böylece toplu halde yaşamayı kendisine vazife bilen sürü insanları kendilerine bir takım sözde kurallar oluştururlar. Nietzsche bu durumu *Zerdüşt Böyle Buyurdu*'da şu sözlerle anlatır:

> "İnsanların var olduğu tüm zamanlar boyunca, insan sürüleri de var olmuştur (aile grupları, topluluklar, kabileler, halklar devletler, kiliseler), her zaman küçük sayıdaki buyurucularla karşılaştırıldığında boyun eğenlerin sayısı çok olmuş, - dolayısıyla, boyun eğmenin, insanlar arasında en iyi ve en uzun uygulanan eğitim olduğu kolayca varsayılabilir, ortalama olarak, her bir boyun eğme gereksinmesi doğuştandır; bir çeşit formel vicdan olarak, bizden talep ettiği şudur: "Herhangi bir şeyi koşulsuz olarak yapmalısın. Kısaca "yapmalısın." (Nietzsche, 2008, s. 110).

Sürü insanının ahlakının ardında üç şey gizlidir: "1. Sürü içgüdüsü, güçlüler ve bağımsızlara karşı 2. Acı çekenlerin ve kusurlu, yeteneksiz yaratılanların mutlulara karşı içgüdüsü 3. Ortalama insanların, istisnalara karşı olan içgüdüsü." (Nietzsche, 2002, s. 154). Aynı zamanda sürünün oluşturmuş olduğu bu topluluğun ahlak sistemi, herkesin eşit değerde olması gerektiği görüşünü barındırmaktadır. Bunun yanında Nietzsche kendi döneminde yaşayan Avrupa insanını da sürü insanı olarak nitelendirir.

> "Avrupa'daki sürü insanı, kendinin biricik uygun insan tipi olduğu görüşünü veriyor, onu evcilleştiren, geçimli ve sürü için yararlı kılan özelliklerini yüceltiyor; sanki onlar has insan er-

> demleriymiş gibi: Dayanışma, lütuf, itibar, çalışkanlık, ölçülülük, alçakgönüllülük, hoşgörü, acıma, liderlerin ve kösemenlerin kaçınılmaz olduğu sanıldığı durumlarda, insan, bugün, buyuruculuğun yerine kurnaz sürü insanlarını koyup onları bir araya getirmeye çalışıyor durmadan." (Nietzsche, 2007, s. 110).

Nietzsche'ye göre Hıristiyan değerlerinden oluşan bu sürü ahlakı, acından kaçınmaya odaklıdır. Teselli bulmak, dünyadaki sorumluluklardan kaçmak isteyen insanın sığındığı bir kurtarıcı olmaya başlar. Zamanla bu sığınma bir itaate dönüşmektedir. Bu itaat sonucunda insan kendi aklını kullanmayı bir kanara bırakır, verilen emirlere uyar, kendinden farklı olan, sürü dışından birini ve onun eylemlerini kabul etmemeye başlar (Nietzsche, 2003a, s. 91). Zamanla bu durum kişiyi iyice güçsüz duruma getirmiştir. Güçsüz durumda olan bu insanlarda, ilk olarak güçlü azınlığa karşı olan hınç duygusundan ortaya çıkmıştır. Güçsüz olan insanlar, yapıca güçlü olanlara karşı kendilerini daha ayrıcalıklıymış gibi göstermek ve onlar üzerinde baskı kurabilmek için Hıristiyanlık dinini oluşturmuşlardır. Nietzsche'ye göre öteki insan tipi "zayıf", "nasibi kıt", "köle ruhlu", "tinsel" olarak "güçsüz" olduğundan, bu insan tipi başlatıcısının kendisi olduğu ahlaki yargılara kolay kolay ulaşamaz. Diğer insanlara ve hayatın karşısında bağımlı bir yol izlemektedir. Bu sebeple aslında bu durumdan rahatsız olduğunu dışarı vurarak, "güçlü" ve "nasipli" insanı gördüğünde onu kötü olarak adlandırmaktadır. Nietzsche bu durumu "ressentiment"ın serimlenmesi olarak adlandırır. Bu ressentiment durumunu da "çekemezlik", "hınçlılık" tutumu olarak ifade eder (Nietzsche, 2008b, s. 108).

Nietzsche'ye göre; Hıristiyanlık işte bu hınç duygusundan oluşur ve her zaman zayıf yapıda olanların, zavallı ve acınası kişilerin dini olmuştur. Ancak ve ancak yapıca zayıf ve güçsüz kişiler ona gereksinim duyarlar ve kendilerini onun sayesinde güvence altına alırlar. Fakat güçlü olanın zaten böyle bir korumaya ihtiyacı yoktur ve bu yüzden Nietzsche acıma merkezli olan Hıristiyanlığı, sert bir dille eleştirir.

> "Acıma, gelişmenin yasasını, seçi yasasını büyük çapta etkisiz kılar, çeler Batıp gitmek için olgunlaşmış olanları ayakta tutar, yaşamın bozuk kalıtımlılarının, sonu belirlenmişlerinin yararına kendini ayakta tutar, yaşar tuttuğu her tür nasibi kıtın bolluğuyla da, yaşamın kendisine karamsar, sorunsal bir görünüm verir. Acımaya bir erdem demeye kadar vardırılmıştır iş (—oysa her soylu ahlakta zayıflık olarak görülür—); daha da ileri gidilmiş, acıma, erdemin ta kendisi, bütün erdemlerin temeli ve kaynağı kılınmıştır, —tabii, hep göz önünde tutulması gerekir ki, bu, nihilist bir felsefenin bakış açısından yapılmıştır, kalkanına yaşamın yadsınmasını kazımış bir felsefenin." (Nietzsche, 2008b, s. 13).

Hıristiyanlıkta acı çekme şarttır, insan yaradılışı gereği kötüdür ve bu kötü nefsini terbiye etmelidir. Bunu da kendine zarar vererek, acı çektirerek yapmalıdır. Çünkü Hıristiyanlığa göre insan doğuştan günahkârdır ve bu günahın bedelini ödemek için yeryüzüne gönderilmiştir. Ancak tanrı isterse eski mutlu olduğu zamanlarına dönebilecektir.[1] Hıristiyanlığı temsil eden sürü insanı tipi yeryüzünü bir hapishane olarak görür. Ona göre verilen ceza bir gün bitecek ve tanrısal olan dünyaya geri dönecektir. İnsan ilk günahın bedelini henüz ödeyebilmiş değildir. Ayrıca bu günah kalıtımsal olarak da nesilden nesile geçtiği için yeni doğanlar da günahkâr olarak doğarlar. Bu yüzden insan günahkâr olan ruhunu temizlemelidir. Bunu da ancak ceza olarak atıldığı yeryüzünden uzak durup, onun nimetlerinden yüz çevirerek yapabilecektir. Kısacası Hıristiyanlık dünyadan uzak durulması gerektiğini öğütler.

> "Hristiyan tanrı kavramı —hasta tanrısı olarak tanrı, örümcek olarak tanrı, tin olarak tanrı— yeryüzünde ulaşılmış en yoz tanrı kavramlarından biridir; belki de tanrı tipinin batış sürecindeki en düşük seviye işaretini temsil eder. Tanrının, yaşamın aydınlanması ve bengi Evet'i olmak yerine; yaşamı çelecek kadar yozlaşması! Tanrıda yaşamın, doğanın, yaşama isteminin düşman ilan edilmesi! Tanrının, "dünyevi"liğin her türlü yalanlanması için, her türlü "öte dünya"lık yalanı için, formül haline gelmesi! Tanrıda hiç'in tanrısallaştırılması, hiçlik isteminin tanrısallaştırılması!" (Nietzsche, 2008b, s. 26).

Nietzsche'ye göre, Hıristiyanlık, güçsüz, insanların bir avuntusudur. Onlar bedeni hor görüp ruhlarını terbiye etmeye çalışırlar. Tanrısal âlemde daha önce ruh olarak yaşanırken, yeryüzü ceza olarak gelince insan bir bedene de hapsolmuştur. Ve beden günahla ilintilidir. Bu yüzden bedensel hazlardan kaçınmak gerekir. Sürü insanı bunu kendisine ilke edinmiş olsa bile çıkarları doğrultsun da yine bunu da kendisinin lehine çevirecektir. Nietzsche'ye göre Hıristiyanlıkta aşağılanmış ve ezilmiş kişilerin içgüdüleri ön plana çıkmaktadır. Bu insanlar kendi kişisel amaçlarının peşine düşen en alt katmandaki insanlardır. Kendilerine meşgale olarak, can sıkıntısına karşı ilaç olarak günah incelemesi, kendilerine yönelik özeleştiri ve vicdan engizisyonu uygulamayı seçmişlerdir. Bu aşamada tutkular söz konusu olduğunda ise insan, Tanrı gücü karşısında dua yoluyla daima uyanık tutulur. Bu insan tipine göre en yüksek olan erişilmez sayılmaktadır. Bağışlanma ise lütuf kabul edilmektedir (Nietzsche, 2008b, s. 28). "Burada açıklık da yoktur; köşe-bucak, karanlık hücre, Hristiyancadır; burada beden hor görülür, hijyen duyusallık diye reddedilir; Kilise kendisini temizliğe karşı bile korur." (Nietzsche, 2008b, s. 29).

Nietzsche farklı değerlendirme tarzlarından oluşan iki tip ahlaktan; köle ahlakı ahlakı ve onun temsilcisi olan sürü insanı, efendi ahlakı ve onun

temsilcisi olan üst insan'dan bahsetmektedir. Nietzsche sürü insanının benimsemiş olduğu değer yargıları ile oluşan ahlakı bir köle ahlakı olarak nitelendirmektedir. Bu insan kendi kararlarını kendisi alabilme cesaretini gösteremeyen, genellikle bir dinin iyileri ve kötüleri ardına saklanan, yaptıklarının sorumluluğundan kaçmaya çalışan bir tipi temsil etmektedir. Nietzsche'ye göre üst insan ise her daim kendi başına kararlar alabilen, birilerinin yönlendirmesine ihtiyaç duymayan, yaptıklarının ve yapmadıklarının sorumluluğunu alabilecek kadar cesur, yönetilmeye ihtiyaç duymayan bir insan tipidir. *Güç İstenci*'nde bu iki insan tipinin nasıl bir ahlak oluşturduğu şu sözlerle açıklanmaktadır:

> "Sürü hayvanının zayıflığı yozlaşmanın zayıflığı gibi benzer bir ahlak doğurur: O insanlar arasında birbirlerini anlarlar birbirleriyle ittifak kurarlar (büyük yozlaşma dinleri daima sürü tarafından desteklenmeyi hesaba katarlar). Aslında sürü hayvanında her türlü hasta yan mevcut değildir, o tahmin edilemez derecede kendisidir; ama kendini yönetmeğe yeteneksizidir, bir "çobana" ihtiyacı vardır. Bunu rahipler anlarlar. Devlet mahrem değildir, yeterli gizlilikte değildir; onun "vicdanını yönetmesi" diye bir şeyi yoktur." (Nietzsche, 2002, s. 157)

Hıristiyanlığın insan tipi ile sürü insanını özdeş tutan Nietzsche için Hıristiyan insan tipi yani sürü insanı yaşamı hor görüp, değersizleştirmekte, onu yaşamaktan kaçınmaya çalışmakta, kendi iradesini hiçe sayarak kabul etmemektedir. Bu yaptığıyla sürü insanı yaşamı çöküşe uğratmaktadır. Bu yüzden Nietzsche *Deccal* adlı eserinde sürü insanının acıma temelli dini için şunları söyler:

> "Hıristiyanlığı cicileyip bicileyip, allayıp pullamamalı: Hıristiyanlık bu yüksek tip insana karşı ölümüne bir savaş vermiştir, bu tipin temel içgüdülerini yasaklamış, bastırmış, bu içgüdülerden, kötüyü, kötünün ta kendisini imbiklemiş, süzüp çıkarmıştır, üzerine suç atılan tipik insan olarak güçlü insan, "lanetli insan". Hıristiyanlık bütün zayıfların, düşkünlerin, nasibi kıtların yanını tutmuş, güçlü yaşamın ayakta duruş koşullarının çelişiğinden bir ideal çıkarmıştır; tinselliğin en üst değerlerinin günahkârlık, sapıklık, ayartılma olarak duyulmalarını öğreterek, tinsel bakımdan güçlü doğanların bile akıllarını yozlaştırmıştır." (Nietzsche, 2008b, s. 11-12).

Sürü insanının bu acıma temalı, yozlaşmış olan Hıristiyanlığın değerleri yıkılıp yeniden inşa edilmelidir. İnsan ancak o zaman kendi kararlarını alarak değerlerini oluşturabilecektir (Magee, 2008, s. 243). Son olarak şunu diyebiliriz ki; Nietzsche'ye göre, tarihin her döneminde sürü insanı vardır ve var olmaya devam edecektir. Çünkü onun benimsemiş olduğu değerler

zayıf ve aciz olanları ilgilendiren değerlerdir. Zayıf ve güçsüz olmak da her zaman çoğunluğa ait olan bir şeydir. Sadece pek az insan gücü iyi bir şekilde kullanabilmektedir. Ve çoğunluk, sürüdeki diğer üyelerle ortak olan acıma, günahtan arınma gibi amaçlar vasıtasıyla birlikte hareket eder. Bunun için de hiçbir şeyi kullanmaktan çekinmez. Kendini kurtarmak için şeyleri ve de insanları feda edebilir.

Üstinsan ve Efendi Ahlakı

Nietzsche'ye göre insanlar arasında bedenen ve ruhen farklılıklar bulunduğunu, bunun sonucunda da güçlü ve güçsüz insan olmak üzere iki insan tipin ortaya çıktığını daha önce söylemiştik. Güçsüz olan insanın yani sürü insanının yaşam şekli sonucu kendisine oluşturmuş olduğu sözde değerler zamanla onu nihilizme sürüklemiştir. Çünkü Nietzsche'ye göre sözde değerlerle yaşama biçilen değerler hayatı değerinden düşürüp, çöküşe sürüklemektedir. Bu durumdan Nietzsche'ye göre sadece bir çıkış yolu vardır; o da Üstinsanın değerler yaratarak yaşamı çöküşten kurtarmasıdır. Nietzsche'ye göre üstinsan aynı zamanda hayata anlamını veren yaratıcı insandır. Fakat bu üstinsanın ne zaman ortaya çıkacağı bilinemez. Sayıca az olanlardır bunlar. Nietzsche'nin insan anlayışında üstinsan seviyesine gelebilmek için önce özgür insan seviyesine ulaşmak gerekir. O'nun sürü insanı tipinden Üstinsan'a bir geçiş aşamasıdır, özgür insan.

> "İnsanın ve insanlığın tüketimi gittikçe daha ekonomik hale geldiğinden ve menfaatler ve hizmetler "makinesi," gittikçe daha karmaşık bir biçimde entegre edildiğinden, bir karşı hareketin kaçınılmaz olduğunu gösterme ihtiyacı. Bunun insanlığın lüks bir fazlalığının gizlenmesi olarak tanımlıyorum: daha güçlü, ortalama insanınkinden farklı koşullar altında meydana gelen ve kendini koruyan daha yüce bir türü gün ışığına çıkarmayı amaçlar. Bu tür için benim kullandığım metafor, bilindiği gibi, "insanüstü insan"dır." (Nietzsche, 2010, s. 550).

Nietzsche *Zerdüşt Böyle Diyordu* adlı yapıtında Üstinsan'a giden yolda ruhun üç değişiminden söz eder. Ona göre ruh ilk zamanlar hayatın tüm yükünü taşımak için iki büklüm olan deve gibidir. Her zaman eğridir, hayatı boyunca çalışmaktadır. Lakin daha sonra bu deve kendi çölünün efendisi olmak ister. Kendi çölünün efendisi olmak için ise efendisinin yapmalısın buyruğuna karşı, kendisine istiyorum diyebilmelidir. Bunu başardığı zaman ruh aslanlaşmış olmaktadır. Fakat insanın insanlaşması için aslan bile yeterli değildir. Çünkü yeni değerler yaratabilme cesareti henüz yoktur onda. Bu yüzden önce yaşama evet demesi, elini taşın altına koyarak, ileride harcanacağını bildiği halde yeni değerler yaratamaya gönlünü vermesi gerekir. İşte ancak ruh o zaman çocuk olur. Nietzsche'ye göre en önemlisi de budur. Çünkü çocuk masumluk, unutkanlık, saflıktır. Çocuk hayata "evet" diyendir. Art niyet aranmaz onda, çıkar amacı gütmez hiçbir zaman

(Nietzsche, 2008, s. 33-34). Nietzsche'ye göre bu üç değişim aslında üç insan tipini temsil etmektedir. Deve olma durumu sürü insanı, çocuk olma durumu trajik (üstinsanı) insanı, aslan olma durumu ise bu iki insan tipi arasındaki değerler üretmeye gebe olan özgür insan tipini temsil etmektedir. Nietzsche'ye göre özgür olan:

> "İnsan, hayvanla Üstün insan arasına gerilmiş bir iptir, - uçurum üstünde bir ip.
>
> Tehlikeli bir geçiş, tehlikeli bir yolcululuk, tehlikeli bir geri bakış, tehlikeli bir ürperiş ve duraklayış.
>
> İnsanda büyük olan, bir köprü olmasıdır onun, yoksa bir amaç değil: sevilebilecek olan insanda, bir *karşıya geçiş* ve *batış* olmasıdır onun." (Nietzsche, 2008, s. 23).

Üstinsan ise ancak özgür insan tipinin kendini aşması sayesinde ortaya çıkar. Nietzsche'ye göre, üstinsan hayata evet diyen, bu hayatın dışında başka bir hayat aramayan, ortaya yeni değerler koyabilen ve bu değerlerle yeryüzüne anlamını veren kişidir. "Üstinsan anlamıdır yeryüzünün. İradeniz desin ki: Üstinsan anlamı olacaktır yeryüzünün." (Nietzsche, 2008b, s. 19). Nietzsche bu insanların ortaya değer koyarak yaşamı kurtaracaklarını da şu sözlerle ifade eder: "Benim vazifem, insanlığın en yüksek anlamıyla döneceği, geriye bakacağı, ileriye bakacağı, rastlantının, rahiplerin boyunduruğundan kurtulup, niçin, niçin sorularını ilk kez toptan ortaya koyacağı o anı, o büyük öğleyi hazırlamaktır." (Nietzsche, 2008c, s. 94).

Nietzsche insanlara hayatı kurtarabilmenin, insan denen varlığı aşabilmenin yollarını sunmaya çalışmaktadır. Bunun bir yolu da var olan duyulur, algıladığımız dünyanın tek gerçek olduğunu kabul etmekten geçmektedir. Ona göre öteki dünya, görünenin ardında başka şeyler arama tamamen kurmaca, aldatmacadır (Nietzsche, 2009, s.2). Nietzsche için bu aldatmacanın asıl sorumlusu ise sürü insanının değerleri ve Hıristiyanlığın vaat etmiş olduğu öteki dünya masalıdır. Bu masalın bir hayal olduğu ortaya çıkınca insanlar anlamsızlığa ve boşluğa düşeceklerdir. Bu onun deyimiyle nihilizm durumudur. Artık onları ne bu durumdan ne Tanrı ne de din kurtarabilecektir. Çünkü Tanrı ve din kavramlarının içini doldurdukları değerler, anlamını yitirmiştir. Nietzsche bu insanların var olan tüm değerleri değersizleştirdiği, dinin ardına saklanarak kendi davranışlarının sorumluluğundan kaçındıklarını söyler. Her şeyin anlamının ve değerinin çökmeye başlamasıyla içine düşülen bu nihilizm durumundan ancak onun bahsettiği yapıca üstün olan insanların ürettiği değerler sayesinde kurtulunacaktır.

> "Tanrı önünde ha! - Ama bu Tanrı öldü artık! Ey yüksek insanlar, bu Tanrı sizlerin en büyük tehlikenizdi.

> Ancak o mezara gireli beri dirildiniz sizler yeniden. Ancak şimdi geliyor büyük öğle, şimdi ancak yüksek insan efendi olacak!
>
> Anladınız mı bu sözü ey kardeşlerim? Korkuyor musunuz yoksa: yürekleriniz mi sersemleşiyor? Uçurum mu açılıyor önünüzde? Cehennem köpeği mi havlıyor size?
>
> Haydi bakalım! Haydi! Ey yüksek insanlar! Şimdi ancak doğum sancıları içindedir insan geleceğinin dağı. Tanrı öldü: şimdi *biz*, üstinsanın yaşamasını istiyoruz." (Nietzsche, 2008, s. 259).

Nietzsche'ye göre Hıristiyanlık insanları bu dünyaya düşman eden bir dindir. Bu dünya geçici bir yer, bir duraktır. İnsan ise bedenini hapis olarak görmeli onu terbiyeye sokmalı, onu maddi hazlardan uzak tutup cezalandırmalıdır. Bu anlayış Hıristiyan insan tipinin kendine kurduğu ahlakın bir parçasıdır. Fakat Nietzsche insanların aslında tamamen bu dünyaya bağlı kalmalarını öğütlemektedir.

> "Bir zamanlar ruh hor bakardı bedene: bu hor bakış en yüksek şeydi o zamanlar:- isterdi ki ruh, beden cılız, iğrenç ve ölecek halde olsun açlıktan. Böyle umardı ruh bedenden ve yeryüzünden kurtulmayı.
>
> Ah, o ruhun kendisi cılız, iğrenç ve bitkindi açlıktan ve gaddarlık büyük zevkiydi bu ruhun!
>
> Ama, sizler de kardeşlerim, söyleyin bana: sizlerin bedenleriniz nasıl bahsediyor ruhlarınızdan? Ruhlarınız, fakirlik, murdarlık ve iğrenç rahatlık değil mi?" (Nietzsche, 2008, s. 22).

Nietzsche'ye göre üstinsan aynı zamanda yapıca güçlü ve soylu olan kişidir. Onlar iyilerini kötülerini kendileri belirleyebilecek durumdadırlar aynı zamanda bu iyi ve kötülerle diğerlerine yol gösterecek şekildedirler. O, Üstinsana aynı zamanda soylu insan tipi olarak da bakmaktadır. Soylu olan bu insan kendi yapıp etmelerinin başlatıcısı olup, yaptıklarının sorumluluğunu alabilecek kadar cesur bir insandır. Bu kişi aynı zamanda tüm değerlerin yaratıcısı konumunda bulunup kendi kendini yücelteme kapasitesine sahip olduğundan onun değerleriyle kurduğu ahlak da yüce bir ahlak olacaktır. Bu durum *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'de oldukça geniş bir yer tutmaktadır:

> "Soylu tipteki insan kendini belirleyen insan gibi duruyor, onanma gereksinimi yoktur; "bana zararlı olan şeyin kendisi zararlıdır" diye yargıda bulunur; kendini genellikle şeylere onur veren biri olarak bilir; değer yaratandır o. Kendisinin parçası olarak bildiği her şeye onur verir: Böyle bir ahlak kendi kendini yücelten ahlaktır." (Nietzsche, 2007, s. 192).

Çünkü onlar iyinin ve kötünün ötesini görebilen insanlardır. Efendi

ahlakı güçlü insanın ahlakıdır. Nietzsche'ye göre güçlü bir insan gördüklerine değer biçmeyi düşünmez. Yalnızca kendine yarayanı iyi, zarar vereni kötü bulur. Bunun yanında Üstinsan hali hazırda bir ahlak kalıbı sunmaz ortaya. Onun yaptığı doru değerlendirme biçimiyle şeyleri ve durumları ayrı ayrı değerlendirmek ve asıl değerini göstermektir. Sözde değerlerle değer biçmeye uğraşmazlar. "En azların işidir bağımsız olmak: -güçlü olanların ayrıcalığıdır. Ve buna kalkışan, buna en fazla hakkı olan, ama zorlanmadan; bu da gösteriyor ki, bir olasılıkla, yalnızca güçlü değil, ayrıca taşkınlığa kalkışıyor." (Nietzsche, 2007, s. 46). Yaratıcı olan bu insan, insanın hedefini yaratan, yeryüzüne anlamını ve geleceğini veren kişidir. Nietzsche'ye göre iyi ile kötünün yaratıcısı ancak bu üstinsan olabilir (Nietzsche, 2008, s. 158-159).

Nietzsche insan konusundaki düşüncelerini anlatırken, insanın aşılması gereken bir şey olduğu üzerinde durmaktadır. İnsanlara var olan çöküş durumunu anlatır, içinde bulunulan bu durumdan da insanın kendisinin var olan değerleri yeniden gözden geçirmesi ve yerine yenilerini koymasıyla mümkün olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Bu yüzden Nietzsche Zerdüşt karakteriyle pazar yerindeki insanları uyarmak için şu şekilde seslenmektedir:

> "Üstüninsanı öğretiyorum ben sizlere. İnsan aşılması gereken bir şeydir. Onu aşmak için sizler ne yaptınız?
>
> Bütün varlıklar şimdiye dek kendilerinden üstün bir şey yarattılar: sizler bu büyük meddin cezri olmayı ve insanı aşmak yerine hayvanlığa mı dönmeyi istiyorsunuz? İnsana göre maymun nedir? Gülünç bir şey, ya da acı veren bir utanç. İnsan da Üstüninsana göre böyle olacaktır tıpkı: gülünç bir şey, ya da acı veren bir utanç." (Nietzsche, 2008, s. 21-22).

Ama onu dinleyen sürü insanlarıydı ve bu dil hiç de onlara göre değildi. Zerdüşt'ün söylediği üstinsandı fakat onlar böylesi bir insanı aralarında barındırmazlardı bile. Çünkü sürü insanı yaşamdaki güç mücadelesi sebebiyle her zaman üstinsanla çatışma içine girmiştir. Onu ve onun yarattığı değerleri harcayıp onu görmezlikten gelmeye çalışmıştır. Bu yüzden sürü insanları Zerdüşt'ün sesine kulak vermez onunla alay edip deli derler. Zerdüşt Nietzsche'nin vurgulamaya çalıştığı gibi nihilizm durumunu fark eden hem nihilizmden kurtulmaya çalışan insanı hem de kurtulmuş özgür/trajik insanı temsil eder. O bir köprüdür, geçiş aşamasıdır. Ama özgür insana bile tahammül edemeyen halk Üstinsanı gördüğü yerde yok etmeye çalışacaktır. Fakat üstün insan buna rağmen yılmadan değerler üretip yaşamı çiçeklendirmeyi kendine görev bilir bu yüzden Nietzsche Üstinsana aynı zamanda trajik insan da der. Çünkü onun içinde bulunduğu durum gerçekten de trajiktir.

Üst insanın ahlakına Efendi ahlakı diyen Nietzsche,'ye göre bu ahlakta acıma, hoşgörü, komşu sevgisi gibi Hıristiyan'ca değer kavramları asla bulunmaz; çünkü bunlar Nietzsche'ye göre yaşamı çöküşe uğratan şeylerdir.

Güçlü insana göre doğal ihtiyaçlarının özgürce gelişmesine, karşılanmasına yardım eden her şey iyidir, buna engel olanlar ise kötüdür. Bu yüzden Nietzsche, yaşamı kısırlaştıran, yozlaştıran, değerinden düşüren her şeye hayır demektedir. Yaşamın ilerlemesi adına Efendi ahlakına mensup olan kişilerin ise yaşamı ilerletecek olan her şeye evet demeleri gerekmektedir. Ancak üstinsanın ortaya değer koyabilmesi için öncelikle var olan değerleri ortadan kaldırması gerekir. Nietzsche bu durumu çekiçle felsefe yapmak olarak adlandırır. Ona göre tüm değer levhaları önce yıkılıp parçalanmalı, sonra yeniden değerlendirilmelidir. Ama bu değerlendirme sürü insanının kendisine değer olarak benimsediği sözde değerlerle değil, hayata anlamını veren üstinsanın değerleriyle yapılmalıdır. Nietzsche'ye göre zaten Üstinsanın yaptığı şeyler tamamen değerlidir. O yaşama değerini ve anlamını veren olduğu için değerin kendisi zaten odur. Nietzsche üstinsanı değerler yaratmaya ve çöküşte olan yaşamı yeniden diriltmeye şu sözlerle davet eder:

> "Onun için ey kardeşlerim, bütün yığınlara ve zorbalığa karşı duracak ve yeni levhalara yeniden "soylu" sözünü kazıyacak bir yeni soyluluk gerek…Ey kardeşlerim, sizleri kutsuyor ve yeni bir soyluluğun yolunu gösteriyorum sizlere: sizler geleceği doğuranlar, yetiştirenler ve ekenler olacaksınız." (Nietzsche, 2007, s. 164).

Nietzsche'ye göre özgür insan, bir anlamda ahlak-sız olan yani var olan ahlak kalıplarına sığmayan, her şeyin değerini yeniden sorgulayan, kendi ahlakını kendi yaratan kişidir (Nietzsche, 2009a, s. 19). Özgür insan aşamasını tamamlamış bu insanın oluşturduğu ahlak olan Efendi ahlakına göre, bir eylemin değeri o eylemin amaçlarında ve sonuçlarıyla bağlantılı değildir, bir eylemin değeri, o eylemi kimin yaptığına bağlıdır. Eğer aynı eylemi hem sürü insanı hem de Üstinsan yapıyorsa değerli olan Üstinsanın yaptığıdır; çünkü Üstinsan değerleri yaratandır, değer(ler) onun yarattıklarıdır ve sürü insanının aksine bu dünyaya evet diyen insandır. Onun yaptığı her şey yaşamı ilerletici ve zenginleştirici niteliktedir. Nietzsche'ye göre de bir şeyin değeri onun ne ölçüde yaşam ilerletici olduğunda yatmaktadır. Üstinsanın yaptığı her şey de yaşamı ilerletecek nitelikte olduğundan ona ait olan her şey değerli ve iyidir. Nietzsche insanları her zaman yeryüzüne bağlı kalmaları konusunda uyarmaktadır. "Yalvarırım size kardeşlerim, bağlı kalın yeryüzüne ve inanmayın sizlere dünya ötesi umutlardan bahsedenlere! Zehir saçanlardır onlar, bilerek ya da bilmeyerek." (Nietzsche, 2007, s. 19). Zehir saçanlar olarak bahsettiği bu insan tipi hayatı hor gören, değersiz değerleri yüceltmeye çalışan, kendi çıkarlarını her şeyin ve herkesin üzerinde tutan insanları temsil etmektedir. Dolayısıyla Nietzsche insanlara yol göstermekten kendini alamaz. Ona göre "bütün yığınlara ve zorbalığa karşı duracak ve yeni levhalara yeniden "soylu" sözünü kazıyacak bir yeni soyluluk gerek… Ey kardeşlerim, sizleri kutsuyor ve yeni bir soyluluğun yolunu gösteriyorum

sizlere: sizler geleceği doğuranlar, yetiştirenler ve ekenler olacaksınız." Nietzsche, 2007, s. 164). Sonuç olarak Nietzsche Zerdüşt karakteriyle insanları uyarmaktan geri durmaz. Onlara sürü insanını, sürü insanının sözde değerlerinin değersizliklerini anlatarak insanların kendilerini aşmaları gerektiğini ifade eder.

KAYNAKÇA

Magee. B. (2008). Büyük Filozoflar, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Nietzsche. F. (2002). Güç İstenci, çev. Sedat Umran, İstanbul: Birey Yayınları.

Nietzsche. F. (2003). Şen Bilim, çev. Levent Özşar, Bursa: Asa Yayınları.

Nietzsche. F. (2003a). İnsanca Pek İnsanca, çev. Cemal Atilla, İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche. F. (2007). İyinin ve Kötünün Ötesinde, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche. F. (2008). Zerdüşt Böyle Diyordu, çev. Osman Derinsu, İstanbul: Varlık Yayınları.

Nietzsche. F. (2008a). Seçilmiş Düşünceler, çev. Sâmih Tiryakioğlu, İstanbul: Özgür Yayın

Nietzsche. F. (2008b). Deccal, çev. Oruç Aruoba, İstanbul: İthaki Yayınları.

Nietzsche. F. (2008c). Ecco Homo, çev. Ahmet Deniz, Ankara: Alter Yayınları.

Nietzsche. F. (2009). Putların Alacakaranlığı, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche. F. (2009a). Tan Kızıllığı, çev. Özden Saatçi, İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche. F. (2010). Güç İstenci, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları.

BÖLÜM 7

BORDERLİNE KİŞİLİK BOZUKLUĞU

Fulya BEKTAŞ[1]
Pervin TUNÇ[2]

1 İstinye Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı,
ORCID: 0000-0002-8088-6264 İstanbul/Türkiye
2 İstinye Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi- Klinik Psikoloji Programı
ORCID: 0000-0003-4938-0510

Giriş

Kişilik, bireylerin düşünce, duygu, tutum ve davranış gibi psikolojik reaksiyonlarındaki farklılıkları belirleyen, yalnızca sınırlı bir zaman aralığında görülmeyen, biyolojik ya da sosyal bağlamın etkisiyle açıklanamayan, süreklilik taşıyan nitelikler ve yatkınlıklar olarak adlandırılmaktadır (Berens, 1999). Allport (1955) kişilik kavramını, dinamik, kişinin kendine özgü eylemlerinin zeminini oluşturan, psikofiziksel, bağlamlara uyumu belirleyen ve uyum stratejilerini kullanan yapı olarak tarif etmiştir. Kişilik bozukluğu ise kişilik gelişiminin uygun olmayan şekilde tamamlanmasıyla, süreklilik arz eden bir şekilde, bireyin kendi öznel dünyasında ve bulunduğu bağlamlarda problemler deneyimlemesine zemin hazırlayan adaptif ve sağlıklı olmayan düşünce, his, iletişim ve ilişki kurma bozukluğu olarak tanımlanmaktadır (APA, 2013). Kişilik bozuklukları içinde olumsuz sonuçları itibari ile dikkat çeken, Borderline kişilik bozukluğu (BKB) kronik sorunlara yol açan önemli bir klinik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık kuruluşlarına, sıklıkla saldırı, aile içi şiddet, kendine zarar verme ve intihar girişimi gibi davranışlar ile başvurdukları gözlenen ağır bir kişilik bozukluğudur. Yoğun tedavi gereksinimi ve bu tedavi protokollerine bağlı olarak bireye ve topluma maddi külfetle ilişkilendirilen ciddi ve regresif bir bozukluk olarak da tarif edilmiştir (Leichsenring ve ark., 2011; Kernberg ve Michels, 2009). Bununla birlikte pek çok alanda işlevsellik yitimi, birden fazla eşlik eden diğer psikiyatrik bozukluklar ile klinikte ciddi bir seyir göstermektedir.

Borderline kişilik bozukluğunun sınıflandırma sistemleri içinde tedavi edilemeyeceği yönündeki etiketlenmesi, bu bozukluğun psikiyatri ve psikoloji tarafından sahiplenilmesini zorlu hale getirmiştir. Bu bozukluktan muzdarip bireylerin sıklıkla görmezden gelindikleri veya kötü muameleye maruz kaldıkları hususunda mağduriyet yaşadıklarını gözlenmektedir. Gerçekten de, borderline kişilik bozukluğu tanısı almış bireyler yalnızca toplum tarafından değil, düşmanca tutumları, tekrarlayan intihar girişimleri, tedaviye dirençli oldukları yönündeki şöhretleri şebebiyle klinisyenlerce damgalanma tehdidi deneyimlemektedir. Hem klinisyenlerin hem de hastaların bu tutum ve önyargıları bir damgalama döngüsü yaratmakta ve tedavinin önünde engel yaratmaktadır (Black ve ark., 2011).

Bu derleme çalışmasının amacı, Borderline Kişilik Bozukluğu ile ilgili mevcut literatürü yeniden gözden geçirerek mevcut bilinenlerin daha görünür olmasına katkıda bulunmaktır. Bu nedenle, BKB'nin tarihsel gelişimi, tanı sistemlerinde yer alma biçimi, toplumda görülme yaygınlığı, eşlik eden ya da benzerlik gösteren diğer psikolojik sorunlar ile ilişkisi, ayırıcı tanı özellikleri, bozukluğun klinik seyri ile ilgili çalışmalara yer verilmiştir. Ayrıca, Borderline kişilik bozukluğunun doğasının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunan çeşitli kişilik kuramları literatür eşliğinde incelenmiştir.

Borderline Kişilik Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Dürtüsel davranışlar, olumsuz ve tutarsız duygulanım, kişilerarası ilişkilere yönelik aşırı duyarlılık, stabil olmayan benlik duygusu, can sıkıntısı olarak ortaya çıkan bir boşluk duygusu ve yoğun bağlanma problemleri ile karakterizedir (Clarkin ve ark., 2007; Gunderson ve ark., 2018; APA, 2013). Bu bozukluğa sahip birey, yoğun duygusal dalgalanmalar yaşarken aynı zamanda uç noktalarda yargılarda bulunmaktadır. Benlik duygusu ötekilerle bağlantılı olup, nesne sürekliliği bulunmaması sebebiyle ''yapışkan'' bir ilişki stilini yansıtmaktadır (APA, 2013).

Borderline kişiliğin ayırt edici ve tanı koydurucu nitelikleri arasında; manipülatif intihar davranışları, yoğun alkol ve madde kullanımı öyküsü, riskli ve dürtüsel eylemler, rastgele cinsel ilişkiler sayılmaktadır. Şu an ile kendiliği ayıran sınır olmadığından ya da muğlak halde olduğundan, birbirlerine nüfuz etmiş ve iç içe geçmiş halde bulunmaktadır (APA, 2013; Grant ve ark., 2008; Kirkpatrick ve ark., 2007).

Borderline kişilik bozukluğuna DSM'de yer verilene değin, psikopatolojiler sıklıkla üç farklı kategoride incelenmektedir; psikozlar, nevrozlar ve psikonevrozlar. 19. yüzyılın ikinci yarısında, akıllı ve deli terimleri arasında bir hudut çizgisi şeklinde bulunan kişilerinde olduğu keşfedilmiştir. O süreçte pek çok klinisyen nevroz ve psikoz ile sınırlandırılmış modelin yeterli olmadığını ifade etmiş ve sıklıkla sorun yaratan bir hasta profilinden söz etmiştir. Bu kişilerde ne nevrotik kişilere özgü öngörülebilirliğin ne de psikotik kişilere özgü gerçeği değerlendirme yitiminin bulunmadığı kaydedilmiştir. Bu bireyler, nevrotiklere kıyasla daha yoğun acılar deneyimlemektedir (Faraji ve Tezcan, 2023).

Borderline teriminden, ilk kez 1938 yılında Stern tarafından söz edilmiş olup, psikotik ve nevrotik içi uç arasındaki mental organizasyon ifade edilmek istenmiştir. Stern, erken çocukluk sürecinde deneyimlenen şiddet ve istismarı önemsemiş, bu bireylerde yaygın olarak; güvensizlik, yansıtma savunma mekanizmasının sıkça kullanımı, sosyal ilişkilerde gerçeği değerlendirebilme zorluğu, aşağılık hissi, aşırı duyarlılık gibi özellikler saptamıştır (Stern, 1938).

Yıllar içerisinde borderline kişilik bozukluğu farklı kavramlarl isimlendirilmiştir. Zilboorg tarafından ''ambulatuar şizofreni'', Deutsch tarafından ''mış gibi kişilik'', Rapaport ve arkadaşları tarafından ''şizofreni öncesi kişilik'', Knight tarafından ''borderline durumlar'', Rangell tarafından ''ciddi ego distorsiyonu'', Robbins tarafından ''borderline olgu'' şeklinde verilen isimler bunlara örnektir (Zilboorg, 1941; Deutch, 1942; Knight, 1953; Rangell, 1955; Robbins, 1956).

Borderline kişilik örgütlenmesini açıklamaya yönelik dikkate değer bakış açıları sunan Kernberg, nesne ilişkilerini daha sistemli bir hale getirmiş,

nevroz ve psikoz arasında kalan hastaları sınıflandırmak adına ''borderline kişilik örgütlenmesi'' ifadesini ortaya atmıştır (Kernberg, 1967; Faraji ve Tezcan, 2023). Ekstein, bu kişilik bozukluğunun ego kontrol mekanizmasını, termostata benzeterek açıklamıştır. Olması gerektiği biçimde çalışmakta olan bir termostat, hava durumu farklılıklarına rağmen sıcaklığı belli seviyede dengeleyebilirken, borderline kişiliğin benzetildiği bozuk termostat uygunsuz sıcaklık değişimlerine zemin hazırlamaktadır. Buna ek olarak Ekstein tarafından, borderline kişiliklerin farkındalıklarının zirvede olduğunda dahi, nevrotiklerin uyku esnasındaki farkındalıklarından daha alt noktada olduğu belirtilmiştir (Ekstein, 1962).

Frosch, borderline kişilik bozukluğunu, ''psikotik karakter'' olarak tanımlamış, bu bozuklukta paranoid nitelikler, kaygı ve depresyon belirtilerine rastlanabileceğini, bu hastalardaki ego zayıflığını ise egonun gerileyebilme yatkınlığı ifade etmiştir. Borderline kişiliklerdeki algısal problemlerin, benlik ve dış nesnelerin birbirine nüfuz etmesi ve içeri ile dışarı arasındaki farkın ortadan kalktığı hallerde görüldüğünü belirtmektedir (Frosch, 1967).

Masterson ve Rinsley (1975), gelişim süreçlerindeki durmaları inceleyerek, egodaki problemlerin bireyleri hem iç hem dış bağlamlarına hakim olmaktan yoksun kıldığını saptamıştır. Vakaların zarar görme durumlarına göre, nevrotik uçtan psikotik uca kadar spektrum biçiminde dağıldıklarını, sağlıklı olduğu belirlenen uçtaysa narsisistik savunmaların baskın olduğunu gözlemlemiştir (Masterson ve Rinsley, 1975).

Toplumlarda yaygınlık oranları

Borderline kişilik bozukluğunun yaygınlığı %2'dir (Köroğlu ve Bayraktar, 2019; Widiger ve Weissman, 1991). Cinsiyet değişkeni üzerinden yapılan yaygınlık karşılaştırmalarında, kadınlarda daha sık rastlandığı saptanmıştır. Borderline kişilik bozukluğu tanısı alan hastaların %90'lık bir kısmının eşlik eden farklı bir psikiyatrik teşhisinin daha olduğu, %40'lık bir kısmının ise teşhis edilen psikiyatrik bozukluk sayısının 2'den fazla olduğu görülmektedir. Tanı alanların ailelerinde, madde kullanımına ve duygudurumsal bozukluklarına yaygın şekilde rastlanmaktadır. Annenin bu bozukluğa sahip olması halinde, çocuklarda da aynı tanı sıkça görülmektedir (Köroğlu ve Bayraktar, 2019). Borderline kişilik bozukluğunun, ayaktan tedavi edilen psikiyatri hastalarının %10–11'ini, yatarak tedavi alanlarınsa %19–20'sini oluşturduğu saptanmıştır (Widiger ve Weissman; 1991; Şar ve ark., 2003; Hyler ve Lyons, 1988).

Kişilik bozuklukları içerisinde, borderline kişilik bozukluğunun görülme sıklığı farklı araştırmalarda %21-62 şeklinde belirtilirken, hastaların %75'inde özkıyım davranışı, %60-70 oranında ise kendine zarar verme eylemlerine rastlanmaktadır. 24 yıllık bir takip çalışmasında intihara bağlı ölüm oranı %5,9 ve intihar dışı nedenlerden ölüm oranı %14 olarak

bulunmuştur (Skodol ve ark., 2005; APA, 2013; Pedersen ve ark., 2013). Borderline kişilik bozukluğundan muzdarip bireylerle yapılan görüşme ve araştırmalardan edinilen bilgiler ışığında, birçok psikiyatrik bozuklukla eş tanı aldığı bilinmektedir (Pedersen ve ark., 2013; Eren ve ark., 2014; Chapman ve Fleisher, 2017). Bunlar arasında duygudurum, kaygı, madde kullanım, yeme ve somotoform bozuklukların yaygın olduğu görülmüştür (Chapman ve Fleisher, 2017). Borderline kişilik, birinci eksen kişilik bozukluklarına yatkınlık sağladığı gibi, halihazırda bulunmakta olan bozukluğun prognozu da olumsuz etkilemektedir (Joyce ve ark., 2002; Zanarini ve ark., 1998). Bozukluğun, birinci eksen bozuklukları ile eş tanı durumu yaklaşık %75 olarak bilinmektedir. En sık eş tanı durumu depresyonla yaşanırken, %12-39 distimi komorbiditesi görülmektedir (Bland ve ark., 2007).

Borderline kişilik bozukluğunun cinsiyet değişkenleriyle bağlantısı incelendiğinde, kadınlarda görülme sıklığının erkeklere göre 3 kat fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu neticenin alınmasında, örnekleme yanlılığı gibi faktörlerin etkisi olabileceği tahmin edilmektedir. Bu bozukluğa sahip erkek bireylerde, madde kullanım bozukluğu veya antisosyal kişilik bozukluğuna dair belirtilere rastlanabildiğinden, tanı alamamış olması ve böylece farklı cinsiyetlerdeki sıklık farkının anlaşılabileceği düşünülmektedir (Alnaes ve Torgerson, 1997).

Borderline kişilik bozukluğunun başlangıç yaşını değerlendiren epidemiyolojik çalışmalara pek rastlanmasa da, bu bozukluğun en dikkat çekici niteliği olan kendine zarar vermenin başlangıcından yola çıkarak, 12 yaşından önce %32,8, ergenlikte %30,2 ve erken yetişkinlikte %37 oranında saptanabildiği belirlenmiştir (Grilo ve ark., 2007; Zanarini ve ark., 2006). Borderline kişiliğin yaygınlığı; düşük eğitim, gelir ve sosyal sınıfla ilişkili gibi görünmektedir. Medeni duruma ilişkin raporlar, bu bozukluğa sahip bireylerin evli olma olasılıklarının A ve C kümelerindeki, kişilik bozukluğu hastalarına göre daha yüksek olduğunu göstermektedir ancak istikrarsız ilişkileriyle de tutarlı olarak borderline kişiliklerde evlilik bozuklukları daha yüksek bulunmuştur (Torgersen, 2012). Kentsel alanlarda daha yaygın olma eğiliminin incelendiği iki çalışmanın ilkinde, kentsel alanlarda borderline kişilik bozukluğunun yaygınlığının bir miktar arttığını saptanırken, diğer çalışmada herhangi bir ilişki olmadığını belirlenmiştir (Grant ve ark., 2008; Torgersen ve ark., 2001).

DSM-5 Tanı Kriterleri

Borderline kişilik bozukluğu tanı kategorisi, ilk defa 1980 senesinde DSM-III' eklenmiştir. Analitik yaklaşım açısından incelendiğinde dikkate değer bir yere sahip olan borderline kişilik örgütlenmesinin, DSM'nin üçüncü baskı revizyonuna bir kişilik bozukluğu çeşidi olarak dahil edilecek kadar önem görmesi, klinisyenler tarafından oldukça önemli bir gelişme olarak

değerlendirilmektedir. DSM'de yer almasının ardından bu bozukluğa dair yapılan araştırmalar hızlanırken, DSM- 4 ve DSM-5'te de kişilik bozukluğu tanı kategorisinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir (APA,2013).

Genç erişkinlik döneminde başlayan ve farklı bağlamlarda etkisini gösteren bir paterndir; sosyal ilişkilerde, kimlik bütünlüğünde ve afektteki dalgalanmalar ile karakterizedir. Tanı koymak için en az beş belirtinin mevcut olması beklenmektedir. Bu tanı kriterleri; hakiki ya da hayali bir terk edilişten korunmak amacıyla yoğun çaba sarf etme, yüceltme ve değersizleştirme kutupları arasında dalgalı ve yoğun bir sosyal ilişki paterni, sürekli bir şekilde dengesiz ve değişen benlik imgesi ve duygusu, minimum 2 farklı bağlamda, kendine zarar verme ihtimali doğuran dürtüsel davranışlarda bulunma, özkıyıma eğilimli tekrarlayan davranışlar ve özkıyım tehditleri, affekteki dikkat çekici tepkisellikle ilişkili şekilde duygudurumda dengesizlik, süreğen boşluk duyguları, uygun olmayan, şiddetli öfke ve öfkeyi regüle etmede zorluk, stres nedeniyle oluşan ve kalıcı olmayan paranoid fikirler veya yoğun disosiyatif belirtiler (APA, 2013).

Borderline Kişilik Bozukluğunu Açıklayan Kuramlar

Çevre ve Sosyal Koşullar

Uzmanlar, teoride biyopsikososyal sağaltım modelini içselleştirmiş olsalar da, çevresel faktörlerin mental bozuklukların oluşumuna katkısı genellikle gözden kaçırılmaktadır. Psikiyatrik tedavi öncelikle biyolojik ve psikolojiktir; sosyal müdahalenin tıbbın alanı dışında olduğu düşünülmektedir. Çalışmalardaki son eğilimler ruhsal bozuklukların biyolojik yönünü mercek altına alırken psikososyal faktörleri ihmal etmiştir. Buna ek olarak, çevresel etkenlerle psikopatoloji arasında bir bağlantı kurma konusunda metodolojik zorluklar mevcuttur. Ancak, sosyal etkenlerin ruhsal bozuklukların etiyolojisinde rol oynadığına dair çok sayıda veri olduğu bilinmektedir (Paris, 1992).

Çevresel stres ile psikopatoloji arasında basit bir nedensel ilişki olmamakla birlikte, herhangi bir standart epidemiyolojik modelde olduğu gibi, sosyal stres faktörleri belirli bozuklukların gelişimiyle ilişkili risk faktörleri oluşturmaktadır (Eaton, 1986). Risk faktörleri ve bozukluklar arasındaki ilişki en iyi çok değişkenli bir etiyoloji modelinde tanımlanabilmektedir. Bu tür modellerde, bir dizi bağımsız değişken, birbirleriyle olan etkileşimlerinin incelenebildiği ve her bir risk faktörünün sonuca yaptığı bağımsız etkinin değerlendirilebildiği bir regresyon analizinde dikkat alınmaktadır. Ruhsal bozuklukların çok değişkenli modelleri muhtemelen sosyal risk faktörlerinin biyolojik ve psikolojik değişkenlerle etkileşim içinde olduğunu gösterecektir. Sosyal faktörlerin kendi başlarına ruhsal bozukluklara neden olması gerekmese de psikopatoloji geliştirme eşiklerini önemli ölçüde düşürebilmektedir. Başlıca psikiyatrik bozuklukların gelişiminde sosyal risk faktörlerinin rolüne

ilişkin ampirik desteğin çoğu epidemiyolojik araştırmalardan gelmektedir. Bir ruhsal bozukluğun yaygınlığı biliniyorsa, farklı sosyal koşullar altında farklılıklar olup olmadığını belirleyebiliriz. Eğer varyasyon varsa, bunu açıklayabilecek sosyal güçleri aramak mantıklıdır. Bu yaklaşımla ilgili bir sorun nedenselliğin yönüdür, çünkü ruhsal bozukluklar sosyal işlevselliği de etkilemektedir. Bu zorluk hiçbir şekilde sosyal faktörlere özgü değildir. Ruhsal bozukluklarla ilişkili bulunan risk faktörlerinin mutlaka etiyolojiyi yansıtması gerekmez. Sosyal faktörler için neden belirlemek biyolojik veya psikolojik faktörler için olduğundan daha kolay değildir (Paris, 1992).

Birçok bozukluğun alt sosyal sınıflarda daha yaygın olması, sosyal faktörlerin ruhsal bozuklukların gelişiminde oynadığı rolü desteklemekte; bu durum şizofreni için açıkça tespit edilirken, düşük sosyal ekonomik statü ve depresyon arasında da bir ilişki olduğu saptanmıştır (Murphy ve ark., 1991). Epidemiyolojik bulgular nedenselliğin yönünü belirlemeyi zorlaştırmakta, buna ek olarak epidemiyolojik çalışmalar hangi ruhsal bozuklukların sosyal sınıftan en çok etkilendiğini netleştirememektedir. Yaygınlık oranları sosyal sınıfa göre değiştiğinde, farklılıklar diğer risk faktörleri tarafından açıklanabilir ve yaygınlık oranları değişmediğinde, etkileşimli etkiler tarafından maskelenebilir. Bu karmaşık etkileşimleri çözmek için biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörleri inceleyen çok değişkenli çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Sosyal güçlerin psikopatoloji üzerindeki etkisinin bir başka testi de kültürler arası karşılaştırmadır. Eğer bir ruhsal bozukluk bir kültürde daha sık görülüyorsa ya da tamamen bir toplumla sınırlıysa etiyolojiye katkıda bulunan sosyal faktörler için güçlü bir geliştirilmiş demektir. Toplumlar arasında alkolizm yaygınlığındaki farklılıklar buna bir örnektir ve alkole yönelik farklı sosyal tutumlara bağlanabilir (Paris, 1992).

Sosyal entegrasyonun, borderline kişilik bozukluğuna karşı koruyucu olduğu hipotezini test etmek için, Üçüncü Dünya toplumlarında kişilik bozukluklarının yaygınlığını ve dürtüsel davranış kalıplarının sıklığını bilmek faydalı olacaktır. Devam etmekte olan bir çalışma, Eksen II bozukluklarının dünya çapında bir dizi kentsel psikiyatri merkezinde teşhis edilebildiğini belirlemişse de, bu klinik örneklerin klinik olmayan popülasyonları temsil edip etmediğini bilinmemekte ve dürtüsel davranışa ilişkin bilgiler hala anekdot niteliği taşımaktadır (Loranger, 1991). Çeşitli üçüncü dünya ülkelerinden klinik raporların yakın zamanda gözden geçirilmesiyle, yaşamı tehlikeye atan dürtüsel davranışların yaygın olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak üçüncü dünya ülkelerindeki intihar girişimlerinin, borderline kişiliğin geniş dürtüsel davranışıyla ilişkili olup olmadığı net olarak bilinmemektedir (Paris, 1992).

Nesiller boyunca sosyal normların bozulması gibi sosyal çözülmeye yol açan koşulların daha yüksek borderline bozukluk sıklığı ile ilişkili olduğu gösterilebilirse, bu borderline kişiliğin görülmesinde sosyal faktörlerin rolünü

destekleyecektir (Paris, 1992). Değerlerin nesiller arasında aktarımını test etmenin bir yolu da göçmen aileler üzerinde çalışmalar yapmaktır. Göçmen ailelerde çocukların ebeveynlerinden ayrılmasına ilişkin değerler, Kuzey Amerika'daki ana akım tutumlardan farklılık gösterme eğilimindedir. Aile teorisyenleri göçmen aileleri iç içe geçmiş olarak görme eğiliminde olsalar da, bu aileler sıkı sıkıya bağlı olarak da görülebilirler. Bu tür aileler sapma ve saldırganlığa karşı daha az toleranslı olma eğilimindedir ve özerklik pahasına da olsa daha güvenli bağlar sağlayabilir (Minuchin, 1967; McGordick ve ark., 1982).

Beavers'ın aile yapısı teorisi gençlerde psikopatolojinin ailelerin "merkezcil" ya da "merkezden uzaklaşan" olmasına bağlı olduğunu, ikinci tipin davranışsal patolojiye yol açtığını öngörmektedir (Beavers, 1977). Bu teorik değerlendirmelerden göçmen ailelerin çocukları hakkında iki öngörüde bulunulabilir. İyi işleyen göçmen aileler, dürtüsel davranışları kontrol eden ve sınırda kişilik bozukluğu sıklığını azaltan merkezcil bir yapıya sahip olabilir. Alternatif olarak, göçmenlerin çocukları üzerindeki kültürleşme stresleri kimlik yayılımını teşvik edebilir. Sosyal çözülmenin borderline kişilik bozukluğu eşiğini düşürdüğü hipotezi test edilmeye açıktır (DiNicola, 1990). Borderline kişilik, biyopsikososyal bir yaklaşım gerektiren karmaşık bir etiyolojiye sahiptir. Borderline kişilik, sosyokültürel faktörlerin önemli olduğu çok çeşitli bozukluklar için bir model olabilir (Paris, 1992).

Erken Yaşam Deneyimleri

Bebeğin stres yaşantıları karşısında uyumlu yanıtlar sunabilen bakım veren, bebeğe yaşadığı rahatsızlık verici durumlara karşı duygularını regüle edebileceğini öğretmektedir. Bebeğin rahatsızlık verici deneyimle baş edebilmek için kullandığı teknikler, onun içsel çalışan modellerini biçimlendirmektedir (Bowlby, 1969; Shaver ve ark., 1996). İçsel çalışan modeller; bilinçli ve bilinçdışı şematik unsurları kapsarken, duygu düzenleme, gelecek dönemlere dair beklentileri belirleme, bağlanmaya dair konularda dikkat çekici bir rol üstlenerek; geçmiş, bugün ve en nihayetinde geleceğe dair köprüyü sağlamaktadır (Hawkins ve Clement, 1984; Poole ve ark., 2018). Bebek, ebeveyn ya da bakım verenin regüle edici yardım verme becerisine güvendiğinde, kendi düzenleyiciliğine hem de ötekilere yönelik güven kazanmaktadır. İlk ilişki kurduğu nesneler, rahatsızlık veren durumlara karşı uygun olmayan yanıtlar verdiğinde, çocuk kendi rahatsızlığını idare etme hususunda başarısız olacaktır. İlk nesnelerle güven bağı kurulamaması, gelecekte iyi ilişkiler kurma, duyguları etkin şekilde belirtebilme ve yönetebilmede yaşanabilecek sorunlarla bağlantılandırılmıştır (Sroufe, 2005; Linehan, 1993).

Borderline kişilik bozukluğuna sahip bireylerin, sıklıkla annelerinden yeterli bakımı alamadığı ya da ihmale uğradığı belirtilmesine rağmen, daha

güncel çalışmalar ışığında, bu hastaların gerek anne gerekse babaları tarafından ihmale uğradığı görülmekte, erken yaşta kötüye kullanım geçmişiyle beraber görüldüğünde her iki ebeveyninde yetersiz oluşunun etiyolojik manada kayda değer bir etken olduğu belirlenmiştir (Frank ve Paris, 1989; Frank ve Paris, 1991). Bebeğin birincil özdeşim dönemini sonuçlandırması ve haz ilkesinden gerçeklik ilkesine geçebilmesi annenin yeterli iyi bakım sağlayabilmesi ile yakından ilişkilidir. Gelişim döneminde, annenin birincil sorumluluğu, çocuğu tutmak ve ona gereksinim duyduğu kapsayıcı, kucaklayıcı bağlamı sunmakken; bir diğer önemli görevi, çocuğu aynalamaktır. Bu sayede çocukta, benlik duyumunun ilk parçaları organize olmaktadır (Frank ve Paris, 1981). Borderline kişilik bozukluğuna sahip anneler incelendiğinde ise, bir nesne gibi yatırım yapmadıkları, bebeğe tümüyle hakimiyet kurmak gereksiniminde olduğu görülmektedir. Bu koşullar altında bebeğin özerk bir kendilik kurma ihtiyacı göz ardı edilmektedir (Zabcı, 2012).

Annenin rol aldığı görevlerden birisi de babayı işaret etmesidir. Mental olarak babaya alan açmış anne, konuşma öncesi süreçten başlayarak babanın varlığını tanıtmaktadır. Çocuğu kendisiyle kurduğu iki kişilik ilişkiden üçüncü kişiye yönelten anne iken, çocuğa sosyal dış dünyanın kapısını aralayan babadır (Korucu, 2019). Anneyle kurmuş olduğu ilk edilgenlik bağından bir çıkış kapısı bulan çocuğun, annesi tarafından yutulma hususundaki korkusunun yerini kurduğu yeni ilişki siper olmaktadır. Babanın ''öteki'' kişi olarak dahil olması, çocuğun birey olma sürecini hızlandırması hususunda önemli bir kaynak işlevi görecektir (Winnicott, 2002). Babanın gerçekliğiyle karşılaşamayan çocuk, ötekinin var oluşunu yok saymayı ve anne ile tekrar birleşmeyi daha işlevsel bulmakta veya buna mecbur halde katlanmaktadır (Chartier ve ark., 2010; Masterson, 1976).

Çocukluk döneminde yaşantılanan cinsel, fiziksel veya duygusal travmalar, borderline kişiliğe dair literatürde incelenmiş en yaygın ve anlamlı etiyolojik etkenler arasında sayılmaktadır (Masterson, 1976). Bu kişilik bozukluğu tanısını alan bireylerin, %70-80'inde çocukluk çağı cinsel istismar öyküsünün bulunduğu, kişilerarası ilişkilerin tüm yaşamı etkileyecek düzeyde negatif şekilde etkilendiği saptanmıştır (Miljkovitch ve ark., 2018; Fatimah ve ark., 2020).

Nörobiyolojik Faktörler

Nörolojik görüntüleme teknikleri vasıtasıyla korteksin belirli loblarındaki gri cevher azalması ve amigdala etkinliğinde artış, prefrontal korteks ve amigdala arasında iletişimin bozulması gibi veriler elde edilmiştir. Amigdala duygularla anlamlı ilişkisi bulunan bir korteks alanıdır. Amigdalanın etkinliği, duygudurum ya da kaygı bozukluğunun yer aldığı, duygu regülasyonunun zorlaştığı durumlarda artmaktadır. Borderline kişiliklerde de amigdala etkinliğinde artış saptanmakta ve bu durum borderline kişiliğin

duygu disregülasyonu semptomlarını açıklayabilmek adına anlamlı bir veri sağlamaktadır (Kring, Johnson, Davison, Neale, 2017). Nörobiyolojik araştırmalar, borderline kişilik bozukluğunun fenomenolojik özelliklerini destekleyen spesifik beyin ve nörohormonal özellikleri aydınlatmaya başlamıştır. Nörogörüntüleme çalışmaları öncelikle bozukluğun belirgin duygusal düzensizlik özelliğinin sinirsel temellerini incelemeye odaklanmıştır. Bu çalışmaların ilk dalgasında, başta amigdala olmak üzere limbik yapılarda hiperreaktivite belgelenirken daha sonraki çalışmalar, duygusal düzensizliğin ardındaki daha büyük mekanizma olarak prefrontal ve frontolimbik aktivitedeki belirgin işlev bozukluğunu tanımlamaya başlamıştır (Herpetz ve ark., 2001; Donegan ve ark., 2003; Minzenberg ve ark., Ruocco ve ark., 2010; Silbersweig ve ark., 2007).

Bu veriler, duygusal yoğunluk ve düzensizliğin, aşağıdan yukarıya hiperreaktif limbik yapıların etkilerini modüle etmesi gereken yukarıdan aşağıya ön kontrol süreçlerindeki başarısızlıkların tezahürü olduğu fikrini desteklemektedir. Ruocco ve meslektaşları mevcut nörogörüntüleme literatürünü meta-analiz ederek BPD deneklerinin şunları gösterdiği sonucuna varmıştır; 1) amigdala, anterior singulat korteks, medial ve dorsolateral prefrontal korteks, superior temporal girus, posterior singulat ve serebellumdan uzanan negatif duygu işlemede yaygın bir yapı ağının aktivasyonu, 2) amigdaladan ön singulat ve dorsolateral prefrontal kortekse kadar uzanan bölgelerin aktivasyonunda azalma, 3) büyük insula ve arka singulat korteksin aktivasyonunun artması (Ruocco ve ark., 2013).

Negatif duygusal işlemede ön singulat korteksin aktivasyonunun azalmasına ilişkin spesifik bulgu, borderline kişilik bozukluğunu, majör depresif bozukluktan ayırmaktadır (Mayberg ve ark., 2005). Ayrıca, beynin bu bölgesinin duygusal ve fiziksel acının, kişisel farkındalığın ve empatiyle ilgili sosyal bilişsel süreçlerin işlenmesinde rol oynadığı gösterildiğinden, insular korteksin aktivitesi borderline kişilikteki bir dizi semptom kümesini destekleyebileceği düşünülmektedir. İnsular korteksteki nöral aktivitedeki farklılıklar, borderline kişilik bozukluğu hastaları arasında sosyal alışveriş sırasında işbirliğini sürdürme ve onarmadaki zorluklar bağlamında gösterilmiştir. Bu bozuklukta, olumsuz duygu işleme ve kişilerarası zayıflıklarla ilgili beyin alanlarındaki işlev bozukluklarının örtüşmesini açıklığa kavuşturmak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır; çünkü bu iki belirti kümesi bozukluğu en çok tanımlayan niteliklerdir (King-Casas ve ark., 2008).

Gerçek beyin işleyişini değerlendiren nöropsikolojik testler, görüntüleme çalışmalarından elde edilen lokalizasyon sonuçlarını tamamlamaktadır. Öncelikle prefrontal, buna ek olarak ise temporal ve parietal korteks gibi alanlarda işlev bozukluğunu doğrulanmıştır (LeGris ve van Reekum, 2006; Fertuck ve ark., 2006). İlginç bir şekilde, bu bölgelerdeki beyin lezyonları

borderline kişilik bozukluğu semptomlarına neden olmazken, bu borderline kişiliklerin beyin anormalliklerinin bu alanların anormal fonksiyonuyla daha fazla ilişkili olduğunu göstermektedir (Berlin ve ark., 2005).

Genetik Faktörler

Borderline kişilik bozukluğunda, genetik kümelenme hipotezi, ailesel bir kümelenmenin varlığını gösteren aile çalışmaları sayesinde ortaya atılmıştır. Araştırmalarda, hastalar ve akrabaları dosya incelemeleri, öz bildirim ve yapılandırılmış görüşmeler yoluyla değerlendirilmiştir (Loranger ve ark., 1982; Pope ve ark., 1983; Reich, 1989; Bandelow ve ark, 2005; Baron ve ark., 1985). Pope ve arkadaşları tarafından yapılan ve akraba probandlarda borderline kişilik bozukluğu riskinin 0,8 olduğunu gösteren çalışma hariç, diğer tüm çalışmalar 5,1 ila 22,2 arasında değişen riskler göstermektedir (Baron ve ark., 1985; Pope ve ark., 1983; Riso ve ark., 2000). Yakın zamanda, yapılandırılmış bir görüşme ile değerlendirildiği üzere, borderline bir kişiliğin akrabalarında borderline kişilik bozukluğu tanısı riskinin, bozukluğu olmayan bir probandın akrabalarındaki tanı riskinden 3,9 kat daha yüksek olması nedeniyle ailesel kümelenmenin varlığı doğrulanmıştır. Bu tür bir ailesel kümelenme, borderline kişiliğin dört ana boyutu (duygusal değişkenlik, dürtüsellik, kişilerarası zorluklar ve bozulmuş biliş) için de gösterilmiş ve yazarın ailesel faktörlerin borderline kişilik bozukluğuna ve psikopatolojiye katkıda bulunduğu sonucuna varmasına yol açmıştır. Aile çalışmaları yalnızca genetik faktörlerin rolünü öne sürmekte; genetik ve paylaşılan çevresel faktörler arasında ayrım yapmamaktadır. Bu amaçla genellikle ikiz çalışmaları yapılmaktadır (Amad ve ark., 2014; Gunderson ve ark., 2011).

Çalışmalar nadir olmasına ve farklı değerler bildirilmesine rağmen, borderline kişiliğin kalıtımsallığı yüksektir; özellikle ikiz çalışmalarından elde edilen veriler, ortak bir aile ortamının borderline kişilik bozukluğunun aileler içinde toplanmasına çok az katkısı olduğunu göstermektedir (Gunderson ve ark., 2011). İkizlerin her ikisiyle de görüşme yapmak için aynı kişi kullanılarak çalışıldığında, kalıtım derecesi yaklaşık 0,70'tir. Hem görüşme hem de öz bildirim anketlerinin kullanıldığı çalışmalarda ve borderline kişilik bozukluğunun 10 yıl arayla iki kez ölçüldüğü çalışmalarda da benzer değerler bildirilmiştir. Bununla birlikte, bir meta-analizde psikiyatrik bozukluklara yatkınlık için tipik aday genlerle (örneğin, serotonin taşıyıcısını kodlayan SLC6A4) BKB arasında anlamlı bir ilişki bildirilmemiştir (Reichborn-Kjennerud ve ark., 2015; Torgersen ve ark., 2012; Amad ve ark., 2014).

Borderline kişilik tanısı alan yaklaşık 1000 hastada yapılan ilk genom çapında ilişkilendirme çalışması, bipolar bozukluk, şizofreni ve majör depresyon ile genetik bir örtüşme olduğunu göstermiştir. Buna göre,

borderline bireylerdeki gen varyantları muhtemelen bozukluğa özgü değildir ancak genetik örtüşmenin tanı ötesi klinik semptomlarla bağlantılı olup olmadığı veya genel olarak psikiyatrik bozukluk riskinde bir artışı yansıtıp yansıtmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Genetik faktörler ve nörobiyolojik faktörler bozukluk için risk faktörleri olarak araştırılmış olsa da, erken teşhis veya müdahale için yeterli özgüllüğe sahip değillerdir; bu durum tüm psikiyatrik hastalıklar için de geçerlidir (Gunderson ve ark., 2018; Witt ve ark., 2017).

İkiz çalışmaları, genetik ve çevresel faktörlerin etkisini ayırt etmek için yararlıdır. Genetik faktörler tarafından açıklanan fenotipik varyansın yüzdesini spesifik olarak tahmin etmek için, ikiz çalışmaları monozigotik ve dizigotik ikizler arasındaki uyum oranlarındaki farkı araştırmaktadır (Boomsma ve ark., 2002). Ayrıca, çevresel etkiler, aile üyeleri tarafından paylaşılan bir çevreye karşılık gelen ortak ortam ve her bireye özgü çevresel etkilere karşılık gelen, paylaşılmayan ortam olarak ikiye ayrılabilmektedir (Van Dongen ve ark., 2012).

Borderline kişiliğin kalıtsallığını tahmin etmek için ikiz çalışmalar kullanılmıştır. Çevresel faktörlerden ziyade kalıtsal genetik faktörlere atfedilebilen gözlenen varyasyonun oranı olarak tanımlanan kalıtsallık, tek yumurta (TY) ve çift yumurta (ÇY) ikizler arasındaki korelasyon farkından tahmin edilebilmektedir. Borderline kişilikle ilgili ilk ikiz çalışması, tek yumurta ikizlerinde uyum oranının %0, çift yumurta ikizlerinde uyum oranının ise %11,1 olduğunu bildirmiş, çalışma 25 ikiz çiftini içerdiğinden, bu durumun sonucu sınırladığı düşünülmüştür (Torgersen, 1984). Bu ilk yayından bu yana, daha büyük örneklerle birkaç başka ikiz çalışması yapıldı ve ortalama kalıtım etkisinin yaklaşık %40 olduğu tahmin edilmiştir. Torgersen ve arkadaşları, yapılandırılmış klinik görüşmeyi kullanarak 221 ikiz çiftini değerlendirmiş ve borderline kişilik için %69'luk bir kalıtsallık göstermiştir. Örneklemin hasta popülasyonundan seçilmesi ve aynı görüşmecilerin hem probandlarla hem ikizlerle röportaj yapması, çalışmanın sınırlılığı olarak belirtilmiştir (Torgersen ve ark., 2000). Daha yakın zamanlarda, genel nüfustan 2794 ve 1386 ikiz üzerinde yapılan iki çalışma, %37,1 (Kendler ve ark., 2008) ve %35 (Torgersen ve ark., 2008) kalıtsallık göstermiştir.

Genç yetişkin nufüsa dayalı ikizler üzerinde yapılan bir çalışmada, kalıtsallığının %35 civarında olduğu tahmin edilmiştir. Üstelik bu çalışma, hem genetik hem de çevresel faktörler ile borderline kişilik bozukluğu ve majör depresif bozukluğa karşı hassasiyetin yakından ilişkili olduğunu göstermiştir (Reichborn-Kjennerud, 2010).

Biyososyal Yaklaşım

Linehan (1993) tarafından temelleri atılan teori, borderline kişilik bozukluğunun duygu regülasyonu organizasyonundaki bir bozukluk

sebebiyle ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu kişilerin, duygu düzenlemede yeterli olmadığını, biyolojik anlamdaki yatkınlıklarından ötürü duygusal kırılganlıklarının yüksek olduğu belirtilmekte; bunun geçersiz bir çevreyle bağlantılanması durumundaysa bozukluğun ortaya çıkışına ortam sağlandığı düşünülmektedir (Algaç Kutlu, 2018). Nörobilimsel araştırmalar ışığında, kırılganlığın zemininde işlevi bozuk serotonerjik etkinlik, uyumsuz beyin elektriksel eylemi ve düzensiz REM bulunduğu; amigdala, hipokampüs, prefrontal lob ve korteks boyutlarında düşüş olduğu belirtilmektedir (Courtney-Seidler ve ark., 2013).

Kişinin duygularının geçersiz bir çevrede önemsenmediği, duygularını belirtme gayesinin dikkate alınmadığı, en uç denilecek noktadaysa cinsel veya cinsel olmayan şekilde istismarda bulunan bakım verenin çocuğu sevdiğini ifade ettiği ancak yine de çocuğu istismar ettiği haller mevcuttur (Kring ve ark., 2017). Duygusal kırılganlık ve geçersiz çevrenin girdiği dinamik bir bağlantı söz konusudur. Ebeveynlerinden ciddi isteklerde bulunan duygusal kırılganlığı bulunan çocuk, ya görülmemekte ya da cezalandırılmakta ve bunun sonucunda duygularını bastırmaktadır. Bastırılmakta olan duygular bir patlama yaratacak şekilde üst üste dizilirken, birbirini izleyen her patlama bakım verenin benzer davranışıyla yanıtlanarak pekişmektedir. Bireyin duygularını regüle edememesi, dürtüsel, agresif davranışlara zemin hazırlamaktadır (Kring ve ark., 2017; Courtney-Seidler ve ark., 2013).

Bilişsel Davranışçı Kuram

Bu kuram çerçevesinde; bireyin hayat ve sosyal hayata dair kendi dünyasında algılananlar oldukça önemlidir. Algılar, durum ve vakalara dair yanıtları belirlerken, eylem ve duygulara dair reaksiyonlarda etkin görev üstlenmektedir. Borderline kişilik bozukluğu tanısı almış kişilerde rastlanan algılar sıklıkla; ''Dünya tehlikeli bir yer'', ''Güçsüzüm ve zarara uğrayabilirim'', ''Dünyaya geldiğimden beri onaylanmayan bir kişiyim''. Bu düşünceler neticesinde, bozukluğa sahip bireyler tehlikelere karşı kontrolü daima elinde tutmaya çalışmakta ve savunmacı bir yaklaşım oluşturmaktadır. Diğerleri güven teşkil etmeyen, zarar verebilecek bireylerdir ve bu düşüncelere siyah beyaz düşünme gibi bilişsel çarpıtmaların dahil olmasıyla yoğun duygu dalgalanmaları ve uygun olmayan davranışlara zemin hazırlanmaktadır (Beck, 1995; Beck ve Freeman 1990).

Şema Yaklaşımı

Şema yaklaşımının bakış açısında, çocuklukta temel duygusal gereksinimlerin karşılanmaması çeşitli problemlere yol açmaktadır. Fiziksel, duygusal ve cinsel travmalar veya ebeveynle kurulan etkileşimin niteliği gibi etkenler erken dönem uyumsuz şemaların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Borderline kişiliklerde 18 şemanın saptandığı ifade edilmiştir. Terk edilme, boyun eğicilik, güvensizlik, kusurluluk, duygusal yoksunluk

gibi şemaların baskın olduğu bilinmektedir. Şema yaklaşımına göre saptanan şemalara karşı kontrol sağlayabilmek adına modlar oluşturulmaktadır. Borderline kişilikte sıkça rastlanılan modlar arasında; terk edilmiş çocuk, öfkeli çocuk, cezalandırıcı bakım veren ve sağlıklı yetişkin modu sayılmaktadır. Modların hızla değişmesi, duygudurumun stabile olmasını zorlaştırmakta ve dürtüselliği akla getirmektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2017; Roediger, 2015).

Psikanalitik Kuram

Psikanalitik kuram, bu bozukluğun nasıl ortaya çıktığı hususuyla yakından ilgilenmekte ve erken çocukluk yaşantılarının bozuklukla ilişkine ve etkisine dair araştırmaları içermektedir. Bu kurama göre, bozukluğun oluşumunda ana nokta ego ve mental gelişimin bütünleştirilmesine dair fiksasyon sorunlarıdır.

Bu kuramda, borderline ve narsisistik kavramları, aynı hattın iki uç kutubu olarak değerlendirilmektedir. Kohut (1971), narsisizmi sağlıklı gelişimsel örgütlenme olarak tanımlarken, narsisizmin bu örgütlenmesini ''büyüklenmeci kendilik'' ve ''idealleştirilmiş ebeveyn imagosu'' şeklinde iki spektrum üzerinden açıklamıştır. Bu iki kavramın bireyin tutum, hedef ve arzularının meydana gelmesini sağlamakta ve eşgüdümlü olarak gelişmektedir. Ebeveynler bu süreçte bireyin aynalanma ihtiyaçlarını yerine getirmediğinde düş kırıklıklarına sebep olabilmekte, bu düş kırıklıkları ''idealleştirilmiş ebeveyn imagosu'' noktasındaysa, bütünleşilmek istenen kuvvet referansı ile müdafaa edici kendilik arasında kalmaktadır. Düş kırıklığı gerekçesiyle ebeveynin ılımlı niteliklerini benimseyememekte ve kriz durumlarında dağılma meydana gelmektedir. Çocukluk süreci incelendiğinde, çocuğun ideal nesnesinden aşamalı şekilde kopamadığı bilinmektedir. Bireyin bakım verenden aşamalı olmayan bir kopuş yaşadığı, ideal nesnesini bulamadığı, yerinde hayal kırıklığı deneyimlemediği ve yetişkin bir birey olduğundaysa kendilik paterni sağlayamadığı değerlendirilmektedir (Algaç Kutlu, 2018; Faraji ve Tezcan, 2023; Kohut, 1971). Horney ise, bozukluk tanısı alan bireylerin kendini değersizleştirmesini, çocukluk süresince ideal nesneyi meydana getirememiş olmaya bağlamaktadır. Birey kendini hor görmektedir çünkü gerçek benliğinde, ideal kendiliğin sürekli kendini yenileyen arzularının farkındalığını deneyimlemektedir (Horney, 2017).

Dürtü Kuramı

Freud, dürtünün biyolojiden temel alan bir kaynağı bulunduğunu ve doyuma varma gayesinde olduğunu belirtmekte, dürtünün niyetini gerçek haline getirmek için yönünü çevirdiği bir nesnenin var olduğunu ifade etmektedir (Freud, 1905). Bebeğin ilk sevgi nesnesinin "anne memesi" olduğu söylenmekte; anne memesiyle kurulan ilişkinin, gelecekteki kurulacak ilişkilerin prototipini oluşturduğu belirtilmektedir. Anne tarafından bakım

gören bebeğin, annenin olmaması durumunu bir tehlike olarak belirlediğini, kaybedilen nesneyi yaşatma isteğinin içe atmayı aktive ederek ilk nesne içsel temsillerinin oluşumuna kaynak oluşturduğu bilinmektedir (Freud, 1917). Freud, gelişim dönemlerinde, oral dönemin öncesinde, otoerotik ve narsisistik olmak üzere iki dönemden söz etmektedir. Borderline kişiliklerde yaşanan fiksasyonun, oral ya da narsisistik evrenin başlangıcında oluştuğu düşünülmektedir. Çocuk için, bakım verenin sağladığı ego görevi, normal gelişimde özdeşim yoluyla öğrenilmektedir ancak borderline kişiliklerde yaşanan bu fiksasyon, içselleştirilmenin tamamlanmasına engel oluşturmaktadır (Freud, 1948).

Nesne İlişkileri Kuramı

Nesne ilişkileri kuramı; nesne ilişkilerinin içselleştirilmesinin, bakım veren ve bebeğin erken evre yaşantıları bağlamında incelerken, kişilik organizasyonunun gelişiminde bu yaşantıların etkisine dair açıklamalar sunmaktadır. Erken dönemdeki bu ilişkiler, gelecek yıllardaki çatışma ve aktarım hususlarında belirleyici rol üstlenecektir (Kernberg, 2004). Borderline kişiliğin dinamik yanları, Klein ve diğerleri tarafından yapılan pregenital ve oral dönem araştırmaları sayesinde açıklanmıştır. Klein'e (1952) göre, günlük yaşamdaki kişilerarası ilişkilerin biçimlenmesinde bilinç dışı fantezilerin etkisi bulunmaktadır. Çocuk, öznel dünyasındaki nesnelerin sert ve cezalandırıcı nitelikleri perspektifinden yorumladığı bir bağlamda yaşamını sürdürmektedir. 0-3 aylık dönemi kapsayan paranoid-şizoid evrede bebek, olumsuz yanlarını ve saldırgan arzularını azaltmak amacıyla, yansıtmalı özdeşimi kullanmakta ve bunu ilk nesnesine yansıtmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında; dış çevrenin tehlikelilik miktarını saptayan, bebeğin doğumundan itibaren kendisinde var olan saldırganlık düzeyiyle belirlenmekte ve ambivalans öncesi evre şeklinde isimlendirilmektedir (Klein, 1952; Klein, 1975).

3-6 aylık dönemi kapsayan depresif evrede; bebek kendiliğe ve nesnelere dair temsilleri, "iyi" ve "kötü" şeklinde bütünleşmiş olarak algılayabilmektedir. Ambivalans evresine ulaşılması ile, bir önceki dönemde anneyi yalnız "kötü" nitelikleriyle değerlendirdiği için bebeğin suçluluk duymasına neden olmaktadır. Klein, ambivalansı bireylerin varabileceği en nihai mental düzey olarak belirtmekte ve nesnenin hem "iyi" hem "kötü" yanlarını birlikte görebilmenin bu durumun belirteci olduğunu eklemektedir (McWilliams, 2013). Nesne ilişkileri kuramı ışığında; bölmeye maruz kalan yalnızca nesne olmamakta, ayrıca çocuk kendi benliğini de, bakım veren nesneden aldığı olumlu ve olumsuz yanıtlar neticesinde, "iyi ben" ve "kötü ben" olarak ayırmaktadır. Oral evrede, kendiliği ve nesnenin kendiliği arasında net bir ayrımda bulunamamaktadır (Akt. Göka ve ark., 2006). Klein'a göre, borderline kişiliklerdeki istikrarlılık ve tutarlılıktan yoksun halleri, yansıtma ve içe yansıtmalı özdeşleşmelerin etkisiyle meydana gelmektedir (Klein, 1952).

Bowlby ise, "çocukluk yasına" dair araştırmalar yapmış, bu süreci 3 adımda özetlemiştir. İlk adımda, mental halin yoğun biçimde ortaya konduğunu ve destek alma arzusunun ortaya çıktığı belirtmiştir. İkinci adımda, kayıtsızlığın meydana geldiği ve son adımda ise yeniden düzenlenmenin sağlandığını eklemiştir. Yasın son adımında, farklı nesneler ile anlamlı ilişkiler sağlayabilenleri sağlıklı olarak tanımlamıştır (Bowlby, 1969). Mahler, çocuklardaki gelişimi 4 farklı evre üzerinden açıklamış; 0-2 ayı otistik evre, 3-18 ayı simbiyotik evre, 18-36 ayı ayrılma bireyleşme evresi ve sonraki süreci bireyselliğin pekişmesi ve coşkusal kendiliğin gelişimi evresi olarak adlandırmıştır. 18-36 aylar arasındaki süreçte, yeniden yakınlaşma alt evresinde oluşan bir sorunun borderline kişiliğe neden olduğunu ifade etmektedir. Normal bir ayrılma bireyleşme evresine ulaşabilmek için ise, normal otizm ve simbiyotik evrenin deneyimlenmiş olmasıyla yakından ilişkilidir (Mahler, 1971).

Psikodinamik Kurama Göre Kişilik Örgütlenmesi (Psikoz-Sınırda-Nevrotik Düzey)

19. asırda, kimi klinisyenler, akıllılık ve delilik arasında bir orta alanda yer alan danışanlar olduğunu gözlemlemiştir (Rosse, 1890). Nevrotik ve psikotik hastaların özelliklerini tam olarak karşılamayan, her iki durumun arasında özellikler gösteren, hastaların görüldüğüne dair fikirler de yaygınlaşmaya başlamıştır. 1950'li yıllara gelindiğinde, yalnızca nevrotik-psikotik şeklinde sınırları çizilmiş model, ruh sağlığı alanında çalışmakta olan profesyonelleri yeni görüşlere yönlendirmiştir. Çokça klinisyen, belirli niteliklere sahip bir hasta profiline dair benzer sorunlar deneyimlemiş ve bu patolojinin kendine has kaotik bir organizasyon olduğunu tanımlamıştır. Karakter bozukluğu gibi betimlenmiş, varsanı veya hezeyan durumlarının neredeyse rastlanmadığı ya da hiç veya nadiren rastlandığı ve bu sebeple psikotik olarak adlandırılamadığı ifade edilmiştir. Ancak nevrotik duruma özgü öngörülebilirlik ve istikrar haline de rastlanmamıştır. Bu bireylerin kalıcı olmasa da kimi zaman psikoza girebildikleri, tedavi dışındayken istikrarsızlıklarına rağmen istikrarlarını sürdürdükleri görülmektedir. Klinisyenler, keşfettikleri bu ara alandaki bireyleri betimleyen tanısal isimler önermiştir (McWilliams, 2013). En nihayetinde, gerek bu alanda yapılmış çalışmalardan elde edilen veriler, gerekse Kernberg, Masterson, Stone gibi araştırmacıların eklemeleri ışığında; borderline düzey kişilik örgütlenmesi psikanalitik bağlamlarda onay almıştır (Stone 1986; Kernberg, 1975; Kernberg, 1976; Masterson, 1976). Günümüzde, psikanalitik yaklaşımı olan klinisyenler, terapinin ilk sürecinde, bireyin kişilik örgütlenmesinin türüne yönelik değerlendirmede bulunmaktadır (McWilliams, 2013).

Borderline kişilik yapısının en dikkat çeken niteliklerinden biri ilkel savunma mekanizmalarından yararlanıyor oluşudur. Bölme, yansıtmalı özdeşim gibi mekanizmaları kullandıklarından, özellikle regresyon

süreçlerinde bu bireyleri psikotik kişilik örgütlenmesine sahip olanlardan ayırmak zorlaşmaktadır. Borderline kişilik örgütlenmesi gösteren bireyler, kimlik bütünleşmesi konusunda da psikotik örgütlenmedeki bireylerle ortak ve farklı yanlar taşımaktadır. Benlik yaşantılarının tutarsız ve öngörülemez olması beklenirken, kişiliklerini tanımlarken psikotik örgütlenmeye sahip bireyler gibi açıklama yapmakta zorlanmaları mümkündür. Yaşamlarındaki mühim bireyleri tanıtmaları istendiğinde, sıklıkla sınırlı ve genel nitelikte yanıtlar vermektedirler. Borderline kişilik örgütlenmesine sahip bireyler, kendi ve diğerlerinin kompleks tabiatına dair klinisyenin yansıttığı merakı önemsememe ve uzaklaştırma gayesindedirler (McWilliams, 2013).

Borderline hastalar, benliklerinin bölünmüşlüğüyle mücadele etme konusunda oldukça yetenekli olup, bunu düşmancıl bir müdafaa yöntemiyle yapmaktadır. Borderline ve psikotik hastalar arasında kimlik bütünleşmesi hususunda ortaklıklar bulunsa da, borderline hastaların acısını yaşantıladıkları tutarsızlık hissi, şizofren bireylerdeki ontolojik humma düzeyinde değildir ve kimlik karışıklığı yaşıyor olsalar dahi var olduğunun bilgisine sahiptirler. Psikotik kişilik organizasyonuna sahip bireyler, kendi ve diğerlerinin kimliğine yönelik sorulara daha az düşmancıl yaklaşmaktadır. Her iki kişilik örgütlenmesi de ilkel savunma mekanizmalarını sıkça kullanmakta ve benlik hissine dair boşluğun acısını yaşantılamaktadır ve aralarındaki en temel fark gerçekliğin tespit edilmesi hususudur. Borderline hastalar, gerçekliği anlayabilmektedir (McWilliams, 2013).

Borderline kişiliğin, kendi mental problemlerini takip edebilme, izleyebilme kapasitesi sınırlı olup, bir uzmana başvurmaları sıklıkla panik atak, depresif bozukluk ya da stresle alakalı buldukları gerekçelerle olmaktadır. Kimi zamanda klinisyene bir yakınının zorlaması ya da teşviki sonucu başvurmaktadırlar. Bu görüşmeye katılım sağlıyor olmaları, kişiliklerini değiştirme amacı taşıyan bir arzuyu kapsamamaktadır. Hazzı erteleme kapasitesi, benlik bütünleşmesi gibi yaşantılara yönelik kavrayışları eksiktir, sağaltım sürecinden umdukları yaşadıkları acının en kısa sürede ortadan kaldırılması veya onu yardım almaya iten kişinin baskısından kurtulmaktır (McWilliams, 2013).

Farklı bakış açılarına sahip terapistlerin ortak görüşleri; borderline bireylerin, bağlantıda oldukları kişilere yakın olduklarını hissederken yutulmak veya kontrolünü ona vermekten korkarken; aynı zamanda bu yakınlıktan uzaklaştıklarında yalnız kalma duygusu yaşantılamakta ve bu da ilişkilerinde gelgitlere neden olmaktadır (Masterson, 1976). Masterson, bu hasta grubunu, ayrılma bireyleşme döneminin yeniden yaklaşma sürecinde fiksasyona uğramış bireyler olarak tarif etmiştir (Mahler, 1972). Borderline bireylerde terapi sürecinde aktarım oldukça güçlü şekilde gerçekleşmekte, yorumlama gayelerine karşı direnç ortaya çıkmaktadır. Danışan, bölme mekanizmasını kullanarak klinisyeni "çok iyi" ya da "çok kötü" şeklinde

betimleyebilmektedir. Değişen zihinsel hallerine göre, klinisyeni güçlü ve erdemli tanımlarken, bir sonraki terapi gününde güçsüz ve değersiz olarak değerlendirmesi olasıdır (McWilliams, 2013).

Çağdaş psikodinamik sınıflandırmalara en dikkat çekici ekleme Kernberg tarafından, kişilik organizasyon düzeylerinin belirlenmesi ile yapılmıştır. Kişilik organizasyonu bakımından incelendiğinde, borderline terimi DSM'de açıklanandan daha kapsamlı olduğu görülmektedir. Borderline kişilik organizasyonu, psikoz ve nevroz arasında kalmasından ötürü, ikisinde de nitelikler taşımaktadır. Kimlik bütünlüğü olmaması, yoğun şiddette ilkel tepkiler ve dürtülerin kontrolünün sağlanamaması üçlüsü olmazsa olmazdır. Nevrotiklere benzer şekilde, gerçekliği muhafaza etme kapasitesi ise devamlılık göstermektedir ancak savunma mekanizmaları bakımından nevrotiklerin kullandığı olgun savunma mekanizmalarına değil, ilkel savunma mekanizmalarına başvurulmaktadır (Millon ve ark., 2021). Kernberg, borderline kişiliklerin, Mahler'in söz ettiği, ayrışma-bireyleşme döneminde, yeniden yaklaşma evresinde fiksasyon yaşadığını belirtmektedir (Mahler ve ark., 1975). Kernberg'in görüşleri ışığında; borderline bireylerde saldırganlığın fazlaca mevcut olduğu, bunun yapısal bir fazlalıktan ya da yetersiz ebeveynlik algısından kaynaklanıyor olabileceği düşünülmektedir. Bölme mekanizması, borderline bireylerin kimlik dağılımını ve duygu değişimlerini açıklar niteliktedir (Kernberg, 1985).

Kimlik Bütünlüğü

Ego psikolojisi kapsamında ele alındığında, bu bozukluğun esasında egoda bir rahatsızlık halinin mevcut olduğunu ve buna bağlı olarak savunma mekanizmalarında problemlerin ortaya çıktığı düşünülmektedir. Borderline kişilik bozukluğuna sahip bireylerde, süperego ve id organizasyonu farklı şekilde biçimlenmekte, bu organizasyon durumunun egoya yansıması ve dürtülerin kontrol edilebilirlik durumuna dikkat çekilmektedir. Ego psikolojisi ışığında değerlendirildiğinde; bu bozukluğa sahip bireylerin, birden fazla ilişkide olması, sıkça cinsel birliktelikte bulunması, art arda kazalar yaşaması, öfke nöbetleri gibi semptomlar dürtü kontrol eksikiliğine ve ego gücünün düşüklüğüne işaret etmektedir. Egonun gücünün yeterli düzeyde olmaması, kişilik organizasyonunun bütünselliğine dair tehdit oluşturmaktadır (Monte ve Englebert, 2018).

Benliğin zayıflığı sebebiyle, bu kişilik bozukluğundan muzdarip bireyler, romantik ilişkiler, kariyer ve toplumsal kimliklerinde tutarsız görünümler sergilemekte ve güvensiz ilişkiler deneyimlemektedirler. Dürtüsel biçimde eyleme dökülmüş antisosyal davranışlar, zararlı madde tüketimleri, hayatı hızlandırma girişimleri, düş kırıklığına eğilim, kendine zarar verme eylemleri görülmektedir. Hayatta anlam bulamama, içlerinde boşluk ve yalnızlık hissi yaşama, yalnızlığa direnç gösterememe gibi yakınmalar ve görünümlere rastlanmaktadır (Faraji ve Tezcan, 2023).

İlişkilerde deneyimledikleri problemlerin, kendisi ve öteki insanlar arasındaki sınırların belirsizliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ben ve ötekine dair "iyi" ve "kötü" biçiminde yer alan uç spektrumlardaki düşünce şekillerine zemin hazırladığı görülmektedir. (Akt., Faraji ve Tezcan, 2023). Kernberg, kimlik bütünlüğünün olmayışını, benliğin istikrarsız ve değişken oluşuyla bağlantılandırmıştır. Borderline kişilik örgütlenmesine sahip bireyler, benlik bütünlüğünün sürekliliği ve değerini sağlamak adına diğer insanların varlığına gereksinim duymaktadırlar (Tunç ve Eren, 2019).

Savunma Mekanizmaları

Savunma mekanizmaları; bireylerin anksiyete, stres ve zorluk karşısında başvurdukları otomatik psikolojik yanıtlardır. Birçok yazar, Kernberg'in borderline kişilik bozukluğu için tanımladığı, tümgüçlülük, idealleştirme, değersizleştirme, inkar, yansıtma veya yansıtmalı özdeşleşme, bölme, bastırma ile ilişkili olduğu konusunda hemfikirdir. Bazı yazarlar ayrıca dışa vurum, pasif-saldırganlık, ayrışma, rasyonalizasyon ve tepki oluşumunun görece yokluğu ile ilişkili olduğunu öne sürmüştür (Perry, Presniak ve Olson, 2013). Egonun ana görevlerinden biri, bireyin mental denge durumunu sağlayabilmek amacıyla savunma mekanizmalarına başvurmasıdır (Freud, 1961). Freud savunma mekanizmalarının, istenmeyen ve anksiyete oluşturan hallerin yanı sıra, egonun id'in arzu ve içgüdülerine karşı desteklenmesinde de etkili olduğunu belirtmiştir. Bu mekanizmalar dinamik olup, bireyin adaptasyonuna olumlu katkılar sunabileceği gibi patolojik etkilerde yaratabilmektedir (Mitchell ve Black, 2012). Borderline kişilik bozukluğuna sahip bireyler; ilk sırada bölme olmak üzere, dışsallaştırma, inkar, tüm güçlülük-değersizleştirme, eyleme koyma, inkar ve yansıtmalı özdeşim, ilkel idealleştirme savunma mekanizmalarına başvurmaktadır (Akt., Faraji ve Tezcan, 2023).

Bölme mekanizması, bu kişilik organizasyonun ana belirtecidir (Kaslow ve Magnavita, 2002). Borderline kişilikteki bölme, dürtüyle ile yüklü diğer kimlik hallerinin farklı konumlandırılmasıyla anksiyeteden korunmaya çabalamaktadır. "İyi" ve "kötü"nün ayrılması, kimliği de bölmektedir (Kernberg, 1975). Kernberg, bölmeyi erken süreçlerde kendilik gelişimiyle ilişkilendirirken; kendilik zayıflığının ana sebebi olarak bunu göstermekte, kendilik zayıflığı ile bölme mekanizmasının birbirine zemin hazırladığını ifade etmektedir (Kernberg, 1985).

Dışsallaştırma; yaşantılanan anksiyete odaklı durumların, kader ve bunun gibi dışsal nedenlere bağlanarak içselleştirilmesi ve bu değerlerin eyleme dönüştürülmesine denmektedir. Bireyin, kendisinin sebep olduğu olumsuz halleri dış gerekçelerle ilişkilendirerek, kötü olan benlik ve nesne ilişkilerini, dıştaki kendilik ve nesnelere yüklediği düşünülmektedir (Akt., Faraji ve Tezcan, 2023).

Bireyler, kendisine acı veren durumlardan kaçınmakta ve göz ardı etmek istemektedir. İnkar savunmasının yoğun şekilde kullanımı, bireyin gerçekle olan ilişkisinin zayıflamasına zemin hazırlayabilmektedir (Öztürk ve Uluşahin, 2014). Bölünmüş ve farklı kaynaklardan beslenmekte olan dürtü konularının inkar edilmesi, borderline kişiliğin öznel çatışmalarında ve anksiyetesine karşı koymasında işlevsel bir rol üstlenmektedir (Kernberg, 1985).

Borderline kişiliğin ana zeminini sağlayan bölme savunmasının bir öncülü, idealleştirmedir. İlkel idealleştirme vasıtasıyla, gerçek dünyada eş değeri olmayan bütünüyle "iyi" nesneler ve bütünüyle "kötü" nesneler oluşturulmaktadır. Bu savunma sistemi, borderline kişiliğin dış bağlamın tehlikelerinden korunmasına dair ihtiyaçlara hizmet etmektedir (Kernberg, 1985).

Tümgüçlülük ve değersizleştirme mekanizmaları, idealleştirmenin farklı bir yönüdür. Borderline kişilik gösteren bireyler, narsisistik bir ihtiyaca hizmet eden bu savunmayı yoğun olarak kullanmakta, kimi zaman ilahi bir bakış açısıyla idealleştirdiği nesneyle ile arzu dolu bir bağ sağlarken, kimi zaman ise ilahi tümgüçlülüğü benliğine atfederek eylemlerde bulunmaktadır (Kernberg, 1967).

Eyleme koyma savunma mekanizması, bilinç dışı yer alan kaygının, olması muhtemel olumsuz senaryoların eylem vasıtasıyla canlandırılması, bahse konu olan senaryonun negatifliğinden bağımsız olarak, korunmadan yoksun olduğu hissini güçlü olmaya çevirerek, edilgen konumdan etken konuma dönmektedir. Bu savunmaya adını veren, yapılanın iyi veya kötülüğünden ziyade, bireyi eyleme sürükleyen dürtünün tehlike uyandıran tabiatı ve eyleme koyma davranışının otomatik ve tekrar eden yanıdır (McWilliams, 2013).

Borderline kişilikler tarafından, yansıtmanın ilkel hali kullanılmakta ve böylece bütünüyle kötü benlik ve nesne tasarımlarının dışsallaştırılması hedeflenmektedir. Borderline kişiliğin kendilik zayıflığı, saldırganlığın yansıtılması hususunda kendiliğin sınırlarının zayıflamasına neden olmaktadır. Kötü imgeler yansıtma ile dışsallaştırılırken, borderline kişiliğin benliğini müdafaa etmesi gereken kötü nesnelerin yaratımı süreci doğmaktadır (Akt.,Faraji ve Tezcan, 2023).

Klein, yansıtmalı özdeşimin; ben ve ben olmayanın birbirinden ayrılması konusundaki rolünden söz etmiştir. Ayrılığın önüne geçmek amacıyla idealize edilmiş ya da kötü nesneye, yansıtmalı özdeşimin yönlendirilebileceğini belirtmiştir. Borderline birey, bütünüyle kötü kendilik ve nesne temsillerini dışsallaştırmak için bu nitelikleri farklı nesnelere yüklemektedir. Bunun neticesinde, tehlike oluşturabilecek nesnelerden kurtulmaktadır. Birçok alanda kendilik ve nesne farkının farkındalığını taşısalar da, yoğun yansıtmalarda saldırgan olduğu düşünülen nesneyle özdeşim oluşabilmektedir. Borderline

kişilik göstenen bireylerin yansıttığı saldırganlıktan ötürü yansıtılan nesneye dair korku ve anksiyete duymaları mümkün olmaktadır. Bu olumsuz hislerle baş edebilmek amacıyla, nesne kontrol altına alınmaya çalışılmakta, ona saldırılmadan önce kendi saldırarak durumu yönetmeye gayret etmektedir (Alford, 2012; Klein, 1946).

Gerçeği Değerlendirme

Gerçekliği doğru şekilde değerlendirme becerisi; klinik bakış açısıyla sanrı veya halüsinasyonların olmaması, gerçeklikten kopuk, garip ya da uygunsuz fikirlerin bulunmaması, ötekilerin gerçekliğe karşı tutumlarına yönelik uyumlu bir pozisyon alabilme ile karakterizedir. Nevrotik düzeydekilere benzer şekilde, borderline kişiliklerde de gerçeği değerlendirmenin büyük ölçüde muhafaza edildiği bilinmektedir. Çoğu farklı durumda, ego sınırlarını muhafaza edebilen borderline kişilik, idealize nesneyle özdeşim ve yansıtmalı özdeşim hallerinde sınır ihlali yaşantılamaktadır. Bu bireylerin, libidinal dürtülerindeki bütün olamama durumu; idealize nesnenin yitiminde nevroz düzeyindeki bireylerde olduğu gibi pişmanlık duygularıyla değil, öfke ve yenilgi duygularıyla deneyimlenmektedir (Kernberg, 1985). Bozulan ilişkilerini düzeltmek ve iç nesnelerinin memnuniyeti amacıyla kendilerine zarar verme eylemini bir araç olarak kullanabilmektedirler. Disosiyasyon durumlarında, yani kendilik imgelerinin kaybolmaya yüz tuttuğu durumlara karşı gerçekliği hissetme, yani varolduklarını hissetme amacıyla kendilerine zarar verme davranışlar göstermeleri muhtemeldir (Akiskal 1981; Benjamin, 1996). Borderline kişilik bozukluğunda, kalıcı olarak olmasa da; sıklıkla terapi süreci, psikiyatrik ilaç tedavisi veya hastaneye yatırılmayla hızlıca iyileşebilen depersonalizasyon, paranoid period, psikotik çözülme ya da derealizasyonlar ile karşı karşıya gelmek mümkündür (Akt., Faraji ve Tezcan, 2023).

Eşlik Eden Diğer Psikopatolojiler

*Panik Bozukluğu ve Disosiyatif Bozukluk***:** Borderline kişilik bozukluğuna sahip bireyler, sosyal çevreyle ilişkili durumların anlamlarını çarpıtmaya meyilli olduklarından, kişilerarası ilişkilerini devamlı şekilde karmaşaya sokmakta ve bundan kaynaklı olarak süreğen bir kaygı deneyimlemektedir. Kendilerine sunulan desteğin geri alındığını veya terk edildiklerini düşündüklerinde panik atak krizleri deneyimleyebilmekte ve bu durumlara disosiyatif belirtiler ve paranoid fikirler dahil olabilmektedir. Bağlarının güvenli olduğunu hissettiği takdirde belirtileri ortadan kalkacaktır. Yoğun bir istismar öyküsü mevcut olduğunda, disosiyatif belirtiler sıklıkla ön plana geçebilmektedir (Gallety, 1997; Millon ve ark., 2021).

Majör Depresif Bozukluk; Depresyon ve borderline kişilik bozukluğu arasında oldukça kuvvetli bir ilişki söz konusudur. Borderline bireylerde depresyon, çabuk öfkelenme ve buna düşmancıllığın eşlik ettiği ve birtakım fiziksel semptomların eklendiği bilinmektedir. Özgüvenlerinin düşük

olması, kendiliklerini kötü, değersiz ve yetersiz olarak değerlendirmeleri var olan durumu daha da arttırmaktadır. Diğerleri, sıklıkla düşmancıl olarak kontrol sağlama girişimleri sebebiyle yaşamlarıyla mesafelendiklerinde suçluluk hissetmektedir. Çalışmalar, borderline kişilik bozukluğunda depresif semptomların dürtüsellik, kendine zarar verme ve intihar davranışları üzerinde yordayıcı rolünün varlığını ortaya koymaktadır (Tunç ve Şahin, 2019).

Diğer Kişilik Bozuklukları; Bağımlı, histriyonik ve narsisistik kişilik özellikleri ile borderline kişilik bozukluğu arasında bazı benzerlikleri nedeniyle karışıklık yaşanabilir. Bağımlı ve histriyonik nitelikleri olan bireylerde somatik belirtilere rastlanması sıklıkla mümkündür. Bu belirtiler vasıtasıyla bakım ve ilgi görme isteği somut şekilde ifade edilir. Bu sayede bireyler bakım aldıkları bireyi kendilerine bağlama çabası gösterirken, yalnız kalma ve terk edilme ihtimalini de azaltmaktadır. Bu açılardan borderline kişilik bozukluğuna benzer özellikler gösterirler ancak motivasyonları farklıdır. Borderline kişiliklerin ailelerinde madde kullanım öyküleri yaygın olup borderline örgütlenmenin gelişmesi riskini de barındırmaktadır (Feldman ve ark., 1995). Süreğen şekilde anksiyete ve depresyon deneyimlemeleri durumunda pek çok maddeyi kullanmaları mümkündür. Antisosyal özellikler taşıyor olmak bu ihtimali daha da arttırmaktadır. Madde kullanımı borderline kişiliğin spektrumunu daha yüksek düzeylere taşırken, kendine zarar vermeye dair fikirlere ve kötü prognoza habercidir (Links ve ark., 1995).

Yeme Bozuklukları; Yeme bozuklukları ve borderline kişilik bozukluğu arasında da sıklıkla eş tanı durumuna rastlanmakta, ailedeki belli fonksiyondan yoksun konularla ilişkilendirilmekte ve kütleyle aşırı uğraşının habercisi olarak nitelendirilmekte ve bu komorbidite oranı farklı araştırmalarda %14-53 olarak bildirilmiştir (Kernberg, 1995; Steiger ve ark., 1996; Claridge ve ark., 1998; Zanarini ve ark., 2010; Rosevinge ve ark., 2000; Martinussen ve ark., 2017). Anoreksiya nervozanın da borderline bozuklukla eş tanı alabildiği bilinmektedir (Sneed ve ark., 2012; Sansone ve Sansone, 2007). Bazı araştırmalar, olumsuz duygulanımın borderline kişilik organizasyonuna sahip kişilerde çok yemeye neden olabileceğini belirtmektedir (Sansone ve Sansone, 2007). Bazı araştırmacılar ise aleksitiminin, olumsuz duyguların düzenlenmesini engelleyerek borderline kişilik bozukluğu ve yeme bozukluğu gibi birçok psikopatoloji türünde rol oynayabileceğini belirtmişlerdir (Berenbaum, 1996; Cochrane ve ark., 1993). Borderline kişilik bozukluğu hastalarının genellikle duyguları ve nedenlerini tanıyamadıklarını belirtilmiştir (Zlotnick ve ark., 2001; Wolff ve ark., 2007). Nowakowski ve arkadaşları (2013) yeme bozukluğu gösteren bireylerin, 20 maddelik Toronto Aleksitimi Ölçeği'nde, sağlıklı kontrollere kıyasla sürekli olarak daha yüksek aleksitimi seviyeleri bildirdiklerini göstermiştir. Bu sebeple, hastaların duygusal durumlarını kontrol etmek için yeme bozukluğu davranışlarını kullandıklarını öne sürmüşlerdir.

Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları; Borderline kişilik örgütlenmesine

sahip kişilerin bağımlı olmaya dair eğilimleri yüksek olup, madde kötüye kullanımının yaygın olduğu bilinmektedir (Trull ve ark., 2000). Bu bozukluk, çoklu madde kullanımlarıyla bağlantılıdır (Carpenter ve ark., 2017; Trull ve ark., 2018). Alkol ve madde kullanım bozuklukları ve borderline kişilik bozukluğu komorbiditesi %30 ila %53 arasındadır (Links ve ark., 1999; McGlashan ve ark., 2000). Borderline bireyler sıklıkla hoşlanmadıkları hisleri mümkün olan en hızlı yöntemle ortadan kaldırmak istediklerinden, alkol ve madde kullanımına başvurmaktadır (Chapman ve ark., 2011).

Borderline Kişilik Bozukluğu ve Tanı Sorunları, Ayırıcı Tanı

Borderline kişilik bozukluğuna sahip bireyler, sıklıkla birlikte ortaya çıkan başka bir ruhsal bozukluğun şiddetlenmesi nedeniyle tedaviye başvurduklar. Bu bozukluktan şüphe edilen bireylerde geniş bir psikopatoloji yelpazesinin dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir (Gunderson ve ark, 2018). Borderline kişilik bozukluğu hastalarında duygudurum (örneğin majör depresif bozukluk veya bipolar bozukluklar), anksiyete, stresörle ilişkili (örneğin akut stres bozukluğu veya travma sonrası stres bozukluğu), maddeyle ilişkili, dissosiyatif, yıkıcı davranış, somatoform, nörogelişimsel (örneğin dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu) ve diğer kişilik bozuklukları dahil olmak üzere birçok başka bozukluk da görülebilmektedir (Eaton ve ark., 2011; Gunderson ve ark., 2018). Gerçekten de, yaşam boyu majör depresif bozukluk oranları %61 ile %83 arasında değişmekte olup, ortanca oran %71'dir ve birçok büyük hasta örneklemindeki hastalarda yaşam boyu anksiyete bozukluğu oranı %88'dir (McGlashan ve ark., 2000; Zanarini ve ark., 1998; Zimmerman ve Mattia, 1999). Travma sonrası stres bozukluğu tanısının merkezinde yer alan travma öyküsü de borderline kişilik bozukluğu tanısı alan hastalarda yaygındır. Hastaların yaklaşık %20 'sinde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tespit edilmiştir. Eşlik eden majör depresif bozukluk ve bipolar bozukluk ile BKB arasındaki ayırıcı tanı karmaşıktır (Asherson ve ark., 2014; Gunderson ve ark., 2018).

Birlikte ortaya çıkan bozukluğun türü ve sıklığı, diğer faktörlerin yanı sıra, değerlendirilen popülasyona (yani hasta veya genel popülasyon), klinik ortama (örneğin yatan hasta, ayakta tedavi veya alt uzmanlık kliniği), bozuklukların popülasyondaki yaygınlığına, bozuklukların süresine ve değerlendirme yöntemlerine bağlıdır. Borderline kişilik bozukluğa sahip bazı hastalar antidepresanlara yanıt vermez ve depresif semptomlar borderline kişilik bozukluğunun iyileşmesiyle ancak düzelebilir; bu da depresyonun eşlik eden bir depresif bozukluktan ziyade hastaların hayattan memnuniyetsizliğiyle bağlantılı olduğunu düşündürmektedir (Gunderson, 2018). Benzer şekilde, borderline kişilik bozukluğunun gerilemesi genellikle anksiyete bozukluklarının da gerilemesine yol açar. Buna ek olarak, DSM'nin psikopatolojiyi farklı bozukluklara bölme eğilimi, bir hastanın psikopatolojisini tanımlamak için birden fazla bozukluk teşhisini teşvik

etmekte ve neredeyse hastaların birden fazla tanı almasını sağlamaktadır. Buna karşılık, bu çoklu bozukluk tanısı koyma eğilimi polifarmasiyi teşvik etmiştir. BPD diğer ruhsal bozuklukların tedavisini zorlaştırdığı ve birçok hasta için daha kronik bir çoklu ilaç kullanımı ile ilişkili olabileceğinden ve borderline kişilik bozukluğunun etkili tedavisi ilişkili psikopatolojiyi azaltabileceğinden, borderline kişilik bozukluğunu diğer ruhsal bozukluklardan ayırt etmek, tedavi için öncelikleri belirlemekten daha az önemli olabilir (Keuroghlian ve ark., 2015; Skodol ve ark., 2011; Hasin ve ark., 2011; Gunderson ve ark., 2014). Borderline kişilik bozukluğu ayrıca artrit, gastrointestinal rahatsızlıklar ve genç yetişkinlerde kardiyovasküler hastalık gibi psikiyatrik olmayan rahatsızlıklarla da ilişkilidir (Quirk ve ark., 2014).

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ve borderline kişilik bozukluğunun tanısal nitelikleri, dürtüsellik, duygusal düzensizlik, dikkat ve konsantrasyon sorunları dahil olmak üzere örtüşen özellikleri bulunmakta ve borderline hastaların 1/3 kadarında dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu komorbid tanısı olduğu tahmin edilmektedir. Semptomlardaki benzerlikler nedeniyle, iyi bilinen DEHB tedavisi ilaçlarından olan metilfenidat, borderline kişilik bozukluğu tanısı alan bireylerde de araştırılmıştır. Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ve borderline kişilik bozukluğunun birlikte görüldüğü hastalarda, her iki bozukluğu da tek başına yaşayanlara kıyasla tedaviye direncin daha fazla olduğuna dair verilerde mevcuttur (Ditrich, Philipsen ve Matthies, 2021; MacDonald ve Sadek, 2023; Weibel ve ark., 2018).

Borderline Kişilik Bozukluğunun Klinik Seyri

Borderline kişilik bozukluğu sıklıkla, hayat boyu süreğen bir psikiyatrik tanı olarak açıklanmaktadır ancak bu durumun aksini belirten ve yaş ilerledikçe remisyon sağlanabileceğini gösteren araştırmalar da mevcuttur. Bozukluk tanısı alan 290 bireyin incelendiği bir araştırmada; remisyon şartı olarak, tanı kriterlerinin karşılanmaması tanımlanmıştır. Bu araştırmada; bireylerin %69,6'sının 2 yıllık izlemede remisyonda kaldığı saptanmıştır (Aner Aktan, 2021). Bir araştırmada, borderline kişilik bozukluğu tanısı alan 6 bireyin, 2 sene içerisindeki remisyonunu izlenmiştir. 1 sene boyunca, art arda her ay tanı kriterlerini karşılamıyor olmak, remisyon şartı olarak kabul edilmiştir. Araştırmanın bitiminde, katılan bireylerin %28'inin artık bozukluk semptomlarını karşılamadığı saptanmıştır. Tanı kriterlerindeki iyileşmenin sebebi kesin olarak bilinmemekle birlikte, artan yaş ve dürtüsellik oranının bağlantılı ve ters orantılı olduğu düşünülmektedir. Dürtüsellikteki düşüşün, sosyal ve mesleki süreçleri pozitif yönde etkilediği belirtilmektedir. Yaşın ilerleyişinin olumlu katkısına rağmen, yapılmış çalışmalar bu bozukluğa sahip bireylerin yaşamları süresince işlevsellik hususunda çaba sarf ettiğini açıklamaktadır (Aner Aktan, 2021; Torgersen, 2009).

İki büyük ileriye dönük boylamsal çalışma; ''McLean Yetişkin Gelişimi Çalışması (MLYG)'' ve ''İşbirlikçi Boylamsal Kişilik Bozuklukları Çalışması

(İBKB)", borderline kişilik bozukluğunun semptomatik seyri hakkında beklenmedik şekilde cesaret verici bakış açıları ortaya koymuştur. İBKB çalışmasında, borderline hastaların yaklaşık %85'i en az 12 ay boyunca remisyona girmiş olup, nüks oranları %12'dir. MLGY çalışmasında, 16 yıllık takip süresince hastaların %99'u en az 2 yıl, %78'i ise en az 8 yıl boyunca remisyonda kalmıştır. Bununla birlikte, MLGY çalışmasında semptomatik nüks, İBKB çalışmasına göre daha yüksek oranlarda meydana gelmiştir (Zanarini ve ark., 2012; Gunderson ve ark., 2018). İBKB çalışmasında 2 yıllık takipte kötü sonucun başlangıçtaki belirleyicileri daha şiddetli sınırda psikopatoloji, işlevsel bozulma ve ilişki kalitesi olarak belirlenmiştir (Gunderson, 2006). 10 yıllık takipte, İBKB çalışması daha genç yaş ve daha fazla eğitimin iyi sonuçlarla ilişkili olduğunu bulmuştur. MLGY çalışmasında 10 yıllık takipte remisyonun öngörücüleri başlangıçta daha genç yaş, çocuklukta cinsel istismarın olmaması, ailede madde bağımlılığı öyküsünün olmaması, iyi mesleki kayıt, kaygılı küme kişilik bozukluğunun olmaması, daha düşük nevrotiklik ve daha yüksek uyumluluktur (Zanarini ve ark., 2006).

İlginç bir şekilde, hem MLGY hem de İBKB çalışmalarında, borderline kişiliğin bazı semptomlarının daha kalıcı olan diğerlerine göre daha hızlı bir şekilde düzeldiği gösterilmiştir (McGlashan ve ark., 2005; Zanarini ve ark., 2016; Zanarini, 2006). Dürtüsel semptomların çoğu akut olup, nispeten hızlı bir şekilde düzelirken, duygusal semptomlar daha kalıcıdır (Zanarini ve ark., 2016). Bilişsel ve/veya benlik semptomları hem akut (örneğin yarı-psikotik düşünce ve ciddi kimlik bozukluğu) hem de kalıcıdır (örneğin tuhaf düşünme, olağandışı algısal deneyimler ve sanrısal olmayan paranoya). Benzer şekilde, kişiler arası semptomlarda akut veya kalıcı olabilir; fırtınalı ilişkiler, değersizleştirme ve talepkarlık daha akutken, yalnız kalma korkusu, aşırı bağımlılık ve mazoşizm daha kalıcıdır (Zanarini, 2007). MLGY çalışmasında, 16 yıllık takipten sonra akut semptomların daha hızlı ve istikrarlı bir şekilde düzeldiği ve mizaç semptomlarının daha az hızlı bir şekilde düzeldiği ve daha yüksek oranda tekrarladığı gösterilmiştir (Zanarini ve ark., 2016). Bununla birlikte, İBKB çalışmasında 10 yıllık takipten sonra, tüm BPD kriterlerinin yaygınlığı benzer oranlarda azalmıştır (Gunderson, 2011).

6 yıllık takip sonrasında, remisyona girmemiş hastalarda 'sendrom benzeri' bir durum (örneğin kronik yorgunluk ve fibromiyalji), obezite, diyabet, osteoartrit, hipertansiyon, sırt ağrısı ve idrar inkontinansı görülme olasılığı remisyona girmiş hastalara kıyasla önemli ölçüde daha yüksek bulunmuştur (Frakenburg ve Zanarini, 2004). Ayrıca, günlük alkol tüketimi, günde bir paket sigara içme, günlük uyku ilacı kullanımı, ağrı kesici ilaçların aşırı kullanımı ve düzenli egzersiz yapmadıklarını bildirme olasılıkları da önemli ölçüde daha yüksek bulunmuştur. Buna ek olarak, borderline kişilik bozukluğu olan iyileşmemiş hastaların tıbbi açıdan en az bir acil servis ziyareti, tıbbi hastaneye yatış veya her ikisini birden geçirme olasılığı

iyileşmiş borderline kişilik bozukluğu hastalarına kıyasla önemli ölçüde daha yüksektir. 16 yıllık takipte, aynı değişkenler hiç iyileşmeyen ve hiç iyileşmeyen borderline hastaları birbirinden ayırmıştır (Keuroghlian ve ark., 2013). Büyük bir epidemiyolojik çalışma, toplum içinde yaşayan borderline kişiler arasında bir dizi rahatsızlığın yüksek oranlarda görüldüğünü ortaya koymuştur. Bu hastalıklar arterioskleroz veya hipertansiyon, karaciğer hastalığı, kardiyovasküler hastalık, gastrointestinal hastalık, artrit, zührevi hastalık ve değerlendirilen herhangi bir tıbbi durumdur (El Gabalawy ve ark., 2010).

MLGY çalışmasının 16 yıllık takibi sırasında, borderline hastaların %4,5'i intihar sonucu, %4,5'i ise diğer nedenlerle ölmüştür. Borderline kişilik bozukluğuna sahip hastalarının intihar riskinin arttığı bilinse de, MLGY çalışmasından elde edilen veriler intiharın daha önce tahmin edildiği kadar yaygın olmadığını göstermektedir. Diğer kişilik bozukluklarına sahip hastaların %1,4'ü intihar nedeniyle, %1,4'ü ise başka bir nedenle ölmüştür (Zanarini ve ark., 2016). İntihar dışı ölümlerin ortalama yaşı 39'dur; bu da ABD'de 78 veya 79 yaş olan beklenen yaşam süresi normlarına kıyasla, borderline kişilik bozukluğu hastalarının 40 yıl kadar erken öldüğünü göstermektedir (Kochanek ve ark., 2016).

Toplum içinde yaşayan borderline kişilikler, genellikle işlevsel olarak ciddi şekilde bozulmuşlardır (Cramer ve ark., 2006; Lenzerweger ve ark., 2007). Borderline kişilik bozukluğunun seyrine ilişkin ileriye dönük çalışmalar, bazı hastalar için bu bozuklukların istikrarını belirlemiştir. İBKB çalışmasında, borderline kişilik bozukluğuna sahip bireyler, C kümesi kişilik bozukluğu olan bireylere kıyasla önemli ölçüde daha kötü istihdam işlevselliğine sahip ve 2 yıllık takip noktasında C kümesi kişilik bozukluğu veya majör depresif bozukluğu olan bireylere kıyasla önemli ölçüde daha kötü Küresel İşlevsellik Değerlendirmesi (KİD) puanlarına sahip bulunmuştur (Skodol ve ark., 2010). Benzer şekilde, MLGY çalışmasında, hastalar 6 yıllık takip döneminde diğer kişilik bozukluklarına sahip olanlara kıyasla daha kötü sosyal ve mesleki işlevsellik bildirmiştir (Zanarini ve ark., 2005).

Borderline kişilik bozukluğuna sahip hastalar, hem sosyal hem de mesleki alanlarda iyileşme göstermiş olsalar da, 10 yıllık takipten sonra İBKB çalışmasında diğer kişilik bozuklukları veya majör depresif bozukluğu olan bireylerden daha kötü işlev görmeye devam etmişlerdir. İyileşme oranlarına ilişkin MLGY bulguları, yüksek işlevli bir grup ve daha kötü işlevli bir grup olmak üzere alt hasta grupları olduğunu göstermektedir. Hastalığın seyri sırasında bir noktada iyileşen borderline kişilik bozukluğu hastalarının, 16 yıllık takipten sonra MSAD çalışmasında hiç iyileşmeyen hastalara göre evlilik veya uzun süreli birlikte yaşama ilişkisine girme ve ebeveyn olma olasılıkları önemli ölçüde daha yüksek bulunmuştur (Zanarini ve ark., 2010). İyileşen hastaların da bu ilişkilere başlarken önemli ölçüde daha yaşlı olduğu saptanmıştır. Üstelik, iyileşen hastaların, hiç iyileşmeyen hastalara kıyasla

boşanma veya birlikte yaşadıkları ilişkiyi bitirme olasılıkları önemli ölçüde daha az ve bir çocuğun velayetinden vazgeçme veya velayetini kaybetme olasılıkları daha düşüktür (Gunderson ve ark., 2018).

Borderline kişilik bozukluğunun, etkili tedavisinde yolun psikoterapi odasından geçtiği bilinmektedir. Psikoterapi; bireyin kendisi ve diğerleriyle bağlantılarında bütünleşmiş biçimde bakabilmesini geliştirmeyi, egoyu destekleyerek bozukluğun sürdürülmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Bunu sağlamak için; danışanın duygu, fikir, belirti ve davranışları arasındaki etkileşimler gözlemlenirken, bilinçdışı manaları izlenecek, uygunsuz savunma davranışları yerine etkin beceriler edinilmesi hedeflenecektir. Bu sayede, hem benlikte hem de sosyal ilişkilerde istikrar ve tutarlılık elde edilmesi mümkün olacaktır (Fitzpatrick ve ark., 2019).

Sonuç

Borderline kişilik bozukluğu, genç erişkinlik döneminde başlayan, kişiler arası ilişkilerde ve benlik algısında karmaşa ve önemli tutarsızlıklar, gerçek ve hayali terk edilme düşünceleri ile meşguliyet, kendine zarar verme ve intihar girişimleri, ani duygu durum değişiklikleri, dürtüsellik, kronik boşluk duygusu, zaman zaman paronid düşünceler ve dissosiyatif belirtiler gösteren ağır bir kişilik bozukluğu olarak tanımlanmıştır. Borderline kişilik bozukluğunun ortaya çıkmasında, çeşitli gelişimsel, psikososyal ve biyolojik faktörlerin rol oynadığı araştırma sonuçları ile ortaya konulmuştur.

Bilişsel yapıları, davranış örüntüleri, duygu düzenleme beceri eksiklikleri (dürtü kontrol sorunları, vb.) ve kaotik kişilerası ilişki problemleri nedeniyle aile ve sosyal yaşamlarında olumsuzluklar ile karşılaşmaktadırlar. Duygu durum düzenlemedeki kontrolsüzlük, dürtüsel davranışlar, öfke patlamaları gibi nedenleri ile kendilerine ve diğer insanlara yönelik zarar verme davranışı göstermeye yatkın oldukları gözlenmektedir. Böylece sıklıkla yakın ilişki kayıpları yaşadıkları, bu duruma bağlı olarak çöktün durumlar yaşadıkları ve çeşitli yaşam alanlarında işlev kaybına uğdıkları da rapor edilmektedir.

Sıklıkla, klinikte Borderline kişilik bozukluğuna dair semptomlar, farklı psikopatolojilerle karışabildiğinden, tanı koyma ve tedavi alma süreçleri güçleşmektedir. Bu kişilerin etkili tedavi seçeneklerine erişebilmesi için borderline kişilik bozukluğuna dair klinik bilginin ve toplumsal farkındalığının arttırılması önemli görünmektedir. Borderline kişilik bozukluğunun tedavi edilemeyeceği şeklindeki şöhreti sebebiyle bu bozukluğa sahip bireylerin gerek toplum gerekse klinisyenlerce damgalanma ihtimalinin önüne geçmek için toplum ruh sağlığı çalışmalarının yürütülmesi sağlanmalıdır. Klinisyenler tarafından BKB belirtilerinin daha iyi anlaşılması ve diğer psikolojik sorunlardan ayırt edilmesi tedavi stratejilerini formüle etmede ve hastalığın seyrini öngörmede yardımcı olabilir. Buna ek olarak, bu alanda yapılacak güncel etiyolojik ve epidemiyolojik çalışmalara gereksinim olduğu da görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akiskal, H. S. (1981). Subaffective Disorders: Dystymic, Cyclothymic and Bipolar II Disorders In The ‘’Borderline” Realm. *Psychiatric Clinics of North America*, 4, 25-46.

Alford, F. (2012). Hanna Sega-A Memorial Appreciation. *Psychoanal Culture Soc,* 17(3), 317-324.

Algaç Kutlu, M. (2018). Borderline Kişilik Bozukluğu: Bir Gözden Geçirme. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi,* 3(5), 11-20.

Alnaes, R., Torgerson, S. (1997). Personality and Personality Disorders redict Development and Relapses of Major Depression. *Acta Psychiatr Scand,* 95(4), 336-342.

Allport, G. W. (1955). *Becoming: Basic Consideration for a Psychology of Personality.* New Haven: Yale University Press.

Amad, A., Ramoz, N., Thomas, P., Jardri, R., Gorwood, P. (2014). Genetics of Borderline Personality Disorder: Systematic Review and Proposal of an Integrative Model. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews,* 40, 6-19.

Aner Aktan, E. (2021). *Sınır Kişilik Bozukluğunda Bağlanma, Empati ve Benlik saygısı.* Ankara: İksad Yayınevi.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5).* Washington, DC: American Psychiatric Association Publishing.

Asherson, P., Young, A. H., Eich-Höchli, D., Moran, P., Porsdal, V., Deberdt, W. (2014). Differential Diagnosis, Comorbidity, and Treatment of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder in Relation to Bipolar Disorder or Borderline Personality disorder in adults. *Curr Med Res Opin,* 30(8), 1657-1672.

Aviram, R. B., Brodsky, B. S., Stanley., B. (2006). Borderline Personality Disorder, Stigma, and Treatment Implications. *Harward Review of Psychiatry,* 14(5), 249-256.

Bandelow, B., Krause, J., Wedekind, D., Broocks, A., Hajak, G., Rüther, E. (2005). Early Traumatic ife Events, Parental Attitudes, Family History, And Birth Risk Factors In Patients with Borderline Personality Disorder and Healthy Controls. *Psychiatry Research,* 134(2), 169-179.

Baron, M., Gruen, R., Asnis, L., Lord, S. (1985). Familial Transmission of Schizotypal and Borderline Personality Disorder, *Am J Psychiatry,* 142, 927-934.

Beavers, R. W. (1977). *Psychotherapy And Growth: A Family Systems Perspective.* New York: Brunner Mazel Publishers.

Beck, A.T., Freeman, A. (1990). *Cognitive Therapy Of Personality Disorders.* New York: The Guilford Press.

Beck, J.S. (1995). *Cognitive Therapy Basics And Beyonds.* New York: Guilford Press.

Benjamin, L. S. (1996). *Interpersonal Diagnosis And Treatment of Personality Disorders.* New York: Guildford Press.

Berenbaum H. (1996). Childhood Abuse, Alexithymia and Personality Disorder. *J Psychosom Res,* 41(6), 585-595.

Berens, L. V. (1999). *The 16 Personality Types: Description for Self-Discovery.* California: Telos Publications.

Berlin, H. A., Rolls, E. T., Iversen, S. D. (2005). Borderline Personality Disorder, Impulsivity, and the Orbitofrontal Cortex. *Am J Psychiatry,* 162, 2360-2373.

Black, D. W., Pfohl, B., Blum, N., McCormick, B., Allen, J., North, C. S., Phillips, K. A., Robins, C., Siever, L., Silk, K. R., Williams, J. B. W., Zimmerman, M. (2011). Attitudes Toward Borderline Personality Disorder: A Survey of 706 mental health clinicians. *CNS Spectr,* 16(3), 67-74.

Bland, A. R., Tudor, G., Whitehouse, D. M. (2007). Nursing Care of Inpatients with Borderline Personality Disorder. *Perspect Psychiatr Care,* 43(4), 204-212.

Boomsma, D., Busjahn, A., Peltonen, L. (2002). Classical Twin Studies and Beyond. *Nat Rev Genet,* 3, 872-882.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss.* New York: Basic Books.

Carpenter, R. W., Trela, C. J., Lane, S. P., Wood, P. K., Piasecki, T. M., Trull, T. J. (2017). Elevated Rate of lcohol onsumption in Borderline Personality Disorder Patients in Daily Life. *Psychopharmacology,* 234, 3395-3406.

Chapman, J., Fleisher, C. (2017). *Personality Disorder, Borderline.* Treasure Island (FL): StatPearls Publishing.

Chapman, A. L., Dixon-Gordon, K. L., Walters, K. N. (2011). Experiential Avoidance and motion Regulation in Borderline Personality Disorder. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy,* 29(1), 35-52.

Chartier, M. J., Walker, J. R., Naimark, B. (2010). Seperate and Cumulative Effects of Adverse Childhood Experiences in Predicting dult Health and Health Care Utilization. *Child Abuse Negl,* 34(6), 454-464.

Clarkin, J. F., Levy, K. N., Lenzenweger, M. F., Kernberg, O. F. (2007). Evaluating Three Treatments for Borderline Personality Disorder: A Multiwave Study. *American Journal of Psychiatry,* 164(6), 922–928.

Claridge, G., Davis, C., Bellhouse, M., Kaptein, S. (1998). Borderline Personality, Nightmares, and Adverse Life Events in The Rsk for Eating Disorder. *Personality & Indivual Differences,* 25(2), 339-351.

Cochrane, C. E., Brewerton, T. D., Wilson, D. B., Hodges, E. L. (1993). Alexithymia in he Eating Disorders. *Int J Eat Disord,* 14(2), 219-222.

Courtney-Seidler, E. A., Klein, D., Miller, A. L. (2013). Borderline Personality Disorder in Adolescents. *Clin Psychol Sci Prac,* 20, 425-444.

Cramer, V., Torgersen, S. & Kringlen, E. (2006). Personality disorders and quality of life. A population study. *Compr Psychiatry,* 47, 178-184.

Deutch, H. (1942). Some Forms of Emotional Disturbance and Their Relationship to Schizophrenia. *Psychoanal Quart,* 11(3), 301-321.

DiNicola, V. F. (1990). Anorexia Multiforme: Self-Starvation in Historical and Cultural Context. *Transcultural Psychiatric Research Review,* 27, 165-196.

Ditrich, İ., Philipsen, A., Matthies, S. (2021). Borderline Personality Disorder (BPD) nd Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) Revisited - a review-Update on Common Grounds and Subtle Distinctions. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, 8(1), 22.

Donegan, N. H., Sanislow, C. A., Blumberg, H. P., Fulbright, R. K., Lacadie, C., Skudlarski, P., Gore, J. C., Olson, I. R., McGlashan, T. H., Wexler, B. E. (2003). Amygdala Hyperreactivity In Borderline Personality Disorder: Implications For Emotional Dysregulation. *Biol Psychiatry,* 54, 1284-1293.

Eaton, W. W. (1986). *The sociology of mental disorders.* New York: Praeger.

Eaton, N. R., Krueger, R. F., Keyes, K. M., Skodol, A. E., Markon, K. E., Grant, B. F., Hasin, D. S. (2011). Borderline Personality Disorder Comorbidity: Relationship to the Internalizing-Externalizing Structure of Common Mental Disorders. *Psychological Medicine,* 41(5), 1041-1050.

Ekstein, R. (1962). Special Training Problems In Psychotherapeutic Work With sychotic And Borderline Children. *Am J Orthopsychiatry,* 32(4), 569-583.

El-Gabalawy, R., Katz, L. Y., Sareen, J. (2010). Comorbidity And Associated Severity Of Borderline Personality Disorder And Physical ealth Conditions In A Nationally Representative Sample. *Psychosom. Med.,* 72, 641-647.

Eren, N., Öğünç, N. E., Keser, V., Bıkmaz, S., Şahin, D., Saydam, B. (2014). Psychosocial, Symptomatic And Diagnostic Changes With Long-Term Psychodynamic Art Psychotherapy For Personality Disorders. *Arts In Psychotherapy,* 41, 375-385.

Faraji, H., Tezcan, A. E. (2023). *Borderline Kişilik Bozukluğu.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Fatimah, H., Wiernik, B. M., Gorey, C., McGue, M., Iacono, W. G., Bornovalova, A. (2020). Familial Factors And The Risk Of Borderline Personality Pathology: Genetic And Environmental Transmission. *Psychological medicine,* 50(8), 1327-1337.

Fertuck, E. A., Lenzenweger, M. F., Clarkin, J. F., Hoermann, S., Stanley, B. (2006). Executive Neurocognition, Memory Systems, And Borderline Personality Disorder. *Clin Psychol Rev,* 26, 346-375.

Fitzpatrick, S., Wagner, A. C., Monson, C. M. (2019). Optimizing Borderline Personality Disorder Treatment By Incorporating Significant Others: A Review And Synthesis. *Personal Disord,* 10(4), 297-308.

Frankenburg, F. R., Zanarini, M. C. (2004). The Association Between Borderline Personality Disorder And Chronic Medical Illnesses, Poor Health-Related Lifestyle Choices, And Costly Forms Of Health Care Utilization. *J Clin Psychiatry*, 65, 1660-1665.

Frank, H., Paris, J. (1981). Recollections Of Family Experience In Borderline Patients. *Arch Gen Psychiatry*, 38(9), 1031-1034.

Frank, H., Paris, J. (1989). Perceptions Of Parental Bonding In Borderline Patients. *Am J Psychiatry*, 146(11), 1498-1499.

Frank, H., Paris, J. (1991). Parents' Emotional Neglect And Over Protection According To The Recollections Of Patients With Borderline Personality Disorder. *Am J Psychiatry,* 148(5), 648-651.

Freud, S. (1961). *Inhibition, Symptoms, And Anxiety.* London: Hogarth Press and The Institute of Pyscho-Analysis.

Freud, S. (1905). *On Sexuality: Three Essays On The Theory Of Sexuality.* Harmondsworth: Penguin Books.

Freud, S. (1917). *Yas ve Melankoli.* İstanbul: Telos Yayıncılık.

Frosch, J. (1967). Severe Regressive States During Analysis Introduction. *J Am Psychoanal Assoc, 15*(3), 491-507.

Galletly, C. (1997). Borderline-Dissociation Comorbidity. *American Journal of Psychiatry,* 154, 1629.

Grant, B. F., Chou, S. P., Goldstein, R. B., Huang, B., Stinson, F. S., Saha, T., Smith, S. M., Dawson, D. A., Pulay, A., Pickering, R. P., Ruan, W. (2008). Prevalence, Correlates, Disability, And Comorbidity Of DSM-IV Borderline Personality Disorder: Results From The Wave 2 National Epidemiologic Survey On Alcohol And Related Conditions. *The Journal of Clinical Psychiatry,* 69(4), 533-545.

Grilo, C. M., Pagano, M. E., Skodol, A. E., Sanislow, C. A., McGlashan, T. H., Gunderson, J. G., Stout, R. L. (2007). Natural Course Of Bulimia Nervosa And Of Eating Disorder Not Otherwise Specified: 5-Year Prospective Study Of Remissions, Relapses, And The Effects Of Personality Disorder Psychopathology. *J Clin Psychiatry,* 68, 738-746.

Gunderson, J. G., Herpetz, S. C., Skodol, A. E., Torgersen, S., Zanarini, M. C. (2018). Borderline Personality Disorder. *Nature Reviews Disease Primers,* 4, 18029.

Gunderson, J. G., Zanarini, M. C., Choi-Kain, L.W., Mitchell, K. S., Jang, K. L., Hudson, J. I. (2011). Family Study Of Borderline Personality Disorder And Its Sectors Of Psychopathology. *Arch Gen Psychiatry,* 68, 753-762.

Gunderson, J. (2006). Predictors Of 2-Year Outcome For Patients With Borderline Personality Disorder. *Am J Psychiatry,* 163, 822.

Gunderson, J., Stout, R. L., McGlashan, T. H., Shea, M. T., Morey, L. C., Grilo, C. M., Zanarini, M. C., Yen, S., Markowitz, J. C., Sanislow, C., Ansell, E., Pinto, A., Skodol, A. E. (2011). Ten-Year Course Of Borderline Personality Disorder: Psychopathology And Function From The Collaborative Longitudinal Personality Disorders Study. *Arch Gen Psychiatry,* 68(8), 827-837.

Göka, E., Yüksel, F. V., Göral, F. S. (2006). *Projective Identification In Human Relations.* Türk Psikiyatri Dergisi, 17(1), 1-9.

Hasin, D., Fenton, M. C., Skodol, A., Krueger, R., Keyes, K., Geier, T., Greenstein, E., Blanco, C., Grant, B. (2011). Personality Disorders And The 3-Year Course Of Alcohol, Drug, And Nicotine Use Disorders. *Arch Gen Psychiatry,* 68(11),

1158-1167.

Hawkins, R. C., Clement, P. F. (1984). *Binge Eating: Measurement Problems And A Conceptual Model.* New York: Springer.

Herpertz, S. C., Dietrich, T. M., Wenning, B., Krings, T., Erberich, S. G., Willmes, K., Thron, A., Sass, H. (2001). Evidence Of Abnormal Amygdala Functioning In Borderline Personality Disorder: A Functional MRI Study. *Biol Psychiatry,* 50, 292-298.

Horney, K. (2017). *Nevrozlar ve İnsan Gelişimi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.

Hyler, S. E., Lyons, M. (1988). Factor Analysis Of The DSM-III Personality Disorder Clusters: A Replication. *Compr Psychiatry,* 29, 304-308.

Joyce, E., Hutton, S., Stan, M., Gibbins, H., Webb, E., Paul, S., Robbins, T., Barnes, T. (2002). Executive Dysfunction In First-Episode Schizophrenia Executive Dysfunction In First-Episode Schizophrenia And Relationship To Duration Of Untreated Psychosis: And Relationship To duration Of Untreated Psychosis: The West London Study. *British Journal of Psychiatry,* 43, 38-44.

Kaslow, F. W., Magnavita, J. J. (2002). *Comprehensive Handbook Of Psychotherapy For Borderline Disorder: Psychodynamic Object Relations.* New York: John Wiley & Sons.

Kendler, K. S., Aggen, S. H., Czajkowski, N., Roysamb, E., Tambs, K., Torgersen, S., Neale, M. C., Reichborn-Kjennerud, T. (2008). The Structure Of Genetic And Environmental Risk Factors For DSM-IV Personality Disorders: A Multivariate Twin Study. *Arch Gen Psychiatry,* 65, 1438-1446.

Kernberg, O. F., Michels, R. (2009). Borderline Personality Disorder. *American Journal of Psychiatry*, 166(5), 505–508.

Kernberg, O. F. (2004). *Agressivity, Narcissism And Self-Destructiveness In The Psychotherapeutic Relationship: New Developments In The Psychopathology And Psychotherapy Of Severe Personality Disorders*. New Haven: Yale University Press.

Kernberg, O. F. (1995). Technical Approach To Eating Disorder In Patients With Borderline Personality Organization. *Annual of Psychoanalysis,* 23, 33-48.

Kernberg, O. F. (1985). *Borderline Conditions And Pathological Narcissism.* Lanham: Rowman & Littlefield.

Kemberg, O. F. (1976). *Object Relations Theory And Clinical Psychoanalysis.* New York: Jason Aronson.

Kernberg, O. F. (1967). Borderline Personality Organization. *J Am Psychoanal Assoc,* 15(3), 641-685.

Keuroghlian, A. S., Gunderson, J. G., Pagano, M. E., Markowitz, J. C., Ansell, E. B., Shea, M. T., Morey, L. C., Sanislow, C., Grilo, C. M., Stout, R. L., Zanarini, M. C., McGlashan, T. H., Skodol, A. E. (2015). Interactions Of Borderline Personality Disorder And Anxiety Disorders Over 10 Years. *J Clin Psychiatry,* 76(11), 1529-1534.

Keuroghlian, A. S., Frankenburg, F. R. & Zanarini, M. C. (2013). The Relationship Of Chronic Medical Illnesses, Poor Health-Related Lifestyle Choices, And Health Care Utilization To Recovery Status In Borderline Patients Over A Decade Of Prospective Follow-Up. *J Psychiatr Res,* 47, 1499-1506.

King-Casas, B., Sharp, C., Lomax-Bream, L., Lohrenz, T., Fonagy, P., Montague, P. R. (2008). The Rupture And Repair Of Cooperation In Borderline Personality Disorder. *Science,* 321, 806-810.

Kirkpatrick, T., Joyce, E., Milton, J., Duggan, C., Tyrer, P., Rogers, R. D. (2007). Altered Emotional Decision-Making In Prisoners With Borderline Personality Disorder. *Journal of Personality Disorder,* 21(3), 243-261.

Klein, M. (1952). *Some Theoretical Conclusions Regarding To Emotional Life Of The Infant.* London: Hogarth.

Klein, M. (1975). *Envy And Gratitude And Other Works 1946-1963.* New York: Free Press.

Klein, M. (1946). Notes On Schizoid Mechanisms. *Int J Psycho-Ananl,* 27(3), 99-110.

Knight, R. P. (1953). Borderline States In Psychoanalytic Psychiatry And Psychology. *Bull Menninger Clin,* 17(1), 1-12.

Kochanek, K. D., Murphy, S. L., Xu, J., Tejada-Vera, B. (2016). Deaths: Final Data for 2014. *Natl Vital Stat. Rep.,* 65, 1-122.

Kohut, H. (1971). *Kendiliğin Çözümlenmesi.* İstanbul: Metis Yayınları.

Korucu, A. A. (2019). Freudyen ve Jungien Yaklaşımlarla Anne Olgusu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 23(1), 133-143.

Köroğlu, E., Bayraktar, S. (2019). *Kişilik Bozuklukları.* Ankara: HYB Basım Yayın.

Kring, A. M., Johnson, S. L., Davison, G., Neale, J. (2017). *Anormal Psikolojisi/ Psikopatoloji.* İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Leichsenring, F., Leibing, E., Kruse, J., New, A. S., Leweke, F. (2011). Borderline Personality Disorder. *The Lancet,* 377, 74-84.

LeGris, J., vanReekum, R. (2006). The Neuropsychological Correlates Of Borderline Personality Disorder And Suicidal Behaviour. *Can J Psychiatry,* 51, 131-142.

Lenzenweger, M. F., Lane, M. C., Loranger, A. W., Kessler, R. C. (2007). DSM-IV Personality Disorders In The National Comorbidity Survey Replication. *Biol. Psychiatry,* 62, 553-564.

Linehan, M. M. (1993). *Cognitive-Behavioral Treatment Of Borderline Personality Disorder*. New York: The Guildford Press.

Links, P. S., Heslegrave, R., Reekum, R. V. (1999). Impulsivity-Core Aspect Of Borderline Personality Disorder. *J Pers Disord,* 13(1), 1-9.

Links, P. S. Heslegrave, R. J., Mitton, J. E., van Reekum, R. (1995). Borderline Personality Disorder And Substance Abuse: Consequences Of Comorbidity. *Canadian Journal of Psychiatry,* 40(1), 9-14.

Loranger, A.W., Oldham, J. M., Tulis, E. H. (1982). Familial Transmission Of DSM-III Borderline Personality Disorder. *Arch Gen Psychiatry,* 39, 795-799.

MacDonald, L., Sadek, J. (2023). Management Strategies for Borderline Personality Disorder And Bipolar Disorder Comorbidities In Adults With ADHD: A Narrative Review. *Brain Sciences,* 13(11), 1517.

McWilliams, N. (2013). Psikanalitik Tanı: Klinik Süreç İçinde Kişilik Yapısını Anlamak. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mahler, M. S., Pine, F., Bergman, A. (1975). *The Psychological Birth Of The Human Infant: Symbiosis And Individuation. New* York: Basic Books.

Mahler, M. S. (1972). Rapprochement Subphase Of The Separation-Individuation Process. *Psychoanalytic Quarterly,* 41, 487-506.

Mahler, M. S. (1968). *On Human Symbiosis And The Vicissitudes Of Individuation.* New York: International Universities Press.

Masterson, J. F., Rinsley, D. B. (1975). The Borderline Syndrome: Role Of The Mother In The Genesis And Psychic Structure Of The Borderline Personality. *Int J Psychiatry,* 132(1), 1-10.

Masterson, J. F. (1976). *Psychotherapy Of The Borderline Adult: A Developmental Approach.* New York: Brunner/Mazel.

Martinussen, M., Friborg, O., Schmierer, P., Kaiser, S., Øvergård, K. T., Neunhoeffer, A., Martinsen, E. W., Rosevinge, J. H. (2017). The Comorbidity Of Personality Disorders In Eating Disorders: A Meta-Analysis. *Eat Weight Disord,* 22(2), 201-209.

Mayberg, H. S., Lozano, A. M., Voon, V., McNeely, H. E., Seminowicz, D., Hamani, C., Schwalb, J. M., Kennedy, S. H. (2005). Deep Brain Stimulation For Treatment-Resistant Depression. *Neuron,* 45, 651-660.

McGlashan, T. H., Grilo, C. M., Skodol, A. E., Gunderson, J. G., Shea, M. T., Morey, L. C., Zanarini, M. C., Stout, R. L. (2000). The Collaborative Longitudinal Personality Disorders Study: Baseline Axis I/II And II/II Diagnostic Co-Occurrence. *Acta Psychiatr Scand,* 102(4), 256-264.

McGlashan, T. H., Grilo, C. M., Sanislow, C. A., Ralevski, E., Morey, L. C., Gunderson, J. G., Skodol, A. E., Shea, M. T., Zanarini, M. C., Bender, D., Stout, R. L., Yen, S., Pagano, M. (2005). Two-Year Prevalence And Stability Of Individual DSM-IV Criteria For Schizotypal, Borderline, Avoidant, And Obsessive-Compulsive Personality Disorders: Toward A Hybrid Model Of Axis II Disorders. *Am J Psychiatry,* 162(5), 883-889.

McGoldrick, M., Pearce, J. K., Giordano, J. (1982). *Ethnicity And Family Therapy.* New York: The Guilford Press.

McWilliams, N. (2013). *Psikanalitik Tanı.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Minuchin, S. (1967). *Families Of The Slums.* New York: Basic Books.

Minzenberg, M. J., Fan, J., New, A. S., Tang, C. Y., Siever, L. J. (2007). Fronto-Limbic

Dysfunction In Response To Facial Emotion In Borderline Personality Disorder: An Event-Related fMRI Study. *Psychiatry Res,* 155, 231-243.

Miljkovitch, R., Deborde, A. S., Bernier, A., Corcos, M., Speranza, M., Pham-Scottez, A. (2018). Borderline Personality Disorder in Adolescence As A Generalization Of Disorganized Attachment. *Front Psychol,* 9, 1962.

Millon, T., Grossman, S., Millon, C., Meagher, S., Ramnath, R. (2021). *Modern Yaşamda Kişilik Bozuklukları.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Mittchell, S. A., Black, M. J. (2012). *Freud Ve Sonrası: Modern Psikanalitik Düşüncenin Kaynağı.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Monte, F. L., Englebert, J. (2018). Borderline Personality Disorder And Lived Time. *Evol Psychiat,* 83(4), 37-45.

Murphy, J. M., Olivier, D. C., Monson, R. R., Sobol, A. M., Federman, E. B., Leighton, A. H. (1991). Depression And Anxiety In Relation To Social Status. A Prospective Epidemiologic Study. *Arch Gen Psychiatry,* 48(3), 223-229.

Nowakowski, M. E., McFarlane, T., Cassin, S. (2013). Alexithymia And Eating Disorders: A Critical Review Of The Literature. *J Eat Disord,* 1(1), 21.

Öztürk, M. O., Uluşahin, A. (2014). *Ruh Sağlığı Ve Bozuklukları.* İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Paris, J. (1992). Social Risk Factors for Borderline Personality Disorder: A Review and Hypothesis. *The Canadian Journal of Psychiatry,* 37(7), 510-515.

Pedersen, G., Karterud, S., Hummelen, B., Wilberg, T. (2013). The Impact Of Extended Longitudinal Observation On The Assessment Of Personality Disorders. *Personal Ment Health,* 7, 277-287.

Perry, J. C., Presniak, M. D., Olson, T. R. (2013). Defense Mechanisms In Schizotypal, Borderline, Antisocial, And Narcissistic Personality Disorders. *Spring,* 76(1), 32-52.

Poole, J. C., Dobson, K. S., Pusch, D. (2018). Do Adverse Childhood Experiences Predict Adult Interpersonal Difficulties? The Role Of Emotion Dysregulation. *Child Abuse Negl,* 80(6), 123-133.

Pope, H. G., Jonas, J. M., Hudson, J. I., Cohen, B. M., Gunderson, J. G. (1983). The Validity Of DSM-III Borderline Personality Disorder. A Phenomenologic, Family History, Treatment Response, And Long-Term Follow-Up Study. *Arch Gen Psychiatry,* 40(1), 23-30.

Rangell, L. (1955). Scientific Proceedings: Panel Reposts: The Borderline Case. *J Am Psychoanal Assoc,* 3(2), 285-298.

Reich, J. H. (1989). Familiarity Of DSM-III Dramatic And Anxious Personality Clusters. *J Nerv Ment Dis,* 177, 96-100.

Reichborn-Kjennerud, T. (2010). The Genetic Epidemiology Of Personality Disorders. *Dialogues Clin Neurosci,* 12, 103-114.

Reichborn-Kjennerud, T., Czajkowski, N., Ystrøm, E., Ørstavik, R., Aggen, S. H.,

Tambs, K., Torgersen, S., Neale, M. C., Krueger, R. F., Knudsen, G. P., Kendler, K. S. (2015). A Longitudinal Twin Study Of Borderline And Antisocial Personality Disorder Traits In Early To Middle Adulthood. *Psychol Med,* 45(14), 3121-3131.

Riso, L. P., Klein, D. N., Anderson, R. L., Ouimette, P. C. (2000). A Family Study Of Outpatients With Borderline Personality Disorder And No History Of Mood Disorder. *J Personal Disord,* 14, 208-217.

Robbins, L. L. (1956). The Borderline Cas. *J Am Psychoanal Assoc,* 4(3), 550-562.

Roediger, E. (2015). *Şema Terapi Nedir? Şema Terapinin Eğitimine Ve Modellerine Giriş.* İstanbul: Nobel Kitap.

Rosevinge, J. H., Martinussen, M., Ostensen, E. (2000). The Comorbidity Of Eating Disorders And Personality Disorders: A Meta-Analytic Review Of Studies Published Between 1983 And 1998. *Eat Weight Disord,* 5(2), 52-61.

Rosse, I. C. (1890). Clinical evidences of borderland insanity. *Journal of Nervous and Mental Diseases,* 17, 669-683.

Ruocco, A. C., Amirthavasagam, S., Choi-Kain, L. W., McMain, S. F. (2013). Neural Correlates Of Negative Emotionality In Borderline Personality Disorder: An a-Activation-Likelihood-Estimation Meta-Analysis. *Biol Psychiatry*, 73, 153-160.

Ruocco, A. C., Medaglia, J. D., Ayaz, H., Chute, D. L. (2010). Abnormal Prefrontal Cortical Response During Affective Processing In Borderline Personality Disorder. *Psychiatry Res,* 182, 117–122.

Quirk, S. E., El-Gabalawy, R., Brennan, S. L., Bolton, J. M., Sareen, J., Berk, M., Chanen, A. M., Pasco, J. A., Williams, L. J. (2014). Personality Disorders And Physical Comorbidities In Adults From The United States: Data From The National Epidemiologic Survey On Alcohol And Related Conditions. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol,* 50(5), 807-820.

Shaver, P. R., Collins, N. J., Clark, C. L. (1996). *Attachment Styles And Internal Workings Models Of Self And Relationship Partners.* New Jersey: Lawrance Erlbaum Publishers.

Silbersweig, D., Clarkin, J. F., Goldstein, M., Kernberg, O. F., Tuescher, O., Levy, K. N., Brendel, G., Pan, H., Beutel, M., Pavony, M. T., Epstein, J., Lenzenweger, M. F., Thomas, K. M., Posner, M. I., Stern, E. (2007). Failure Of Frontolimbic Inhibitory Function In The Context Of Negative Emotion In Borderline Personality Disorder. *Am J Psychiatry,* 164, 1832-1841.

Skodol, A. E., Grilo, C. M., Keyes, K. M., Geier, T., Grant, B., Hasin, D. S. (2011). Relationship Of Personality Disorders To The Course Of Major Depressive Disorder In A Nationally Representative Sample. *Am J Psychiatry,* 168(3), 257-264.

Skodol, A. E., Gunderson, J. G., Shea, M. T., McGlashan, T. H., Morey, L. C., Sanislow, C. A., Bender, D. S., Grilo, C. M., Zanarini, M. C., Yen, S., Pagano, M. E., Stout, R. L. (2005). The Collaborative Longitudinal Personality Disorders Study

(CLPS): overview and implications. *J Pers Disord,* 19, 487-504.

Skodol. A. E., Pagano, M. E., Bender, D. S., Shea, M. T., Gunderson, J. G., Yen, S., Stout, R. L., Morey, L. C., Sanislow, C. A., Grilo, C. M., Zanarini, M. C., McGlashan, T. H. (2005). Stability Of Functional Impairment In Patients With Schizotypal, Borderline, Avoidant, Or Obsessive-Compulsive Personality Disorder Over Two Years. *Psychol Med,* 35(3), 443-451.

Sroufe, L. A. (2005). Attachment And Development: A Prospective Longitudinal Study From Birth To Adulthood. *Attach Human Dev,* 7(4), 349-367.

Steiger, H., Jabalpurwala, S., Champagne, J. (1996). Axis II Comorbidity And Developmental Adversity In Bulimia Nervosa. *Journal of Nervous and Mental Diseases,* 184(9), 555-560.

Stern, A. (1938). Pychoanalytic Investigation Of And Therapy In The Borderline Group Of Neuroses. *Pychoanal Quart,* 7(4), 467-489.

Stone, M. H. (1986). *Essential Papers On Borderline Disorders: One Hundred Years At The Border.* New York: New York University Press.

Şar, V., Kundakçı, T., Kızıltan, E., Yargıç, İ., Tutkun, H., Bakım, B., Bozkurt, O., Özpulat, T., Keser, V., Özdemir, Ö. (2003). The Axis-I Dissociative Disorder Comorbidity Of Borderline Personality Disorder Among Psychiatric Outpatients. *Journal of Trauma and Dissociation,* 4, 119-136.

Torgersen, S., Myers, J., Reichborn-Kjennerud, T., Røysamb, E., Kubarych, T. S., Kendler, K. S. (2012). The Heritability Of Cluster B Personality Disorders Assessed Both By Personal Interview And Questionnaire. *J Pers Disord,* 26(6), 848-866.

Torgersen, S. (2012). *Epidemiology, In The Oxford Handbook Of Personality Disorders.* New York: Oxford University Press.

Torgersen, S. (2009), The Nature (And Nurture) Of Personality Disorders. *Scandinavian Journal of Psychology,* 50, 624-632.

Torgersen, S., Czajkowski, N., Jacobson, K., Reichborn-Kjennerud, T., Røysamb, E., Neale, M.C., Kendler, K.S. (2008). Dimensional Representations Of DSM-IV Cluster B Personality Disorders In A Population-Based Sample Of Norwegian Twins: A Multivariate Study. *Psychol Med,* 38, 1617-1625.

Torgersen, S., Lygren, S., Øien, P. A., Skre, I., Onstad, S., Edvardsen, J., Tambs, K., Kringlen, E. (2000). A Twin Study Of Personality Disorders. *Compr Psychiatry*, 41, 416-425.

Torgersen, S. (1984). Genetic And Nosological Aspects Of Schizotypal And Borderline Personality Disorders. A Twin Study. *Arch Gen Psychiatry,* 41, 546-554.

Torgersen, S., Kringlen, E., Cramer, V. (2001). The Prevalence Of Personality Disorders In A Community Sample. *Arch Gen Psychiatry,* 58, 590-596.

Trull, T. J., Freeman, L. K., Vebares, T. J., Choate, A. M., Helle, A. C., Wycoff, A. M. (2018). Borderline Personality Disorder And Substance Use Disorders: An Updated Review. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation,* 5(1).

Trull, T. J., Sher, K. J., Minks-Brown, C., Durbin, J., Burr, R. (2000). Borderline Personality Disorder And Substance Use Disorders: A Review And İntegration. *Clin Psychol Rev,* 20(2), 235-253.

Tunç, P., Eren, N. (2019). Sınır Kişilik Bozukluğunda Psikodinamik Formülasyon: Olgu Sunumu. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi,* 10(4), 309-316.

Tunç, P., Şahin, D. (2019). Sınır Kişilik Bozukluğunda Dürtüsellik, Kendine Zarar Verme ve İntihar Davranışlarının Yordayıcıları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi,* 20(4), 341-349.

Van Dongen, J., Slagboom, P. E., Draisma, H. H. M., Martin, N. G., Boomsma, D. I. (2012). The Continuing Value Of Twin Studies In The Omics Era. *Nat Rev Genet.,* 13, 640-653.

Weibel, S., Nicastro, R., Prada, P., Cole, P., Rüfenacht, E., Pham, E., Dayer, A., Perroud, N. (2018). Screening For Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder In Borderline Personality Disorder. *J Affect Disord.,* 226, 85-91.

Widiger, T. A, Weissman M. M. (1991). Epidemiology of borderline personality disorder. *Hosp Community Psychiatry*, 42, 1015-1021.

Winnicott, D. W. (2002). *Birincil annelik tasası.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Witt, S. H., Streit, F., Jungkuz, M., Frank, J., Awatshi, S., Reinbold, C. S., Treutlein, J., Degenhardt, F., Forstner, A. J., Heilman-Heimbach, S., Dietl, L., Schwarze, C. E., Schengel, D., Strohmaier, J., Abdellaoui, A., Adolffson, R., Air, T. M., Akil, H., Alda ve ark. (2017). Genome-Wide Association Study Of Borderline Personality Disorder Reveals Genetic Overlap With Bipolar Disorder, Major Depression And Schizophrenia. *Transl Psychiatry,* 7(6), e1155.

Wolff, S., Stiglmayr, C., Bretz, H. J., Lammers, C. H, Auckenthaler, A. (2007). Emotion İdentification And Tension İn Female Patients With Borderline Personality Disorder. *Br J Clin Psychol,* 46(3), 347-360.

Young, J.E., Klosko, J.S., Weishaar M.E. (2017). *Şema Terapi.* İstanbul: Litera Yayıncılık.

Zabcı, N. (2012). Sınır Patolojilerde Nefretin Kökeni Üzerine. *Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi,* 18(2), 21-26.

Zanarini, M. C., Frankenburg, F. R., Reich, D. B., Fitzmaurice, G. M. (2016). Fluidity Of The Subsyndromal Phenomenology Of Borderline Personality Disorder Over 16 Years Of Prospective Follow-Up. *Am J Psychiatry,* 173, 688–694.

Zanarini, M. C., Frankenburg, F. R., Hennen, J., Reich, D. B., Silk, K. R. (2006). Prediction Of The 10-Year Course Of Borderline Personality Disorder. *Am J Psychiatry,* 163, 827-832.

Zanarini, M. (2007). The Subsyndromal Phenomenology Of Borderline Personality Disorder: A 10-Year Follow-Up Study. *Am J Psychiatry,* 164, 929.

Zanarini, M. C., Frankenburg, F. R., Dubo, E. D., Sickel, A. E., Trikha, A., Levin, A., Reynolds, V. (1998). Axis I Comorbidity Of Borderline Personality Disorder. *The American Journal of Psychiatry, 155*(12), 1733-1739.

Zanarini, M. C., Frankenburg, F. R., Dubo, E. D., Sickel, A. E., Trikha, A., Levin, A., Reynolds, V. (1998). Axis II Comorbidity of Borderline Personality Disorder. *Comparative Psychiatry,* (39)5, 296-302.

Zanarini, M. C., Reichman, C. A., Frankenburg, F. R., Reich, D. B., Fitzmaurice, G. (2010). The Course of Eating Disorders in Patients with Borderline Personality Disorder: A 10-Year Follow-up Study. *Int J Eat Disord,* 43(3), 226-232.

Zanarini, M. C., Frankenburg, F. R., Reich, D. B., Fitzmaurice, G. (2012). Attainment And Stability Of Sustained Symptomatic Remission And Recovery Among Patients With Borderline Personality Disorder And Axis II Comparison Subjects: A 16-Year Prospective Follow-Up Study. *Am J Psychiatry,* 169, 476-483.

Zanarini, M. C., Frankenburg, F. R., Hennen, J., Reich, D. B., Silk, K. R. (2005). Psychosocial Functioning Of Borderline Patients And Axis II Comparison Subjects Followed Prospectively For Six Years. *J Pers Disord,* 19, 19-29.

Zanarini, M. C., Frankenburg, F. R., Hennen, J., Reich, D. B., Silk, K. R. (2006). Prediction Of The 10-Year Course Of Borderline Personality Disorder. *Am J Psychiatry*, 163, 827–832.

Zilboorg, G. (1941). Ambulatory Schizoprenia. *Psychiatry,* 4(2), 149-155.

Zimmerman, M., Mattia, J. I. (1999). Axis I Diagnostic Comorbidity And Borderline Personality Disorder. *Compr Psychiatry,* 40(4), 245-252.

Zlotnick, C., Mattia, J. I., Zimmerman, M. (2001). The Relationship Between Posttraumatic Stress Disorder, Childhood Trauma And Alexithymia In An Outpatient Sample. *J Trauma Stress,* 14(1), 177-188.

BÖLÜM 8

POLİTİKA-EKONOMİ ETKİLEŞİMİNDE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR: SİYASİ KONJUNKTÜR KURAMLARI

İbrahim Halil UÇAR[1]

1 Dr., Bağımsız Araştırmacı, ORCID:0000-0002-6046-1285, bodrum351@hotmail.com

1.GİRİŞ

Makroekonomi ve politika birbiriyle derinden bağlantılıdır. Çünkü seçimler ekonomik koşullar altında kazanılır veya kaybedilir. Ancak ideolojik ve seçim teşvikleri politikacıların makroekonomik politika seçimlerini etkilemektedir. Ekonomi ile siyasi sistem arasındaki ilişki, siyasetin ekonomi politikalarının seçimini ve dolayısıyla ekonomik performansı etkileyeceği aşikâr olduğu için her zaman ekonomistlerin ilgisini çekmiştir. Son yıllarda politika ve ekonomik performans arasındaki çeşitli etkileşim biçimlerine yönelik araştırmalar ilgi gören önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Örneğin makroekonomi, sosyal tercih teorisi ve oyun teorisi arayüzünde gelişen bir araştırma alanı olan yeni politik makro ekonomi olarak bilinen çalışma alanı oluşmuştur.

İçinde yaşadığımız cari dönemde dünya üzerindeki ülkelerin yarısından fazlası demokratik kurallara göre yönetilmekte dolayısıyla da hükümetler halk oylaması diğer bir ifade ile halkın oyları ile iktidar olmaktadırlar. Bu yüzden iktidar olmak isteyen politikacılar ya da siyasi partiler açısından seçim zamanları önemli bir yer teşkil etmektedir. Politik birimler tarafından kolay bir biçimde manipüle edilme niteliğine sahip para ve maliye gibi makroekonomik politikalar özellikle seçim zamanlarında iktidar partisine mensup siyasilerin tekrar göreve gelmek için kullandıkları önemli bir seçim mekanizması olmaktadır. Seçim zamanlarında iktidar partisi mali ve parasal aygıtları devreye sokarak piyasaya enjekte ettikleri fonlarla ekonomiyi genişletici ve talep attırıcı politikalar izleyerek alacakları oyu maksimum seviyeye çıkarmaya çalışmaktadırlar. Bu tarzda iktidardaki siyasi parti seçim ekonomisi olarak adlandırılan bir temayüle girebilmektedir.

Politika ve ülkelerin iktisadi faaliyetler arasındaki ilişkiler demokrasi ile yönetilen gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde çeşitli düzeylerde görülen bir gerçektir. Politika ve ekonomi arasındaki yakın ilişki ekonomi kuramı kapsamında bulunan modeller diğer bir ifade ile görüşler tarafından farklı açılardan araştırılmıştır. Politik konjonktür dalgalanmaları kuramının gerek ilk evresi olarak kabul edilen geleneksel gerekse ikinci evresi olan modern yaklaşımda politika ve ekonomi arasındaki ilişki iktidar partisinin seçim zamanlarında seçimi kazanmak için kendi çıkarları doğrultusunda ekonomiyi manipüle ederek yapay bir ekonomik konjonktür yaratma hipotezi bağlamında araştırılmıştır.

Çalışmanın amacı politik konjonktür dalgalanmaları kuramı içerisinde yer alan geleneksel ve modern yaklaşımların yanı sıra geleneksel yaklaşım içerinde bulunan geleneksel fırsatçı ve geleneksel partizan modeller, modern yaklaşım içerisinde yer alan rasyonel fırsatçı ve rasyonel partizan modellerin ekonomi-politika ilişkisi bağlamında ortaya koydukları ve geliştirdikleri hipotezleri teorik bir çerçevede incelemektir.

2. Politik Konjonktür Teorileri

Ekonomik konjonktürel hareketler haricinde devletlerin bazı makroekonomik mekanizmaları kullanarak piyasa hareketlerine müdahalede bulunmasıyla ortaya çıkan konjonktür dalgalanmalar iktisat literatüründe politik konjonktür oynaklıkları ya da hareketleri biçimde tanımlanır. Bu konuda William Nordhaus'un 1975'te yayına soktuğu politik konjonktür dalgalanmaları isimli çalışması siyaset ve iktisat arayüzündeki bağlantılarla oluşan ekonomik faaliyetlerdeki oynaklıkları araştıran ilk akademik makale olarak kabul edilir (Aktan&Güdenoğlu,2023:41).

Siyasi kaynaklı konjonktürel hareketler terimi yazın literatüründe yukarıda da bahsedildiği gibi ilk olarak kullanan William Nordhaus olmuştur. William Nordhaus'a göre seçim zamanlarında seçimlerde alacakları oyu en yüksek seviyeye çıkarmayı hedefleyen politikacılar seçimlerden önce genişlemeci para ve maliye politikalarını devreye sokmakta seçimlerden sonra ise tam tersi bir politika devreye sokarak genişlemeci politikaların yol açtığı olumsuz etkileri azaltmak için bu kez de daraltıcı maliye ve para politikalarını devreye sokmaktadırlar. Bu durum seçim zamanları ile ilişkili ekonomide bir hareketlenme diğer bir deyimle yukarı-aşağı oynaklıklar oluşturmaktadır.

Politik konjonktür hareketleri kuramına göre siyasiler seçim zamanlarında seçimleri kazanma şanslarını yükseltme gayesiyle daha fırsatçı politikaları devreye sokarlar. Seçimlerden önce hızlı genişleyen bir ekonomi ve düşük işsizlik hedeflerine ulaşacak talep yükselten politik manevralar yaparlar. Seçimlerden sonra ise piyasada oluşan yüksek enflasyonu kıracak ya da aşağı çekecek daraltıcı politikaları devreye sokarlar. Dolayısıyla her seçim zamanlarında yenilenen bu politika uygulamaları politik konjonktürel oynaklıklara yol açmaktadır (Özkan&Tarı,2011:224)

Politik konjonktür hareketleri kuramları iktidar partisinin seçim zamanlarında tekrar göreve gelmek için devamlı bir şekilde devlet harcamalarını yükseltmeleri ve vergi oranlarını arttırma ihtiyacını da seçimlerden sonraya erteleyerek ekonomiyi yanlış yönetmeleridir. Dolayısıyla seçimlerden önce devletin bütçe giderlerinin gelirlerden fazla olması nedeniyle bütçe açıkları büyürken seçimlerden sonra ise bütçe açıkları düşmeye başlar. Ekonomi literatüründe bu hadise siyasi partilerin politik manevralarıyla oluşan makroekonomik hareketler diğer bir deyişle politik konjonktür teorileri olarak ifade edilmektedir. Politik konjonktür hareketleri iktisat yazınında dört değişik kuramla araştırılmaktadır. Bu kuramlar: "Geleneksel Fırsatçı Politik Konjonktür Teorisi", "Geleneksel Partizan Politik Konjonktür Teorisi", "Rasyonel Fırsatçı Politik Konjonktür Teorisi" ve "Rasyonel Partizan Politik Konjonktür Teorisi'dir. William Nordhaus 1975 tarihinde fırsatçı konjonktürel hareketleri, Douglas Hibbs ise 1977 yılında partizan konjonktürel hareketleri uyarlayıcı beklentiler hipoteziyle araştırmış, kuramın başlangıç safhasını

meydana getirmişlerdir. Teorinin ikinci safhası ise rasyonel beklentilerin kurama ilave edilmesiyle oluşmuştur (Cebeci,2019:1194).

Politik konjonktür kuramı, politika etkisizliği ile ussallık hipotezlerini benimseyerek ekonomik faaliyetlerin hacminin normal seviyelerinden sistemli bir biçimde saptırılmasının kolay olmadığını ileri sürer. Politik konjonktür hareketleri vasıtasıyla vurgulanmak istenen şey politik sebeplerin yol açtığı toplumsal rahatlık ve kriz zamanlarındaki yukarı-aşağı zikzakların süreklilik göstermediği anlamına gelmektedir. Diğer bir anlatımla siyasal konjonktür hareketler, seçim kazanma isteğiyle oluşan siyasi konjonktür nedeniyle seçim dönemlerinde uygulanan genişlemeci iktisat politikalarının makroekonomik parametreler üzerinde yol açtığı sistematik olmayan etkilerdir (Onur,2001:159).

2.1. Geleneksel Yaklaşım

Politik konjonktür alanındaki çalışmalar 1970'lerde William Nordhaus ve Douglas Hibbs gibi araştırmacılar tarafından farklı görüş açıları ile araştırılmıştır. William Nordhaus tek kaygısı tekrar göreve gelmek olan fırsatçı siyasilerin neden olduğu hareketler üzerinde yoğunlaşırken, Douglas Hibbs ise yeniden seçilmek için farklı politikalar icra eden yani belli bir ideolojiye sahip partizan partilerin uygulamalarının konjonktürel hareketlerinin açıklamasına odaklanmıştır. Fakat hem partizan hem de fırsatçı yaklaşımlar rasyonel beklentiler varsayımı oluşmadan ileri sürülen varsayımlardır. Uyumlu (adaptif) beklentiler varsayımı kapsamında oluşturulup geliştirilen geleneksel modeller geleneksel fırsatçı ve geleneksel partizan yaklaşımlar adı altında iki başlık halinde incelenebilir (Çelik,2015:35).

2.1.1. Geleneksel Fırsatçı Model

Geleneksel fırsatçı yaklaşım makroekonomik politikaların iktidar partilerinin tekrar görev alma endişesiyle ekonomiyi yanlış yönlendirme görüşüne dayanır. Diğer bir tanımlama ile bu yaklaşımın benimsediği düşünceye göre iktidardaki siyasi partiler seçim zamanlarında ekonomik konjonktürde ileri geri dalgalanmalara neden olan politikalar icra ederler. Dolayısıyla seçimden önce genişlemeci para ve maliye politikaları piyasaya egemen iken seçimlerden sonra tam tersi yani daraltıcı para ve maliye politikaları devreye girmektedir. Geleneksel fırsatçı yaklaşım tamamen enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü ilişki olduğunu ileri süren Phillips eğrisine dayanmaktadır. Geleneksel fırsatçı yaklaşımla ilgili ilk çalışmaları William Nordhaus ve Lindbeck yapmıştır. Bu modelin popüler olmasında ve kabul görmesinde Nordhaus yaklaşımı esas teşkil eden önemli bir modeldir. William Nordhaus'un siyasal konjonktür dalgalanmaları konusunda yaptığı araştırmada sınıflar arası rekabet gerçeği bağlamında değil demokrasi ile yönetilen siyasal yapılarda mevcut kitlesel seçmen ve siyasilerin tutumlarını incelemiştir. Bu bağlamda enflasyon ve işsizlik arasındaki değişim diğer bir ifade ile takas bağlantısı üzerine odaklanmıştır. William Nordhaus politik

iktidarın yapılacak seçimleri düşünmesi, uygun olmayan kısa dönemli getirileri tercih etmesi uzun vadede makroekonomik gelişme bakımından olumsuz sonuçlara yol açacağını ileri sürer. Nordhaus bu sonucu elde ederken seçmen ve siyasilerin tutumlarına önemli görev yüklemiştir. Geleneksel fırsatçı modellerin esas hipotezlerini herkesten önce uygulayan William Nordhaus bu hipotezleri doğrulamak için Fransa, Yeni Zelanda, Almanya, İsveç ve ABD'de seçim zamanlarda işsizlik oranlarının düşük seviyelerde seyrettiğini bu konuda yaptığı araştırmalarla göstermiştir. Aynı doğrultuda çalışmalar yapan Tufte ABD'de başkanlık seçimleri öncesinde Eisenhower'ın başkanlığı üstlendiği yıllar hariç 1948-1976 döneminde işsizlik seviyelerinde başkanlık seçimleri öncesinde düşüş, seçim sonrasında ise yükselişler olduğunu ileri sürmüştür (Çinko,2005:248-249).

Geleneksel Fırsatçı Modelin Temel Varsayımları

✓ Enflasyon ve işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ileri süren Phillips eğrisi geçerlidir.

✓ Seçmenlerin sürekli aldatılmaları olanağı vardır; çünkü seçmenler durumu net olarak analiz edemezler yani miyopturlar.

✓ Seçmen kitlelerinin gelecek beklentileri manipüle edilmeye müsaittir.

✓ Seçim tarihleri dışsal olarak sabittir.

✓ Gündemi belirleyen politikacılar kabul ettikleri ekonomi politikalarını icra ederken yetecek kadar yerel ekonomik potansiyele sahiptirler.

✓ Siyasi iktidarlar bütünüyle kontrol ettikleri genişletici para ve maliye politikalarını uygulayarak seçmenlerin mevcut kararlarını değiştirebilirler.

William Nordhaus yaklaşımının en kilit vurgusu işsizlik ve enflasyon arasındaki takastır. Bu iki makro ekonomik değişken yoluyla seçim zamanlarında ekonomi yanlış yönlendirilebilmektedir. William Nordhaus yaklaşımında iktidardaki siyasi partinin devlet gücünü kullanarak seçim zamanlarında çok uygun diğer bir anlatımla normal üstü elverişli şartlar oluşturmak için maliye ve para politikası gibi iktisat politikalarını devreye sokmakta bu konjonktürel durum ise siyasi kaynaklı bir döngüye yol açabilmektedir. İktidar partisinin seçim zamanlarında devreye soktuğu genişlemeci faaliyetlerin bedeli seçimlerden sonra daraltıcı para ve maliye politikaları ile giderilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla seçimlerden önce siyasi endişelerle genişleyen pazarda seçimlerden sonra uygulamaya konan daraltıcı politikalar durgunluğa yol açmaktadır. Bir sonraki seçim zamanına kadar piyasadaki durgunluktan kaynaklanan işsizlik oranı seçim öncesi günün rakamlarına doğru inecektir. Düzenli bir şekilde bu çevrimin tekrar tekrar yenilenmesine herhangi bir mâni yoktur. Çünkü seçmenler seçim zamanlarında miyop bir tutum gösterirler. Dolayısıyla seçmenleri sistematik

biçimde avutmak çok kolaydır (Savaşan&Dursun,2006:194; Bingöl,2019:9).

Bu yaklaşımın en önemli örneği Nordhaus (1975), MacRae (1977) ve Alesina, (1987) tarafından uygulanan geleneksel fırsatçı siyasi döngü yaklaşımıydı. Literatür üzerinde derin etkileri olan bir makalede, William Nordhaus (1975), geleneksel fırsatçı siyasi iş çevrimleri teorisini formüle ederek siyasi iş çevrimleri analizinde sınıf mücadelesi yerine seçmenlerin ve politikacıların demokratik bir siyasi sistemdeki davranışlarını ele almıştır. William Nordhaus'un modelinde iktidar partilerinin rasyonel ve fırsatçı olduğu ve seçim bölgesinin geçmiş performanslarına göre karar verdikleri ve seçmenlerin uyarlanabilir beklentilerinin olduğunu vurgulamıştır. Bu modelin temel hipotezi, politikacıların yeniden seçilebilmek için ekonomi politikalarını kullanarak ekonomiyi manipüle etmeye çalıştıklarıdır. Böylece hükümetteki partiler Phillips eğrisindeki işsizlik ve enflasyon dengesinden yararlanarak ve miyop seçmenlerin kendilerine oy vereceğini varsayarak seçim öncesi dönemlerde ekonomiyi canlandırmaya çalışırlar. Seçim sonrası iktidar partisinin uygulayacağı daralma politikalarının enflasyonu ve enflasyonist beklentileri azaltması ve dolayısıyla Phillips eğrisini dibe doğru hareket ettirmesi gerekecektir. Nordhaus'un modelinde seçim öncesi dönemde yayılmacı politikalar yaygındır ve enflasyon ile işsizlik arasındaki kısa vadeli dengeden yararlanılır (Eryılmaz&Murat, 2016:250-251).

2.1.2. Geleneksel Partizan Yaklaşım

Partizan yaklaşımı, aynı ideolojik yönelimi paylaşan kardeş veya kardeş partilerle çalışmak anlamına gelir. Bu iş birliği güven ve karşılıklı anlayış üzerine kuruludur ve uzun vadeli bir taahhüt için tasarlanmıştır. Bir anlamda en siyasallaştırılmış ve aynı zamanda en tartışmalı yaklaşımdır. Partizan teorisinin ana hipotezi, siyasi partilerin makroekonomik politikalar konusunda farklı hedefler peşinde koşmalarıdır. Hibbs (1977) bu hipoteze destek sağlamaya çalışmıştır. Bu amaçla işsizlik/enflasyon dengelemesi etrafında dönen bir model geliştirmiştir. Partizan teorisi, siyasi partilerin Phillips eğrisinde farklı pozisyonları tercih ettiğini ileri sürer. Hibbs, işsizlik oranlarının zaman serilerini analiz ederek bu önermeyi test etmiştir. İşsizlik oranlarını bir ARMA modeliyle açıklamış ve işsizlik oranları üzerindeki siyasi etkileri ölçmek için siyasi bir ikili değişken eklemiştir. Hibbs'in ABD için tahminleri işsizlik oranlarının Cumhuriyetçilerin döneminde demokratların dönemine göre yaklaşık yüzde 2,3 daha yüksek olduğunu göstermiştir. Hibbs'in bulguları ikna edici olsa da her şeyden önce partizan teorisinin altında yatan fikirlerin işsizlik ve enflasyonla ilgili olması dikkat çekicidir. Ancak bu kanıt sadece işsizlikle ilgilidir. İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkilerin istikrarlı olması durumunda bu haklı çıkmaktadır. Ancak Phillps eğrisinin tahminleri, işsizlik/enflasyon dengesinin istikrarı konusunda şüphe uyandırdığı sonucuna varmıştır. İkincisi, işsizlik ve enflasyon dış koşullara tamamen duyarsız değildir. Örneğin yetmişli yıllardaki petrol krizleri işsizliği, enflasyonu ve bunların ticaretini derinden

etkilemiştir. İşsizlik oranlarının zaman serilerini analiz ederken dış koşulların ihmal edilmesi, tahminlerde bir önyargı yaratabilir. Üçüncüsü, partizan teorisi siyasi partilerin tercihleriyle ilgilense de mevcut ampirik kanıtlar siyasi partilerin tercihleri hakkında kesin bilgi vermemektedir. Dolayısıyla bu kanıt ancak fikir verici olarak alınabilir (Swank,1993:340).

Geleneksel Partizan Yaklaşımın Varsayımları

✓ Siyasi partiler temel seçim bölgelerinin çıkarlarını teşvik eder.

✓ Farklı bakış açılarına sahip siyasi partiler Philips eğrisinde farklı noktaları tercih ederler.

✓ Bir sol partinin temel seçim bölgesi düşük ve orta gelirli gruplardan oluşurken, bir sağ partinin temel seçim bölgesi yüksek gelirli gruplardan oluşur.

✓ Farklı işsizlik/enflasyon sonuçlarının gelir dağılımı üzerinde etkileri vardır.

✓ Düşük gelir grupları işsizlikten, yüksek gelir grupları enflasyondan daha fazla mustariptir.

✓ Seçim zamanlaması dışsal olarak sabittir.

✓ Enflasyon beklentisi adaptiftir.

Bu varsayımlar birlikte sol partilerin işsizliği azaltmaya enflasyonu düşürmekten daha fazla öncelik verdiği ve sağ partilerin işsizlikten çok enflasyona karşı olduğu hipotezine yol açmıştır (Swank,1993:341).

Geleneksel partizan yaklaşım ABD'de ve sanayileşmiş ekonomilerde ideolojik unsurlardan kaynaklanan ve etkilenen makroekonomik politikaların olduğunu savunmaktadır. Bu ülkelerde yürütülen akademik ve deneysel çalışmalara göre Avrupa'daki solcu partiler ile ABD'deki demokrat partinin işsizlikle mücadele üzerinde durdukları ve bu doğrultuda politika ürettikleri saptanırken, Avrupa'daki sağ görüşlü, muhafazakâr partiler ile ABD'deki Cumhuriyetçi partilerin ise enflasyon karşıtı ekonomi politikalarını benimsedikleri ve politika tercihlerini bu doğrultuda kullandıkları tespit edilmiştir. Geleneksel partizan politik konjonktür dalgalanmaları iki parti sisteminin geçerli olduğu ABD, İngiltere, Yeni Zelanda ve Avusturalya'da aynı zamanda siyasi partilerin sağ ve sol bloklar şeklinde yapılanarak seçimlere girdiği Fransa, Almanya ve İsveç gibi ülkelerde görülmektedir (Çinko,2005:252-253).

2.2.Modern Yaklaşım

Modern konjonktür dalgalanmaları kuramının gelişim evresinde ikinci dönem olarak ifade edilen modern yaklaşım rasyonel beklentiler varsayımının geçerli olduğu durumlarda bile partizan ve fırsatçı temayüllerin

oluşabileceğini göstermeye yönelik yaklaşımları içine almaktadır. Çağdaş (modern) dönemde fırsatçı temayüllerin mevcudiyetini göstermeye çalışan yaklaşımlar rasyonel partizan yaklaşımlar biçiminde isimlendirilmektedir. Modern model kapsamında bulunan yaklaşımlar kendisinden önceki yaklaşımlardan iki yönden farklılık arz etmektedir. Birinci farklılık, çağdaş (modern) modelin rasyonel beklentiler kuramının politika etkisizliği yani ekonomide makroekonomik değişkenler üzerinde politik kararlar etkili değildir hipotezinden etkilenmesidir. Burada politika etkisizliği hipotezi para ve maliye gibi genel makro ekonomik politikaların reel iktisadi faaliyetlerin performansını şu ya da bu şekilde etkilemeyeceğini ifade eder. İkinci farklılık ise modern modelde yeni süreçte akılcılık prensibinin hâkim olmasıdır. Akılcılık prensibinin hakimiyeti hipotezinde iktisadi birimlerin gelecekle ilgili plan ve beklentilere sahip oldukları dolayısıyla bu birimleri düzenli ve sürekli bir biçimde yanlış yönlendirmek mümkün değildir. Başka bir deyişle makro ekonomik dengelerde negatif sonuçlara yol açan ekonomi politikaları icra eden iktidar partilerini bilinçli ve akıllı seçmen ya da seçmen kitleleri desteklemez. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığına göre politika etkisizliği ve rasyonalite hipotezleri bağlamında ekonomideki faaliyet yoğunluğunu yani ekonomi hacminin normal seviyesinden düzenli bir biçimde saptırılmasının zor olduğunu ve siyasi kökenli iktisadi hareketlerin mümkün olmadığı ileri sürülmektedir (Çinko,2005:326).

2.2.1. Rasyonel Fırsatçı Modeller

Fırsatçı yaklaşımlarla ilgili literatür, Nordhaus'a (1973) dayanan çok çeşitli yaklaşımları içermektedir. Cukierman ve Meltzer (1986), Rogoff ve Sibert (1988), Rogoff (1990) ve Persson ve Tabellini (1990) gibi birçok yazar, meydana gelen iş çevrimleri hakkında tutarlı sonuçlarla geleneksel fırsatçı modeli biraz değiştirmişlerdir. Yaklaşımların her biri hükümet ve seçmenler arasındaki asimetrik bilgi hipotezini kapsamaktadır. Nordhaus'un (1973) iş döngüsü modelinin önemli bir hipotezi seçmenlerin düşük işsizliği ve fiyatlarda yüksek istikrarı tercih etmeleridir.

Modern görüşün en açık ve önemli niteliği seçmen kitlelerini rasyonel, seçmen tutumlarını rasyonel tutumlar gibi görmesidir. Rasyonel beklentiler varsayımının doğasındaki bu nitelik iktisadi birimlerin gelecek ile ilgili planlar yaptıkları ve geleceği düşündükleri dolayısıyla da rasyonel davrandıkları şeklinde ifade edilebilir. Seçmen kitlelerinin rasyonel yani akılcı davranmaları siyasilerin reel iktisadi parametreleri manipüle etmelerini zorlaştırır. Siyasiler yeniden göreve gelme kaygısıyla özellikle seçim dönemlerinde yürürlüğe koydukları genişlemeci para ve maliye politikalarıyla mevcut seçmenleri düzenli ve sürekli bir biçimde yanıltamazlar. Çünkü rasyonel olan ve rasyonel bir tutum benimseyen seçmenler gelecek ve gidişat hakkında siyasiler kadar bilgili olmaları ayrıca ileri bir görüşe, yüksek kavrayış ve belleğe sahiptirler. Bu nedenle rasyonel davranan ve fırsat kollayan siyasiler kendi arzuları ve

menfaatleri doğrultusunda ekonomiyi yanlış bir şekilde yönlendiremezler (Cebeci,2019:1198).

Rasyonel fırsatçı yaklaşımlara göre iktisadi gelişme ve işsizlik gibi parametrelerdeki dalgalanmalar, seçim dönemlerindeki sınırlı ve küçük değişiklerle ilgili olduğu için diğer yıllarda sistematik bir trend göstermezler. Çünkü iktidara gelen siyasi partiler seçimlerden sonra ekonomiyi tekrar normal seviyelerine getirmek için daraltıcı maliye ve para politikalarına giderler. Seçim öncesi dönemde başvurulan genişlemeci maliye ve buna paralel olarak uygulanan para politikası araçları iktidar partisine yeniden göreve gelme olanağı sağlamaktadır. Rasyonel partizan yaklaşımlarda seçim öncesi siyasi nedenlerden dolayı uygulanan politikalar işsizlik ve iktisadi genişleme gibi unsurlarda kısa dönemli etkilere yol açabilir (Fırat,2012:410).

Rasyonel fırsatçı yaklaşımlara göre rasyonel beklentilerin olduğu durum ve zamanlarda bile Nordhausyen hareketler görülebilir. Beklentilerin rasyonel olmasına karşın siyasilerin fırsatçı yaklaşımlar göstermesini kolaylaştıran başlıca unsurlar aşağıdaki şu üç başlık altında incelenebilir.

- ✓ Politikacı ile seçmen arasındaki asimetrik enformasyon
- ✓ Rasyonel ihmalkarlık
- ✓ Seçmen tercihlerinde zamanlar arası kutuplaşma

2.2.1.1. Politikacı ile Seçmen Arasındaki Asimetrik Enformasyon

Rasyonel fırsatçı yaklaşımlara göre siyasi partiler kendi yeterlilikleri hususunda mevcut seçmenlerden daha fazla bilgilidirler. Dolayısıyla asimetrik enformasyon üstünlüğünü kullanarak ve mümkün olduğunca yeterli görünmeye çalışarak geleneksel fırsatçı yaklaşımların öngördüğü biçimde politik konjonktür hareketlerine yol açabilirler. Bu düşünceye rağmen rasyonel fırsatçı yaklaşımlara göre mevcut seçmen rasyonelliği ve siyasilerin tekrar göreve gelme kaygıları fırsatçı davranışları sınırlayıcı etkiler doğurmaktadır. Diğer taraftan rasyonel yaklaşım, açıkça fırsatçı politikalar icra eden siyasilerin seçimler yoluyla cezalandırılacağını belirtmektedir. Dolayısıyla fırsatçı yaklaşımların ihtimal verdiği politik konjonktür dalgalanmaları, Nordhausyen hipotezinden farklı daha kısa süreli, daha düşük hacimlerde ve daha düzenli bir durum sunmaktadır. Başka bir deyişle rasyonel yaklaşımların savunucularına göre rasyonel ekonomik ajandaları uzunca bir dönem manipüle etmek imkansızdır (Çinko,2005:328).

2.2.1.2. Rasyonel İhmalkarlık

Rasyonel ihmalkarlık kuramında sadece bir bireyin seçimin sonucuna tesir etmesi imkansızdır. Bu yüzden politika icra etmekle ilgili bilgi sahibi olma maliyetinin önemsiz olduğu hallerde rasyonel ihmalkarlık ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile rasyonel ihmalkarlık, yalnız bir bireyin seçim

sonuçlarını etkileme ihtimalinin oldukça düşük olması nedeniyle seçmenlerin politika icralarına ilişkin enformasyon (bilgi) maliyetlerini üstlenmenin önemsiz olması durumunda ortaya çıkar. Yani rasyonel ihmalkarlık bir oydan ne çıkar mantığına dayanmaktadır. Seçmenlerin politika icraları konusunda bilgi toplama girişiminde yönelmemesi fırsatçı eğilimleri kolaylaştırır (Cebeci,2019:1199; Çinko,2005:332)

2.2.1.3. Seçmen Tercihlerinde Zamanlar arası Kutuplaşma

Günümüz seçmenleri, gelirin gelecek kuşakların aleyhine olacak biçimde tekrar dağılımına neden olacak büyük bütçe açıklarını tercih ederler. Bunu dikkate alan siyasiler günümüzdeki seçmenlerin tercihlerini temel alan politikalar icra ederler. Bu durum günümüz ve gelecek dönem seçmenleri arasında kamu harcamalarının kompozisyonuna ilişkin olarak ortaya çıkan uyuşmazlık, kamu borçlarının uygun bir trend içinde olmamasına neden olur. Kamu borçları, günümüz seçmenlerinin geleceğe aktardığı bir miras olmaktadır (Çinko,2005:332).

2.2.2. Rasyonel Partizan Modeller

Rasyonel Partizan yaklaşımlar rasyonel beklentiler yaklaşımının iktisat kuramı kapsamındaki yeri pekiştirildikten sonra, Alesina, 1987 ve 1988 yılında bireysel ve ortak yayınladığı çalışmaları ile bu modelin hipotezlerini esas alan yeni bir kuram geliştirmiştir. Rasyonel partizan model olarak ifade edilen yeni kurama Chapell ve Keech gerçekleştirdikleri ortak deneysel çalışmalarla katkı vermişlerdir. Rasyonel partizan yaklaşım siyasal iktidarların enflasyon veya büyüme oranını ne ölçüde doğal düzeyinden uzaklaştıracağını belirsizlik düzeyinin belirlediğini ve belirsizlik düzeyi arttıkça enflasyon ve büyüme oranının doğal düzeyinden sapma olasılığının artacağını ileri sürmektedir (Çinko,2005:332)

Rasyonel Partizanca Yaklaşımın Temel Varsayımları

✓ Enflasyon beklentisi ile işsizlik arasındaki ters ilişki olduğunu savunan Phillips eğrisi analizi geçerlidir.

✓ Enflasyonist beklentiler rasyoneldir yani seçmenler tarafından önceden tahmin edilebilir.

✓ Siyasiler para ve maliye politikaları ile toplam talebi etkileyip enflasyonu direk denetim altına alabilirler.

✓ Siyasiler birbirinden farklı görüş açılarına sahip olup söz konusu görüş açıları ile uyumlu politikalar icra ederler.

✓ Seçmenler ideolojik farklılıkların farkında olup bireysel isteklerine uyan siyasi partilere oy verirler.

Rasyonel partizan kurama göre enflasyon, işsizlik ve hasıla parametrelerinin doğal seviyelerinden sapması yalnız geçici bir dönem için geçerlidir. Söz

konusu parametrelerin normal seviyesinden kısa süreli sapması, seçim sonuçlarının kesin olmamasına, belirsizliğine başka bir ifade ile seçim sürprizlerine bağlıdır (Çinko,2005:332-333).

Rasyonel partizan teorisi Hibbs (1977) partizan makroekonomik politika seçimleri teorisinde, sol partilerin sistematik olarak daha düşük işsizlik ve daha yüksek enflasyon kombinasyonlarını seçeceğini ve bunların sağ partilerin tercih ettiğinden farklı olduğunu ileri sürer. Bununla birlikte rasyonel beklentiler devriminin ardından teorisyenler politika yapıcıların sistematik olarak toplu talep yönetimi politikalarını kullanarak reel ekonomik faaliyeti etkileme yeteneklerini incelemişlerdir.

Alesina'nın modelinde ekonomik aracılar seçim riskine karşı sigorta sağlayan devlete bağlı nominal ücret sözleşmelerine giremezler. Rasyonel partizan teorisinin merkezinde birçok endüstriyel demokrasinin siyasi sistemlerinin kutuplaşmış olduğu fikri vardır. Partizan teorisinde politikacılar ideolojiktir ve iktidardayken farklı politikalar benimserler. Bencil politikacılarla çok partili bir sistemde politika yakınsamasına uyulması gerektiği varsayımı yoktur. ABD'de yapılan ampirik çalışmalar kutuplaşmanın derecesi Amerikan tarihi boyunca değişmiş olsa da Cumhuriyetçi ve Demokrat partilerin hiçbir zaman tam olarak çelişmediğini göstermiştir. Alesina'nın modelinde makroekonomik politikalar, rasyonel seçmenlerin seçim sonuçları konusunda belirsiz olması nedeniyle kısa vadede toplu karışıklıklar yaratır. Cumhuriyetçiler veya Muhafazakârlar seçildiğinde, ekonomik ajanlar seçimin hemen ardından deflasyonist bir şokla yani enflasyonun beklenenden düşük olduğu dönemle karşı karşıya kalırlar. Demokratik ve Sosyalist hükümetler seçildiğinde, tam tersi olur. Beklenenden daha büyük bir enflasyon sürprizi yaşanır. Alesina'nın modelinde toplumda istikrarsızlığa yol açan olgu iki parti arasındaki seçim sonucunun belirsizliği ile ideolojik farklılıkların birleşimidir. İki siyasi parti arasında ortak bir makroekonomik politika olsaydı toplam dalgalanmalar azaltılacaktı görüşünü savunmaktadır. Alesina iş döngüsünün rasyonel partizan teorisinin tahminlerini şöyle özetlemiştir.

✓ Muhafazakâr ya da Cumhuriyetçi bir hükümete geçişi, durgunluk ve artan işsizlik izleyecektir. Enflasyonist beklentiler azaldığında, çıktı büyümesi doğal oranına geri döner. Bir sonraki seçim yaklaşırken enflasyon düşüktür

✓ Emekçi veya Demokratik bir hükümette yapılacak bir değişikliği, ekonomi daha hızlı genişledikçe enflasyonun hızlanması izleyecektir. İşsizlik başlangıçta düşecek. Enflasyonist beklentiler düzeldiğinde çıktı artışı doğal oranına geri döner, ancak enflasyon yüksek kalır. Sol görüşlü bir hükümet bir sonraki seçime kadar enflasyonla mücadele etmeye çalışırsa bu bir durgunluğa yol açacaktır.

✓ İki partinin ideolojik inançları ne kadar güçlüyse seçimden sonra politika rejimindeki bir değişikliğin ardından üretim ve istihdamdaki

rahatsızlık o kadar büyük olacaktır.

✓ Hibbs modelinin aksine, rasyonel partizan teorisi, işsizlik ve hükümetteki değişikliklerden kaynaklanan büyümedeki farklılıkların yalnızca geçici bir fenomen olacağını öngörmektedir.

Rasyonel partizan teorisini test etmek için önemli sayıda ampirik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar çıktı ve istihdam üzerindeki geçici partizan etkileri ve tahmin edildiği gibi enflasyon oranı üzerindeki uzun vadeli partizan etkileri destekleyici kanıtlar bulmuştur. ABD için yapılan ampirik çalışmaların çoğunda yönetimin ikinci yarısında değil, ilk yarısında sistematik farklılıkların meydana geldiği bulunmuştur. Alesina, politik ekonomik döngü modellerinin daha yeni rasyonel versiyonlarının, Nordhaus ve Hibbs'in önceki modellerinden ampirik olarak çok daha başarılı olduğu sonucuna varmıştır. Özellikle partizan etkileri oldukça güçlü görünürken fırsatçı etkiler büyüklük olarak küçük görünmektedir ve yalnızca belirli politika araçlarını özellikle mali değişkenleri etkilemektedir. Reagan ve Thatcher yönetimleri sırasında mikro ve makro politikaların gelir dağılımı sonuçlarının özellikle her iki yönetimde de partizan eşitsizliğinin arttığı açıkça tespit edilmiştir (Alesina ve Snowdon,2004:97-100).

Rasyonel partizanca yaklaşımlara göre enflasyon ve büyüme düzeylerinin normal düzeyinden sapması seçim sonuçlarının kesin olmamasından kaynaklanmaktadır. Örnek olarak sağ görüşlü bir siyasal partinin iktidarından sonra seçimi kazanarak iktidar olan sol eğilimli bir parti kendinden önceki sağ eğilimli iktidarın icra ettiği politikalar yüzünden daralan piyasayı genişletici politikalar ile uyararak enflasyondaki artış pahasına hasıla büyüme oranının artmasına neden olabilir. Benzer şekilde iktidara gelen sağ eğilimli bir parti kendinden önceki iktidarın aksine durgunluk eğilimlerine neden olan daraltıcı politikalar uygulayıp enflasyonu kontrol altına almaya çalışır. Fakat sol partilerin iktidar oldukları dönemlerde enflasyon oranı göreceli olarak yüksek seviyelerde seyretse de iktisadi parametreleri doğal seviyelerinden uzakta tutacak politikaları uzun dönem icra ettirmek zordur. Bu durum partizan politikaların iktidar dönemince devam ettirilmesinin önündeki önemli bir engeldir. Tüm bu açıklamalar ışığında politik iktidarların enflasyon ya da hasıla büyüme oranını ne kadar doğal seviyesinden uzaklaştıracağını belirsizlik düzeyi belirlemektedir. Belirsizlik seviyesi yükseldikçe enflasyon ve hasıla büyüme oranının doğal seviyesinden sapma olasılığı artmaktadır. Rasyonel partizan yaklaşımlar ABD ekonomisine ait veriler ışığında geliştirilmiştir. Modelin gelişmesinde önemli katkısı bulunan Alesina'nın tek başına ve Sachs ile beraber yaptıkları çalışmalarında ABD ekonomisi verileri baz alınarak ABD ekonomisini incelemişlerdir. Model ile ilgili çalışmaların ABD ekonomisi üzerinde yapılmasında ABD'de seçimlerin anayasal düzeyde sabit bir tarihte yapılmasının etkisi olmuştur. Alesina modelin sağlam ve güvenilir sonuçlar vermesi için seçim tarihlerinin sabit olmasının önemli olduğunu düşünmüş

dolayısıyla da çalışmalarını sık sık erken seçime giden OECD ülkeleri yerine ABD ekonomisi üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu noktadan hareketle rasyonel partizan yaklaşımın yalnız ABD ekonomisi için geçerli ve güvenilir sonuçlar vereceği sonucuna ulaşılabilir. Çünkü rasyonel partizan yaklaşıma göre seçim zamanının belirsizliği rasyonel beklentilerin modellenmesinde bariz hataların oluşmasına neden olabilir. Ancak daha sonraları Heckelman, Ellis ve Thoma gibi araştırmacılar geliştirdikleri model ile seçim zamanlamasının değişkenlik göstermesi yani sabit olmaması durumunda da rasyonel partizan hareketlerin görülebileceğini sık sık erken seçime giden ülke datalarını inceleyerek göstermişlerdir (Çinko,2005:331-335).

3. POLİTİK KONJONKTÜR HAREKETLERİ TEORİSİNE YÖNELİK YAPILAN YERLİ VE YABANCI ÇALIŞMALAR

Benito&diğerleri (2013). İspanya'nın Murcia bölgesinde seçim zamanlamasının belediyelerin kültür harcamaları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 1995-2008 yıllarına ilişkin 14 yıllık yerel ve bölgesel elektronik verileri kullanarak otoregresif bir panel tahminiyle yaptıkları analizde İspanya'nın Murcia Bölgesi'ndeki belediye başkanlarının fırsatçı bir davranış benimsediğini, seçim yılında kültürel harcamaları artırdığını ve seçimden sonraki ikinci yılda azalttığını tespit etmişlerdir.

Berument.H&Heckelman.C (1998). Politik iş çevrimlerine ilişkin içsellik sorununu Japonya ve Birleşik Krallık için incelemişlerdir. Japonya için 1962Q2'den 1989Q1'e ve Birleşik Krallık için 1960Q1'den 1990Q3'e kadar olan üç aylık gözlem verilerini Japonya için aylık kamuoyu anketlerinden ve Birleşik Krallık için piyasa ve görüş araştırmasından temin ederek politik iş çevrimi modelinden OLS tahminleri, tek denklemli regresyon ve Hausman testleriyle yaptıkları çalışmalarında iyimser seçim zamanlamasının her iki ülke için geçerli olduğunu, Birleşik Krallık'ta, PBC'de varsayıldığı gibi makroekonominin seçimler tarafından yönlendirilmesinden ziyade seçim zamanlamasının ekonominin bir fonksiyonu olduğu, OLS denklemlerinden Japonya'da parasal, Birleşik Krallık'ta enflasyon döngülerine ilişkin bulgular tespit edilirken, Hausman testlerinde ise seçimlerin ekonomide içsel olduğunu tespit etmişlerdir.

Blais&diğerleri (1993) 1960-1987 dönemi için 15 ülkede hükümette olan sol partilerin sağ partilere göre daha fazla harcama yapıp yapmadığını araştırmışlardır. Zaman serisi ve kesitsel analiz yöntemlerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında partilerin toplam harcamaları etkilemesinin zaman aldığının parti kompozisyonunun birkaç yıl boyunca değişmediği çoğunluk hükümetlerinde sol partilerin sağ partilerden biraz daha fazla harcama yaptığını bulmuşlardır.

Brauninger (2005) Parti politikalarının mali politikalar üzerindeki etkisini araştırmıştır. 19 OECD ülkesinin 1971-1999 dönemine ilişkin bütçe, sosyal

güvenlik ve bütçe dışı hesaplar dahil olmak üzere konsolide merkezi yönetimin tüm harcamalarına ait verilerini IMF'nin devlet finansmanı istatistiklerinden alarak regresyon denklemleri ile yaptığı tahminde partilerin gerçek harcama tercihlerinin önemli olduğunu, sol partilerin harcama davranışlarında sağ partilerden sürekli olarak farklılaştığını saptamıştır.

Chowdhury (1993) Hindistan'da geleneksel seçim iş döngüsünün ana alternatif formülasyonlarından biri olan parlamenter sistemlerde içsel seçim zamanlamasını incelemiştir. 1960Q1 ile 1991Q2 dönemini kapsayan ihracat, M1 para arzı, GDP ve kamu harcamalarına ait çeyrek dönem verilerini uluslararası mali istatistiklerden alarak nitel ve sürekli değişkenlik gösteren karma eşzamanlı denklem tahmin prosedürü ile yaptığı çalışmasında Hindistan'da iş döngüsü-seçim etkileşiminin olduğunu. Sörf hipotezine dair güçlü bulgunun varlığını ve Hindistan hükümetinin seçim dönemlerinde genişlemeci politikalar izleyerek doğal iş dalgaları içinde hareket etme eğiliminde olduğunu saptamıştır.

Cusack (2001) Maliye ve para politikalarının partizan politikalardan nasıl etkilendiğini 14 OECD ülkesi için incelemiştir. 1961 ve 1994 yılları arasında 14 ülkeden elde edilen verilerle panel düzeltmeli standart hataları olan OLS yöntemiyle yaptığı çalışmasında partizan politikaların OECD ülkelerindeki maliye politikalarında rol oynadığını geleneksel bilgeliğin tersine solun pervasızca açık vererek mali açıdan sorumsuz davranmadığı ve merkez bankalarının sağcı hükümetlerle işbirliği yaparken sol hükümetlerin mali politikalarına uyum sağlamadıkları ve hatta para politikasını onlarınkinin tam tersi yönde yönlendirdiklerini tespit etmiştir.

Douglas& Hibbs (1977) Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki 12 kapitalist ülkede sol ve sağ hükümetlerle ilişkili makroekonomik politikaları incelemişlerdir. 1945-1972 dönemi için halkın işsizlik ve enflasyondan hoşlanmamasına ilişkin anket verileri ve ilgili değişkenlerin çeyrek dönem verilerini kullanarak zaman serileri analizi ve otoregressif hareketli ortalama (ARMA) modeliyle yaptıkları çalışmalarında sol hükümetlerle yönetilen ülkelerde düşük işsizlik-yüksek enflasyon, merkez ve sağ partilerin hakim olduğu siyasi sistemlerde ise yüksek işsizlik-düşük enflasyonunun olduğu genel olarak sol ve sağ hükümetler tarafından izlenen makroekonomik politikaların sınıfsal olarak sınırlandırılmış temel siyasi seçmen kitlelerinin nesnel ekonomik çıkarları ve öznel tercihleri ile büyük ölçüde uyumlu olduğunu tespit etmişlerdir.

Dursun&Savaşan (2006) Politik konjonktürel hareketleri kuramını Türkiye'de yerel yönetimler bağlamında incelemişlerdir. 1983-1998 dönemini kapsayan ilgili değişkenlerin yılık verilerini YerelNetten alarak havuzlanmış (panel) regresyon modeliyle yaptıkları çalışmalarında belediyelerin yerel seçim zamanlarında harcama kalemlerinde değişikliklere giderek yeniden seçilmelerini artırmaya çalıştıkları, sağcı siyasi partilerin sol partilere

kıyasla yerel seçim zamanlarında daha geniş kapsamlı tesis-yapı ve transfer harcamalarına başvurarak daha popüler yaklaşımlar sergilediklerine dair sonuçlar bulmuşlardır.

Ergun (2000) Türkiye'de seçim zamanlarında politik konjonktür hareketleri teorisinin geçerli olup olmadığını araştırmıştır. Ocak 1985 ve Mayıs 1999 tarihleri arasında maliye ve para politikası endeksleri ile enflasyon ve üretim göstergeleri gibi ekonomik performans ölçümlerine ilişkin aylık verileri Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü aylık bültenlerinden ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası elektronik veri dağıtım sistemi ve Uluslararası Para Fonu'nun mali serilerinden alarak en küçük kareler yöntemi ve Hausman F testi ile yapığı modellemede çeşitli politika araçları ve ekonomik performans göstergeleri için Türkiye'de seçim-siyaset-iş çevrimlerinin var olduğunu ve seçim dönemlerinde artan kamu harcamaları ve azalan vergi gelirleri nedeniyle faiz dışı ve bütçe açıklarının seçimlerden önce istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde arttığını tespit etmiştir.

Erkişi&Akalın (2007) Nordhaus'un geleneksel seçim çevrimleri teorisini Türkiye için 1950 ile 2006 yılları arasında yapılan genel seçimler bağlamında araştırmışlardır. İkincil veriler kullanılarak faktör analizi ile yaptıkları çalışmalarında analiz döneminde yapılan milletvekili seçimleri sırasında uygulanan M1 para arzı, büyüme oranı, kamu harcamaları, enflasyon ve işsizlik gibi makroekonomik değişkenlerin Nordhaus'un geleneksel seçim çevrimleri teorisini destekler özellikte olmadığına dair sonuçlar bulmuşlardır.

Eyigün&Cural (2022) Çalışmalarında geleneksel fırsatçı model kapsamında Türkiye, Brezilya, Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan gibi kırılgan beş ülkede genel seçimlerde seçim döngüsünün varlığını 1991-2019 dönemi için test etmişlerdir. Enflasyon, işsizlik oranı, M1 para arzı, ekonomik büyüme oranı ve kamu harcamalarındaki artış gibi makroekonomik değişkenleri https://databank.worldbank.org/ www.sbb.gov.tr/ veri tabanlarından alarak yaptıkları çalışmalarında geleneksel fırsatçı model çerçevesinde Türkiye'de seçim çevrimlerinin olmadığını bulmuşlardır.

Garand (1988). 1945-1984 yılları arasında 50 ABD eyaleti için beş rakip hükümet büyüme modelinin ampirik geçerliliğini incelemiştir. 1945 ile 1984 dönemine ait ilgili makroekonomik değişkenlerin yıllık verilerini kullanarak hükümet büyüme modellerinin her biri için sıradan en küçük kareler (OLS) regresyonu kullanarak 50 eyaletin her biri için ayrı ayrı tahmin ettiği çalışmasında tahmin edilen modellerin eyalet hükümetinin büyümesine ilişkin rakip modellerin göreceli yararları hakkında nispeten net bir görüş verdiği ve demokrat parti yerel yönetimlerinin kamu kesimi büyümesine olumlu etkisinin olduğunu fakat etkinin sınırlı seviyede olduğunu tespit etmiştir.

Hutchison&Cargil 1991). Seçim zamanlaması ile reel çıktı büyümesinin gelişimi arasındaki doğrudan ortak geri beslemeyi araştırmışlardır. 1946Q2

ile 1986Q3 döneme ilişkin çeyrek dönemlik verileri kullanarak OLS ve içsel olasılıksal bir seçim değişkeni olarak seçimlerin zamanlaması ve içsel sürekli bir değişken olarak reel GSMH büyümesi ile iki denklemli eşzamanlı bir sistem ile yaptıkları çalışmalarında reel GSMH büyüme gelişiminin Japon seçimlerinin zamanlaması ile ilişkili olduğunu ve Japonya'da iş döngüsü-seçim etkileşimlerine dair bulgular tespit etmişlerdir.

Kanca (2012) Türkiye'de 1987-2007 döneminde yapılan milletvekili genel seçimi dönemlerinde transfer harcamalarını geleneksel fırsatçı seçim çevrimleri bağlamında değerlendirerek siyasi gelişmelerin seyrini araştırmıştır. Analiz edilen değişkenlere ait verileri T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Kamu Hesapları Bülteninden alarak oran analiziyle yaptığı çalışmasında seçim zamanlarında transfer harcamalarında önemli bir artışın olduğunu bu artışın seçimlerden sonra azalan oranda bir artışa dönüştüğünü tespit etmiştir.

Karaçor&Saraç. (2004) Türkiye'de seçim ekonomisi uygulamalarının ekonomi üzerindeki etkisini 1980-2004 dönemi için araştırmışlardır. Reel makroekonomik göstergeleri www.dtp.gov.tr ve www.die.gov.tr veri tabanlarından alarak tablolar analiziyle yaptıkları çalışmalarında seçim zamanlarında iktidar partilerinin yeniden seçilme gayesiyle reel makroekonomik değişkenler üzerinde seçim kazanma için politik ve çıkar amaçlı değişiklikler yaparak ekonomiye zarar verdilerini bulmuşlardır.

Karakaş (2014) Türkiye'de politik iş çevrimlerini parasal bir yaklaşımla incelemiştir. 1964Q1 ile 2007Q3 dönemini kapsayan banka kredileri, tüketici fiyat endeksi, enflasyon ve para arzına ait çeyrek dönem verilerini Türkiye istatistik kurumundan temin ederek basit açıklayıcı zaman serisi modeli ile yaptığı çalışmasında Türkiye'de fırsatçı siyasi iş çevrimlerinin var olduğunu, Türk siyasilerin seçimlerden önce ekonomiyi parasal araçlarla manipüle ettiklerini ve seçimlerden sonra ise sıkı para politikaları uygulayarak ekonomiyi düzeltmeye çalıştıklarını saptamıştır.

Khemani (2004) Hindistan eyaletlerinde seçimlerin kamu politikası üzerindeki denge etkisini araştırmışlardır. 1960-1992 dönemini kapsayan Hindistan'ın 14 büyük eyaleti için seçimlere ilişkin siyasi verileri Butler ve diğerlerinden (1995), Vergi ve harcamalara ilişkin kamu maliyesi verileri Hindistan Merkez Bankası'nın üç ayda bir yayınladığı ve eyalet hükümetlerinin geçmiş bütçe hesaplarının ayrıntılarına ilişkin yıllık sayıları içeren Reserve Bank of India Bulletin'in 1962'den 1994'e kadar olan ciltlerinden elde ederek ampirik bir regresyon modeliyle yaptıkları çalışmasında Hindistan eyaletlerinde seçim yıllarında genel mali açık üzerinde net bir etkisi olmayacak şekilde dar çıkar gruplarına fayda sağlamayı hedefleyen mali araçların küçük manipülasyonlarına dair bulguların olduğu, belirli üretici gruplarına yönelik düşük vergi, yüksek kamu yatırım harcamaları saptanırken genellikle

popülist kategoriler olarak kabul edilen harcamaların düşük olduğu ve seçim zamanlarında büyük ölçekli mali savurganlık olmadığına dair bulgular tespit etmiştir.

Koyuncu&Bakırtaş (2005) Politik konjonktür hareketleri teorisi kapsamında iktidar partilerinin seçim sonuçlarını etkilemeye yönelik eylemlerinin Türkiye için geçerli olup olmadığını incelemişlerdir. Ocak 1987 ile Haziran 2003 dönemini kapsayan enflasyon, GSYH, M1 para arzı, bankalararası faiz oranı ve kamu kesimi nihai tüketim harcamalarına ait aylık verileri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) ve Uluslararası Para Fonu İstatistik Kurumu (IFS) alarak EKK yöntemi ile yaptıkları çalışmalarında seçimsel politik hareketlerin enflasyon , M1 para arzı ve bankalar arası uygulanan faiz oranları bağlamında geçerli olmadığı ancak kamu kesimi nihai tüketim harcamaları ve GSMH değişkenleri için geçerli olduğunu bulmuşlardır.

Sezgin (2004) Politik konjonktür hareketleri kuramı bağlamında Türkiye'de iktidardaki siyasi partilerin yeniden iktidara gelebilmek için ekonomiyi kendi çıkarları için manipüle edip etmediklerini 1950 ile 2003 dönemi için incelemiştir. Analiz dönemine ait verileri IMF uluslararası finans İstatistiklerinin değişik sayılarından, DİE ve DPT gibi kurumlardan elde ederek geleneksel fırsatçı model ile yaptığı çalışmasında 1950-2003 yıllan arasında Türkiye'de politik konjonktürel hareketlerin olduğunu, ekonomik büyümenin seçimlerden olumsuz etkilendiği, kamu harcamalarının ve bütçe açıklarının seçim dönemlerinde arttığını saptamıştır.

Schuknecht (2000). 24 gelişmekte olan ülkede hükümetlerin seçim sonuçlarını etkilemeye çalıştıkları maliye politikası araçlarını ampirik olarak incelemiştir. 1973-1992 dönemi için yıllık panel verileri kullanarak panel regresyon denklemleriyle yaptığı çalışmasında seçim zamanlarında genişletici maliye politikalarının temel aracının vergilerin düşürülmesinden çok kamu harcamalarının artırılması yönünde olduğunu tespit etmiştir.

Tarı&Özkan (2010) Türkiye'de 1985 sonrasında yapılan genel seçimleri sırasında GSYİH, kamu harcamaları ve para arzı gibi makroekonomik parametrelerde siyasi amaçlı bir oynaklığın olup olmadığı incelemişlerdir. 1987Q1 ile 2010Q1 dönemine ilişkin çeyrek dönemlik verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası istatistiklerinden alarak otoregresif hareketli ortalamalar (ARIMA) modeliyle yaptıkları çalışmalarında seçimsel iş çevrimlerinin etkisinin 1987 seçimlerinde fazla, 2002 ve 2007 seçimlerinde ise nispeten zayıf olduğu ve genel olarak analiz edilen dönemde seçimsel iş çevrimlerinin olduğuna dair bulgular tespit etmişlerdir.

Telatar (2000) Türkiye'de iktidar partilerinin politik iş çevrimlerine yol açıp açmadığını 1986-1997 dönemi için incelemiştir. Ocak 1986 ile Ekim 1997 dönemini içeren enflasyon, reel üretim ve döviz kuru artış oranlarına ait aylık veriler kullanılarak tek ve eşzamanlı enflasyon denklemleri ve EKK

yöntemi ile yaptığı çalışmasında enflasyon ile seçim dönemi arasında karşılıklı ilişkinin bulunduğu biçimindeki yaklaşımların aksine manipülatif ve siyasi sörf hipotezlerinin Türkiye için geçerli olmadığı tespit etmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Politik konjonktür hareketleri kuramı siyasilerin politik karar alma aşamasında ekonomik parametrelerde oynaklıklara neden olacağını ileri sürer. Alınan ve uygulamaya konulan siyasi kararlarla para ve maliye politikası gibi makroekonomik politikalar arasındaki arayüzü araştıran politik-ekonomik hareketler kuramı iktisadi alandaki oynaklıkların seçim dönemi ile yakından ilişki olduğunu gösterir. Politik konjonktür hareketleri kuramında siyasetçilerin iktidar oldukları ilk periyotta seçimden önce devreye sokulan genişlemeci para ve maliye politikalarının yol açtığı olumsuz etkileri gidermek için işsizlik oranlarını yükselten fakat enflasyonu düşüren daraltıcı para ve maliye politikalarını yeğlerler. Diğer bir anlatımla siyasiler yapılacak seçimlerde oy oranlarını en yüksek düzeye çıkaracak fırsatçı politikaları devreye sokarlar. Dolayısıyla seçimlerden önce hızlı genişleme, düşük işsizliği sağlayan talep arttırıcı politikalar uygularlar. Seçimler tamamlandıktan sonra ise seçim öncesi uygulanan genişlemeci politikaları yol açtığı enflasyonist baskıyı kırmak için daraltıcı politikalar izlemeyi tercih ederler. Seçimler yaklaştıkça bu kez ise işsizlik oranlarının düşmesine yol açan talep arttırıcı fakat enflasyonu fazla yükseltmeyen genişlemeci para ve maliye politikaları ile seçmen tercihlerini etkilemeye çalışarak oy oranlarını oy oranlarını maksimum düzeye çıkarmaya çalışırlar böylece seçim zamanları ile ilişkili ekonomik oynaklığa neden olurlar.

Politik konjonktür hareketleri kuramına göre seçmenlerin oy verme davranışı seçmenlerin ideolojileri ve hükümetin ekonomik performansı tarafından belirlenir. Diğer bir ifade ile seçmenler oy kullanılırken iktidar partisinin ekonomik başarısının yanında ideolojik bakış açısıyla da verebilirler. İktisat literatüründe adaptif beklentiler politik konjonktür hareketleri kuramlarının başlangıç aşaması geleneksel politik konjonktür yaklaşımı adı altında araştırılmıştır. Politik konjonktür dalgalanmaları kuramının ikinci aşaması ise beklentilerin rasyonel olduğunu varsayan modern politik konjonktür hareketleri modelidir. Politik konjonktür hareketleri kuramları fırsatçı ve partizan yaklaşımlar kapsamında incelenmektedir.

Kaynakça

Aktan.C.C&Güdenoğlu.E. (2023) Seçim Ekonomisi ve Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi Cilt: 15 No: 1 Yıl: 2023, ss. 36-64.*

Alesina.A&Snowdon.B. (2004) The Influence of Political Distortions on Economic Performance, *World Economıcs , Vol. 5, No. 4 , October–December 2004, pp 91-106.*

Benito.B., Bastida.F&Vicent.C (2013) Municipal Elections and Cultural Expenditure, *Journal of Cultural Economics , 2013, Vol. 37, No. 1 (2013), pp. 3-32.*

Berument.H&Heckelman.C (1998). Political Business Cycles and Endogenous Elections, *Economic Journal, Apr., 1998, Vol. 64, No. 4, pp. 987-1000.*

Bingöl,N (,2019). Politik Konjonktür Teorileri Çerçevesinde Türkiye'de Genel Seçim Dönemlerinde Gelirler Politikası Uygulamaları (1987-2018), *T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, ss.1-131*

Blais.A., Blake.D&Stephane.D. (1993) Do Parties Make a Difference? Parties and The Size of Government in Liberal Democracies, *American Journal of Political Science, Feb., 1993, Vol. 37, No. 1, pp. 40-62*

Braunınger.T (2005) A Partisan Model of Government Expend*, Public Choice (2005) 125: 409-429.*

Cebeci.İ. (2019). Politik Konjonktür Teorileri: Literatür Taraması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 12 Sayı: 62 Yıl: 2019, ss. 1194-1203*

Chowdhury.A.R (1993). Political Surfing Over Economic Waves: Parliamentary Election Timing in India, *Journal of Political Science Vol. 37, No. 4, pp. 1100-1118*

Cusack.R.T (2001) Partisanship in The Setting and Coordination of Fiscal and Monetary Policies, *European Journal of Political Research 40: pp.93–115*

Çelik.K. (2015) Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi Perspektifi ile Siyaset-Ekonomi İlişkileri, *T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, ss.1-96.*

Çinko.L. (2005) Geleneksel Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Avrupa Araştırmalar Dergisi, Cilt 14, Sayı 1.ss.247-258.*

Çinko.L. (2005) Modern Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi: Rasyonel Beklentileri İçeren Politik Konjonktür Hareketleri, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 19 Yıl : 2005/2, ss.325-339.*

Douglas A. Hibbs, Jr (1977) Political Parties and Macroeconomic Policy, *The American Political Science Review , Dec., 1977, Vol. 71, No. 4, pp. 1467-1487.*

Eryılmaz.F&Murat.D. (2016) Politik Konjonktür Teorileri: Türkiye'den Kanıtlar, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi- Cilt:14 Sayı:1 (Ocak 2016), ss.248-268*

Ergun.M. (2000) Electoral Political-Business Cycles in Emerging Markets, Russian and East European *Finance and Trade, vol. 36, no. 6, pp 6-32*

Erkiş.K&Akalın.G. (2007) Türkiye'de Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Geleneksel Oportünist Seçim Çevrimleri Açısından Değerlendirilmesi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, 2007, ss. 89–116*

Eyigün.E&Cural.M (2022) Politik Konjonktür Dalgalanmaları: Kırılgan Beşli Analizi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, 5(5), ss.632-647*

Garand.J.C.(1988). Explaining Government Growth in the U.S. States ,*The American Political Science Review , Sep. 1988, Vol. 82, No. 3, pp. 837-849.*

Fırat.E. (2012) Konjonktür Teorileri Işığında Türkiye'deki İktisadi Dalgalanmalar, *International Conference On Eurasian Economies 2012, Session 2d: Mikroekonomi II, ss.406-413.*

Hutchison.M.M& Cargill.T.F (1991) Political Business Cycles with Endogenous Election Timing: Evidence from Japan, *The Review of Economics and Statistics , Nov., 1991, Vol. 73, No. 4 (Nov., 1991), pp. 733-739*

Kanca.C.O . (2012) Türkiye'de Transfer Harcamalarının Salınımı ve Politik Gelişmeler, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:46. (Mart 2012). ss.25-59*

Karaçor.Z&Saraç.B.T (2004) Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri Çerçevesinde Seçim Ekonomisi Kavramı ve (1980-2004) Dönemi Türkiye Uygulaması, *Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi,ss.101-118*

Karakaş.M (2013) Political Business Cycles in Turkey: A Fiscal Approach, *Yönetim ve Ekonomi Yıl:2013 Cilt:20 Sayı:1.ss.245-262.*

Koyuncu.C&Bakırtaş.İ (2005) Politik Dalgalanmalar Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye'deki Seçimlerin Ekonometrik Analiz, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 19 Nisan 2005 Sayı: 1, ss.55-66.*

Özkan.F&Tarı.R. (2011). Türkiye'de 1980 Sonrası Seçim Dönemlerinin Politik Konjonktürel Dalgalanmaları Teorisi Çerçevesinde Analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 36, Ağustos-Aralık 2010 ss.223-238*

Onur.S.(2001) Politik Konjonktür Dalgalanmaları ve Türkiye Uygulaması (1950-2000), *Süleymen Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Y.2001, C.6, S.2, ss.157-184.*

Savaşan.F&Dursun.İ. (2006). Türkiye'de Yerel Düzeyde Politik Konjonktürel Devreler, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi C.VIII, S.2, 2006, ss.191-208*

Schuknecht.L (2000) Fiscal Policy Cycles and Public Expenditure in Developing Countries*, Public Choice , 2000, Vol. 102, No. 1/2, pp. 115-130*

Sezgin.Ş (2004) Türkiye'de Politik Konjonktürel Dalgalanmalar: 1950-2003 Dönemi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi e 62-2, ss. 135-154*

Stuti Khemani.S (2004) Political Cycles in a Developing Economy: Effect of Elections in The Indian States, *ELSEVİER, Journal of Development Economics 73 (2004); 125 -154*

Swank.O.H. (1993). Functions Based on the Partisan Theory, *Public Choice ,1993, Vol. 75, No. 4 (1993), pp. 339-356.*

Telater.F (2000*)* Parlementer Sistemlerde Politik Devresel Dalgalanmalar: Teori ve Türkiye İçin Bir Uygulama*, G.Ü.İ.İ.B.F Dergisi, 4/2000, ss.133-154.*

BÖLÜM 9

FEMİNİST SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEPREM AFETİ VE ZORUNLU GÖÇ YAŞAMIŞ KADINLAR

Aybike Betül MARAL[1]

1 Araştırma Görevlisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü ORCID: 0000-0003-3194-9115

GİRİŞ

Günümüzde, afetlerin insan hayatını hiç beklenmedik bir anda derinlemesine etkilediği ve etkilenen toplumları zorlu sınavlardan geçirdiği dönemlerle sıkça karşılaşılmaktadır. Bu felaketlerin en çarpıcılarından biri şüphesiz depremler ve zorunlu göçtür. Meydana gelme biçimleri itibariyle doğa kaynaklı afetler olan deprem ve insan kaynaklı afet olarak tanımlanan zorunlu göçün yalnızca etkilenen bölgenin fiziki yapısını değil aynı zamanda etkilenen toplumun yaşamlarını, toplumsal rollerini, haklarını ve güç dinamiklerini de derinden etkiler. Bununla beraber deprem afeti ve zorunlu göç insan topluluklarını aynı düzeyde etkilemediği gibi genellikle kadın ve erkekleri de farklı açılardan farklı şekillerde etkilemektedir. Bu noktada, feminist teorinin ortaya koyduğu toplumsal cinsiyet rolleri, ataerki, toplumsal adalet ve dayanışma gibi kavramlar, deprem ve göç sonrası kadın deneyiminin daha derinlemesine anlaşılmasını olanaklı kılmaktadır. Feminist teori, toplumsal cinsiyetin, güç ilişkilerinin ve eşitsizliklerin anlaşılmasında kritik bir araç olması bakımından deprem ve zorunlu göç gibi zorlu deneyimleri açıklamak ve anlamak adına önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu çalışma deprem afeti ve zorunlu göçle başa çıkan kadınların deneyimlerini, karşılaştıkları zorlukları, yaşam koşullarını şekillendiren güç dinamiklerini ve mücadelelerini ele alarak; aynı zamanda, feminist teorinin bu iki zorlu deneyimi kadın merkezli bir bakış açısıyla ele almada nasıl bir rehberlik sağlayabileceğini tartışmaktadır. Deprem afeti ve zorunlu göç bağlamında kadın deneyimini feminist teori bağlamında açıklama çabası yalnızca afet durumlarının yarattığı sorunları değil, aynı zamanda bu sorunların ortaya çıkmasına neden olan statükonun ve ataerkil toplumsal yapının eleştirisini ve kadınların zorlukların üstesinden gelme çabaları ile dayanışmayı da vurgulamaktadır. Çünkü, toplumsal dönüşüm ve adalet, ancak kadınların deneyimlerinin anlaşılması ve bu deneyimlere duyarlı politika ve pratiklerin geliştirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu bağlamda sosyal adaleti sağlama hedefine sıkı sıkı bağlı olan sosyal hizmet disiplini, afetler karşısında görece savunmasız olan kadınların özgün sorun, ihtiyaç ve deneyimlerine feminist teori merceğinden bakarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ataerkil toplumsal yapı ve eşitliksiz güç dinamiklerinin görünür kılınması ve ortadan kaldırılmasına odaklanmaktadır. Feminist sosyal hizmet bakış açısı, deprem ve zorunlu göç yaşamış kadınları etkilendikleri afetlerin mağdurları olarak değil, aynı zamanda dirençli ve güçlü bireyler olarak görmeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, kadınların kendi güçlerini keşfetmelerine ve toplumsal dönüşümde aktif rol almalarına olanak tanıyarak, sadece bireyleri değil, aynı zamanda toplumsal dönüşüm ve güçlenmenin de bir koşulu olarak görülmektedir. Bu bağlamda feminist teorinin ana odakları; düşünsel, felsefi ve sosyolojik arka planları, ortaya çıkışında etkili olan tartışmalar ve tarihsel gelişimi sosyal hizmet bakış açısıyla ele alınmaktadır. Bu çalışmada deprem

afeti ve zorunlu ve göç sürecinde kadınların durumu feminist teorinin çeşitli perspektifleri üzerinden tartışılmakta ve sosyal hizmet disiplininin önemli çalışma alanlarından olan kadın, göç ve afet konularının kesişimi feminist sosyal hizmet perspektifiyle ele alınmaktadır.

1. Feminist Sosyal Hizmetin Teorik İnşası

Çağdaş toplumun adaletsizliklerine yönelik bir kınama ve kadınların boyun eğdirilmesinin bir eleştirisi olarak kullandığı feminizm kavramı ile Fourier kadınların erkeklerle aynı bağımsızlıkla yaşadığı, sevdiği ve çalıştığı; kadınların "özgürlüğünün" garanti altında olduğu bir ideal dünya tasavvur ederek 18. yüzyıl Fransız sosyalizmi içinde bir feminist geleneğin kurucusu olmuş ve feminist ideoloji bakımından çağdaşları üzerinde büyük etkiler yaratmıştır. Fourier'in feminizmin düşünsel temeline yaptığı en önemli katkı "toplumsal ilerleme ve toplumsal dönem değişiklikleri, kadının özgürlüğe doğru ilerlemesi sayesinde; toplumsal düzendeki gerileme ise kadının özgürlüğünün azalması ile gerçekleşir" önermesinin çağdaşları tarafından büyük kabul görmesi ve kadının özgürlüğü üzerinden zihinsel bir dönüşümün başlaması ile olmuştur (Grogan, 1992: 20-21). Toplumsal ilerlemenin bir öncülü olarak ifade edilen kadınların özgürleşmesi ve ayrıcalıklarının genişletilmesi meselesi, genel anlamda kadınların toplumdaki konumlarına ve özgürlüklerine ilişkin kaygının bir ürünü olarak feminist düşünce tarihinde önem teşkil etmiştir (Grogan, 1992: 20-21). Bununla beraber Mary Wollstonecraft'ın feminist düşüncenin teorik kökenine dair ilk önemli eser olarak anılan ve 18. yüzyılda tamamladığı eseri "Kadın Haklarının Savunusu (1792)" feminizm teorisinin klasiği olarak kabul görmektedir (Wollstonecraft, 1891; Donovan, 2014: 34). Feminist teoriye dair bu temel yapıt, "kadının köle kalmasının temel nedeni, yetişmesine engel olan ve hayattaki gerçek amacının erkeğe hizmet etme olduğunu öğreten toplumsallaşma sürecinde yattığı" görüşünü merkeze alarak esasen kadınların toplumdaki rollerinin belirlenmesinde erkek merkezli toplumsal normların etkili olduğunu eleştirmektedir. Feminist teori tarihinde önemli etkiler yarattığı kabul edilen bu iki ayrı eserin toplumsal düzen içinde kadının konumuna, kadınların hak ve özgürlüklerine, toplumsal rol ve kalıp yargılara dair yaptıkları vurgular, feminist teorinin odağının çeşitli bağlamlarına işaret etmektedir. Toplumlarda süregelen eşitlikten yoksun cinsiyet odaklı rol dağılımları, bu rollerin kadınların insan hak ve özgürlükleri açısından yarattığı ihlaller, kadınları belirli alan ve mekanlarla sınırlayan kalıp yargılar ve toplumsal üst yapılar gibi konular feminist teorinin odaklarını oluşturmaktadır. Bu çok çeşitli odaklar, feminizmin kapsam ve ele alınış bakımından pek çok tanımının yapılmasını da beraberinde getirmiştir. Feminizm Hooks (1992: 13) tarafından "kadınlara yönelik ayrımcılığı, baskı ve sömürüyü sonlandırmayı kendisine amaç edinmiş bir hareket" olarak tanımlanmıştır. Bir başka tanımlamayı ise Arat (1991: 29) "dünya nüfusunun yarısına karşılık gelen ve

tarih boyunca hep ikincil konumda yaşamaya mecbur edilen bir grup olarak kadınların, bu durumdan kurtulmak için sürdürdükleri hareketin öğretisi" şeklinde yapmıştır. Bu tanımlardan da anlaşılabileceği gibi dünya genelinde tüm kadınların hak ve özgürlükleri mücadelesinin bir öğretisi olarak feminizmin bu devrimsel hareketin uzun yıllar boyunca devam edegelen bir tarihsel perspektifi bulunmaktadır.

Feminizm, 19. yüzyılın sonlarında gelişmiş olan ve Avrupalı orta sınıf kadınlar tarafından yönetilen bir hareket olarak ifade edilebilmektedir. 1900'lü yılların başında gerçekleşen I. Dalga Feminizm hareketi sayesinde kadınlar oy kullanabilme hakkı kazanmış, 1960-1990'lı yıllar boyunca gerçekleşen II. Dalga Feminizm ise Ulusal Kadın Örgütü'nün kurulmasına kadar uzanan, kadın ve erkeğin toplumda eşit konumlara sahip olmaları amacıyla gerçekleştirilen uzun bir mücadele süreci başlatmıştır. III. Dalga Feminizm ise II. Dalga feminizmin ağırlıklı olarak beyaz orta sınıfın sorunlarına ve ihtiyaçlarına yönelmesini eleştirerek 'kesişimsellik' odağında harekete yeni bir boyut kazandırmıştır. Kesişimsellik ile kadınlar herhangi bir farklılığı içinde barındırmayan, etnik köken, toplumsal statü, kültürel çeşitlilik ve cinsel tercih açısından farklı gruplar olarak ele alınmaktadır. Bu açıdan, bugün feminizm çoğunlukla etnik farklılıklar açısından hassas, tüm kadınlar için baskının, ayrımcılığın ve sömürünün her çeşidine karşı mücadele eden bir konumdadır. Öte yandan feminist hareket, kadınları patolojik olarak ele alan ve kadınların ihtiyaç ve görüşlerini erkeklerin ihtiyaç ve görüşleri doğrultusunda belirleyen sosyoloji, psikoloji ve geleneksel sosyal hizmet mesleğinde de kendini göstermiş ve bu mesleki uygulamalara karşı kadınlar kendi ihtiyaçlarını ve isteklerini ifade etmelerine olanak sağlayan ve bunları yerine getirebilecekleri bir değişim için harekete geçmişlerdir (Payne, 2014). Feminizm, erkeğin ayrıcalıklı, toplumsal önceliklerine ilişkin bir yönelimin sürdürüldüğü, kadınların zihinsel bir var oluş ortaya koyma çabasını görmezden gelen, kadını değersizleştiren ve ötekileştiren toplumlarda kadınların statüko ve onun yarattığı sosyal normlar tarafından engellendiğini öne sürmektedir. Bu durum özellikle kadınların ekonomik ve sosyal açıdan sınırlı güce sahip olması nedeniyle kadının baskı altına alınması ve özgürlüğünün engellenmesine sebep olmaktadır. Baskı, cinsiyetler arasındaki asimetrik güç ilişkisinden kaynaklandığı için kadınların sosyal işlevselliklerini sağlamaları ve kendilerini gerçekleştirmelerinde çeşitli zorluklar yaratan baskıyı nasıl deneyimlediklerini anlamak önemlidir.

2. Sosyal Hizmet Perspektifiyle Feminist Akımlar

Farklı feminist teoriler kadınları etkileyebilen baskının farklı bağlamlarına odaklanarak liberal, radikal, sosyalist ve postmodern olarak sınıflandırılabilmektedir. Bu sınıflandırmalar esasen feminist literatürde çeşitli tartışmalara dayanmaktadır. Bu tartışmalar ise hem insan hakları, eşitlik ve sosyal adalet ilkelerini merkezinde bulunduran; hem de kadın refahı

ve sorunları alanında aktif mücadele veren bir insan hakları mesleği olan sosyal hizmetin de meselesi olarak görülebilmektedir. 18. yüzyılda feminist düşünceye dair artan ilgi; sosyal hizmet disiplininin kadının insan hakları, toplumsal adalet ve kadın refahına ilişkin bilgi temelinin çağın artan sorunları karşısında ne denli güncel olduğuna dair endişeleri beraberinde getirmiş ve sosyal hizmet teorilerinin revize edilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Felsefe, hukuk ve sosyoloji gibi çok çeşitli disiplinlerin ortaya koyduğu yeni feminist yazılar, ataerkil bir toplumdaki kadınların statüsü, sosyal ve davranışsal teorilerdeki cinsiyetçi önyargılar ve yoksulluğun kadınsılaşması hakkında interdisipliner bir anlayışın uyanışında etkili olmuştur. Sosyal hizmette ise, bazı akademisyenler feminist teori ile sosyal hizmet arasındaki çarpıcı uyumluluğu araştırmışlar ve sosyal hizmet uzmanları, postmodern feminizmin katkılarının, sosyal hizmetin birçok temel varsayımının yeniden kavramsallaştırılmasına yol açtığını keşfetmişlerdir (Sands ve Nuccio, 1992). Gelişmekte olan postmodern feminist teori, hem kadın hareketinin hem de sosyal hizmet mesleğinin değerleri için temel olan ırk, cinsiyet ve sınıf ile siyasi haklar, eşitlik ve farklılıklar hakkında kabul görmüş fikirlerin yeniden ele alınması yönünde aydınlanmacı bir etki yaratmıştır.

Sosyal hizmet literatüründe kadınları ilgilendiren konular geniş çapta tartışılmakta ve feminist teori bu tartışmaların çerçevesini oluşturmaktadır. Kadının insan hakları ve toplumsal adalet odağında feminizmle bütünleşen veya ondan yararlanan sosyal hizmet literatürü, feminizm çalışmalarında kadın sorunlarını toplumda var olan cinsiyet farklılıkları sebebiyle oluşan iktidar ilişkileri ile ele alırken diğer bir yandan bu farklılık söyleminin de esasen toplum tarafından yaratıldığını ve bu söylemin neden olduğu eşitliksiz kategorileşmenin ortadan kalması gerektiğini tartışmaktadır (Morell, 1987). Burada esas odak, farklı felsefi, siyasi ya da yapısal arka plana sahip feminist çalışmaların bu farklılıklar çerçevesinde kategorileştirilmesi; bu kategorileşmenin ise feminist düşüncenin altında yatan "ayrımcılığın ortadan kalkması" düşüncesi ile çelişmesidir. Feminist perspektiflerde kategorileşmeye dair eleştirileri besleyen önemli argümanlardan biri feminist yönelimlerde korunan bu farklılık vurgusunun aynı zamanda erkeklerin hegemonya iddiasında bulunduğu "kamusal" alandan kadınların dışlanması için kadınların akılcı olmayan ve duygusallıklarına vurgu yapan klişeleşmiş stereotiplerinin gerekçe olarak kullanılmasıdır (Sands ve Nuccio, 1992). Paradoksal olarak, feminist sosyal hizmet literatürü, sosyal hizmet teori ve pratiğini analiz etmek için düzenleyici bir çerçeve olarak kullanılan kategorilerin inşasını sıklıkla vurgular. Radikal ve Marksist gibi feminizm kategorileri, disiplinler arası feminist çalışmalarda kapsamlı bir şekilde tanımlanmıştır. Feminist sosyal hizmet çalışmalarında feminist yönelimler genellikle üç felsefi ve politik düşünceden temel almaktadır. Bu feminist yönelimler; liberal feminizm, sosyalist, ki çoğunlukla Marksist- sosyalist

feminizm olarak ele alınmaktadır, ve radikal feminizm biçiminde kategorize etmiştir. Liberal feminizm, mevcut siyasi sistem içinde siyasi haklara, fırsatlara ve eşitliğe ulaşılmasını vurgular. Sosyalist feminizm, kadınların ezilmesini ataerkil kapitalizmin ürettiği cinsiyetçilik, ırkçılık ve sınıf ayrımları arasındaki etkileşime bağlar. Radikal feminizm ise ataerkilliği ortadan kaldırılması gereken, toplumsal her olay ve durumda varlığını sürdüren bir derin etki olarak görür. Feminist sosyal hizmet perspektifinde de kabul edilen bu kategorileşmeler esasen dile getirilen ataerkil, hiyerarşik toplumdan kaynaklanan "farklılıklar" hakkındaki fikirlerin sosyal hizmet teori ve pratiğine uygulanarak bu farklılıkların yanlış biçimde ele alınması sebebiyle ortaya çıkan ayrımcılık ve eşitliksiz uygulamaların farkına varılmasına işaret etmektedir. Nes ve Iadicola (1989: 20) feminist sosyal hizmetin kendisinin "baskın bakış açısının dışında" olduğunu belirtmesine rağmen ana akım sosyal hizmet düşüncesinin en çok liberal feminizmle bağlantılı olduğunu ifade etmektedir. Sosyal hizmet düşüncesinin bu yönelimi, çoğu sosyal hizmet uzmanının kendisini liberal feminizmle özdeşleştirdiğini ortaya koymaktadır (Freeman, 1990). Aynılığı ve eşitliği vurgulayan liberal feminizmin aksine feminist sosyal hizmet perspektifi farklılıkların kabul ve teşvik edilmesi yolu ile kadınların dünya görüşlerindeki, cinsel yönelimlerindeki, etnik kökenlerindeki farklılıklara dikkat çekmekte; bununla beraber en temelde kadın ve erkeklerin birbirinden farklı var oluşlarını da kabul eder. Bunun yanında iki cinsiyetin karşılaştırmasında ortaya çıkan ve kadınların kendi içlerinde sahip oldukları farklılık ve çeşitliliğin kadın hareketinin çıkarlarını ilerletmek için kullanılabilecek bir kaynak olduğu feminist sosyal hizmeti perspektifinde önemli bir yer tutmuştur (Saulnier, 2014). Davis (1985) "sosyal hizmette kadın ve erkek sesleri"nin her ikisinin de gerekli ve arzu edilebilir olarak ele almıştır.

Liberal feminizm, kadınların ezilmesinin kökenlerini, kadınların eşit medeni haklar ve fırsatlardan yoksun olmalarının yanı sıra cinsiyet rolü sosyalleşmesiyle ilişkili gelenek ve öğrenilmiş psikolojiye yerleştirir. Bu nedenle liberal feministler, cinsiyetçi ayrımcılığın ortadan kaldırılmasıyla kadınların özgürleşmesinin sağlanacağına ve böylece kadınların bireysel gelişim potansiyellerini erkekler kadar tam olarak sürdürme fırsatına sahip olduklarına inanırlar (Donovan, 2014: 23-73). Bu feminist bakış açısı, hiç kimsenin cinsiyet, ırk veya sınıf nedeniyle sosyo-ekonomik sisteme erişiminin engellenmemesi için kadınlar için fırsat eşitliği yaratmak ve bireysel medeni hakları tesis etmek üzere tasarlanmış politikalar yoluyla toplumsal ve yasal reformu vurgular. Ayrıca, toplumsal cinsiyet rolü sosyalleşmesi konusunda halkın yeniden eğitilmesinin daha özgürlükçü ve toplumsal cinsiyet temelinde şekillenen asimetrik güç ve rol dağılımlarından sıyrılmış eşitlikçi ilişkilere ulaşmanın bir yolu olduğunu varsayar (Dominelli, 2002: 23-36).

Sosyalist feminizm ise, kadınların ezilmesinin kökenini, sınıfsal eşitsizliklere dayalı kapitalist sistem ile toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dayalı ataerkil sistem arasındaki etkileşime yerleştirir. Bu etkileşimin bir sonucu olarak, kadınlar, ısrarla düşük ücret aldıkları pazardaki emeklerinin ve kendilerine ödeme yapılmayan ev emeklerinin kötüye kullanılması yoluyla tabi kılınmakta ve sömürülmektedir (Freeman, 1990: 75-77). Mevcut gerçeklik, cinsiyetçi tutum ve uygulamalarla pekiştirilen, ekonomik temelli bir sınıf sistemi olarak görülüyor. Sosyalist feminizmin amacı, kapitalizm ile beraber erkek-merkezi hegemonyayı de ortadan kaldırarak kadınların üzerindeki baskıya son vermektir. Reform yönelimli liberal feminizmin aksine sosyalist feminizm, gücün eşitsiz dağılımını ortadan kaldırmak için devrimci toplumsal değişimlere olan ihtiyacı vurgular. Eşitliğe sadece fırsat açısından değil, daha da önemlisi ödüller açısından bakılır. Bu bakış açısına göre, baskıyı anlamak için her sınıf ve ırktan kadının deneyimlerini anlamak gerekir. Kadınların özgürleşmesini sağlamak için temel bir sosyalist feminist strateji, ortak bir baskı zemini bulmak ve kadınların pazarda ve evde boyunduruk altına alınmasına direnmek için diğer ezilen gruplarla işbirliği yapmaktır (Freeman, 1990: 75-77).

Radikal feminizm, kadınların ezilmesinin kökenlerini, kadın cinselliğinin ve kadın doğurganlığının ataerkinin kontrolünde bulur. Bu bakış açısı, erkeklerin ataerkil ilişkilerdeki gücünü ve ayrıcalığını, kadının tabi kılınmasının temel belirleyicisi olarak tanımlar (Ehrlich, 1978). Radikal feminizm, erkek kültürünün politik olmaktan çok kişisel olarak tanımladığı yaşam alanı olan evdeki cinsel ve üreme ilişkilerinde kadınların öncelikle ezildiğini ve sömürüldüğünü vurgular. Sosyalist feminizm ile benzer biçimde radikal feminizm de toplumun temel yapısına meydan okur ve mevcut örgütlenmesini alt üst etme ihtiyacını tanımlar (Donovan, 2014: 265-319). Kadınların ezilmişliğini ortadan kaldırmanın temel stratejilerinden biri, erkeklerin yaşamlarından ayrı, toplumsal ilişkilerin yeniden tanımlandığı ve egemen ataerkinin altını oyarak ya da alaşağı ettiği bir kadın kültürünün kurulmasıdır (Donovan, 2014: 265-319).

Klasik feminist perspektiflerin dışında postmodern feminizm ise genel anlamda kategorilerin geçerliliğine meydan okur ve farklılıkların tanınmasını destekler ancak bazen, postmodern feminizm de kategorileri yararlı bulur (Benhabib, 2006: 26-43). Klasik feminist hareketler gibi, postmodern feminizm de sosyal hizmetle oldukça uyumludur. Farklılıklara yaptığı vurguyla, çok çeşitli müracaatçı gruplarını ve onların özgün ihtiyaçlarını kabul eder. Ayrıca, postmodern feminizmde bağlama odaklanma, sosyal hizmetteki çevresi içinde birey perspektifiyle de uyumludur. Marjinalize edilmiş grupların bastırılmış seslerini açığa çıkarmak için farklılıkların çeşitlilik olarak yeniden tanımlanması, sosyal hizmet uzmanlarının sosyal değişimi teşvik etmek için müracaatçı gruplarıyla uyum içinde çalışabileceği

bir araç sağlar. Genel bir ifadeyle sosyal hizmet uzmanları cinsiyet, etnik aidiyet ve sosyal statü kaynaklı baskının üstesinden gelme profesyonel misyonunu anlamak ve gerçekleştirmek açısından elzem bulmaktadır (Benhabib, 2006: 26-43). Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları, postmodern feminist perspektifi de klasik feminist perspektifler gibi uygulamalarına dahil ederek farklılıklar ve çeşitlilikler temelinde şekillenen kategoriler arasında bir bütünlük olabileceğini ve iç içe kullanılabileceğini görebilirler (Sands ve Nuccio, 1992).

Marjinalleştirilmiş toplulukları potansiyel bir müracaatçı grubu olarak gören sosyal hizmet uzmanları, spesifik topluluklara yönelik politika ve uygulamaları savunmak için müracaatçılarının ırk, etnik tabiiyet, cinsel yönelim, cinsiyet gibi farklılıkları odak alırlar. Bu kategoriler ve yaygın olarak kabul edilen tanımlar olmadan sosyal hizmet uzmanları, dezavantajlı gruplarla iletişim kurmakta ve onlar adına örgütlenmekte güçlük çekecektir. Postmodern feministler gibi, sosyal hizmet uzmanları da bu ikilemleri, danışan popülasyonunun çeşitli doğasını, sorunların mevcut olduğu belirli bağlamları ve anın siyasi gerekliliklerini göz önünde bulundurarak çözebilir. Böylece kişi, bir bireyle, özel bir popülasyonla ve kişi-çevre arayüzüyle aynı anda ilgilenebilir ve uyum içinde hareket edebilir. Sosyal hizmet uzmanları, pratikte kutuplaşmadan kaçınarak, ancak iş siyasete geldiğinde -bu pozisyonlar denildiğinde- ideolojik bir pozisyon üstlenerek, sosyal hizmetin misyonunu ve feminist gündemi aynı anda yerine getirebilir. Nihayetinde feminist felsefe ve sosyal hizmetin harmonik uyumuyla oluşan feminist sosyal hizmet perspektifini Dominelli, (2002: 7) şu şekilde tanımlamaktadır: "Kadınların yaşam deneyimini esas alarak sosyal pozisyon ve rolleri ile sahip oldukları problemler arasındaki ortaklaşan noktalara odaklanan sosyal hizmet uygulamasıdır. Aynı zamanda bu uygulama müracaatçı-uzman ilişkisinde simetrik bir güç dinamiği sağlayarak yapısal eşitsizlikleri bertaraf etmeyi hedeflemektedir (Dominelli, 2002: 7). Feminist bakış açıları, sadece kadınlara değil; toplumsal rollerinin ve konumlarının nasıl işlediğini ve tanımlandığını açıklaması açısından sosyal hizmetin herkesin yaşamına katkı sunduğuna; bununla beraber birçok kadının toplumdaki ikincil pozisyonunu açıklamaya ve kadınlar lehine değiştirmeye odaklanması açısından kapsayıcı bir niteliği olduğu değerlendirilebilmektedir (Payne, 2014). Feminist sosyal hizmet perspektifi, erkeklerin domine ettiği ataerkil toplumlarda kadınların baskılanan ve göz ardı edilen konumuna yönelik tepkiler öne sürerek açıklamalar getirmesi açısından sosyal hizmetin müracaatçı grupları arasında yer alan ve başat uygulama alanlarından sayılabilen kadın refahına katkıda bulunmaktadır. Feminist perspektif kadınların sosyal rol ve statülerinin toplumda algılanış biçimini ve bu algının yarattığı eşitsizlikleri anlamayı amaçlayarak sosyal refah ve sosyal adaleti geliştirmeyi hedefleyen sosyal hizmet meslek ve disiplinine işlevsel bir bakış açısı kazandırmaktadır. Sosyal

hizmette feminist perspektif kadınların koşullarıyla ilgilenmekte, kadın merkezli uygulamalar geliştirilmesine katkı sağlamış, kadınların özgün deneyim ve anlatılarına odaklanmış ve kadınların farklılıklarını kabul ederek özgün, biricik değerlerini yüceltmektedir.

3. Deprem Afeti ve Zorunlu Göç Yaşamış Kadınları Feminist Perspektifle Anlamak

Çevresel felaketlerin sosyal etkilerinden özellikle kadınlar zarar görmektedir. Hâkim teknokratik acil durum yönetimi yaklaşımına karşı çıkan kırılganlık teorisi ve feminist teori, sosyal adalet ve cinsiyet eşitliğini sürdürülebilir kalkınma yoluyla afetlerin azaltılmasına bağlayan alternatif bir yaklaşım önermektedir. Öncelikli olarak gelişmekte olan toplumlara dayanan ve vaka incelemelerinden, hayatta kalanların anlatılarından ve saha çalışanlarının açıklamalarından yararlanan uluslararası araştırmacılar, şimdi afetlerin toplumsal cinsiyete dayalı politik ekonomisini analiz ediyorlar (Enarson, 2002). Cinsiyet eşitsizliği, kadınların afetlere karşı savunmasızlığının temel nedenidir. Daha fazla insanı daha fazla afet riskine sokan savaş ve göç gibi küresel güçler ve sosyal değişiklikler de kadınları orantısız bir şekilde etkiliyor. Kuşkusuz en trajik göçlerden olan mülteci göçlerinde, her yıl milyonlarca insan yaşadıkları ülkeyi terk edip başka bir ülkeye sığınmak zorunda kalmaktadır. Bu sebeple insan kaçakçılarının eline düşmekte, ellerinde ne var ne yoksa bu kişilere vermek durumunda kalmaktadır (Türkoğlu, 2011: 102). Suriye'de yaşayan ve iç savaş sebebiyle ülkesini terk eden birçok insan Türkiye'ye sığınmıştır. Bu grubun önemli bir parçası olan kadınlar, ülkemizde yaşamını sürdürmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2021 verileri Türkiye'deki geçici koruma kapsamında Suriyeli kadın sayısını 1720738 olarak sunmuştur. Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF) ise ülkesini şiddet nedeniyle terk etmek zorunda kalan ve Avrupa'ya doğru gitmeye çalışan kadın ve kız çocuklarının sayısında keskin bir artışın olduğuna dikkat çekmektedir. Özellikle transit noktalarında, yaygın şiddetle karşılaşan kadın ve kız çocukların durumu göz önüne alındığında, soruna toplumsal cinsiyet bakış açısıyla yaklaşılması, politikaların kadın ve kız çocuklarını da içermesi gerektiğine inanılmaktadır (European Women Lobby, 2015). Birçok travmatik olaylar yaşayan ya da bu olaylara tanık olan Suriyeli kadınların, yaşamlarına yeniden uyumlanma süreçlerinde geçici koruma statüsünde bir kadın olmalarından kaynaklanan çeşitli zorluklarla mücadele ettikleri bilinmektedir. Çoğu Suriyeli kadınlar için çatışma sonrası sorumluluklarından kaynaklı cinsiyet rollerinin yükü artmıştır. Eşlerini savaşta kaybeden ya da savaşta yaralanarak sakatlanmış kadınlara farklı roller de yüklenmiştir. Bu durumun sonucunda da kadınların sosyal ve ekonomik alana uyum sağlaması bir gereklilik olmaktadır (Turgut, Ekitli ve Çam, 2021).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan; şiddet, tecavüz ve zulümler nedeniyle ülkelerini terkeden mülteci kadınlar yine, erkeklerden farklı olarak daha yoğun zulüm ve şiddete maruz kalmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle donatılmış bir dünyada kadınlar ve kız çocuklar, bedenleri ve kadınlıkları üzerinden türlü türlü istismara maruz kalabilmektedir. Ecevit ve Karkıner (2011: 117-118)'e göre cinsiyete ilişkin klişelerde ve ikili karşıtlıklar üzerinden kurulan kurgularda kadın gelenekleri, değişim içinde değişmeyeni, mekânı, pasifliği veya benzeri olağan olduğu düşünülen şeyleri temsil eder. Bu yüzden de kadın ve hareketlilik aslında tezat oluşturmaktadır. Göç cinsiyetlidir, göçün cinsiyetliliği göç kalıplarında da kendini göstermektedir. Mülteci kadınlar bu anlamda göçün cinsiyetini de değiştirmişlerdir; mülteci kadınların büyük çoğunluğu zulümden kaçarak, güvenli bir yer arayışı için tehlikeli yolculuklara kocalarını kaybettikleri için ya yalnız ya da çocuklarıyla çıkmıştır. Göç etmeye karar verme, mülteci kadınlar için baskı oluşturan koşullara karşı bir baş etme stratejisidir (Buz, 2007: 47). Kendi iradesiyle karar alma, plan yapma, bağlantı kurma, çoğunlukla yaşadığı ataerkil toplumun ona annelik ve kadınlık rollerinin haricinde tüm ailesinin geleceğini etkileyecek türde karar alabilmesi, cinsiyetçi bir dünyada çok güçtür. Kız çocukların okula gönderilmesinin bile onaylanmadığı, hatta yasaklandığı, kadın ve kız çocukların töre ve namus gibi gerekçelerle yaşadıkları toplum tarafından dışlandığı, hatta yaşamlarına bu gerekçelerle son verildiği, kamusal alanda üretime katılmalarının desteklenmediği ataerkil toplumlarda yaşayan ve bu kalıp yargılarla hayatlarını şekillendirmek zorunda bırakılan birçok mülteci kadın ve kız çocuğun böylesi zor bir kararı almaları bu bağlamda önemli görülmektedir (Dayıoğlu Oyman, 2016: 109).

Evli ve çocuk sahibi mülteci kadınların kimi zaman çocukları, kimi zaman eşleri gözleri önünde işkenceye uğramış, öldürülmüş, kaçırılmış, söz konusu işkenceler nedeniyle bu kadınlar, çocuklarından sadece birini kurtarmak ve diğerlerini ardında bırakmak zorunda bile kalabilmişlerdir. Bu tür olumsuz deneyimleri yaşamış kadınlarla karşılaşan mültecilik alanında çalışan bazı yetkililerin maalesef yine toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla düşünen, hareket eden ve kadını sadece 'anneliğe' indirgeyen bir bakış ile kadını yargıladığına sık sık rastlanmıştır. Mülteci kadınlar, çoğu zaman tüm aile bireylerinin korunmasından sorumlu 'tek' kişi olarak kalabilirler ve onlara yüklenen 'zayıf aciz, kırılgan' olma anlamındaki kişilik özellikleri kalıp yargılarını ters yüz edebilmektedirler (Dayıoğlu Oyman, 2016: 111). Kalıplaşmış geleneksel cinsiyet rejimi içerisinde bir cinsin diğerine göre üstün olması pekiştirilmekte" (Kümbetoğlu, 2012: 43), bu rejim her iki cinsiyetin de rollerini, davranışlarını, tutumlarını hatta duygularını kategorize etmektedir. Geleneksel cinsiyet rolleri beklentileri, özellikle erkeğin mültecilik döngüsünde, çeşitli rol kayıpları yaşamasına yol açmaktadır. Erkeğin hiç devrilmeyecek bir çınar gibi durması beklenirken,

çoğu zaman erkek, öncelikle eve gelir getirme, iş sahibi olma rollerini, ardından baba ve koca olma rollerini toplumun onlardan beklediği gibi, hakkıyla yerine getirememektedir. Yaşanılan bu rol kaybı, sosyal statü kaybına da yol açmakta, mülteci erkekler işsiz olmanın, yaşananlardan diğer aile üyeleri tarafından sorumlu tutulmalarının, hakimiyetlerini yitirmiş olmalarının, eşleri çalışıyor ve aileye gelir getiren kadınsa, ev işleri-çocukla ilgilenme rolünü üstlenmelerinin ve işlevini yitirmiş bir erkek olmanın yükünü taşımaktadırlar. Mülteci kadının cinsiyetçi bakış açısıyla toplumda yaygın olan eril aktarımların dışına çıkması dikkat çekmektedir. Mülteci kadınların birçoğu, toplumun bir kadından beklediğinin aksine, "erkek kahraman ya da kurtarıcı aramaz, çoğunun aradığı özgürlüktür. Aslında iktidarın gücünün yarattığı tutsaklıklar, zorunlu olsa da mülteci kadınların özgürlük arayışlarına yol açar (Dayıoğlu Oyman, 2016: 112).

3.1. Zorunlu Göç Sürecinde Kadın Olmak

Yeni bir yaşama açılan kapı olarak göç kararını etkileyen yaşam koşulları aynı zamanda göç sırasındaki yaşam deneyimlerinin şekillenmesine ve göç sonrası inşa edilecek yaşama ait bir alt yapı oluşturabilmektir. Bu bağlamda mülteci kadınlar, göç öncesindeki sahip oldukları hayat tecrübelerini, göç sürecini deneyimleme biçimlerini ve bu yaşantılar doğrultusunda göç sonrası inşa ettikleri yeni yaşamlarını da etkileme potansiyeline sahiptir.

Göç sürecinin mülteci kadınların yaşamlarında özgün deneyimlere sebep olma ve özgün değişimler yaratma potansiyeli taşıdığı söylenebilmektedir. Savaş ve göç gibi zorlayıcı yaşam deneyimlerinin birer öznesi olarak kadınlar var olan yaşam koşullarının köklü değişimler geçirme sürecinde çeşitli zorlanmalar, travmalar yaşayabileceği gibi bu zorlu süreçlerden başarıyla geçebilen ve yeniden bir hayat inşa edebilen kişiler olarak güçlenmekte ve kendi güç ve kaynaklarına dair farkındalık kazanmaktadırlar. Mülteci kadınların göç süreci ile birlikte yaşamlarında meydana gelen ortak değişimler göç öncesi süreçlerde sahip oldukları sosyal ilişkilerin, ekonomik kaynakların, istihdam olanaklarının ve sosyal statülerinin değişmesi olarak sıralanabilmektedir. Göçmen kadınların sosyal ilişkilerindeki bu değişiklikler yaşam koşullarına paralel olarak sosyal ilişki ağlarında da yeniden inşa olunabilme fırsatı yaratmaktadır. Savaş ve göç afetlerinin etkilenen toplumlarda sosyal, ekonomik, psikolojik birçok etkilerinin olduğu bilinmektedir. Göçün göçmen kadınların yaşamlarındaki bir diğer değişimi ise ekonomik kaynaklar ve finansal koşullar açısındandır. Savaş ve göç afetleri öncesinde sahip olunan ekonomik kaynak ve içinde bulunulan ekonomik koşulların göç afeti sonrası süreçte Türkiye'de inşa edilen yeni yaşam koşullarına temel oluşturacağı değerlendirilebilmektedir. Van depreminden sonra bölgede intihar edenler arasında şiddet görmüş kadın oranı oldukça yüksek olduğu bildirilmektedir (Işık *ve diğ.* 2015). Mülteci kadınların göç sebebiyle deneyimledikleri çeşitli değişimler, sosyal destek sistemleri olarak ifade edilebilecek aile, arkadaş

ve komşu sistemlerinde meydana gelebilmektedir. Mülteci kadınlar, göç sürecinden önceki yaşamlarında ailesinin üyelerinin bir arada ve aile bağlarının henüz kopmamasından dolayı ilişkilerinin daha kuvvetli olduğu bir sosyal çevre içindelerdi. Fakat savaş ve bunu takiben başlayan göç süreci ile beraber mülteci kadınların eşlerini kaybettiği ya da göç süreci sonrasında ailelerinin iş bulma gibi çeşitli sebeplerle parçalandığı; aile üyelerinin bir kısmının köken ülkede kalması ya da göç etseler dahi başka şehirlerde yaşamaları sebebiyle çekirdek aile ve akrabalık ilişkilerinin zayıfladığı değerlendirilebilmektedir.

Toplumlarda süregelen toplumsal cinsiyet farklılıklarının savaş ve göç sürecinde de varlığını koruduğu ve kadınların esasen sosyokültürel ön kabullere dayalı sosyal baskı, şiddet ve her türlü istismar gibi ağırlıklı olarak kadın olmanın neden olduğu zulüm ve baskılardan kurtulabilmek adına ülkelerini terk edip başka bir ülkeye göç ettikleri ve göç sürecinde de kadınları göç etmeye iten faktörlere maruz kaldıkları üzerinde ortak kabuller bulunmaktadır (Akkaya, 2002; IFHR, 2012). Mülteci kadınların ataerkil bir kamusal alan olarak ifade edilebilecek göç rotasında, yine ataerkil sosyal normlar sebebiyle göç süreci boyunca erkeklere nazaran daha zorlayıcı koşullara ve yaşam deneyimlerine sahip olabilecekleri değerlendirilmektedir (Berger, 2013). Erkek egemen kamusal alanlardan biri olarak nitelendirilebilecek göç rotasında kadın olmaktan kaynaklı cinsel tacize uğrama gibi travmatik sonuçlar oluşturan durumlar mülteci kadınların maruz kaldıkları kötü muamelelerin başında gelmektedir. Mülteciler söz konusu olduğunda temel insani ihtiyaçların karşılanması, kendi kendine yeterli hale gelebilme, kendini gerçekleştirme, insan hakkı ihlalleri ve sosyal adaletin sağlanması görünür olmakta, bu durum iltica alanında sosyal hizmet mesleğinin varlığını önemli bir rol alarak sürdürmesi gerektiği gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır (Dayıoğlu Oyman, 2016: 106). Mevcut toplumsal düzen, toplumsal cinsiyet hiyerarşisi kurup, uygulamaya çalışmakta, cinsiyetler arası eşitsizlikleri devam ettirmeye ve yeniden üretmeye çalışmaktadır.

Bununla beraber göç rotası üzerinde geçen sürede mülteci kadınların yaşam deneyimleri üzerine yapılan çalışmalarda göçmen kadınların erkeklere kıyasla edilgen biçimde ele alındığına dair mevcut bakış açısı, mülteci kadınların göç sürecinde kendi yaşamlarına dair nasıl bir role sahip olduklarına ilişkin genel kabulleri kadınlar aleyhine şekillendirmektedir (Karanfiloğlu, 2019: 102). Fakat kadın ve göç bağlamındaki çalışmalar ele alındığında feminist perspektif ile ana-akım araştırmalara eleştirel bir mercek tutulduğu görülmekte ve kadını "nesne" olarak gören bakış eleştirilerek göç sürecinin birer aktif katılımcısı olarak ele alınması gerektiği vurgusu göze çarpmaktadır (Karanfiloğlu, 2019: 102). Bu çerçevede Suriyeli kadınların göç sürecinin aktif katılımcıları olarak ele alınması gerekliliği, Suriyeli kadınların kendi hayatlarının öznesi olması, zorlayıcı veya travmatik olsa

da kendi yaşamlarını tüm bu olumsuzluklara rağmen yeniden inşa edebilen, bir başka değişle olumsuz yaşam deneyimlerinden güçlenerek çıkabilen birer özne olarak değerlendirilmesini olanaklı kılmaktadır. Kadınlar dünyanın her yerinde cinsiyetçi düzenlemeler nedeniyle toplumsal kontrol altına alınmakta ve Suriyeli kadınlar ile kız çocukları da geçici koruma döngüsü sırasında her türlü hak ihlalleriyle karşılaşmaktadır. İnsan haklarını ve sosyal adaleti temel alan bir disiplin olarak sosyal hizmet mesleğini icra edenler, insanın değer ve onuruna saygı duyan bir disiplin olarak bu onuru korumak için çalışmaktadır.

3.2. Deprem Afetinde Kadın Olmak

Depremler özelinde afetlerin bireyler, aileler ve toplumlar üzerindeki biyolojik, ekonomik, psikolojik ve sosyal pek çok alanda etkileri olmakla beraber bu etkilerin her bireyi, her toplumu aynı düzeyde etkilemediği bilinmektedir. Bireylerin ve toplumların depreme hazır bulunuşluğu, deprem öncesi koruyucu- önleyici tedbirlerin alınmış olmasıyla ilişkili olmakla birlikte aynı bölgede yaşayan ve benzer yaşamsal koşullara sahip bireylerin depremlerden farklı düzeylerde etkilenmelerine sebep olan kişisel bazı farklılıkları bulunmaktadır. Daha geniş anlatımla cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni hal, sağlık durumu, engel durumu, göç öyküsü, yaşanılan yer, toplumsal ilişkiler gibi çeşitli demografik veriler bireylerin hem fiziksel hem de toplumsal konumları açısından afetlerde riskli konumları, kırılganlıklarını ve başa çıkma potansiyellerini belirleyici unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Bilican Gökkaya, 2021: 71-72). Bahsedilen bu unsurlar arasında kadın olmak, toplumsal cinsiyet kaynaklı pek çok toplumsal dezavantajlar içerdiğinden afetler karşısında görece daha kırılgan ve riskli bir konuma işaret etmektedir. Cinsiyet eşitsizliği, riskin sosyal inşasına katkıda bulunan önemli bir faktördür. Cinsiyet, afet araştırmalarına ve uygulamalarına, karmaşık ve dinamik bir sosyal ilişkiler dizisinin temeli olarak değil, demografik bir değişken veya kişilik özelliği olarak entegre edilmiştir (Enarson, 2002). Afetlerde risk ve zarar görebilirlik açısından kadınların biyolojik cinsiyetleri sebebiyle dezavantajlı konumda oldukları değerlendirilmekle beraber esasen bu konum kadınların ve erkeklerin toplum tarafından genel kabul görmüş görev ve sorumlulukları ve bunları şekillendiren toplumsal cinsiyet algısı ile derinleşmektedir (Bilican Gökkaya, 2021: 72). Ancak afetleri kadınların gözünden görmek, afet yönetimine yönelik planlamalarda kadınların özgün sorun ve ihtiyaçlarının yalnızca cinsiyet temelli değil toplumsal cinsiyete de dayanan çok daha komplike sosyopolitik yapıların varlığının anlaşılmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda kadınların afetlerdeki dezavantajlı konumlarının oluşmasına sebep olan üstyapıdaki kritik sistem boşluklarının tespit edilmesine olanak sağlaması bakımından afet çalışmalarında toplumsal cinsiyeti merkeze koyan bir bakış açısının gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır.

Enarson (2002) afetler karşısında kadınların dezavantajlı konumlarını 5 gösterge etrafında açıklamaktadır. Bunlardan ilki afet sonrası ölüm, yaralanma ve hastalıkların kadınlar ve kız çocuklarında genellikle daha yüksek oranlarda görüldüğüdür. Bununla beraber afet sonrası stres belirtilerini kadınların erkeklere göre daha sık deneyimlendiği ifade edilmektedir. Kadınların afetlerdeki dezavantajlı konumunu açıklamaya yönelik bir başka gösterge ise ekonomik kayıplar olarak belirtilmektedir. Afet sonrası ekonomik kayıpların özellikle kayıt dışı ev içi işlerde veya tarım sektöründe çalışan ekonomik olarak güvencesiz kadınları orantısız bir şekilde etkilediği ifade edilmektedir. Ev eksenli güvencesiz çalışan kadınların yanında, ev içi karşılıksız emek açısından da kadınların afetler sonrası dezavantajlı konumda olabileceği değerlendirilmektedir. Bu açıdan afet yönetiminin çeşitli aşamalarında kadınların gerek ev içi veya ücretli işlerdeki gerekse toplumdaki sorumluluklarının artması ile sonuçlanan iş yükü değişiklikleri olduğu belirtilmektedir. Son olarak ise afet durumlarında kız çocuklarına ve kadınlara yönelik cinsel ve aile içi şiddet oranlarında görünen artışın kadınların afetlerdeki dezavantajlı konumunu açıklamaya yönelik önemli göstergelerden biri olduğu ifade edilmektedir (Enarson, 2002). Çeşitli sosyal gruplar arasında kadınların toplumsal cinsiyet temelinde dezavantajlı konumda bulunmalarıyla birlikte kadınlar da afetlerden evrensel olarak veya aynı şekilde etkilenmemektedir. Kadınların afetlerden önce, afet sırasında ve sonrasında özel ihtiyaçları ve maruz kaldıkları çok çeşitli sosyal eşitsizlikler olabileceği ve bu eşitsizliklerin bir toplumsal grubu oluşturan bireyler olarak da kadınların biricik, özgün sorunlar aracılığı ile derinleştiği söylenebilmektedir. Afetler karşısında kadınların yaşadığı eşitsizliği derinleştiren ve kadınların uzun vadeli yardımlara ihtiyaç duymasına sebep olan unsurlarından ilki ekonomik koşullar ile ilişkili kadın yoksulluğudur. Yoksul, işsiz, düşük gelirli veya ekonomik olarak güvencesiz kadınlar, ev içi karşılıksız işlerde, bakım veren rolünde, mevsimlik tarım işlerinde, günübirlik veya kayıt dışı sektörlerde çalışan kadınlar ekonomik olarak güvencesiz ve bağımlı konumdadırlar. Kadınların ekonomik anlamda özgürleşemiyor oluşu afet kırılganlığının temel nedeni olarak değerlendirilebilmektedir. Bu doğrultuda ekonomik güvencesizliğin hem kadınları diğer toplumsal gruplara kıyasla daha bağımlı ve yardıma muhtaç hale getirmekte hem de kadınlar içinde ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınları ekonomik bağımsızlığı olan kadınlara kıyasla daha dezavantajlı duruma getirmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Afetler genellikle insan topluluklarını çok geniş bir şekilde etkilerken, etkilenen birey ve toplumlar eşit derecede kayıp ve zarar riski altında değildir. Afetler karşısında özellikle yoksul birey ve ailelerin görece daha savunmasız olduklarına yönelik bir genel kabul söz konusudur ancak afetler söz konusu olduğunda çeşitli açılardan cinsiyete dayalı dezavantajlar olduğu da

değerlendirilmektedir. Depremlerin ortaya çıkardığı felaket durumlarında, kadınlar özellikle barınma sorunları, sağlık hizmetlerine erişim zorlukları, ev içi şiddetin artışı, ekonomik zorluklar, çocuk bakımı sorunları, toplumsal cinsiyet rollerinin güçlenmesi ve su-hijyen sorunları gibi bir dizi sorunla karşılaşmaktadırlar. Evlerin hasar görmesi ve sağlık altyapısının zarar görmesi, kadınları güvenli barınma ve sağlık hizmetlerine erişim konularında savunmasız kılmaktadır. Aynı zamanda, afet durumları stres, belirsizlik ve kaynak sıkıntısıyla birlikte ev içi şiddetin artmasına zemin hazırlayarak kadınları daha fazla risk altında bırakır. Depremlerin ekonomik etkisi, kadınların ekonomik güvencesizlik ve geçim sıkıntısıyla karşılaşmasına yol açabilir. Ayrıca, çocuk bakımı sorunları, geleneksel cinsiyet rollerinin güçlenmesi ve su-hijyen sorunları, kadınların afet sonrasında yaşadığı zorluklara dair önemli boyutları temsil etmektedir. Bu sorunların etkili bir şekilde ele alınması, afet yönetimi stratejilerinin cinsiyet duyarlılığına odaklanması ve kadınların özel ihtiyaçlarını gözetmesi ile mümkün olacaktır. Benzer bir şekilde zorunlu göç sürecinde kadınlar bir dizi sorun ve ihtiyaçla karşılaşmaktadırlar. İlk olarak, barınma sorunu ön plana çıkmaktadır. Göç eden kadınlar, sıklıkla güvenli ve sağlıklı barınma koşullarından yoksun kalmakta ev içi şiddet ve cinsel istismar riski karşısında kadınları savunmasız bırakmaktadır. Bununla beraber, sağlık hizmetlerine erişimdeki zorluklar, göç eden kadınların temel sağlık ihtiyaçlarını karşılamalarını engelleyerek özellikle hamile kadınlar ve küçük çocuk taşıyan anneler için riskli koşullar yaratmaktadır. Ekonomik belirsizlik ve iş kayıpları, göç eden kadınları ekonomik güçsüzlükle baş başa bırakmakta ve sosyal yardım ve hizmetlere muhtaç, güçsüz bir sosyal konuma sebep olmaktadır. Çocuk bakımı sorunları, göç eden kadınların çocuklarını güvende tutma çabalarını zorlaştırmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimler ve göç sonrasında kadınların karşılaştığı güç dinamikleri, toplumları yeniden inşa etme sürecinde kadınların aktif katılımını etkilemektedir. Bu sorunların çözümü için göç sürecinde cinsiyet duyarlı politika ve programların geliştirilmesi, kadınların özel ihtiyaçlarına odaklanan destek mekanizmalarının oluşturulması ve kadınların karar alma süreçlerine etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması gerekmektedir.

Deprem ve zorunlu göçte kadın olmanın ayrı ayrı zorlukları ve yaşam deneyimleri barındırmasının yanında toplumsal dezavantajlar çoğu zaman kesişimseldir. Afetten etkilenme düzeyini belirleyen ekonomik durum aynı zamanda göç sürecindeki deneyimleri de şekillendiren bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda göçmen kadınların aynı zamanda göç ettikleri yeni yerleşim yerinde deprem afetine maruz kalmaları bu iki dezavantajlı konumun kesişiminde yeni bir yaşam deneyimi olarak yeni sonuçlar doğurmaktadır. Bu anlamda afet durumlarında göçmen kadınların barınma, istihdam, eğitim, sağlık gibi ana akım hizmetlere erişimden sosyal

destek sistemlerine kadar hemen her konuda yerel halka tabi kadınlardan daha derin eşitsizliklere maruz kalması kaçınılmazdır. Göçmen kadınların dil engellerine benzer biçimde okuma yazma bilmeyen kadınların da ana akım hizmetlere erişimde eşitsizlikler yaşaması olasıdır. Bununla beraber, ekonomik ve etnik göstergeler dışında kadınları özel alana yerleştirerek hareketliliklerini kısıtlayan ideolojik baskılar hem afet sırasında kadınları mekânsal bir kıskaca hapsetme hem de afet sonrasında barınma merkezlerine veya yardım hizmetlerine erişimi sınırlandırma sonuçlarını doğurmaktadır (Enarson, 2002). Güçsüz, yaşlı, yetersiz beslenen, kronik hastalıkları veya fiziksel ve zihinsel engelleri olan kadınlar, hamilelik veya çocuk doğurma nedeniyle hareket kabiliyeti kısıtlı olan kadınlar herhangi bir fiziksel veya çevresel kısıtlayıcısı bulunmayan kadınlara kıyasla afetler karşısında daha bağımlı konumdadır. Aynı zamanda hane içinde birden fazla ailenin yaşadığı geniş ailelerde yaşayan ya da evin yönetiminden tamamen kendisi sorumlu olan ve birden fazla kişiye bakmakla yükümlü olan kadınların da sorumlulukları afet durumlarında kendilerinden ziyade bakım vericisi bulundukları kişilerin güvenliğini önceleme açısından riskli bir duruma işaret etmektedir. Afet döngüsü boyunca kapsamlı bakım sorumlulukları, kadınların duygusal ve maddi iş yükünü önemli ölçüde artırır ve kadınların bakım verici rolleri başkalarının refahını ilk sıraya koyduğundan kendi hayatlarını tehlikeye atmakla sonuçlanabilmektedir. Cinsiyet, kırılganlığı olduğu kadar kapasiteyi de şekillendiren girift bir anlam barındırmaktadır. Kadın olmak afet durumlarında çok çeşitli dezavantajlar barındıran bir duruma işaret etse de aynı zamanda bu dezavantajlarla mücadele edebilen, eşitsizlikler içinde bile mücadeleyi sürdürebilen aktif ve becerikli afet müdahalecileri olabilmektedirler. Ancak çoğu zaman maruz kaldıkları eşitsizlikler sebebiyle çaresiz kurbanlar olarak kabul edilerek hayatta kalmayı başarmış ve kendi güçleri doğrultusunda hayatını sürdürme cesareti göstermiş mücadeleci yönlerinin görmezden gelinmesine ve potansiyellerinin küçümsenmesine maruz kalmaktadırlar. Ataerkil toplumsal düzenin inşa ettiği ve sürdürdüğü ana akım hizmetler, siyasi liderler, örgütler ve güçlü erkekler tarafından pasif bir şekilde kurtarılmayı bekleyen, ağlayan kadın tahayyülleri toplumlar tarafından felakete verilen tepkileri şekillendirmekte ve yerleşik toplumsal cinsiyet algısını güçlendirmektedir. Aslında, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü kadınları olası kurbanlar kadar aktif müdahaleciler olarak afetlerin kenarlarında değil, merkezinde konumlandırmalıdır (Enarson, 2002).

Feminist sosyal hizmet, cinsiyet eşitsizliğini, ataerkil yapıları ve toplumsal adaletsizlikleri vurgulamaktadır. Deprem ve zorunlu göç gibi afet durumları, genellikle kadınların daha fazla risk altında olduğu durumlardır. Evden uzaklaşma, barınma sorunları, sağlık hizmetlerine erişimde güçlükler, bu kadınları savunmasız kılan faktörlerden sadece birkaçıdır (Maral, 2023).

Bu bağlamda, feminist sosyal hizmet profesyonelleri, deprem ve zorunlu göç yaşamış kadınların deneyimlerini çok çeşitli yönlerden ele alarak sosyal adaletsizlikler ve kadınların afetler karşısında dezavantajlı konumunu üreten ve sürdüren sosyal yapıların dönüşümünü sağlamaktadır. Bu konulardan ilki toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yol açtığı sosyal sorunlardır. Kadınların deprem ve göç sonrasında karşılaştığı özel ihtiyaçları ve sorunları anlamak için toplumsal cinsiyet perspektifi kullanılmalıdır. Ev içi şiddet, cinsel istismar ve ekonomik bağımsızlık eksikliği gibi konulara özel bir duyarlılık gösterilmelidir. Bununla birlikte feminist sosyal hizmet, güç ilişkilerini vurgular. Bu bağlamda, deprem ve zorunlu göç durumunda kadınların karşılaştığı güçsüzlükleri ve bu güçsüzlüklerle baş etmelerini destekleyici stratejiler geliştirilmesi önemlidir. Kadınların içinde bulundukları zorlu yaşam koşullarıyla mücadele ederken ihtiyaç duyacakları içsel ve dışsal güçler aynı zamanda feminist sosyal hizmetin dayanışma ve destek ağlarının önemini vurgular. Bu nedenle, deprem ve göçten etkilenen kadınlara yönelik destek hizmetlerinde, kadın dayanışma grupları, danışmanlık hizmetleri ve güvenli barınma olanakları gibi kaynaklar sağlanmalıdır. Tüm bu bağlamlarda kadınların yaşadığı bu zorlu süreçlerde feminist bakış açısının sağladığı analitik araçlarla, toplumsal dönüşümün nasıl gerçekleşebileceği ve kadınların güçlenmesi için nasıl bir dayanak oluşturulabileceği konusu zorunlu göç ve deprem afeti gibi zorlu afetler karşısında toplumsal cinsiyetin politika ve programlara entegrasyonunun sağlanması ve deprem ve zorunlu göç durumunda, kadınların özel ihtiyaçlarına yönelik politika ve programlar geliştirilmesine öncülük etmesi açısından önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

Akkaya, A. (2002). Göçmen Kadınlar ve Sığınmacı Kadınlar. Toplum ve Hukuk Dergisi, 2 (4). 75-83.

Arat, N. (1991). Feminizmin ABC'si. Simavi Yayınları.

Benhabib, S., Butler, J., Cornell, D. (2006). Çatışan feminizmler: Felsefi fikir alışverişi. Metis.

Berger, R. (2013). Immigrant women tell their stories. Routledge.

Bilican Gökkaya, V. (2021). Afetler ve Toplumsal Cinsiyet Üzerine. H. Karakaya (Ed). Toplumsal Cinsiyete Dair. Nobel Akademik Yayıncılık

Buz, S. (2007). Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma. Toplum ve Sosyal Hizmet, 18(2). 37-50.

Davis, L. V. (1985). Female and male voices in social work. Social Work, 30(2), 106-113.

Dayıoğlu Oyman, R. (2016). Mültecilik Döngüsü İçinde 'Kadın' Olma: Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler. D. Şaşman Kaylı, ve F. Şahin (Ed), Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri: Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Hizmet içinde (105-138). Ankara: Nika Yayınevi.

Dominelli, L. (2002). Theorising feminist social work practice. In Feminist Social Work Theory and Practice (pp. 17-40). Palgrave, London.

Donovan, J. (2014). Feminist Teori (Çev. A. Bora, MA Gevrek ve F. Sayılan). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Ecevit, Y. ve Karkıner, N. (2011). Toplumsal cinsiyet sosyolojisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Ehrlich, C. (1978). Socialism, Anarchism and Feminism (p. 8). London: Black Bear.

Enarson, E. (2002). Gender issues in natural disasters: Talking points and research needs. Crisis, Women and Other Gender Concerns, 5-12.

European Women's Lobby (EWL) (2015). Asylum in not gender neutral: the refugee crises in Europe from a feminist perspective

Freeman, M. L. (1990). Beyond women's issues: Feminism and social work. Affilia, 5(2), 72-89.

Grogan, S. K. (1992). Charles Fourier and the Nature of Women. In French Socialism and Sexual Difference (pp. 20-41). Palgrave Macmillan, London.

Hooks, B. (1992). Yearning: Race, gender, and cultural politics. Hypatia 7 (2):177-187.

IFHR, (2012). İnternational Federation For Human Rights-FİDH, Violence Against Women in Syria: Breaking The Silence, Briefing Paper Based on an FIDH assessment mission in Jordan. Erişim adresi: http://www.fi dh. org/en/north-africamiddle east/syria/Violence-against-women-in-Syria-Breaking-the-silence-13134

Işık, Ö., Özer, N., Sayın, N., Mishal, A., Gündoğdu, O., Özçep, F. (2015). Are women in Turkey both risks and resources in disaster management?. International journal of environmental research and public health, 12(6), 5758-5774.

Karanfiloğlu, M. (2019). Savaş, kadın, çocuk ve göç üzerine: Suriye Örneği. Muhakeme Dergisi, 2(1). 99-124.

Kümbetoğlu, B. (2012). Göç çalışmalarında "Nasıl" sorusu. Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar, 49-88.

Maral, A. B. (2023). Zorunlu Göç Yaşamış Suriyeli Kadınların Elazığ Depremine İlişkin Yaşam Deneyimleri.

Morell, C. (1987). Cause is function: Toward a feminist model of integration for social work. Social Service Review, 61(1), 144-155.

Nes, J. A., Iadicola, P. (1989). Toward a definition of feminist social work: A comparison of liberal, radical, and socialist models. Social Work, 34(1), 12-21.

Payne, M. (2014) Modern Social Work Theory, 4th Edition. New York: Oxford University Press.

Sands, R. G., Nuccio, K. (1992). Postmodern feminist theory and social work. Social work, 37(6), 489-494.

Saulnier, C. F. (2014). Feminist theories and social work: Approaches and applications. Routledge.

Turgut, E. Ö., Ekitli, G. B., Çam, M. O. (2021). Bütüncül Bir Bakışla Türkiye'deki Suriyeli Göçmen Kadınlar. Sağlık ve Toplum, 31(1), 47-53.

Türkoğlu, O. (2011). Mülteciler ve ulusal/uluslararası güvenlik. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30(2), 101-118.

Wollstonecraft, M. (1891). A vindication of the rights of woman, with strictures on political and moral subject. T. Fisher.

BÖLÜM 10

SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR VE SOSYAL HİZMET

Salih KARİP[1]
Merve TEKİN[2]

1 Dr., Konya İl Sağlık Müdürlüğü, salihkarip@gmail.com ,
ORCID ID: 0000- 0002-0911-3904
2 Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet ABD,
shumervetekin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8284-8395

1. Giriş

Çocuk kavramı ve çocuğa yaklaşım tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişimlerin etkisi ile değişmiştir. Ortaçağ döneminde, insanlık, çocuğu sadece insan yavrusu olarak görürken Rönesans ve Aydınlanma döneminde çocuklara yönelik sosyal ve toplumsal ilgideki artış çocuk refahına yönelik öncü sosyal politika uygulamalarının doğuşuna neden olmuştur (Işıkçı ve Kartepe, 2006). Suç; hukuk düzeni vasıtasıyla ceza veya emniyet tedbiri ile yaptırımı öngörülen eylemi ifade eder. Dolayısıyla herhangi bir eylemin suç ya da haksız fiil olmadığının ölçütü, eylem için öngörülen müeyyidenin mahiyetidir (Toroslu, 2019). Çocuk teriminden hukuki anlamda ne anlaşılacağı hususunda; Türk Ceza Kanunu'nun 6. Maddesi henüz 18 yaşını doldurmamış kişilerin anlaşılacağını belirtmiştir. Benzer şekilde Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. Maddesi kapsamında da çocuk; "daha erken yaşta ergin olsa bile on sekiz yaşını doldurmamış kişi" olarak yer almaktadır.

Çocuk suçluluğu, genç yaştaki bireylerin yasalara aykırı davranışlar sergilemesi ve suç işlemesi durumunu ifade eder ve birçok faktörün etkileşimi sonucunda ortaya çıkabilir. Aile içi sorunlar, ekonomik zorluklar, eğitim eksikliği, arkadaş çevresinin etkisi, madde kullanımı gibi çeşitli sosyal ve psikolojik etmenler, çocukların suça sürüklenmesinde rol oynayabilir. Çocuk suçluluğu, hem suça sürüklenen gençlerin hem de toplumun genel refahı açısından ciddi bir endişe kaynağıdır. Bu nedenle, çocuk suçluluğunu anlamak, önlemek ve etkili bir şekilde mücadele etmek için kapsamlı bir yaklaşım ve destek sistemleri gerekmektedir. Korunma ihtiyacı hisseden suça sürüklenmiş çocuklar problemi tüm dünya ülkelerinde geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini korumaktadır. Suçun nedeni her ne olursa olsun suça sürüklenen korunma ihtiyacı bulunan çocukların ortaya çıkardığı sorunlar yalnızca çocukları değil toplumun bütününü ilgilendirmektedir (Karakuş ve Tekin, 2012).

Suça sürüklenen çocuklar, genellikle zor koşullar altında büyüyen ve çeşitli risk faktörleriyle karşı karşıya kalan gençlerdir. Bu gençler, aile içi şiddet, yoksulluk, ihmal veya kötü muamele gibi durumlarla mücadele etmek zorunda kalabilirler. Sosyal hizmet, suça sürüklenen bu çocukların haklarını korumak, ihtiyaçlarını karşılamak ve topluma yeniden entegre olmalarını sağlayacak psikososyal rehabilitasyon sürecine önemli bir işleve sahiptir. Çocuklarla ve ailelerle çalışan sosyal hizmet uzmanları müracaatçılarına psikososyal sorunların çözümüne yönelik bireysel ve grup düzeyinde danışmanlık yaparlar (Tuncay ve Tekin, 2021). Ayrıca, suça sürüklenen çocukların rehabilitasyonu ve yeniden eğitimi için çeşitli sosyal hizmet programları geliştirilmiştir. Bu programlar, gençlerin suçtan uzak durmalarını teşvik ederken, onları topluma faydalı bireyler haline getirmeyi amaçlamaktadır.

Toplumların refahı açısından önem arz eden çocuk suçluluğu ve suça sürüklenen çocuklara ilişkin sosyal hizmet uygulamalarının kapsamlı bir

şekilde okuyucuya sunulmasının amaçlandığı bu bölümde suça sürüklenen çocuklar ve onlara sunulan sosyal güncel sosyal hizmetler detaylı bir şekilde okuyucuya sunulmuştur.

2. Suça Sürüklenen Çocuk Kimdir?

Çocuk suçluluğuna ilişkin kabul edilen yaygın tanım; reşit olmayanın suçluluğudur (Bülbül ve Doğan, 2016). Sürüklenme; kavram olarak çocukların yaşları itibariyle duygu, düşünce ve psikolojik durumlarına bağlı olarak suça yönelebildiklerinin ifadesi için kullanılmaktadır. Suç eylemini gerçekleştiren çocuklar için sanık, şüpheli, hükümlü gibi kavramların kullanılmasından ziyade "suça sürüklenen çocuk" kavramı kullanılmaktadır (Limoncu, 2017). Kırbaş ve arkadaşları (2007) da suç işleme eylemini gerçekleştiren çocuklar için suça sürüklenmiş çocuk ifadesinin kullanılmasında, yetişkinlerin eylemleri gerçekleştirmede kendi iradelerinin etkili olduğu; ancak çocukların suç teşkil eden davranışları yapmada davranışın sonucunu düşünmeden hareket ettiklerini ve pek çok faktörün çocukların davranışları üzerinde etkisinin olduğundan hareketle bu terimin kullanıldığını vurgulamaktadır. Her ne kadar ilerleyen bölümde çocuk suçluluğunun hukuki boyutuna ilişkin değerlendirmeler yapılacak olsa da bu bölümde de Çocuk Koruma Kanunu'nda suça sürüklenmiş çocuğun nasıl ifade edildiğini belirtmek yerinde olacaktır. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. Maddesinde suça sürüklenen çocuk; "Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk" şeklinde ifade edilmektedir.

İçli (2004) çocukluk dönemi içerisinde suç eyleminde bulunan bireylerin, gelişimlerini tam anlamıyla tamamlamamış olmaları sebebiyle, suçlu birey olarak değil; "suça sürüklenen çocuk" olarak ifade edilmesinin daha uygun bir kullanım olduğunu ifade etmektedir. Yılmaz (2009) suça sürüklenen çocuğu; "henüz ergin olmayan kişilerin kanunun suç olarak tanımladığı fiilleri gerçekleştirmesi" olarak tanımlamaktadır. Çocuk suçluluğu üzerine yapılan araştırmalar sonucunda suç oranının en yüksek olduğu yaşın 17 olduğu belirlenmiştir (Kaner, 2001). Yine bununla birlikte 17 yaş sonrası her yaş diliminde suç işleme eyleminde %5 azalmanın olduğu görülmüştür (McKoy ve Cui, 2013). Suç davranışlarının incelenmesi amacıyla yapılan bir çalışmada suç davranışının ergenlik döneminden sonra %69 oranında azaldığı tespit edilmiştir (Sweeten ve ark. 2013).

3. Çocuk Suçluluğunun Nedenleri

Suç sayılan eylemi gerçekleştirenin çocuk olması durumunda suçu sadece bir davranış olarak değerlendirmek uygun değildir. Söz konusu eylemin bir sürecin sonucunda ortaya çıktığı bilinmelidir. Suçun çeşitli sebepleri, ortaya çıkmasına zemin hazırlayan kaynakları ve oldukça uzun bir süreci bulunmaktadır. Suç, birden fazla değişeni olan toplumsal bir olgudur (Öter

ve Bal, 2005). Araştırma sonuçları çocukluk döneminde işlenen suçların arttığını göstermektedir. Gençler tarafından işlenen suçların sayısındaki artış, genç nüfusun artış hızından daha fazladır. Suça sürüklenen çocuk ve gençlerin yaş ortalaması giderek düşmektedir (Yörükoğlu, 2018). Çocuk suçluluğunun toplumsal nedenleri üzerine yapılan bir araştırmada; çarpık kentleşme, göç, gecekondulaşma, medya gibi unsurların çocukların suça sürüklenmesinde etkili birer faktör olduğu belirtilmektedir (Balcı, 2011).

Çocuk ve gençlerin suça sürüklenmelerindeki en önemli etkenlerden birisi bireysel faktör olarak ergenliktir. Ergenlik dönemindeki bireyde meydana gelen değişimler ve saldırgan davranışları suç işleme ihtimalini artırmaktadır. Yine bireyler ergenlik döneminde yetişkinlere karşın daha riskli ve hızlı kararlar alma eğilimine girebilmekte ve bunun sonucunda suça sürüklenme ihtimalleri de artmaktadır (Santrock, 2016). Her çocuk kendisini çevreleyen bir sistemin içinde dünyaya gelmektedir. Bu sistemin unsurlarında (aile, arkadaşlar, göç durumu, kayıplar, ekonomik değişimler vb.) meydana gelen değişimler doğrudan çocuğu etkilemektedir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre kötü muameleye maruz kalan çocukların suça sürüklenme ihtimallerinin olduğu belirlenmiştir (Çoban, 2014). Karakuş ve Tekin (2012) çalışmalarında suça sürüklenen çocukların çoğunluğunun erkek olup okula gitmediğini, anne babalarının sağ ve birlikte yaşadıklarını, herhangi bir işte çalışamadıklarını ve ailelerin genellikle sosyal yardım alan ailelerden oluştuğunu belirlemişlerdir. Görüldüğü üzere çocukların suça sürüklenmelerinde pek çok unsurun etkili olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda sosyal bir olgu olan suçun ortaya çıkmasında bireysel ve toplumsal nedenler etkili olmaktadır. Bu bölümde çocuk suçluluğunun ortaya çıkmasına neden olan en yaygın faktörler üzerinde durulacaktır.

3.1. Aile Problemleri

Çocuğun sosyal bir varlık olarak yetişmesinde aile temel faktör konumundadır. Bireyin toplumsallaşma süreci aile başta olmak üzere okul, sosyal çevre ve kitle iletişim araçları gibi pek çok unsurun etkisiyle hayat boyu devam etmektedir. Bireyin davranışları içinde bulunduğu toplumun kültüründen etkilenmektedir (Solak, 2008). Bireyin sosyalleşme sürecinde aile son derece önemli bir konuma sahiptir. Bireyin içinde bulunduğu ailenin yapısal özellikleri, aile içi ilişkilerin sağlıklı olup olmaması gibi hususlar bireylerin suç işlemesinde etkili olabilmektedir (Avcı, 2011).

Ebeveynlerin suç konusunda yeterli bilgi sahibi olmamaları ve çocuk üzerindeki kontrollerinin yetersiz olması, düşük eğitim düzeyine sahip olmaları, ergenin empati kurma becerisinin gelişmemiş olması, dürtüsel ve risk almayı gerektirecek davranışlarda bulunması gibi hususlar çocuk suçluluğunun önemli nedenleri arasında yer almaktadır (Curcio ve ark., 2016). Al Matalka ve Hussainat (2012) parçalanmış ailede yetişen çocukların,

parçalanmamış ailelerde yetişen çocuklara göre davranışsal ve duygusal problemler ile karşılaşma ihtimallerinin iki üç kat daha fazla olduğunu belirtmektedir. Herhangi bir suçtan hüküm almış gençler üzerine yapılan bir araştırmada; gençlerin %47'sinin anne babalarından ayrı yaşadıkları, %22'sinin ise parçalanmış ailelerden geldikleri tespit edilmiştir (Yavuzer, 1998). Yine benzer çalışmalar suça sürüklenmiş çocukların çoğunluğunun parçalanmış ailelerden oluştuğunu göstermektedir (Yavuzer 1998, Öter 2005).

Bireyin sağlıklı bir ortamda, sağlıklı bir ailede olumlu aile tutumları ile yetişmiş olmasının bireyin sağlıklı gelişimine katkı sağladığı; problemli bir çevre ve sorunlu bir aile ortamında yetişen bireylerin ise gelişimlerinde sorunların olduğu görülmektedir (Akın, 2009). Ebeveynlerin çocuklar ile olan ilişkisinin yanı sıra kendi aralarındaki ilişkinin de çocuklar üzerinde yansımalarının olduğu, çocuklar üzerinde psikolojik açıdan ciddi etkilerinin olduğu bilinmektedir. Sağlıklı bir aile içi iletişimin olmayışının çocuklar üzerinde; suçluluk duygusu, psikolojik problemler, akademik başarısızlık gibi olumsuz durumların yaşanmasında etkili olduğu ifade edilebilir (Akbaba,2011). Yine bir diğer araştırmada da suça sürüklenen çocukların daha çok aile ilişkileri sağlıklı olmayan ailelerden geldikleri belirlenmiştir (Erdoğdu, 2005). Benzer şekilde bir diğer araştırmada; ebeveyn tutumu bakımından otoriter bir tutumu benimseyen ailelerin çocuklarının saldırganlık puanlarının, demokratik tutumu tercih eden ebeveyne sahip çocukların puan ortalamalarından anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir (Sezer ve ark. 2013). Yıldız (2007) tarafından çalışan çocuklar üzerine yapılan bir araştırma sonuçlarına göre; cezaevlerindeki çocukların %57'sinin daha öncesinden evini terk ettiği, %43'ünün sokakta yaşama deneyiminin olduğu, %80'inin sigara, %24'ünün alkol ve %40'ının uyuşturucu madde kullandığı belirlenmiştir.

Çocukların suça sürüklenmesinde etkili olabilecek unsurlardan biri olarak da çocuğun içinde bulunduğu aile ortamında suçlu bireyin varlığı ifade edilmektedir. Nitekim yapılan araştırma sonuçlarında suça sürüklenen çocukların büyük çoğunluğunun ailesinde daha önce suç sayılan eylemleri işleyen bireyler bulunmaktadır. Çocuk da ailede bulunan suçlu kişiyi kendisine model alabilmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2011).

3.2. Eğitim Sorunları

Çocukların ailelerinden sonra karşılaştığı ilk çevre okul ortamıdır. Okulun amacı sadece akademik anlamda eğitim müfredatını uygulamak değil; bununla birlikte çocukların topluma faydalı bir birey olarak yetiştirilmesine katkı sağlamaktır. Toplumun örgütlü bir kurumu olan okullarda çocukların rolleri, sorumlulukları ve uymaları gereken kurallar bulunmaktadır. Çocukların sağlıklı bir birey olarak sosyalleşmesi sürecinde olumsuz etkilenmemeleri için özellikle devamsızlık, disiplin sorunu olan, akademik başarısı düşen öğrenciler ile etkili çalışmalar yürütülmelidir (Solak, 2008).

Akyüz (2016) eğitimin bireyin haklarını geliştiren ve mevcut haklarının da korunmasına imkân sağlayan bir özelliğinin olduğunu vurgulamaktadır. Okulda başarısızlık, zorbalık, öğretmenlerle uyumsuzluk gibi eğitim sorunları, çocukların suça yönelmesine neden olabilir. Eğitim sistemi içinde yaşanan problemler çocukların gelecekleri üzerinde olumsuz bir etki bırakabilir. Sevük (1998) de çocukların davranışlarının içinde bulunduğu ortamın şartlarına göre şekil aldığını; bu bağlamda çocuğun içinde bulunduğu aile, okul ve arkadaş ortamının çocukların suça sürüklenmesi ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Çocukların suça sürüklenmesinde ailenin etkilerinin incelendiği bir çalışmada; çocuğun aldığı eğitimin de etkili olduğu tespit edilmiştir (Işık, 2003). Çocukların okula uyumlarında meydana gelen değişimler de çocukların suça sürüklenme ihtimalleri üzerine ipucu niteliğinde bilgiler sunabilmektedir. Nitekim suça sürüklenen çocuklar ile ilgili yapılan araştırmaların çoğunluğunda çocukların okula devamsızlıkların fazla olduğu ve akademik başarılarının da düşük olduğu görülmüştür (Bilginer ve ark. 2021).

3.3. Arkadaş Çevresi

Çocuk suçluluğunda arkadaş çevresinin etkisi büyüktür. Çünkü çocuğun arkadaşlarını da model aldığı bilinmektedir. Çocuk suçluluğu ile ilgili olarak literatürde çocuğun sosyalleşme sürecinin çocuk suçluluğunda etkisinin olduğu belirtilmektedir. Çocuk; anne-baba, kardeşler, oyun grupları, arkadaşlar, okul ve eğitimcilerin de etkide bulunduğu sosyalleşme sürecinin sonrasında toplumun bir parçasını oluşturmaktadır (Acar ve ark., 2015).

Arkadaş çevresi de çocukların suça sürüklenmelerinde en etkili faktörlerden biridir. Çocuğun içinde bulunduğu arkadaş çevresinin suça meyilli kişilerden oluşması çocuğun suça sürüklenme ihtimalini artıracaktır. Özellikle ailenin çocuk üzerindeki etkisinin azalmaya başlaması çocuğun arkadaş grubuna daha çok yakınlaşmasına neden olmaktadır. Ailede göremediği ilgili arkadaş grubunda arayacak ve gruba uyum sağlama adına da suça meyilli hale gelebilecektir (Solak, 2008). Suça sürüklenen çocuklar genellikle benzer durumdaki ya da suçla ilişkili davranışlara sahip arkadaşlarla vakit geçirme eğilimindedir. Arkadaş çevresinin olumsuz etkisi, çocukların suça bulaşma olasılığını artırabilir. Peker (1994) yapmış olduğu araştırmasında; arkadaş çevresinin etkisi altında suç işleyenlerin oranına baktığında bu oranın (fiili livata %100, tecavüz %66,6, hırsızlık %48, gasp %39,1 gibi) yüksek oranlar olduğunu belirlemiştir. Yine araştırma sonuçları çocuk suçluluğunun bireysel suçlardan ziyade daha çok küçük gruplar halinde yapılma eğiliminde olduğunu göstermiştir (Akalın, 1999).

Her ne kadar bu bölümde çocuk suçluluğunun nedenleri belirli başlıklar üzerinde ele alınmış olsa da farklı birçok faktörün bu hususta yansımaları bulunmaktadır. Örneğin; ekonomik sorunlar, göç, bireyin psikolojik durumu, bireyin mental durumu bu faktörler arasında yer almaktadır.

4. Çocuk Suçluluğunda Yasal Çerçeve

Uluslararası ve ulusal hukuk bağlamında suça sürüklenen çocuklara yönelik çeşitli belge ve sözleşmeler yer almaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar, Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri, Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları bu belge ve sözleşmelerden bazılarıdır. Ulusal anlamda da ülkemizde 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu ve 5395 Çocuk Koruma Kanunu yer almaktadır. Söz konusu belge ve sözleşmelerin ortak odak noktasının çocuğun yüksek yararının korunması ve suça sürüklenen çocuklara yönelik cezai yaptırımların en son uygulanacak husus olmasıdır. Çocuk suçluluğunun uluslararası hukuk alanında tanımı konusunda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum No:10 Çocuk Adaletinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklar artık "suç işleyen çocuk" olarak değil "suça sürüklenen çocuk" olarak tanımlandığı için ilgili sözleşme oldukça önemli bir konuma sahiptir. Aynı sözleşmede suça sürüklenen çocukların cezai müeyyidelerinin de yetişkinlerden ayrı tutulması gerektiği vurgulanmıştır. (UNICEF, 2007).

Türk Ceza Kanunu ve Çocuk Koruma Kanunu'nda bireyin 18 yaşını doldurmadan önce reşit olsa bile çocuk kabul edileceği belirtilmektedir. Ancak bir ceza normunu ihlal eden çocuk için "suçlu" ifadesinin yerine "suça sürüklenen çocuk" ifadesi kullanılmaktadır. Suçlu yerine suça sürüklenen çocuk ifadesinin kullanılmasında, çocukların topluma uyum sağlama aşamasında oldukları bu dönemde ancak suça itilmiş olabilecekleri görüşü yatmaktadır.

Türkiye'de çocuk mahkemelerinin kurulmasına yönelik çalışmalar 1950'li yıllarda başlamış olmasına rağmen Türkiye'de Çocuk Mahkemeleri Yasası 1979 yılında kabul edilmiştir. İlk Çocuk Mahkemesi de Ankara ilinde 1987 yılında kurulmuştur (Uluğtekin, 1991). Çocuk mahkemelerinin asıl amacı suça sürüklenen çocukların cezalandırılması değil; çocuklar ve ailelere gerekli desteğin verilerek çocukların yeniden suça karışmalarının önlenmesini sağlamaktır. Bu bağlamda çocuk mahkemeleri suça sürüklenen çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbirleri belirleyerek bu tedbirlerin uygulanmasını sağlar. Bu hususta çocuk mahkemelerinin çocuğun üstün yararını koruma ilkesinin varlığının bilinmesi önemlidir (Ünal, 2005).

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 25. ve 26. Maddeleri uyarınca Çocuk Mahkemeleri tek hâkimden oluşmaktadır. Çocuk ağır ceza mahkemeleri ise bir başkan ile birlikte belirli sayıda üyeden oluşmaktadır. Mezkûr maddelerde çocuk mahkemelerinin görevleri şu şekilde ifade edilmektedir: Çocuk mahkemesi; "asliye ceza mahkemesi ile sulh ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlar bakımından, suça sürüklenen çocuklar hakkında açılacak

davalara bakar" ifadesi yer almakta; Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi; "çocuklar tarafından işlenen ve ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlarla ilgili davalara bakar" şeklinde ifade edilmektedir. Suça sürüklenmiş çocuklarla çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının görevleri Çocuk Koruma Kanunu'nun 34. Maddesinde şu şekilde belirtilmektedir:

- "Görevlendirildikleri çocuk hakkında derhâl sosyal inceleme yapmak, hazırladıkları raporları kendilerini görevlendiren mercie sunmak,"
- "Suça sürüklenen çocuğun ifadesinin alınması veya sorgusu sırasında yanında bulunmak,"
- "Kanun kapsamında mahkemeler ve çocuk hâkimleri tarafından verilen diğer görevleri yerine getirmektir."

Görüldüğü üzere İlgi kanunda çocuk mahkemeleri, mahkemede görev alacak adalet personeli, suça sürüklenen korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin soruşturma süreci, sağlıklı kararlar alabilmek için sosyal inceleme raporlarının gerekliliği gibi birçok önemli hususa değinilmektedir. Bu yönüyle, 5395 sayılı kanun korunmaya muhtaç çocuk alanındaki mevcut karışıklıkların giderilerek sistematik bir yapının oluşturulması açısından önemli bir kilometre taşıdır (Tekin, 2019). Suça sürüklenen çocukların cezai ehliyetleri, çocuğun yaş, duyma-konuşma yetisi, sağır-dilsiz olması ya da farik ve mümeyyiz olup olmama durumunda göre değişiklik göstermektedir. Burada ifade edilen "farik" kavramı suç özelliğinde olmayanı, doğru olanı ayırt edebilme ve uygulayabilme şeklinde tanımlanırken "mümeyyiz" kavramı ise; aklı başında olma şeklinde ifade edilmektedir. Yeni Türk Ceza Kanunu ile bu kavramlar ter edilerek bu kavramlar; "işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ya da davranışlarını yönlendirme yeteneği" olarak belirtilmiştir (Sokullu Akıncı, 2016).

Suça sürüklenen çocuklara ilişkin cezai sorumluluk Türkiye'de üç farklı kategoride yer almaktadır. Bu hususta TCK M.31'in 1. Fıkrasında 12 yaşını doldurmamış çocuklar için; "Fiili işlediği sırada on iki yaşını doldurmamış olan çocukların ceza sorumluluğu yoktur. Bu kişiler hakkında, ceza kovuşturması yapılamaz; ancak, çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir" ifadeleri yer almaktadır.

TCK M.31'in 2. fıkrasında 12-15 yaş aralığında olan çocuklar için; "Fiili işlediği sırada 12 yaşını doldurmuş olup da 15 yaşını doldurmamış olanların işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamaması veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişmemiş olması hâlinde ceza sorumluluğu yoktur. Ancak bu kişiler hakkında çocuklara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur. İşlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığı hâlinde, bu kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği

takdirde on iki yıldan on beş yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde dokuz yıldan on bir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların yarısı indirilir ve bu hâlde her fiil için verilecek hapis cezası yedi yıldan fazla olamaz" ifadeleri yer almaktadır.

Son grup olan 15-18 yaş arasındaki gençler için de TCK M.31'in 3. fıkrasında; "Fiili işlediği sırada 15 yaşını doldurmuş olup da 18 yaşını doldurmamış olan kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde on sekiz yıldan yirmi dört yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde on iki yıldan on beş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların üçte biri indirilir ve bu hâlde her fiil için verilecek hapis cezası on iki yıldan fazla olamaz" ifadeleri yer almaktadır (TCK, 2004).

5. Çocuk Suçluluğu ve Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet; "sosyal değişimi ve gelişimi, toplumsal bağlılığı destekleyen, insanları yetkilendiren ve özgürleştiren uygulamaya dayalı meslek ve akademik bir disiplindir" (IFSW 2014). NASW (2011) sosyal hizmeti; "birey, grup ya da toplulukların sosyal işlevsellik kapasitelerini geliştirmelerine veya iyileştirmelerine ve hedeflerine uygun toplumsal koşulları yaratmalarına yardımcı olan profesyonel faaliyet" olarak tanımlamaktadır. Sosyal hizmet, makro boyutta meydana gelen değişimleri de dikkate almakla birlikte, tüm unsurlarıyla (müracaatçı, SHU, hizmet kurumu, toplum vb.) bireylerin şimdide ve gelecekte psikososyal problemler ile mücadele edebilmelerine yardımcı olma veya problemlerin ortaya çıkmasına engel olma gibi toplumun geneline yönelik hizmetler sunan bir meslektir (Altındağ, 2011)

Zastrow (1999) sosyal hizmet mesleğinin amaçları arasında, toplum içinde risk altında olduğu değerlendirilebilecek birey ve grupların belirlenmesi, güçlendirilmesi ve onların da toplumun diğer üyeleri ile beraber adil bir yaşam sürdürmelerinin sağlanması gerektiğinin yer aldığını belirtmektedir (Duyan, 2012). Bu bağlamda gerek çocuk olmaları gerek de suça sürüklenmiş olmaları sebebiyle risk grubunda yer alan suça sürüklenmiş çocuklar sosyal hizmetin müdahale grupları arasında önemli bir konumda yer almaktadır. Çocuklar ile çalışan sosyal hizmet uzmanları, toplumda en savunmasız üyeler olan çocukların refah düzeylerini korumak ve geliştirmek için çaba sarf etmektedirler. Profesyonel meslek elemanları öncelikle çocukların güvenli bir ortamda büyümelerini sağlamak, aile içinde karşılaştıkları problemler ile başa çıkmada onlara yardımcı olmak ve potansiyellerini güçlendirmelerine katkı sağlamak için çalışmaktadır. Çocuklar ile çalışan sosyal hizmet uzmanları duyarlılık, empati ve çocuk haklarına saygı gibi önemli değerlere sahip olmalıdır. Profesyoneller çocukların fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamada çok yönlü bir yaklaşım benimsemeli ve çocukların hayatlarında olumlu ve kalıcı değişiklikler yapmayı hedeflemelidir.

Suça sürüklenmiş çocuklar ile yürütülen sosyal hizmet uygulamalarında

sosyal hizmet uzmanları, koruyucu-önleyici ve destekleyici faaliyetlerin yürütülmesinde aktif rol almaktadır. Bu müdahalelerde bulunurken mesleki müdahalenin merkezinde suça sürüklenmiş çocuk olmakla birlikte çocuğu çevreleyen sistemin unsurları ile de çalışmalar yürütülmektedir. Bu bağlamda aile, arkadaş çevresi, okul gibi bireyin içinde yer aldığı diğer unsurlar ile çalışma yapılması olumlu ve kalıcı değişikliklerin sağlanması açısından son derece önemlidir.

6. Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları

Çocuk suçluluğu günümüzün en önemli sorunlarından birisi konumundadır. Çocukların suça sürüklenmelerinin önlenmesi, çocuk suçluluğuna neden olan faktörlerin ortadan kaldırılması ve çocukların sosyalleşmeleri ve topluma sağlıklı bir şekilde katılım sağlamaları sürecinde desteklenmeleri son derece önemlidir. Çocukların sağlıklı bir gelişim göstererek sosyalleşebilmeleri, olumsuz faktörlerin ortadan kaldırılması ve olumlu hususlarda çocukların desteklenmesi ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda öncelikle çocuk suçluluğunun nedenlerine ilişkin tespitlerin doğru yapılması ve bu doğrultuda alternatif çözüm yollarının belirlenmesi gerekmektedir.

Çocuk suçluluğu hakkında doğru tespitlerde bulunmak problemin çözümü için nelerin yapılması gerektiğinin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu hususta öncelikle yapısal problemlerin ortadan kaldırılmasında etkili olacak koruyucu/önleyici hizmetlerin faaliyete geçirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ilgili kurumların diğer paydaşları ile birlikte eşgüdüm içerisinde faaliyet göstermesi gerekmektedir. (Yıldız, 2009). Yolcuoğlu (2009) da sosyal politika bağlamında Türkiye'de çocuk koruma hususunda bütün toplumun katılım sağlayabileceği, gerekli kaynak ve finansmanın sağlandığı bir sistemin oluşturulması gerektiğini belirtmektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 40. Maddesinde belirtildiği gibi "yasaları ihlal eden her çocuğun yeniden topluma kazandırılmasının ve toplumda yapıcı rol üstlenmesinin arzu edilir olduğu hususlar göz önünde bulundurularak muamele görme hakkı bulunmaktadır" (UNICEF, 2013). Bu süreçte sosyal hizmetin kapsamlı müdahale becerilerine ihtiyaç vardır. Suça sürüklenen çocuklara alternatif müeyyideler ve rehabilitasyon programları uygulanabilir. Bu tür programlar, gençleri topluma kazandırmayı hedefler ve suçla mücadelede daha etkili olabilir. Sosyal hizmetler, suça sürüklenen çocukların bireysel ihtiyaçlarına ve durumlarına uygun olarak planlanmalıdır. Çocukların sosyal, duygusal ve eğitimsel ihtiyaçlarını karşılamak, topluma entegrasyonlarını güçlendirmek ve tekrar suç işlemelerini engellemek amacıyla kapsamlı bir yaklaşım benimsemek önemlidir. Sosyal hizmet uzmanları, çocukların rehabilitasyonu, aile destek hizmetleri ve toplumla bütünleşme süreçlerinde kilit bir rol oynar. Ayrıca, hukuki süreçlerde de çocukları desteklemek ve haklarını korumak gibi önemli görevleri üstlenirler. Dolayısıyla sosyal hizmet disiplini çocuk adalet sistemini doğrudan ve dolaylı

yoldan etkileyen bir meslektir (Tuncay ve Tekin, 2021).

Suça sürüklenen çocuklara yönelik sosyal hizmetler, çocukların rehabilitasyonu, desteklenmesi ve topluma kazandırılması amacıyla çeşitli hizmetleri içerebilir. Bu hizmetler genellikle aşağıdaki gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır:

6.1. Koruyucu-Destekleyici Programlar

Çocuk Koruma Kanunu çerçevesinde suça sürüklenen çocuklara yönelik koruyucu/destekleyici tedbir kararları verilebilmektedir. ÇKK Madde 11'de; "Bu kanunda düzenlenen koruyucu ve destekleyici tedbirler, suça sürüklenen ve ceza sorumluluğu olmayan çocuklar bakımından, çocuklara özgü güvenlik tedbiri olarak anlaşılır". şeklinde ifade edilmektedir (ÇKK, 2005).

Suça sürüklenen çocuklara ilişkin alınabilecek tedbirler Çocuk Koruma Kanunu'nun 5. Maddesinde şu şekilde belirtilmektedir:

Danışmanlık tedbiri; "Çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunlarının çözümünde yol göstermeye yönelik tedbir",

Eğitim tedbiri; "Çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devamına; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesine veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait iş yerlerine yerleştirilmesine yönelik tedbir",

Bakım tedbiri; "Çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde, çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine yönelik tedbir",

Sağlık tedbiri; "Çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına yönelik tedbir",

Barınma tedbiri; "Barınma yeri olmayan çocuklu kimselere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlara uygun barınma yeri sağlamaya yönelik tedbir",

Korunmaya muhtaç çocuklara verilen hizmetlerden biri de kurum bakımı hizmetidir. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından verilen kurum bakım hizmetleri 0-18 yaş aralığındaki hakkında korunma kararı veya bakım tedbiri alınan çocukları kapsamaktadır (Tekin, 2019). Çocuk destek merkezleri ise suça sürüklenmesi, suç mağduru olması veya sokakta sosyal tehlikelerle karşı karşıya kalması sebebiyle haklarında bakım tedbiri veya korunma kararı verilen çocukların geçici süre ile bakım ve korunma altına alındıkları merkezlerdir (https://www.ailevecalisma.gov.tr/chgm, 2019).

İlgili maddenin f) "Tehlike altında bulunmadığının tespiti ya da tehlike

altında bulunmakla birlikte veli veya vasisinin ya da bakım ve gözetiminden sorumlu kimsenin desteklenmesi suretiyle tehlikenin bertaraf edileceği anlaşılan çocuklara ve bunların sorumlusu durumundaki kişilere yönelik tedbir" şeklinde belirtilmiştir. Çocuk Koruma Kanunu'nun 7/6 maddesi gereği eğitim tedbiri çocuğun isteğine bırakılmak suretle diğer tedbirlerin tamamı çocuk on sekiz yaşını doldurduğunda sona ermektedir (Erbay ve ark. , 2015). Çocuk Mahkemeleri söz konusu tedbir kararlarının verilmesi sürecinde sosyal inceleme talep edebilmektedir. Bu hususta sosyal hizmet uzmanları tarafından yapılan sosyal incelemeler neticesinde oluşturulan raporlar, suç teşkil eden unsurun tüm boyutları ile değerlendirilmesine imkân sağlaması açısından oldukça önemlidir.

6.2.2. Aile Destek Programları

Suça sürüklenmiş çocukların çoğunluğunun aile içi ilişkilerinin zayıf olduğu; bu durumun oluşmasında ailenin sahip olduğu pek çok unsurun (ekonomik durum, ebeveyn eğitim durumu, parçalanmış aile olma, göç etmiş olma, ailede suçlu birinin varlığı vb.) etkileşiminin olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla aile destek programları çerçevesinde ailenin desteklenmesinin çocukların suça sürüklenme ihtimallerinin azaltılması sürecine katkı sağlayacağı ifade edilebilir.

Yapılan araştırma sonuçlarına göre suça sürüklenen çocukların ailelerinde şu hususlardan biri ya da daha fazlasının bulunduğu belirlenmiştir (Sutherland ve Cressey'den akt. İçli, 2004): Ailede suçlu ya da alkolik birilerinin varlığı, çeşitli nedenlerden dolayı (ölüm, boşanma, terk vb.) ebeveynlerden birinin ya da ikisinin de yokluğu, herhangi bir engele bağlı sebepler ya da ihmal sebebiyle ebeveyn kontrolünün eksikliği, ebeveynlerden birinin otoriter bir yaklaşım benimsemesi, ekonomik problemlerin varlığı ve annenin çalışma hayatına katılım göstermesi gibi hususlar suça sürüklenen çocukların ailelerinde görülen yaygın özellikler olarak ifade edilmektedir.

Görüldüğü üzere aileye ilişkin pek çok unsurun çocukların suça sürüklenmelerinde etkisi olabilmektedir. Bu hususta ailenin çocuğun suçla ilişkili sorunlarıyla başa çıkmasına yardımcı olacak destek programları sunulabilir. Aile içi iletişim becerileri, ebeveynlik eğitimi, aile terapisi gibi hizmetler, çocuğun sosyal bağlarını güçlendirmeye yönelik önlemler içinde yer alabilir.

Suç ile mücadelede aileye yönelik uygulamalar, toplumsal düzenin korunmasında önemli bir rol oynar. Aile, bireylerin sosyal, duygusal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı bir birimdir ve bu nedenle suçun önlenmesinde etkili bir platform sağlar. Aile odaklı müdahaleler, suçun temel nedenlerini anlamada ve aile içi sorunlara yönelik çözümler üretmede kilit bir rol oynayacaktır. Öncelikle, ailelere yönelik eğitim programları aracılığıyla bilinçlendirme faaliyetleri yürütülebilir. Ebeveynlere sunulacak

destek hizmetleri bağlamında; çocuk yetiştirme becerileri, iletişim yöntemleri ve problem çözme stratejileri konusunda destek sağlanabilir. Bu hususlarda verilen destekler, çocukların sağlıklı bir çevrede büyümelerini ve suça eğilimlerini azaltmalarını desteklemede etkili olacaktır.

Suçun ortaya çıkmasında ekonomik faktörlerin yansımalarının olduğu bilinmektedir. Ergun ve Yirmibeşoğlu (2005) suç oranlarının yoksulluğun hâkim olduğu bölgelerde daha yoğun yaşandığını; ekonomik elverişsizliğin de bu durumun nedeni olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla suçun önlenmesi sürecinde ekonomik zorluklarla başa çıkmada ailelere yönelik ekonomik destek programlarının da etkili olacağı ifade edilebilir. Benzer şekilde işsizlik, yoksulluk ve sosyoekonomik faktörler, suça eğilimi artırabilen etkenler arasındadır. Bu bağlamda da ailelere istihdam desteği, mesleki eğitim fırsatları ve maddi yardımlar gibi kaynaklar sağlanarak, ailelerin yaşam kalitelerini yükseltmek ve suç riskini azaltmak mümkündür. Sonuç olarak, suç ile mücadelede aileye yönelik uygulamalar, suçun temel nedenlerini anlama, aile içi sorunlara etkili müdahalelerde bulunma ve toplumsal düzeni güçlendirme açısından önemli bir strateji sunar. Bu tür uygulamalar, toplumun suçla mücadelede daha kapsamlı ve sürdürülebilir bir yaklaşım benimsemesine katkı sağlar.

7. Sonuç

Suça sürüklenen çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamaları, toplumun en savunmasız üyeleri olan çocukların yaşadıkları zorluklarla baş etmelerine ve yeniden topluma kazandırılmalarına odaklanan önemli bir alanı temsil etmektedir. Bu uygulamalar, genellikle aile içi sorunlar, yoksulluk, kötü muamele gibi çeşitli etmenlerden kaynaklanan suç eğilimlerine maruz kalmış çocukları desteklemeyi amaçlamaktadır. Sosyal hizmet profesyonelleri, çocukların bireysel ihtiyaçlarını anlamak, aile dinamikleriyle başa çıkmak ve suçla mücadelede etkili stratejiler geliştirmek için çaba sarf etmektedir. Bu bağlamda, suça sürüklenen çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamaları, toplumsal düzenin korunması ve çocukların sağlıklı bir şekilde büyümelerine destek olma misyonu taşımaktadır. Bu süreçte sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarını sağlıklı bir şekilde yürütebilmeleri için önleme, adalet, onur, uygun ve nitelikli hizmeti gibi mesleki değerlere önem vererek çalışmalarını yürütmeleri hem suça sürüklenen çocuklarının yüksek yararı hem de sosyal hizmet mesleğinin mesleki etik, ilke ve değerlerinin korunması açısından gereklidir.

Suçu önleme sürecinde sosyal hizmet müdahaleleri oldukça önemlidir. Sosyal hizmet profesyonelleri, toplumda potansiyel risk taşıyan bireyleri belirleyerek erken müdahalelerde bulunabilmektedir. Özellikle dezavantajlı gruplara odaklanarak, eğitim, istihdam ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılama adına destek sağlayabilmektedir. Aynı zamanda, aile içi sorunlar,

çocuk ihmal ve istismarı gibi riskli durumlarla ilgilenerek, bu sorunları kökten çözmeye çalışmaktadır. Bu müdahaleler, suçun temel nedenlerini anlama, bireyleri güçlendirme ve toplumsal adaleti sağlama açısından kritik bir rol oynamaktadır. Sosyal hizmetin bu proaktif yaklaşımı, toplumsal sorunların daha etkili bir şekilde çözülmesine katkı sağlayarak suç önleme çabalarını desteklemektedir. Suça sürüklenen çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamalarının güçlenerek daha işlevsel olabilmesi için multidisipliner iyileştirmelere gereksinim vardır. Birden çok kurum ve kuruluşun rol ve sorumluluk sahibi olduğu çocuk suçluluğu alanında benzer şekilde birden çok mesleğe de gereksinim vardır. Bu nedenle çocuk suçluluğu alanında sorumluluk ve rol sahibi olan adalet, emniyet, eğitim, sağlık ve psiko-sosyal hizmetleri sunan profesyonellerin suça sürüklenen çocuk vakalarıyla çalışmaya yönelik standart bir eğitimden geçmediklerine ve ortak becerilere sahip olmadıklarına inanılmaktadır. Bu meslek mensuplarının daha etkili ve işlevsel olabilmeleri için ortak tutum ve yaklaşım içinde olmaları; temel bilgi, beceri ve uygulama sistemlerinin geliştirilmesi kaliteli ve etkili hizmetlerin sunulması açısından gereklidir.

KAYNAKLAR

Acar, G., Demir, A., Görmez, D., Keser, İ. (2015). Aile ve çocuk suçluluğu ilişkisi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal,* 2.

Akalın, N.(1999). *"Suça itilmiş çocukların adli tıp açısından incelenmesi ve cezaevinde bulunan suça itilmiş çocukların deskriptif olarak incelenmesi".* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Akbaba, T. (2011). *Kartal-Kadıköy bölgesi çocuk suçluluğu profili*. Doktora tezi. Marmara Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Akın, A. (2009). *Algılanan anne- baba tutumlarının öğrencilerin sosyal bilgiler dersindeki akademik başarıları üzerine etkisi (Bursa ili örneği).* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Akyüz, E. (2016). *Çocuk hukuku, çocuk hakları ve korunması.* Pegem Akademi. Ankara

Al-Matalka, F.I., Hussainat, M.M. (2012). Juvenile Delinquency and Family Environment İn Jordan. *Journal of Sociological Research, 3(2),* 599-617.

Altındağ Ö, (2011). *Sosyal hizmetin doğası ve amaçları*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, 6-18.

Avcı, M. (2011). Yazgının yokluğunda suçun varlığı meselesi ya da ailenin parçalanmasının suçla ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15 (1),* 121-140.

Balcı, H. (2011). *Çocuk suçluluğu ve toplumsal nedenleri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Bilginer, Ç., Karadeniz, S., Hızarcı, S., Yılmaz, B.C., Kandil, S., (2021). Suça sürüklenen çocukların adli psikiyatrik değerlendirme ve rapor sonuçları: İki yıllık retrospektif dosya taraması. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 24(2),* 217-227.)

Bülbül, S. ve Doğan, S. (2016). Suça Sürüklenen Çocukların Durumu ve Çözüm Önerileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 9* (1), 31-36.

Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2011). *Aile Sosyolojisi*. Açılım Kitap Yayınevi.

Curcio AL, Mak AS, George AM. (2016). Predictors of delinquency among adolescents and young adults: A new psychosocial control perspective. *Aust N Z J Criminal; 0(0)* 1–21

Çoban, S. (2014). Bazı sosyal etkenlerin çocuk suçluluğu ile ilişkisi üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 31*(2), 77-95.

Çocuk Koruma Kanunu (2005). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf

Duyan, V. (2012). Sosyal hizmet temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri. *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını*. Ankara.

Erbay, E., Gök, F.A., Kardeş, T.Y. (2015). Aile mahkemelerine başvuran ve boşanma sürecinde olan ailelerin problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Türkiye Sos-*

yal Araştırmalar Dergisi, 19(1), 139-154.

Erdoğdu, M.Y. (2005). Suça yönlendirilen ve yönlendirilmeyen çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması. *Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi, 12*(3).106-114.

Ergun, N., Yirmibeşoğlu, F. (2005). İstanbul'da 2000-2004 Yılları Arasında Suçun Mekânsal Dağılımı. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokyumu "Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler Riskler ve Fırsatlar: İstanbul. 295-307.

IFSW ve IASSW, 2014. Global definition of the social work. Erişim tarihi: 05 Ocak 2024, http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/

Işık, G. (2003).*Çocuk suçluluğunda ailenin etkileri: Elazığ Islahevi örneği.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Işıkçı, Y.M., Karatepe, S. (2016). Türkiye'de çocuğa yönelik sosyal politika uygulamaları ve tarihsel analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 69-100.

İçli, T.G. (2004). *Kriminoloji.* Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara.

Kaner, S. (2001). Anababa denetimleriyle ergenlerin suç kabul edilen davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İçinde: 1.Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyum Bildiri Kitabı (229-254).* Ankara: Yeniden Özgürlük Vakfı Yayını.

Karakuş, Ö., & Tekin, H. H. (2012). Çocuk koruma kanunu uyarınca haklarında danışmanlık tedbiri uygulanan çocukların özellikleri (Konya örneği). *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *7*(29), 29-44.

Kırbaş, Ş., Taşmektepligil Y., Üstün, A. (2007). Ortaöğretimde gençleri şiddete yönelten nedenler ve şiddeti engellemede spor aktivitelerinin rolünün incelenmesi: Amasya ili örneği. *Spormetre Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi. 5*(4), 177-185.

Limoncu, M. (2017). *Türk Hukukunda Suça Sürüklenen Çocukların İnfazı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

McKoy, D.H. ve Cui, M. (2013). Parental control, Adolescent delinquency and young adult criminal behavior, J Child Fam Study, 22, 836-843.

National Association of Social Worker (NASW), 2011. Social workers in mental health clinics & outpatient facilities. Washington: National Association of Social Worker Press.

Öter, A. (2005). *Çocuk suçluluğunun toplumsal nedenleri (Antalya Örneği).* Doktora tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Peker, H.(1994). *Çocuk ve Suç.* Çocuk Vakfı Yayınları. İstanbul.

Santrock, J.W. (2016). *Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi.* Nobel Yayınları. Ankara.

Sevük, H.Y. (1998). *Uluslararası sözleşmelerdeki ilkeler açısından çocuk suçluluğu ile mücadelede kuramsal yaklaşım*. Beta Yayıncılık. İstanbul.

Sezer, A., Kolaç, N., Erol, S. (2013). Bir İlköğretim okulu 4, 5 ve 6. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne-baba tutumları ve bazı değişkenler ile ilişkisi. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 3*(4), 184-190.

Sokullu Akıncı, F. (2016). *Kriminoloji.* İstanbul: Beta Yayınları.

Solak, A. (2008). *Çocuk suçluluğu ve aile*. Ankara: Serya Yayıncılık.

Sweeten, G, Piquero, A.R., Steinberg, L. (2013). Age and the explanation of crime. *Journal Youth Adolescence,* 10. doi: 10.1007/s10964-013-9926-4.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2019 Faaliyetleri. https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/36581/c-o-cuk-hizmetleri-genel-mu-du-rlu-g-u-2019-yili-faaliyetleri.pdf Erişim Tarihi: 21.12.2023

Tekin, H.H. (2020). Çocuk refahı ve sosyal politika. *İçinde: Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet, Edt. Başer Doğa*. Ankara, Nobel.

Toroslu, H. (2019). *Ceza hukuku genel kısım*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Tuncay, T. ve Tekin, H.H. (2021). *Sosyal Hizmet Mesleğinin ABC'si*. Ankara, Nika Yayınevi.

Türk Ceza Kanunu. (2004). *T.C. Resmi Gazete* (25611, 12 Ekim 2004).

Uluğtekin, S. (1991). *Hükümlü çocuk ve yeniden toplumsallaşma.* Ankara: Bizim Büro.

Ünal, G. (2005). Aile içi şiddet. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 8*(8). https://doi.org/10.21560/spcd.24524.

Yavuzer, H. (1998). *Çocuk ve suç.* (9.Basım) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldız, Ö (2009). *Toplumsal değişme sürecinde çocuk suçluluğunda yeni boyutlar,* VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplumsal Dönüşümler Ve Sosyolojik Yaklaşımlar, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın. https://silo.tips/download/toplumsal-deme-srecnde-ocuk-sululuunda-yen-boyutlar-zkan-yildiz Erişim Tarihi: 28 Ocak 2024.

Yıldız, Ö. (2007). Çalışan çocuklar: 'Sorun' mu? 'Çözüm' mü? *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(2), 57-66.

Yılmaz, E. (2009). "Çocuk Hakları" açısından; Çocuğun davada temsilinin ve iradesinin önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11*, 819-841.

Yolcuoğlu, İ.G. (2009). Türkiye'de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi, *Aile ve Toplum Dergisi, 5* (18), 43-57.

Yörükoğlu, A. (2018). *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

BÖLÜM 11

HANEKE'NİN "AŞK" FİLMİNİN BAKIM EMEĞİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Yunus Serhat ÇAYIR[1]

1 Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet ABD Doktora Öğrencisi
Mail: yunusserhatcayir@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-9383-1051

GİRİŞ

Bakım emeği, bakılan kişilerle kişisel temas kurularak onlara zaman ve enerji harcamayı içerir. Bu tür emek, sadece kurumsal bir iş olarak yapılmadan aile üyeleri, arkadaşlar tarafından sağlanabilen veya ücret karşılığı alınabilen bir iştir (Folbre ve Weisskopf, 1998: 172).

Addati ve arkadaşları (2018) bakım faaliyetlerini iki kategoride sınıflandırmıştır. İlki, bebek, hastaya veya yaşlıya verilen doğrudan yüzyüze yapılan her türlü aktiviteyi kapsarken iken; ikincisi ise temizlik, yemek pişirme, çamaşır yıkama ve diğer ev bakım işlerini de kapsayan dolaylı bakım faaliyetleridir. Her ne kadar iki farklı kategori gibi görünse de bu bakım türlerini birbirinden ayırmak mümkün değildir (Addati ve ark., 2018: 6).

Bakım verme, bakım verilen bireyin gereksinim duyduğu bir çok yardımı kapsayan bir faaliyettir. Bu faaliyet; bireye fiziksel, maddi ve duygusal destek vermekten bireyin tüm sağlık hizmetlerini planlama ve organize etmeyi, bireyin öz bakımını sağlamayı, ev dışında yapılması gereken alışveriş yapma, ev işi yapma, para çekme- borç ödeme, maddi yardımda bulunmayı kapsamaktadır (Karin ve arkadaşları, 1999; Toseland ve arkadaşları, 2001, akt. Erdem, 2005:102).

Kadın emeği/ bakım emeği ile ilgili literatürde çalışmalar (Altun ve Çelikcan, 2017; Göker, 2015) bulunmasına rağmen sosyal hizmet perspektifinden bakım emeği konusunda film analizi odaklı çalışmaların yeterli sayıda olmadığı düşünülmektedir. Bunun yanında sosyal hizmet mesleği açısından bakıldığında da nitel araştırma türünde film analizlerinin yapıldığı çalışmalar bulunmaktadır (Güneş Aslan, 2022).

Bu çalışmada bakım emeğine toplumsal cinsiyet temelli bir odakla bakmaktan ziyade bakım veren kişinin bir erkek olması nedeniyle bu film vasıtasıyla birine bakım vermenin zorluklarının neler olduğu görünür hale getirilmeye çalışılacaktır.

YÖNTEM

Bu araştırma, yönetmenliğini Michael Haneke'nin yaptığı "Aşk" filmini yaşlının bakım yükü kapsamında ele alan bir doküman analizi çalışmasıdır. Bir nitel araştırma türü olan doküman analizini Sönmez ve Alacapınar (2019:109), yazılı ve görsel malzemelerin toplanıp incelenmesi olarak tanımlamaktadır. Doküman incelemesi, araştırılmak istenen olguların yer aldığı yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 189). Bu araştırma kapsamında Yıldırım ve Şimşek'in (2018:194) doküman incelemesi için ortaya koyduğu; dokümana ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma aşamaları takip edilmiştir. Buna göre ilk olarak dokümana ulaşılmıştır. Bu kapsamda yaşlının bakım yükü olgusunu gözler önüne serebilecek görsel bir malzeme

sunabileceği değerlendirildiği için Michael Haneke'nin "Aşk" filmi seçilmiştir. "Aşk" filminin halihazırda sinemalarda gösterimi bulunmamaktadır. "Aşk" filminin youtube gibi video gösterim uygulamalarında bir örneğine erişilemediğinden film, araştırmacı tarafından Apple Tv isimli platform üzerinden satın alınarak edinilmiştir. Satın alınan film, Fransızca dilinde olup Türkçe altyazılı olarak da izlenebilmektedir. Dokümanın araştırmacı tarafından orijinal olduğu değerlendirilmesinden sonra film, araştırmacı tarafından araştırma amacına uygun biçimde anlayarak izlenmiştir. Bundan sonra da doküman analizinin diğer aşamaları olan veriyi analiz etme ve veriyi kullanma aşamaları izlenmiştir.

Film izlendikten sonra filmdeki konuşmalar kodlama ve temalandırma yapılabilmesi Microsoft Office Word Programına aktarılmıştır. Daha sonra yazıya dökülen belge, araştırmacı tarafından araştırma amacına uygun olan kavram ve cümleleri kodlamaya tabi tutmuştur. Bu kodlamaya göre de temalandırma yoluna gidilmiştir. Elde edilen verileri analiz etmede bilgisayar tabanlı nitel veri analiz programı olarak kullanılan NVivo 14 tercih edilmiştir. NVivo'nun elde edilen veriyi verimli kullanmak, veri analizi için ayrılacak zamanı kısaltmak, elde edilen verinin anlamını inceleme yollarına odaklamaya yardımcı olmak gibi yararları bulunmaktadır (Bazeley ve Jackson, 2015: 2). NVivo programı, araştırmacılara veriler arasında serbest kodlama, kod ağacı oluşturma, en sık kullanılan kelimeleri tespit etme, ilişkilendirme gibi fonksiyonlarla veriler arasında ilişki kurma, bunları görselleştirme imkanlar sunmaktadır(Bazeley ve Jackson, 2015).

Araştırmanın geçerlik ve güvenirliği için McMillan'ın (2000) nitel araştırmalarda önerdiği yol haritası izlenmiştir (McMillan, 2000, akt. Büyüköztürk ve ark., 2023 :264-265). Buna göre araştırmada iç geçerliği sağlamak için araştırmacı dışında sosyal hizmet lisans mezunu ve alanında yeterli mesleki tecrübeye sahip bir bireye önce film izlettirilmiş sonra kendi elde ettiği veri seti ile araştırmacının elde ettiği veri seti karşılaştırılmıştır. 1 tema (Zihinsel/ Bilişsel Zorluk) ve o temaya ait alt tema(Unutkanlık) dışındaki verilerin temalandırılmasında benzerlik gösterildiği görülmüştür.

AŞK (AMOUR) FİLMİ İLE BİLGİLER

Filmin orijinal ismi Amour'dur. Film, Fransızca dilinde çekilmiştir. Michael Haneke'nin yönetmenliğinde üretilen film, 2012 yılında sinemaya girmiş ve iki saat yedi dakika sürmektedir. Film, 2012 yılı Cannes Film Festivali Altın Palmiye Ödülünü kazanmıştır (IMDB, 2024). Filmin ana karakterleri Anne (Emmanuelle Riva) ve Georges(Jean-Louis Trintignant)'tir.

Çiftin yaşamını üç evrede incelemek mümkündür.

1. Evre: Çift, seksenli yaşlarda olup bu birliktelikten doğan başka bir yerde kendi kurduğu ailesiyle birlikte İngiltere'de yaşayan

Eva (Isabella Huppert) isimli bir kızları bulunmaktadır. Çift emekli müzik öğretmenleridir. Filmin geçtiği çoğu sahnede ailenin müzikle ilgilendiğine dair çokça sahne bulunmaktadır. Anne, bağımsız bir şekilde yaşamını sürdürmekteyken eşi Georges ile bir gün sabah kahvaltı yaparken geçirdiği felç nedeniyle hayatı tümüyle değişmiştir.

2. Evre: Anne'nin hastaneye kaldırılmasının ve tedavi sonrası eve getirilmesinin ardından eşi Georges'in yardımlarıyla yaşamını sürdürmeye başlamıştır. Anne, geçirdiği felç nedeniyle artık sağ el ve sağ ayağını kullanamamaktadır. Hareket etme, tekerlekli sandalyeye binmede ve inme, yatma-kalkma, yemek hazırlama, yemek yeme, bulaşık yıkama, ev alışverişi, giyinme (ayakkabı ve elbise), tuvalet ihtiyacı, banyo yapma gibi özbakım becerilerini, felç sonrası yapması gereken egzersizleri eşi Georges'in yardımlarıyla gerçekleştirebilmiştir.

3. Evre: Anne, bir sabah sırılsıklam uyandığında ikinci felci geçirdiği anlaşılmıştır. Bu, Anne'nin durumunu daha da ağırlaştırmıştır. Anne, yatağa daha da bağımlı hale gelmiştir. Konuşma güçlüğü çekmeye de başlamıştır. Bu durum da eşi Georges'in bakım yükünün daha da artmasına neden olmuştur. Georges, eşi Anne'nin bakımının daha iyi sağlanması için ücret karşılığında hemşirelerden hizmet almaya başlamıştır. Her ne kadar hemşirelerden profesyonel yardım alınsa da hemşirelerden birinin Anne'e davranışlarında örseleyici davranması nedeniyle Georges hemşireyi işten çıkartmıştır. Bu evrede, Anne'nin durumu giderek kötüleşmiştir. Anne, hastaneye/bakımevine gitmek istemediğini özellikle belirttiği ve bu konuda eşinden söz aldığı için Georges, Anne'nin bakımını evde sağlamaya çalışmıştır. Bu kadar yükün altında Georges, kızı Eva'dan da başka bir yerdeki kurulu düzeni nedeniyle yardım alamamıştır. Eva, annesinin durumunun kötüye gitmesine, bakımevine neden annesinin yerleştirilmesini istemediğini anlamadığını ifade etmiştir. Anne, zamanla yatakta inleyerek zaman geçirerek, yemek yemeyi/ su içmeyi reddederek sağlığının kötüye gitmesine sebep olmuştur. Georges, eşi Anne'nin durumunun giderek kötüleşmesi ve bu konuda çaresiz kalması nedeniyle Anne'yi yastıkla boğarak öldürmüştür.

BULGULAR

Aşk filminde yaşlıya bakım yükü kapsamında Georges'in eşi Anne'nin gereksinimlerini karşılayabilmek için deneyimlediği zorluklar/sorunlar temalandırılmıştır. Bu kapsamda ortaya çıkan temalar şunlardır:

- psikolojik zorluklar (7 alt tema),
- sağlık sorunları (2 alt tema),
- yeni yaşam düzenine hazırlık- uyum (2 alt tema),
- fiziksel destek verme ve buna bağlı zorluklar (10 alt tema),

- sosyal zorluklar (2 alt tema),
- zihinsel/ bilişsel zorluk (1 alt tema).

Tema 1. Psikolojik Zorluklar

Salama ve El-Soud (2012) tarafından yapılan araştırmada, sosyal desteği az olan ve bakım saatleri diğer bakım verenlere daha fazla olan bakıcıların yoğun bakım yükü yaşama olasılıkları daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çayır (2017:98) tarafından evde bakım hizmeti veren kadınlarla yapılan nitel araştırmada katılımcıların gelecek kaygısı, stres ve bunalma gibi psikolojik zorluklar deneyimledikleri ortaya çıkmıştır. Götze ve arkadaşlarının (2014) palyatif bakım hastaları ve bakım verenleriyle ilgili yaptıkları araştırmada, eşine bakım verenlerin diğer bakım verenlere oranla daha yüksek stres düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Bu açıdan literatür bilgisi ile araştırma kapsamında elde edilen bulguların benzerlik gösterdiği düşünülmektedir.

Alt Tema 1: Belirsizliğin Neden Olduğu Gerginlik

İlgili Sahne: Anne'nin sağlıklı bir yaşlı bireyken boynundaki atardamarın tıkanması sonucu felç geçirerek bağımlı hale gelmesi ve eşi Georges'in tedavi şansının da düşük olduğunu öğrenmesi nedeniyle gerginlik yaşadığı görülmektedir.

İlgili Sahne: Bu gerginliğin yine başka bir sahnede tekrarlandığı görülmektedir. Bu gerginliğin bir devamı olarak Georges, kızı Eva'ya "Anne eve geldiğinde ne yapacağını bilemediğini" belirtmiştir.

Alt Tema 2: Bakım Verilen Bireyin İşbirlikçi Olmayan Davranışları

İlgili Sahne: Anne, Georges ile salonda bulunduğu esnada Anne'nin Georges'e "Beni bir daha asla hastaneye götürmeyeceksin" dediği, Georges'e bu yönde söz verdirdiği görülmektedir. İhtiyaç duyulması veya acil hallerde hastaneye götürülmesi gereken bir durum yaşanabileceği ihtimali bulunmasına rağmen Anne'nin hep evde durmak istediğini belirttiği görülmektedir.

İlgili Sahne: Anne'nin eşi Georges'le konuşmasında hastalığını reddettiği bakıma muhtaç olmadığına ilişkin söylemleri bulunmaktadır. Anne eşine "Kendini suçlu hissetme. Kendi kendime bakabilirim" beyan etmiştir.

İlgili Sahne: Anne, geçirdiği ikinci felç sonrası yatağa bağımlı hale gelerek yaşam kalitesi daha da düşmüştür. Georges, Anne'nin su içmeyi reddetmesi, ağzını açmaması ve ağzındaki suyu da dışarı püskürtmesi nedeniyle Anne'nin direnciyle karşılaşmaktadır ve bu durumla ilgili Georges'in "Kes şunu. İçmezsen öleceksin. Yardımına ihtiyacım var. Bu kadarı benim için çok fazla" biçiminde çok zorlandığını dile getirdiği görülmektedir.

Alt Tema 3: Bir Başkasının Yardımıyla Yaşamaya Devam Etmenin Anlamsızlığı

İlgili Sahne: Anne ve Georges evlerinin salonunda konuşurlarken bir sohbetlerinde "Yaşamanın anlamı yok. Bunun daha da kötüleşeceğinin biliyorum. Neden böyle birşeyin sana ve bana çile çektirmesine izin vereyim" dediği bu yönüyle de bir başkasının yardımıyla yaşamanın hem bakım veren hem de bakım alan açısından zorluk olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır.

Alt Tema 4: Bakım Verilen Kişinin Kendisi ve Durumu Hakkında Konuşulmasından Rahatsızlık Duyması

İlgili Sahne: Eski bir müzik öğretmeni olan Anne'nin yetiştirdiği ve tanınır bir müzisyen olan Alexandre'nin plansız bir şekilde Anne ve Georges'i evlerinde ziyaret etmesi nedeniyle Alexandre, Anne'nin sağlık durumu hakkında konuşurken Anne'nin bundan rahatsızlık duyduğu ve kendisi hakkında konuşulmasını sonlandırdığı görülmektedir.

Alt Tema 5: Kabus Görme, Korkarak Uyanma

İlgili Sahne: Georges gece yatağında yatmaktayken gördüğü bir rüyadan korkarak uyandığı ve Anne'nin Georges'in yanında bulunduğu ve Georges'i "Sakin Ol, Ne oldu?" diyerek yatıştırmaya çalıştığı görülmektedir.

Alt Tema 6: Kendisine Acındığını Düşünme ve Bundan Rahatsız Olma

İlgili Sahne: Georges'in Anne'nin öğrencisi Alexandre'nin yeni çıkan albümünü gönderdiği ve ilişiğindeki son ziyaretindeki düşüncelerini anlattığı mesajda "Sizlerle birlikte olmak güzeldi ama hüzünlüydü" diyerek Anne'nin durumuna üzüntüsünü belirttiği, Anne'nin de bu durumdan rahatsız olduğu, Alexandre'nin müzik çalardaki çalmakta olan eserini Georges'e durdurttuğu görülmektedir.

Alt Tema 7: Bakımevi Fikrinin Çatışmaya Neden Olması

İlgili Sahne: Anne'yi geçirdiği ikinci felçten sonra ziyarete gelen Eva, annesinin durumunun daha da kötüleşmesi, babası Georges'in bakımını sağlayamayacağını düşünmesi nedeniyle profesyonel bir bakım alması gerektiğini beyan etmesi üzerine Georges'in de "Bakımevinde ne yapacaklarsa, biz de burada yaparız zaten, ona bu konuda söz verdim" dediği böylece de Anne'ye evde bakacağına dair söz verdiğini belirtmesi üzerine tartıştıkları görülmektedir.

Tema 2. Sağlık Sorunları

Dağdeviren ve arkadaşları tarafından (2019) evde sağlık hizmeti alan hastaların bakım verenleri ile yapılan araştırmada bakım verenlerin %28.75'inin uyku kalitesini kötü olarak tanımladığı, %42.5'inin hastayla iletişim sıkıntısı yaşadığı belirlenmiştir. Bu yönüyle bakıldığında alanyazında konuyla ilgili tespit edilen zorluklar ile araştırma kapsamında elde edilen bulguların benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Alt Tema 1: Uyku Problemi

İlgili Sahne: Georges'in eşinin hastalığının ani gelişmesi ve günlük rutinlerinin bozulması nedeniyle yaşam kalitesinde düşme gerçekleştiği, uykusuzluk problemi yaşamaya başladığını, kan şekerinin düştüğünü belirttiği görülmektedir.

Alt Tema 2: Geçirdiği İkinci Felç Sonrası Yaşamın ve Bakım Yapmanın Daha da Zorlaşması

İlgili Sahneler: Anne'nin geçirdiği ikinci felçten sonra ince motor becerilerinde ve konuşma becerilerinde gerilemeler olmakta, konuşması anlaşılmaz hale gelmektedir. Anne'nin kızı Eva ile yaptığı konuşmada "benim…, büyükannem…, kadının evi…, değil…, evi…, peşinde…" gibi kelimeleri çok zorlanarak konuşmanın bağlamından koparak söylediği, Eva'nın annesinin durumuna üzüldüğü görülmektedir.

Anne'nin geçirdiği ilk felçte yardımla tuvalet ihtiyacını karşılayabilirken ikinci felç sonrasında yatağa bağımlı hale geldiği, bu yönüyle Georges'in bu durumla baş etmek için hemşire tuttuğu, hemşirenin alt bezi bağlama ve değiştirme işleminin nasıl yapılacağını uygulamalı olarak Georges' gösterdiği görülmektedir.

Ayrıca, Anne'nin geçirdiği ikinci felçten sonra yemek alışkanlıkları da değişmek zorunda kalmış, Georges tarafından yatakta püre haline getirilmiş gıdayla beslenmeye çalıştığı, Anne'nin ise yeme konusunda isteksiz olduğu görülmektedir.

Tema 3. Yeni Yaşam Düzenine Hazırlık- Uyum

Alt Tema 1: Bakım Planına İlişkin İlk Düşüncelerin Ortaya Çıkması

İlgili Sahne: Georges, kızı Eva ile yaptığı konuşmada Anne'nin evde bakımına ilişkin ne yapacağıyla ilgili olarak evde bakımına ilişkin bir hemşire tutmayı ya da bakım hizmetini kendisinin sağlayacağını belirttiği görülmektedir.

Alt Tema 2: Evin Yeni Duruma Göre Dizayn Edilmesi

İlgili Sahne: Daha çok hastanelerde görülen hastanın belli pozisyonlarda hareket ettirilebilen bir mekanizmaya sahip bir yatağın işçiler tarafından Anne'nin yatak odasına kurulmak suretiyle evin dizaynı yoluna gidildiği, bunun yanında Anne tekerlekli sandalye ile hastane çıkışından sonra eve Anne'nin tekerlekli sandalye ile getirildiği görülmektedir.

Tema 4. Fiziksel Destek Verme ve Buna Bağlı Zorluklar

Dağdeviren ve arkadaşları tarafından (2019) evde sağlık hizmeti alan hastaların bakım verenleri ile yapılan araştırmada bakım verenlerin %46.25'inin banyo yaptırmada, %41.25'inin alt değiştirmede, %38.75'inin

hastayı kaldırmada zorluk yaşadığı belirlenmiştir. Çayır (2017:99) tarafından evde bakım hizmeti veren kadınlarla yapılan nitel araştırmada katılımcıların engelliyi kaldırmakta yaşanan zorlanma, bakım verilen engellinin sağlık sorunlarının bulunması, özbakımı sağlamada yaşanan sorunlar, dinlenememek, engellinin hareketlerini/davranışlarını kontrol etmede yaşanan zorluklar deneyimledikleri ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada elde edilen bulgular ışığında ileri yaşlarda olup felçli eşinin bakım yükünü üstlenen bir yaşlının bakım verme sürecinden fiziksel açıdan deneyimlediği zorluklarla literatürdeki araştırma sonuçlarının benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Alt Tema 1: Anne'nin Yer Değiştirmesine Yardım Etme

İlgili Sahne : Georges'in eşi Anne tarafından verilen direktiflerle tekerlekli sandalyeden evdeki normal koltuğa geçmesine yardım ettiği görülmektedir.

Alt Tema 2: Anne'nin Tuvalet İhtiyacını Gidermesinde Yardım Etme

İlgili Sahne: Georges, eşi Anne'ye tuvalete gitmesinde, tuvalet sonrası temizlik ve altını çekme gibi konularda yardım etmektedir.

Alt Tema 3: Anne İçin Yemek Hazırlama

İlgili Sahne: Anne sağ el, sağ bacak ve sağ ayağı fonksiyonel olarak kullanamaması nedeniyle yemek yeme becerilerinde Georges'ten destek almaktadır.

Alt Tema 4: Anne'nin Yere Düşmesi ve Georges'in Müdahalesi

İlgili Sahne: Anne'nin eşi Georges'in evde bulunmadığı bir anda tek başına hareket etmeye çalışırken yere düştüğü, Georges'in eve geldiği esnada da Anne'nin yere oturur vaziyette görerek müdahale ettiği, kalkmasına yardım ettiği görülmektedir.

Alt Tema 5: Saç Yıkamaya Yardım Etme

İlgili Sahne: Temizliğini tek başına yapamayan Anne, saçlarını yıkarken eşi Georges'ten yardım almaktadır.

Alt Tema 6: Bakım Verilen Bireyi Kaldırmakta Zorlanma

İlgili Sahne: Yatak odasında yatmakta olan Anne'nin bir almaya çalışırken düşmesi nedeniyle çıkan ses üzerine Georges'in mutfaktan hızla yatak odasına gittiği, yerde düşmüş bir vaziyette olan Anne'yi kaldırmakta zorlandığı görülmektedir.

Alt Tema 7: Giyinmeye Yardımcı Olma

İlgili Sahne: Georges'in felçli eşi Anne'nin üstünü ve ayakkabısını giyinmesine yardım ettiği görülmektedir.

Alt Tema 8: Fiziksel Egzersiz Yaptırma

İlgili Sahne: Georges'in el ve ayaklarını kullanmakta zorlanan eşi Anne'ye yürütmeye çalıştığı görülmektedir.

Alt Tema 9: Bakım Verenin Kötü Muamelesi

İlgili Sahne: Bakımını sağlamada hemşireden profesyonel yardım alınan Anne'nin hemşirenin fiziksel açıdan kötü muamelesine maruz kalması nedeniyle Georges'in hemşireyi işten çıkarttığı görülmektedir.

İlgili Sahne: Georges'in Anne'nin su içmek istememesi nedeniyle ağzını zorla açarak su içirmesi üzerine Anne'nin de suyu tükürdüğü görülmektedir. Georges'in bunun üzerine de Anne'ye tokat atmak suretiyle şiddet uygulamıştır.

Alt Tema 10: Bakım Vermenin Yol Açtığı Yorgunluk

İlgili Sahne: Anne'nin inlemeleri nedeniyle sakal tıraşı olmaktayken birden yatak odasına giden Georges'in "Sakin olman lazım. Yüksek sesle konuşamıyorum. Yoruluyorum" dediği, bunun sonunda da Georges'in Anne'nin yüzüne yastık bastırmak suretiyle öldürdüğü görülmektedir.

Tema 5. Sosyal Zorluklar

Nijboer ve arkadaşları tarafından (2001) bakım verme ve sosyal destek ilişkisinin araştırıldığı bir araştırmada sosyal desteği düşük olan bakım verenlerin bakım verme sürecinde daha depresif oldukları belirlenmiştir. Dağdeviren ve arkadaşları tarafından (2019) evde sağlık hizmeti alan hastaların bakım verenleri ile yapılan araştırmada bakım verenlerin %57.5'inin bakacak kimse olmadığı için bakım hizmeti verdiği, bakım verenlerin %41,25'nin tükenmişlik hissettiği, %43,75'i güçsüzlük-çaresizlik hissettiği, bakım esnasında zorlandığı konularda ise %40'ının hastayı yalnız bırakamadığı belirlenmiştir. Buna göre literatür bilgisi ile araştırma kapsamında elde edilen sosyal zorlukla ilgili bulguların benzerlik gösterdiği düşünülmektedir.

Alt Tema 1: Sosyal Destekten Yoksunluk- Sosyal Sorumluluklara Katılımda Zorluk

İlgili Sahne: Birinin bakımını üstlenen bireyler, bakım verme nedeniyle sosyal çevreye karşı sorumluluklarını zorluklar yaşayabilmektedir. Bu filmde, Georges vefat eden arkadaşı Pierre'in cenaze törenine katılıyor. Fakat çok vakit kaybetmeden eşi Anne'nin de eve beklediğinden erken döndüğünü belirttiği görülmektedir.

Alt Tema 2: İletişimden Uzak Durma

İlgili Sahne: Georges'in uzakta yaşayan kızı Eva'nın annesinin durumu hakkında konuşmak için aramasına rağmen Georges'in telefonlara bakmaması üzerine Eva 'nın eve gelerek annesini görmek istemesi üzerine

Georges'in kızı Eva'ya "Senin endişelerinle uğraşacak vaktim yok" dediği görülmektedir.

Tema 6. Zihinsel/ Bilişsel Zorluk

Skalla ve arkadaşları (2013:502) tarafından kanserli hastalara bakım verenlerle yapılan bir araştırmada, bakım verenlerin unutkanlık sorunu deneyimledikleri belirlenmiştir. Çayır (2017:99) tarafından evde bakım hizmeti veren kadınlarla yapılan nitel araştırmada katılımcıların deneyimledikleri olumsuz durumlardan birinin "unutkanlık" olduğu ortaya çıkmıştır. Alanyazında konuyla ilgili tespit edilen zorluk ile araştırma kapsamında elde edilen bulguların benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Alt Tema 1: Zaman Problemi Yaşama

İlgili Sahne: Kızı Eva'nın İngiliz eşi Geoff ile onları ziyaret edeceğinin öğrenen Georges'in eşi Anne ile yaptığı konuşmada Anne'nin bakımına tüm enerjisini vermesi nedeniyle yaşanılan tarihin ne olduğunu hatırlayamadığı, "Tam olarak bilmiyorum bugün ayın kaçı?" dediği görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu filmde felçli bir bireye bakım vermenin fiziksel, sosyal, ruhsal ve bilişsel açıdan bakım veren bireyi ne kadar etkilediği gözler önüne serilmektedir. Bu yönüyle bakım vermenin ne kadar zorlu bir faaliyet olduğu, bunun bir seferlik değil düzenli, sürekli olarak yapan bir eylem olduğu görülmektedir. Bu araştırmada elde edilen bulguların literatürde bakım verenlerin zorluklarını ortaya koyan araştırmalarla çoğunlukla uyuşmaktadır. Bu yönüyle araştırma sonuçlarının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu filmin ve bu araştırma sonuçlarının bakım yükü ile ilgili konularda eğitim-öğretim faaliyeti yapan (sosyoloji, hemşirelik, sosyal hizmet, gerontoloji, geriatri vb.) veya bu alanda bakım elemanı yetiştiren kurumlara alternatif bir eğitim materyali oluşturabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, bu araştırma sonuçlarının bakım verenler ve bakım hizmeti alanların yaşadığı zorlukların görünür hale gelmesinin yine onların yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik hizmetlerin oluşturulmasına temel sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Addati, L., Cattaneo, U., Esquivel, V., Valarino, I. (2018). Care work and care jobs for the future of decent work. International Labour Organization.

Altun, A., Çelikcan, P. (2017). Belgesel Sinema Aracılığıyla Kadın Emeğinin Görünür Kılınması: Külkedisi Değiliz! Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 26, 179-201.

Bazeley, P., Jackson, K. (2015). NVivo ile Nitel Veri Analizi. Çev. A. Bakla, Demir, S. B. Anı Yayıncılık. Ankara.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2023). Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Pegem Akademi. 34. Baskı. Şubat,2023. Ankara.

Çayır, Y.S. (2017). Evde Bakım Hizmeti Veren Kadınların Yaşam Deneyimleri. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Dağdeviren, T.S., Dağdeviren, M., Demir, N., Atatorun, M., Özşahin, O.A., Adahan, D.(2019). Evde sağlık hizmeti alan hastaların bakım verenlerinin sosyo-demografik özellikleri. Ankara Medical Journal, , 2019;(1):232-43.

Erdem, M. (2005). Yaşlıya Bakım Verme. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 8(3), 101 - 106.

Folbre, N., Weisskopf, T.(1998). *Did Father Know Best? Families, Markets and the Supply of Caring Labor*. In Economics, Values and Organization, ed. *Avner Ben-Ner and Louis Putterman*. New York: Cambridge University Press.

Göker, N. (2015). Sinemada Kadın Emeği ve Dayanışması: Made In Dagenham. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish of Turkic. Volume 10/6 Spring, 2015, p.459-480.

Götze, H., Brähler, E., Gansera, L., Polze, N. ve Köhler, N. (2014). Psychological Distress And Quality Of Life Of Palliative Cancer Patients And Their Caring Relatives During Home Care. Supportive Care in Cancer, 22 (10), 2775-2782.

Güneş Aslan, G. (2022). Sosyal Hizmet Perspektifinden Çocuğun Cinsel İstismarı Konusunun Sinemada İşleniş Biçimi: Bir Film Analizi. In Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırma ve İncelemeler II (pp. 277–296). Akademisyen Kitabevi.

IMDB, 2024. Amour Filminin Künyesi. Erişim Tarihi:11.03.2024. Erişim Adresi: https://www.imdb.com/title/tt1602620/

Nijboer, C., Tempelaar, R., Triemstra, M., van den Bos, G.A., Sanderman, R.(2001). The role of social and psychologic resources in caregiving of cancer patients. Cancer. 2001 Mar 1;91(5):1029-39.

Salama R, El-Soud F. Caregiver burden from caring for impaired elderly: A cross-sectional study in rural lower egypt. Italian Journal of Public Health. 2012;9(4):1-10.

Skalla, K. A., Smith, E. M., Lavoie Smith, E.M., Li, Z., Gates, C. (2013). Multidimensional Needs of Caregivers for Patients With Cancer. Clinical Journal of

Oncology Nursing. 17, (5), 500-506.

Sönmez, V., Alacapınar, F.G. (2019). Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Anı Yayıncılık. Gözden Geçirilmiş 7. Baskı. Ankara.

Yıldırım, A., Şimşek, H.(2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayınevi. 11. Baskı. Mayıs, 2018. Ankara.

BÖLÜM 12

LÜKS MARKALARIN SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEN PAZARLANMASI-LÜKS ULAŞIM ARACI SEKTÖRÜNDEN BİR ÖRNEK

Erdal KILIÇ[1]
Manolya KILIÇ[2]

1 Öğr. Gör. M.S.Ü Kara Harp Okulu ORCID: 0000-0002-9308-5028 ekilic@kho.msu.edu.tr
2 Doktorant Galatasaray Üniversitesi ORCID: 0000-0002-6633-0972 manolyaklic@gmail.com

GİRİŞ

Markaların tüketicilerin dikkatini çekmesi, onlara güven sağlaması ve akıllarında kalmalarını sağlaması ürünlerini pazarlama açısından büyük önem taşımaktadır. Sosyal medya platformları da markaların ürünlerinin tanıtımları ve tüketicilerine direkt erişim sağlayabilen bir aracı olarak kullanılabilir. Sosyal medyada bulunan oyuncular, influencerlar, popüler isimler, mekanlar, kıyafetler, giysiler vb unsurlar tüketicilerin dikkatini çekmektedir. Bu unsurlar doğrultusunda sosyal medya üzerinden reklamı yapılan ürünler sayesinde markalar tüketiciler ile direkt iletişim kurabilmektedir. Bu iletişimi de influencer ve ürün yerleştirme stratejileri ile gerçekleştiriliyor. Bu çalışmada otomotiv sektöründe lüks markaların sosyal medya üzerinden yaptıkları influencer işbirliği ve ürün yerleştirme strateji ile gerçekleştirdikleri tanıtım ve pazarlaması ile birlikte tüketicilerde oluşturduğu algısı incelenmiş, geleneksel medya ile sosyal medya pazarlaması arasındaki farklılar ele alınarak dijital pazarlamanın popüler ve daha başarılı olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmada sosyal medya platformlarının Türkiye'de en çok tercih edilen pazarlama kanalı olduğunu gösteren Digital 2019 Report'tan yararlanılmış, popüler ve lüks otomotiv imajı olan Mercedez Benz Türkiye'nin sosyal medya hesapları üzerinden popüler isimler ile gerçekleştirdikleri iş birliği kampanyaları ele alınmıştır. Dijital Pazarlamanın lüks otomotiv markaları için büyük şirketler için önemli değil aynı zamanda tüm otomotiv sektörü için önemli olduğunu vurgulamak için yalnızca lüks araç alım ve satımı yapan sosyal medyada popüler olan GKN Motors'un sosyal medya üzerinden gerçekleştirdiği pazarlama stratejileri de incelenmiş ve Pervin Ersoy ile gerçekleştirdiği marka konumlandırma stratejisi analiz edilmiştir.

Hem sosyal medya üzerinden influencer ile pazarlama kampanyası yapan Mercedez Benz Türkiye hem de kendi şirketi üzerinden sosyal medya pazarlaması yapan GKN Motors'u inceledğimiz de ikisinin de lüks araba pazarlamasında geleneksel pazarlama yerine sosyal medya kanallarının lüks araç pazarlamasında büyük bir etkileşim olduğu görülmüştür. Bu etkileşim hareketi ile kişilerin lüks marka satın alma duygusunun sosyal medya pazarlamasının büyük bir güce sahip olduğunu gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmayı sınırlandırmak adına, Türk lüks tüketicisini doğrudan etkilenen sosyal medya pazarlamasında influencer ve marka konumlandırma stratejisi ele alınmıştır.

1. SOSYAL MEDYA, MARKA VE TÜKETİCİ KAVRAMI

1.1 Sosyal Medya

Kitle iletişim araçlarından biri olan geleneksel medyanın teknolojisi ile de birleşmesiyle sosyal medya popüler kişilerarası ve marka-tüketici arasında önemli bir iletişim aracı haline gelmiştir. Sosyal medya, her türlü görsel

(video, fotoğraf vb.), işitsel (müzik, seslendirme vb.) içeriklerin, düşünceler ve bilgilerin paylaşıldığı bir platformdur. Bahsedilen tüm bu unsurları platformlar üzerinden aynı zamanda birçok kişiye ulaşılmasını sağlamaktadır ve paylaşılan her türlü içeriğin anlık geri bildirim hızlı ve birinci ağızdan alınmasına yardımcı olmaktadır.

Sosyal Medya platformları ile yapılan paylaşımlar ve erişimler nasıl özgür olarak gerçekleştirilebiliyorsa kullanıcılar istemedikleri paylaşımları da engelleme özgürlüğüne sahiptir. Bu yüzden tamamen kişisel bir platform haline dönüşmüştür. Kişilerin özgürce kullandığı platformlara olan ilgi de doğal olarak her geçen gün artmaktadır. Çünkü, insanlar kendilerini özgür hissettikleri yerde bulunmak isterler bu da bilgilerin özgürce paylaşılmasına ve edinilen deneyimleri özgürce aktararak birçok kişinin de görüşünü ve onların da deneyimleri doğrultusunda bilgiler alınmasını da sağlamaktadır.

Tüm bu nedenlerden dolayı sosyal medya aracılığı ile kullanıcılar açık, özgür ve diğer kullanıcıların etkileşimleri doğrultusunda geleneksel medyadan daha çok tercih edilir hale gelmiştir.

1.2 Marka

Marka kavramı pazarlama alanında bir firmanın kimliği olarak nitelendirilebilir. Marka, genel olarak, bir ürün veya hizmet unsurlarının diğer işletmelerin unsurlarınadan farklı kılmak için kullanılan isim, logo, sembol gibi işaretler olarak bilinmektedir. Fakat uygulamada pazarlama yöneticileri için marka sadece, işaretlerle ürünü tanımlamanın çok ötesinde; işletmenin kendini pazarda tanıtması, itibar ve ün yaratması gibi geniş bir anlam ifade etmektedir (Ural, 2009).

Sosyal medyanın kullanımı ile firmalar kendi ürünlerini ve hizmetlerini markalarını ön plana çıkararak pazarlamaya çalışmaktadır. Bu yüzden de rakiplerinden farklı olabilmek için tüketicilerin dikkatini çekecek, onlarla başarılı iletişim kurabilecek pazarlama stratejilerine ihtiyaçları vardır. Tüketiciler, sosyal medya aracılığı ile bir markaya daha kolay ulaşabildikleri ve deneyimleri online olarak görebildikleri için bir ürün veya hizmet satın alınmasında daha bilinçli ve dikkatli hale gelmiştir. Böylece kişiler bir ürün ve hizmeti araştırmak yerine ihtiyaç duydukları ürüne ait markayı araştırma yöntemine başvurmuşlardır. Tüm bu sebeplerden dolayı ürün ve hizmetler markasız bir biçimde pazarlanmaya çalışılması, işletmelerin faaliyetlerini sürdürmelerinde büyük bir engele neden olmaktadır. (T. Sabri Erdil, 2010)

1.3 Tüketici

TDK'ya baktığımızda tüketim kelimesi "tüketilen, üretilen veya yapılan şeylerin kullanılıp harcanması, yoğaltım, istihlak, üretim karşıtı" olarak ifade edilmektedir. Toplumda bu eylemleri gerçekleştirenler de tüketici olarak adlandırılmaktadır. Tüketici; kişisel arzu, istek ve ihtiyaçları için pazarlama

bileşenlerini satın alan ya da satın alma kapasitesinde olan gerçek bir kişidir (İslamoğlu A. H., 2013) Tüm bu tanıtımlara baktığımızda ise tüketicilerin aslında markaların pazarlamalarında başarılı olmaları için belirledikleri hedef kitlesidir diyebiliriz. Bu yüzden markalar tüketicinin davranışlarını, algısını, beklentilerini ve isteklerini dikkate alarak pazarlama stratejilerini oluşturmalıdırlar. Çünkü, sosyal medya üzerinden tüketiciler tarafından yapılan her paylaşım, geri bildirim ve yorumlar markaların gerçek ağızdan yapılan tanıtımları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da ağızdan ağıza pazarlama stratejisine büyük katkısı vardır.

1.4.Sosyal Medya, Marka ve Tüketici İlişkisi

Günümüzde teknoloji hızla gelişmekte olup bu gelişim ile beraber toplumun da yaşam tarzı da değişmiştir. Bireyler artık tüm ihtiyaçlarını özellikle bilgi edinme ve bilgi verme isteklerini dijital platformlar üzerinden gerçekleştirmektedir. İnternetin sağlamış olduğu mekân ve zaman sınırı olmadan erişim kolaylığı sayesinde internet kullanıcılarının sayısı artmış ve "sosyal medya" kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram ile sosyal medya platformları üzerinden de iletişim güçlenmiş ve "sosyal medya kullanıcıları" kavramını da beraberinde getirmiştir. Genel olarak; kişiler, sosyal ağlar ya da toplu grupların internet ağı platformlarında yaptıkları paylaşımlar ve etkileşimler sosyal medya kullanımı olarak adlandırılabilir. Yapılan paylaşımlar ile beraber kullanıcılar hem içerik üretip hem de istedikleri içeriklere kolayca ulaşabilmektedir. Bu içeriklere fotoğraf, video, metin gibi paylaşımları örnek gösterebiliriz.

Bir ürün ve hizmetin pazarlaması için günümüzde kullanılan en etkili yöntemlerden biri dijitalin dünyanın sunmuş olduğu ayrıcalıklarla gerçekleşen sosyal medya platformları ile gerçekleşen pazarlama kanalıdır. Bu pazarlama kanalları sayesinde tüketiciler almak istedikleri veya merak ettikleri ürün/hizmet hakkında bilgi almak için ilk danıştıkları platformlar haline gelmiştir. Bu durumda markalar için büyük bir avantaj haline gelmiştir. Çünkü, dijital platformlar sayesinde marka ile tüketici arasında direkt iletişim bağlantısı oluşmuştur.

Ayrıca, ortaya çıkan ve hızla gelişen sosyal platformlarda kullanıcılar görüşlerini, duygularını ve bilgilerini paylaşabilme imkanı bulmuşlardır. Aynı zamanda bu durum kurumlar için de geçerli olup, markalar da kendi tanıtımlarını direkt olarak kendi müşterilerine ve potansiyel müşterilerine yapabilmektedir.

Tüm bu sebeplerden dolayı sosyal medya tüketici ve marka arasında köprü görevini görmektedir. Hem markalar tüketiciler ile iletişim kurabiliyorken tüketiciler de markalar ile direkt iletişim kurabilmektedir. Sosyal medya iki taraf için de büyük önem taşıyan bir kanal görevini üstlenmektedir.

2. SOSYAL MEDYANIN PAZARLAMA STRATEJİ OLARAK KULLANIMI

Sosyal medya kelimesi tüketicilere aslında tüketicilere vaat ettiği durumu "sosyal" kelimesi ile direkt olarak bizlere anlatılmaktadır. Sosyal kelimesi ile bizlere dijital platform üzerinden iletişim kurabileceğimiz, görüşlerimizi ve bilgilerinizi paylaşabileceğimiz, sosyalleşerek kullanıcılar arasında etkileşimi sağlayabileceğimiz bir medya kanalı olduğu mesajını vermektedir. Bu durumda da sadece tüketiciler değil markalar da bu büyük ve etkileşimi yüksek olan "sosyal" kanala dahil olarak tüketicilerin davranışlarına göre kendi pazarlamaları stratejilerini belirleyebilmektedirler.

Markalar için sosyal medya kullanıcıları tüketicilerdir. Pazarlamanın hedefi de tüketicilere ulaşmaktır. Bu yüzden bir markanın sosyal medya pazarlamasında tüketiciyi tanımasını bu yüzden tüketici davranışlarını dikkate alarak hareket etmesi çok önemlidir.

3.1. Sosyal Medya Pazarlaması ve Olanakları

Sosyal medya kavramının ortaya çıkması ve sosyal medyanın pazarlama üzerindeki etkileşimi ile artık popüler olan dijital platformlar markalar tarafından doğrudan pazarlama ve reklam kanalı olarak görülmeye başlamıştır. Çünkü bir ürünü ve hizmeti doğrudan veya dolaylı bir şekilde bloglar, sosyal ağlar, ünlü kullanımı gibi tüketiciye direkt dokunabilecek fırsatları yakalama şansı elde etmişlerdir.

Sosyal medya pazarlaması bahsettiğimiz dijital platformlar üzerinden (facebook, instagram, youtube vb.) markalar ve işletmeler tarafından gerçekleşmektedir. Bu marka ve işletmeler küçük bir grup olabilmekle beraber bilinirliği ve imajı yüksek olan markalar veya işletme grupları da olabilmektedir. Markalar bahsetmiş olduğumuz platformlar sayesinde geleneksel pazarlama araçlarına kıyasla hedef kitlelerine daha kolay ulaşabilmekle beraber tüketicinin isteğini doğrudan öğrenebilecekleri ve tüketici ile beraber karşılıklı iletişimde bulanabilecekleri bir pazarlama alanı oluşturabilmektedirler.

"Sosyal medya pazarlaması arama motoru pazarlamasının yeni bir bileşenidir ve türünün en iyisidir" (Weinberg, 2009). Weinberg'in bu düşüncesinden yola çıkarak şunu diyebiliriz ki yeni ve başaralı bir pazarlama kanalı olan sosyal medya sayesinde markalar hem tüketiciye ulaşıma konusunda hem reklam hem de iletişim alanında büyük bir fırsat elde ettiklerini söyleyebiliriz. Çünkü, sosyal medya pazarlaması geleneksel pazarlamadan daha büyük olanaklar sunmaktadır ve bu olanaklar da markalar tarafından pazarlama stratejisine dönüşmektedir. Bu stratejiler;

1- 7/24 Ulaşılabilirlik: Her müşteri hizmet gördüğü veya satın aldığı bir ürün için ilgili firma ile direkt olarak hızlı bir şekilde zaman ve mekan fark etmeden iletişim kurmak ister. Sosyal medya sayesinde ise tüketiciler

ilgilendikleri markalar ile 7/24 iletişim kurabilme şansı yakalayabilmektedir. Geleneksel pazarlamada ise bir şirketin resmi ve dini tatilleri, mesai saatleri ve bulundukları konum nedeni ile müşterileri ile belirli bir zaman dilimi içerisinde iletişim kurabilmektedir. Bu durumda da müşteri memnuniyeti azalmakla beraber markaya karşı olan güven sarsılabilmektedir. Sosyal medya pazarlaması sayesinde ise müşteriler mağazalara gitmeden, beklemeden ve iletişim kurmak istedikleri an markalara ulaşabilir istek ve şikayetlerini dile getirebilmektedir. Böylece markalar da bu hizmeti sosyal medyanın sağladığı bir olanağı stratejiye dönüştürerek müşterilerine "7/24 sizi dinliyoruz" imajını vererek tüketicilerin ilgisini çekmektedir ve başarılı olmaktadır.

2- Küreselleşme: Bir işletme açtığı bir mağaza ile bulunduğu konumda büyük pazar payı elde edebiliyorken sosyal medya sayesinde bulunduğu konum dışında da tüketicilerine ulaşabilmektedir. Aynı zamanda tüketiciler de kendi bulundukları konumun dışında olan markalara ulaşabiliyor ve satın almak istedikleri ürün ve hizmete ulaşabilmektedirler. Bu avantajlar sayesinde markalar ile tüketiciler arasında küresel alışveriş algısı oluşmaktadır.

3- Açık ve Şeffaf Olma: Sosyal medya sayesinde tüm bilgiler, ödemeler ve satışlar online üzerinden yapılmaktadır. Bu yüzden de tüm veriler ve bilgiler dijital ortamda saklanabilmektedir. Ayrıca, sosyal medya üzerinden yapılan tüm paylaşımlar herkese açık ve herkes tarafından yapabilmektedir. Sosyal medyanın bu özelliğinden dolayı markalarda bunu müşterilerine karşı "açık ve şeffaf olma" stratejisi olarak kullanmaktadır.

4- Güven Kazanma ve Tanıtım: Sosyal medya sayesinde markalar tanıtımları için influencer veya oyuncular ile işbirliği gerçekleştirerek hem daha çok kişiye ulaşabiliyor hem müşterinin dikkatini kolaylıkla çekebiliyor. Ayrıca markalar tüketicilerin güvendikleri, sevdikleri, hayat tarzını takip ettikleri ünlü isimler ile birlikte tanıtım kampanyaları gerçekleştirdikleri zaman tüketicinin de dolaylı yoldan güvenini kazanmış oluyor. Çünkü tüketici ürünün tanıtımını yapan kişiye inanıyor ve güveniyor bu duygulardan sonra da ürüne ve hizmete güvenerek satın alma işlemini gerçekleştiriyor.

Yukarıda belirtilen sosyal medyanın sunduğu imkanlar markların stratejisi haline geliyor. Böylelikle dijital platformlar üzerinde hem tüketici hem de markalar bir ürün ve hizmetin pazarlamasında aktif olarak rol oluyor.

3. LÜKS MARKA VE SOSYAL MEDYA PAZARLAMASI VE SOSYAL MEDYADA MARKALARIN TÜKETİCİYE ULAŞMA STRATEJİSİ

3.1 Lüks Marka Tanımı

Fransızca "luxe" kelimesi ile dilimize yerleşmiş olan lüks kelimesi, her tür davranışta (harcamada, giyimde) gereğinin üzerine çıkma, ihtiyaçtan fazlası olma, gerekli olandan fazla ve gereksiz mânâlarına gelmektedir. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde ise "Lüks" kelimesi; "giyimde, eşyada, harcamada aşırı gitme, gösteriş, şatafat" olarak tanımlanmaktadır (TDK). Ünlü Fransız

moda tasarımcısı ve Chanel markasının kurucusu olan CocoChanel ise lüksü; gerekli olanın bittiği yerde başlayan bir olgu olarak özetlemektedir. Bu özet de lüks kelimesinin gerçek anlamı ile bağdaştığını lüks kavramının değişkenlik gösteren bir kelime olmadığını, herkes tarafından aynı algı yaratan bir kelime olduğunu söyleyebiliriz.

Tüm tanımlara baktığımızda aslında lüks kelimesinin "harcamada aşırıya gitme" olduğunu görebilmekteyiz. Ancak, günümüzde özellikle sosyal medyanın popülerliği ile birlikte lüks kelimesinin anlamı pahalı, gösteriş ve kalite anlamına gelmektedir. Çünkü, insanlar tarafından sanal bir dünya yaratılmış ve bu dünya da "marka olan her şey kalitelidir", "kaliteli yaşamak için lüks olmak gerekir" düşünceleri ortaya çıkmıştır. Bu düşünceler ile birlikte kişilerin lüks markalara olan ilgileri daha da artmıştır.

3.2. Sosyal Medya ve Lüks Pazarlama

Sosyal Medya ve Lüks Pazarlama İnternet teknolojisinin geçmişten günümüze sürekli bir gelişim içinde olması ve bu gelişimin küresel anlamda hızla yaygınlaşması, pek çok konuda olduğu gibi tüketicilerin tüketim kültürleri üzerinde de etkili olmuştur. Geçmişte yalnızca fiziksel mağazalardan ürün satın alma ile sınırlanan tüketim kültürü, internetin sunmuş olduğu çeşitli olanaklar sayesinde yerini tamamen olmasa da çoğunlukla çevrimiçi platformlara bırakmıştır.

Tüketiciler, sözü edilen bu çevrim içi platformlar sayesinde ürün satın alabilmenin yanı sıra ayrıca ürün hakkında ulaşmak istedikleri tüm gerekli bilgilere zahmetsiz bir şekilde ulaşabilmekte ve aynı zamanda farklı ürünlerin karşılaştırmasını yapabilmektedirler. Sosyal medya ise internet teknolojisinin vazgeçilmez bir bileşeni olarak kullanıcılara kendi fikir ve görüşlerini çevrim içi platformlarda beyan edebilme ve karşılıklı etkileşimde olabilme şansı vermektedir (Saravanakumar ve Suganthalakshmi, 2012; Kaplan ve Haenlein, 2010).

Tüketicilere sağlanan çeşitli olanakların yanı sıra, sosyal medya aynı zamanda firmalara pazarlama stratejileri ve uygulamalarını geleneksel medyaya kıyasla daha kolay, daha etkili ve çok daha hızlı bir şekilde müşteriye ulaştırma şansı vermektedir. Sosyal medyanın, firmalar için çevrimiçi dağıtım kanalı olmasının yanı sıra müşteriler ile güçlü iletişimin geliştirilmesinde ve ayrıca markaya karşı olan sadakatin arttırılması konularında oldukça etkili olduğu görüşünü savunmaktadırlar.

Bu kapsamda, internet kullanımı ve sosyal medya kanallarının sunmuş oldukları çeşitli olanaklar tüketicilerin ürün tercihinde son derece önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat yapısı gereği farklı bir pazarlama stratejileri gerektiren lüks ürünler için internet ve sosyal medya kullanımı, ilgili lüks marka imajına zarar verebilir çekincesi yüzünden uzun yıllar marka temsilcileri tarafından sorgulanmıştır.

1.3. Sosyal Medyada Markaların Tüketiciye Ulaşma Stratejisi

Sosyal medya da markaların davranışları gibi tüketicilerin de davranışları ve etkileşimler büyük önem taşır. Biliyoruz ki, bir servisi veya ürünü satın olan kişilere müşteri/tüketici demekteyiz. Ancak, tüketici ve müşteri aynı anlama gelmemektedir. Hatta alıcı kelimesi de bu kavramlar ile karışmaktadır. Bu kavramlar birbirinden ayrıdır çünkü kişilerin satın alma biçimlerine göre "tüketici, müşteri veya alıcı olarak isimlendirmemiz gerekmektedir (Laudon, 1993).

Tüketici ise daha geniş anlamda mal veya hizmeti satın alan veya satın alma kapasitesi olan pazardaki tüm muhtemel alıcıları kapsamaktadır (Karabulut, 1989). Karabulut ve Laudon'un açıklamalarına baktığımızda her müşterinin aslında bir tüketici olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden markalar da tüketicilere yönelik hareket ederek kendi stratejilerini oluşturmaktadır.

Bir markanın sosyal medya platformları üzerinde başarılı olması için stratejisini doğru belirlemesi gerekmektedir. Bu sebepten dolayı tüketici davranışlarına odaklanmalıdır. Bir kişi hangi ürünü nereden, nasıl, neden, ne zaman, hangi koşullarda alır sorularına yanıt bularak kendi potansiyel müşterilerine direkt olarak ulaşmış olur ve uyguladıkları strateji ile kişileri ürünlerini satın almaları için ikna etmiş olur. Bu süreçte, tüketici davranışları birtakım soruların cevabını bulmayı amaçlamaktadır. Markalar da bu sorulara yönelik kişileri ikna etmeye çalışarak ürünlerini satmaya çalışmaktadırlar. (Altunışık, 2008).

Tüketici için cevap aranan sorular:

- Pazarı oluşturan tüketiciler kimlerdir?
- Ne satın alırlar?
- Ne zaman satın alırlar?
- Satın alma kimler içindir?
- Neden satın alırlar?
- Nereden satın alırlar?
- Aldıklarını nasıl kullanır ve elden çıkarırlar?

Yukarda belirtilen soruları sorularak hareket edilirse tüketicilerin yaşam biçimleri, düşüncüleri, sosyal sınıfları, tercihleri ve markanın hedef kitlesini belirlemede büyük faydası olacaktır. Bu yüzden bir markanın tanıtımı demek sosyal medya üzerinden sadece bir fotoğraf ve paylaşımı demek değildir. Derin bir araştırma sonucu doğru kişilere ulaşmak için yapılan planlı, programlı ve tutarlı bir şekilde yapılan markanın tüketicilerin davranışlarını inceleyen bir pazarlama iletişimi kanalıdır.

4. LÜKS MARKALARIN SOSYAL MEDYA PAZARLAMA STRATEJİLERİ

4.1 Lüks Markaların Sosyal Medya Pazarlama Stratejileri

Markaların tanıtımları ve etkileşimi başarılı olabilmesi için verilmek istenilen mesaj direkt olmalı ve izleyici tarafından anlaşılır olmalıdır. "Bir ünlü/ influencer neden popüler olur ya da sadık takipçisine sahiptir?" diye düşündüğümüzde takipçilere yaşananları aktarması, samimiyet, gerçeklik ve anlaşılabiliyor olması en önemli sebepler arasında yer almaktadır. Bu yüzden de markaların sosyal medya aracılığı ile kullandıkları dil ve izlenim benzer doğrultuda olmalıdır.

Eğer tüketici inandırabilir ise güvenini kazanabilir bu da tüketicileri satın almaya yöneltebilir. Bu durum da markaların ünlü isimler ile iş birliği yaparak ürün yerleştirme kampanyasının başarılı olduğunu göstermektedir. Sosyal medya kullanıcılarını etkilemek için lüks markalar sosyal medya üzerinden pazarlamalarını üç şekilde kullanılmaktadır;

4.1.1. Görsel Olarak Marka Konumlandırma Stratejisi

Markaların herhangi bir içerikte tüketicinin dikkatini görsel olarak çekmeye çalışma stratejisidir. Bu stratejide tüketici veya sosyal medya kullanıcısı takip ettiği, kendisi ile özdeştirdiği veya olmak istediği bir yaşam tarzına ulaşabilme mesajı verilebilmektedir. Bunu da en iyi şekilde dizi veya sosyal medya hesapları üzerinden markalar gerçekleştirebilmektedir. Bu strateji için en başarılı örnekleri GKN Motors'un hem de Mercedes'in gerçekleştirdiği çalışmalar ile inceleyebiliriz.

Resim 1: Ufak Tefek Cinayetler Dizisi 1. Bölüm (Youtube, 2018)

Ufak Tefek Cinayetler dizisi 2007 yılında Star TV'de yayınlanan, aynı zamanda da youtube da bir kanalı olan bir projedir. Projenin hikayesinden çok

dizideki karakterler zengin, maddi durumu iyi, lüks yaşamı seven kişilerden oluşmaktadır. Resim 1'de dizinin ilk bölümünde Mercedes Benz ile yapılan iş birliğini görmekteyiz. Sahnede mekan ve karakterden çok araç ön plandadır ve aracın logosu kapalı olmasına rağmen Mercedez logosu dikkat çekmektir. Bu da izleyicileri direkt olarak etkilemiş. Dizinin yayınlanması sırasında twitter ve instagram üzerinden bu reklama ait paylaşımlar yapılmıştır. Yapılan paylaşımlara baktığımızda da reklamın başarılı olduğu ve izleyicilerin dikkatinin çektiğini görebilmekteyiz.

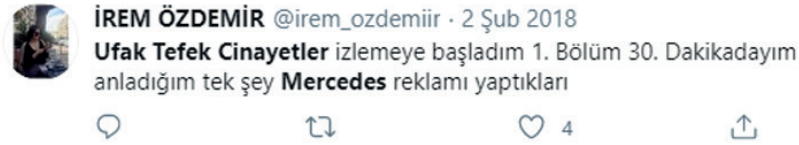

Resim 2: X üzerinden Mercedes Reklamı Etkileşimi

Resim 3: Mercedes-Benz ürün yerleştirme instagram yansıması

Resim 4: GKN Motors Mercedes Benz marka konumlandırması

Resim 4'te görüldüğü gibi araba alım satım yapan GKN Motors'da Mercedes üzerinden logo konumlandırması yapmıştır. Bu konumlandırmada tüketicilere Mercedes ile iş birliği yapıldığını beraber çalışma yapıldığına dair algı yaratmaktadır. Ayrıca lüks marka araçlara ilgisi olanların da dikkatini çekmeyi başarmıştır. Logo gerçek bir Mercedes otomobilinin karanlıkta çekimi ile birleştirerek kullanılmıştır. Böylece tüketiciler de arabayı gördüklerinde Mercedes'e değil GKN Motors markasına odaklanmıştır.

4.1.2. İşitsel Olarak Marka Konumlandırma Stratejisi

Ürün ya da markanın ekranda gözükmeksizin, sözlü olarak tüketiciye sunulması ve iletişim içeriğinde yer alan marka yüzünün markaya ilişkin mesajları tüketicilere sözel bir şekilde iletmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda görsel yerleştirmelerin aksine bu tür yerleştirmelerde ürün ya da marka herhangi bir görsel katkı olmaksızın, yalnızca sözlü ifadelerin yardımıyla tüketicilerin zihnine konumlanmaktadır.

4.1.3. Hem Görsel Hem de İşitsel Olarak Marka Konumlandırma Stratejisi

Görsel-işitsel yerleştirme ise, ilk iki yerleştirme türünün bir kombinasyonu olarak nitelenebilmektedir. Dolayısıyla bu tarz ürün yerleştirmeler; hem ürün ya da markanın gösterilmesi, hem de telaffuz edilmesi şeklinde hayata geçmektedir. Yapılan bazı paylaşımlar sosyal medya kullanıcıları tarafından büyük ilgi görmekle beraber bazı hesapların da hayran kitlesi oluşmuştur. Böylece hayran kitlesi olan bir kişinin tek bir paylaşımı aynı anda birçok sosyal medya kullanıcısına ulaşmakta olup onların ilgisini çekmeyi başarmaktadır. Bu durum doğrultusunda da sosyal medya üzerinden fenomen kavramı ortaya

çıkmıştır. Bu kavram da kendi içinde kategorilendirilerek markaların hedef kitlesine ulaşmak için belirlediği bir kriter haline gelmiştir.

Kategori	**Takipçi Sayısı**
Micro Fenomenler	1000-100 Bin
Mid Fenomenler	100 Bin – 500 Bin
Top Fenomenler	500 Bin- 1 Milyon
Ünlüler	1 Milyon ve üzeri

Tablo 1: Takipçi sayısına göre influencer sıralaması (www.effect.com.tr, 2019)

Listeye baktığımızda tek bir paylaşım ile markanın vermek istediği mesaj, bilgi ve paylaşım en az 100 bin kişiye ulaşabilmektedir. Bu durumda da markalar sosyal medya pazarlama stratejisi olarak influencer iş birliği ile gerçekleşen reklam kampanyalarını tercih etmektedir. Bir paylaşımın birçok kişiye ulaşmasına ek olarak markalar influencer pazarlamasına büyük neden verme sebeplerini sıralayacak olursak;

- *Güven:* Sosyal medya kullanıcıları kimi takip etmek istediklerine kendilerine karar vermektedir. Yani güvendikleri, gözlemlemek istedikleri ve dikkate aldıkları paylaşımları takip ederek sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadırlar. Bu yüzden kullanıcılar takip ettikleri bir kişinin özellikle influencerların paylaşımları dikkate alınarak önerilerine güvenmektedir.

- *Ağızdan ağıza pazarlama:* Sosyal medya üzerinden yapılan bir paylaşım açık erişim sayesinde kişiler de kendi aralarında gördükleri ve merak ettikleri bir ürünü paylaşabilmektedir. Hatta memnun kaldıkları bir ürünü de kendi çevresine önermesi ile markanın pazarlanmasında aktif şekilde rol almaktadır. Influencer'ın paylaştığı bir ürünü deneyimleyip memnun kalan kişi o ürünü kendi çevresi ile de paylaşabilmektedir. Bir etkileşim ve paylaşım saniyeler içerisinde binlerce kişiye ulaşmakta ve anlık olarak geri dönüşüm alabilmektedir. Bu da markalar için büyük bir fırsat haline gelmiştir.

4.1.4. Influencer Kullanımı

Sosyal medyanın geniş kullanımı ve popülerliği sebebi ile sosyal medya platformunu kullanan kişiler kullanıcı statüsünden üretici statüsüne geçmişlerdir. Çünkü, kişiler kendi hesaplarını artık kendi web sitesi olarak kullanmakta olup tüm deneyimlerini, düşüncelerini ve oluşturdukları içerikleri yazı, video ve fotoğraf olarak paylaşabilmektedir. Yapılan bazı paylaşımlar sosyal medya kullanıcıları tarafından büyük ilgi görmekle beraber bazı hesapların da hayran kitlesi oluşmuştur. Böylece hayran kitlesi olan bir kişinin tek bir paylaşımı aynı anda bir çok sosyal medya kullanıcısına ulaşmakta olup onların ilgisini çekmeyi başarmaktadır. Bu durum doğrultusunda da sosyal medya üzerinden fenomen kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram da kendi içinde kategorilendirilerek markaların hedef kitlesine ulaşmak için belirlediği bir kriter haline gelmiştir.

Markaların reklam kampanyalarında ünlü kullanımı uzun yıllardır yapılmaktadır. Hayranlık duyulan, idol olarak kabul edilen oyuncu, şarkıcı ve

sporcu gibi kişiler markaların dikkat çekmesi için ve diğer rakip markalarından farklı olmak için kullanılan bir stratejidir. Bu strateji sayesinde de markalar tüketicilere imaj gösterimi yapmaktadır. Özellikle lüks markalar sosyal medya üzerinden ünlüler ile iş birliği yaparak sosyal medya pazarlama stratejilerini başarı ile gerçekleştirebilmektedir.

4.1.5. Ünlü Kullanımı

Markaların reklam kampanyalarında ünlü kullanımı uzun yıllardır yapılmaktadır. Hayranlık duyulan, idol olarak kabul edilen oyuncu, şarkıcı ve sporcu gibi kişiler markaların dikkat çekmesi için ve diğer rakip markalarından farklı olmak için kullanılan bir stratejidir. Bu strateji sayesinde de markalar tüketicilere imaj gösterimi yapmaktadır. Özellikle lüks markalar sosyal medya üzerinden ünlüler ile iş birliği yaparak sosyal medya pazarlama stratejilerini başarı ile gerçekleştirebilmektedir.

5. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ, KAPSAMI, SINIRLARI VE VARSAYIMI

5.1.Araştırmanın Amacı

Sosyal medya pazarlaması literatür çalışmaları ile tüketicilerin tercih ettikleri lüks marka otomotivler listesinde ilk 5'te yer alan Mercedes markasına ait sosyal medya çalışmaları incelenmiştir. Bu araştırmanın amacı lüks markaların tüketici üzerinde oluşturdukları algı ve markanın lüks kavramı ile bağdaşması için sosyal medya hesaplar üzerinden yaptığı ürün yerleştirme, ünlü kullanımı paylaşımları incelemek, incelenen paylaşımlar analiz edilerek otomotiv sektörünün sosyal medya pazarlama stratejilerinin tüketicinin satın alma duygusu üzerindeki etkileşimi, kampanya gerçekleştirme yöntemleri, tercih ettiği alanlar ve başarılı olup olmadıklarının sonucuna varmaktır.

5.2.Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yöntemi olarak otomotiv sektörünün en çok kullanmayı tercih ettiği sosyal medya platformları üzerinden gerçekleştirdikleri reklamların ve geri bildirimlerin incelenmesi için örnek olay çözümlenmesi yöntemi tercih edilmiştir. Sosyal medya platformları üzerinden paylaşımların açık olması, geri bildirimlerin anlık olarak görülebilmesi ve lüks marka olarak tanımlanan Mercedes ile lüks araç alımı satımı gerçekleştiren GKN Motors'un sosyal medya üzerinden benzer çalışmalar gerçekleştirmesidir. Ayrıca, GKN Motors'un yönetim kurulu başkanı Gökhan Şare ile direkt olarak iletişime geçilerek oluşturulan sosyal medya reklamlarının anlık olarak sosyal medya hesapları üzerinden takip edilebilinmesidir. Araştırma kapsamında MercedesBenz ve GKN Motors'un yürütmüş olduğu sosyal medya pazarlamasına ait youtube üzerinden gerçekleştirilen influencer iş birliği, dizi sponsorlukları, ünlü isimlerlere ait markaların görsellerini içeren instagram paylaşımları ve ürün yerleştirme faaliyetleri incelenmiştir. Bahsi geçen incelemeler

gerçekleştirilirken veri toplama aracı olarak sosyal medya platformları ele alınmıştır.

5.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Araştırma kapsamında lüks otomotiv markası ve şirketi olarak iki isim seçilerek sınırlandırılmıştır. Bu markaların seçilme nedeni sosyal medya platformlarını etkin kullanmaları, popüler diziler ile iş birlik yapmaları ve takipçi sayısı çok olan kişiler/influncerlar ile beraber ortak çalışma yapmalarıdır. Ayrıca, TUIK raporuna göre de en çok tercih edilen lüks araba ve Semanticum tarafından yapılan sosyal medya üzerinden en çok konuşulan markalar sıralamasına göre bu markalar seçilmiştir ve bu markaların sosyal medya üzerinden oluşturulan reklam kampanyaları ve hashtage uygulamaları incelenmiştir.

5.4. Varsayımlar

Yapılan tüm sosyal medya çalışmaları, sosyal medya platformları, TUİK, GDJ, IMR, Smartis Interactive ve Semanticum'un belirtmiş olduğu veriler doğrultusunda aşağıdaki maddeler ortaya çıkmıştır.

• Lüks markalar tüketiciye ulaşımı zor ve kaliteli ürün algısı yaratmaktadır.

• Otomotiv sektöründe lüks marka tüm tüketici grupları tarafından takip edilen ve merak edilen bir sektördür.

• Lüks otomotiv toplum içinde imaj etkisine sahiptir.

• Sosyal medya hesapları lüks otomotiv markaları ile tüketici arasında direkt iletişim kanalı olarak kullanılabilmektedir.

• Sosyal medya üzerinden iş birliği yapılan ünlü isimler markanın imajını etkilemektedir.

• Lüks otomotiv markaları belirledikleri hedef kitle doğrultusunda sosyal medya stratejilerini ve nasıl ilerleyeceklerini belirlemektedirler. Örneğin lüks yaşam severler için Ufak Tefek Cinayetler dizisinde ürün yerleştirme, lüks yaşama sahip modaya önem veren kadınlar için Yasemin Özilhan ile beraber fotoğraf paylaşımı, genç ve sosyal medyayı takip edenler için Enes Batur ile video çekimi, lüks mekanları tercih etmek isteyenler için Mandalina Marina sponsorluk çalışmaları gibi.

• Lüks tüketici lüks markalardan kalite ve yüksek strandart yaşantı sahibi hissi vermesini beklemektedir. Tüketiciler projenin ilk bölümlerinde belirtildiği gibi bir çok nedenden dolayı kendini lüks marka alma ihtiyacında ve kullanma ihtiyacında hisseder. Yüksek yaşam standartlarına ve kaliteye sahip olduklarını belirtmek için de sosyal medya platformları üzerinden markaya sahip olduklarını gösteren fotoğraflar paylaşmaktadır. Bu durumda da lüks markaların sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmalarına neden olmaktadır.

• Sosyal medya pazarlaması sayesinde markalar daha ekonomik ve daha hızlı reklam yapabilme şansına sahiptirler.

SONUÇ

21. yy ile gelişen teknoloji markaları geleneksel medya yerine yeni medya kullanımına itmiştir. Yeni medya ile de insanlar sosyal medya platformları üzerinden kendilerine yeni bir dünya oluşturmaktadır. Bu dünyalarını da paylaşımları, yorumları ve takip ettiği sayfalar ile her dakika güncellemektedirler. İnternet sayesinde kişiler sınırsız bilgiye ulaşabilmekle beraber düşüncelerini de anlık ve direkt olarak iletebilmekte ve paylaşabilmektedir. Bu durum da ilgi çekici bir dünya yaratan sosyal medya platformları sayesinde de markalar tüketicilerine direkt olarak ulaşabilmektedir. Bu da onlar için büyük bir pazarlama stratejisidir. Çünkü, bir marka ne kadar tüketicileri ile açık ve şeffaf bir şekilde iletişim kurabilirse o kadar tüketici ile arasındaki bağı güçlendirir ve güven duygusu oluşturur.

Lüks markalar da tüketiciler üzerinde oluşturdukları kaliteli ve ulaşımı zor algısı ile sosyal medya kanalları üzerinden bu algıyı daha yumuşatarak tüketiciler ile etkileşimde bulunabilmektedirler. Tüketicilerin istedikleri zaman istedikleri yerde paylaşım yapabildikleri sosyal medya platformları ile lüks markalar da tüketicileri ile iletişim kurarak onlara değer verdiklerini, ulaşılabildiklerini ve kaliteli bir hizmet sunduklarını göstermeye çalışmaktadırlar. Otomotiv sektöründe lüks markalar değerliliği, algısı, imajı ve bilinirliği için sosyal medya platformlarında özellikle instagram ve youtube üzerinden bir çok pazarlama yöntemi uygulamıştır. Bunların en çok tercih edilenleri ise ürün konumlandırma ve influencer iş birliğidir. Sosyal medyanın sunduğu direkt iletişim, erişim kolaylığı, ağızdan ağıza pazarlama ve etkileşim sayesinde tüketicilere oluşturmak istedikleri kaliteli, güvenilir ve lüks imajı mesajlarını verebilmektedirler.

Yapılan araştırmalarda sosyal medyada en çok konuşulan Mercedez ve sosyal medya pazarlamasını aktif şekilde kullanan GKN Motors şirketlerini incelediğimizde tüketici ile karşılıklı iletişim kurabileceği, hafızalarda kalabilecek ve lüks yaşam tarzını yansıtan çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalardan dönemin popüler dizisi Ufak Tefek Cinayetler dizisinde marka konumlandırma stratejisi ile beraber sosyal medya üzerinden yapılan reklamlar, dönemin en çok takipçilere sahip influencerlardan biri olan Enes Batur'un gerçekleştirmiş olduğu markayı tanıtmaya yönelik youtube üzerinden paylaştığı video, stili ve lüks yaşam tarzları ile Türkiye'de popüler olan Yasemin Özilhan ve Pervin Ersoy ile gerçekleştirilen iş birlikleri incelenmiştir. Yapılan bu çalışmalarda tüketicilerin markalara karşı ilgi arttırıldığı, marka kimliği ve kullanılan markanın oluşturduğu imajın etkilediğini, bu markalar ile beraber müşterilerin lüks ve kaliteli standartlara sahip olacağına dair ikna edebilme gücü kullanılmıştır.

Sosyal medya pazarlamasının avantajları olarak araştırmada hedef pazara daha geniş erişim sağlamak, markalama, müşteri ile ilişki geliştirmek, bilinirliği arttırmak ve reklama daha az para harcamak gibi başlıklardan bahsedilmiştir. Örneklerini incelediğimiz GKN Motors ile yapılan görüşmede üzere influencer ve sponsorluk çalışmaların sosyal medya üzerinden yüksek bütçeli olduğu belirtilmiştir. Mercedes'in gerçekleştirmiş olduğu çalışmalara baktığımız da popüler oyuncu ve influencer ile işbilirlikleri için önemli bütçeler ayırdığı görülmektedir. Bu yüzden sosyal medya kanalı ile pazarlama tüketicelere ulaşma konusunda lüks markalar için ekonomik bir strateji olarak görülmemektedir. Çünkü, lüks markalar da lüks tanımına uygun bir şekilde reklamlarını yapabilmeleri için kendileri de lüks segmentle iş birliği yapmak durumundadırlar. Bu yüzden de araştırmada varsayım olarak belirtilen "lüks markalar sosyal medya pazarlaması sayesinde markalar daha ekonomik ve daha hızlı reklam yapabilme şansına sahiptirler" maddesi yapılan araştırma sonucu tam tersi bir durum olduğu ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada elde edilen sonuç ile lüks markalar tüketiciler üzerinde oluşturmak istedikleri algıyı direkt olarak sosyal medya aracılığı ile yapabilir, marka bilinirliği ve güven arttırılabilir. Ancak, lüks markalardan otomotiv sektörü hem satış hem de sosyal medya üzerinden pazarlama olarak maliyetli ve diğer markalara göre ekonomik olmayan bir segmenttir. Ancak, doğru iş birlikler ve tanıtımlar ile sosyal medya pazarlamasının gücü etkin bir şekilde kullanılabilirse lüks markaların hem başarılı olmaları hem markalarına değer katmaları hem de kaliteli algısını sürdürebilmeleri mümkündür. Çünkü, sosyal medya platformlarının kullanıcı genişliği ve popüler olması ile lüks markalar da oluşturdukları içerikler ile popülerliklerini devam ettirebilme şansına sahiptir.

KAYNAKÇA

Akkaya, D. (2013). Sosyal Medya Reklamlarında Tüketici Algılarının Tutum, Davranış ve Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi.

Aktaş, H., & Ulutaş, S. (2010). Tekno Nevrotik Kaçış: Web 2.0. Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi, 126-147.

Alexa. (2017, 12 1). https://www.alexa.com/siteinfo/facebook.com adresinden alındı

Altunışık, A. İ. (2008). Tüketici Davranışları. Beta Yayınları.

Carlson, N. (2011, Jan. 5). Business Insider. http://www.businessinsider.com/facebook-has more-than-600-million-users-goldman-tells-clients-2011-1?IR=T adresinden alındı

Constantinides, E., & Fountain, S. J. (2008). Web 2.0.: Conceptual Foundations and Marketing Issues. Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice, 231-244.

Çetin, O. I., & Kumkale, İ. (2016). Sosyal Medya Kullanım Düzeyi ve Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkide Faydacı Motivasyonun Aracı Etkisi.

(2019). Digital 2019 in Turkey. Hootsuit.

Dikmen, Ö. (2008). Consumer Behavior.

Füsun Kocabaş, M. E. (1999). Reklam ve halkla ilişkilerde hedef kitle. İletişim.

Global Audience. (2017, Nov. 14). Check Facebook: http://www.checkfacebook.com adresinden alındı

Gönenli, G., & Hürmeriç, P. (2012). Sosyal Medya: Bir Alan Çalışması Olarak Facebook Kullanımı. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Gupta, P. a. (1997). Consumers' perceptions of the ethics and individual differences. Journal of Current Issues and Research in (s. 19, 1, 37-50). İçinde

Hazar, M. (2011). Sosyal Medya Bağımlılığı- Bir Alan Çalışması. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 151-175.

İslamoğlu, A. H. (2013). Tüketici Davranışları. Beta.

İslamoğlu, A. H. (2014). Pazarlama Yönetimi. Beta Yayınları.

İşlek, M. S. (2012). Sosyal Medyanın Tüketici Davranışlarına Etkileri: Türkiyedeki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma. Karaman.

J., G., & Y., J. (2015). From #mcdonaldsfail to #dominosucks - An Analysis of Instagram Images About the 10 Largest Fast Food Companies. Corporate Communications An International Journal, 344-359.

Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. Business Horizons , 59-68.

Karabulut, M. (1989). Tüketici Davranışı. İ.Ü. İşletme İktisadir Enstitüsü.

Keskin, S., & Baş, M. (2000). Sosyal Medyanın Tüketici Davranışları Üzerine Etkisinin Belirlenmesi. 100-115.

Köseoğlu, Ö. (2012). Sosyal Ağ Sitesi Kullanıcılarının Motivasyonu. Selçuk İletişim, 58-81.

Laudon, L. D. (1993). Concepts and Applications, 4th. Consumer Behavior (s. 5). İçinde

Mangold, W. F. (2009). Social Media: The New Hybrid Element of the Promotion Mix. Business Horizons (s. 52: 357-365). İçinde

MAYFIELD, A. (2010). What is Social Media, iCrossing. A. MAYFIELD içinde, MACMILLAN (s. 6). http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_iCrossin g_ebook.pdf. icrossing. adresinden alındı

NTV-Otomobil Haberleri. (2020). www.ntv.com.tr: https://www.ntv.com.tr/galeri/otomobil/otomobil-dunyasinin-en-luksleri,dp tbjCC6EitwnjChhMx3g/DJp-0yAGGGEuJiyH4gFO_yQ adresinden alındı

Okumuş, A. (2013). Tüketici Davranışı. İstanbul: Türkmen Yayınevi.

Olgun, B. (2015). Sosyal Medyanın Tüketici Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 484.

Otomotiv Sektörünün En Çok Konuşulan Markaları. (2020). Sosyalmedya.co: https://sosyalmedya.co/otomotiv-sektoru-arastirma/ adresinden alındı

Özcan, O. (2010). İnternet Pazarlama Faaliyetlerinde Tüketici Satın Alma Karar Süreci.

Safko, L. &. (2009). Tactics, tools, and strategies for business success. The social media bible (s. 190). İçinde

T. Sabri Erdil, Y. U. (2010). Marka Olmak. İstanbul: Beta.

Twitter. (2017). www.twitter.com adresinden alındı

Ural, T. (2009). Markalamada yol haritası. içinde Ankara: Nobel Yayıncılık.

Vural, B., & Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. Journal of Yasar University, 3348- 3382.

W. Mangold, D. F. (2009). Social Media: The New Hybrid Element of the Promotion Mix. Business Horizons.

Weinberg, T. (2009). The New Community Rules: Marketing on the Social Web. Sebastopol, CA: O'Reilly Media.

www.effect.com.tr. (2019).

Y. Odabaşı, G. B. (2002). Tüketici Davranışı. MediaCat.

Yeniçıktı, N. (2016). Halkla İlişkiler Aracı Olarak Instagram: Sosyal Medya Kullanan 50 Şirket Üzerine Bir Araştırma. Selçuk İletişim, 92-115.

Yoram Wind, V. M. (2002). Convergence marketing. Wiley Periodicals.

Youtube. (2018). Ufak Tefek Cinayetler: https://www.youtube.com/channel/UCYpbJJdypj c8uqUqKg3euw adresinden alındı

BÖLÜM 13

TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN AFET YÖNETİMİNDEKİ YERİ

Savaş YILDIZ[1]
Zafer YILDIZ[2]

1 Öğr. Gör. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Savunma Araştırmaları Bölümü, savasyildiz77@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-6630-2023.
2 Doç.Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, zyildiz@kmu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-7520-1400

GİRİŞ

İnsan, ilk çağlardan günümüze kadar gerek savaşlar ve nükleer-biyolojik-kimyasal kazalar gibi insan nedenli gerekse deprem, heyelan, volkanik patlama, tsunami gibi doğal nedenli afetleri yaşamaktadır. Bu afetler nedeniyle insanın yaşam kalitesi, hayatın olağan akışı ve güvenliği söz konusu afetin büyüklüğüne/şiddetine göre farklı seviyelerde etkilenmektedir. Afetleri önleme noktasında yetersiz kalması nedeniyle insan, sebep olduğu sonuçlardan dolayı bir kriz olan afetin yönetilebilmesi noktasında edindikleri tecrübelerin yanı sıra bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeleri temel alan çeşitli süreçler geliştirmiştir. *Afet Yönetimi* bu süreci ifade etmektedir. Afet yönetim süreci genel olarak *afet öncesi* ve *afet sonrası* olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. Afet öncesi dönem çerçevesinde yürütülen faaliyetler *risk yönetimi* olarak adlandırılmaktadır. Risk yönetimi, afet yönetiminin proaktif boyutunu ifade etmektedir. Afet sonrası dönem kapsamında yürütülen faaliyetler ise *kriz yönetimi* olarak adlandırılmakta ve afet yönetiminin reaktif boyutunu ifade etmektedir. Gerek afet öncesi gerekse afet sonrası dönemde kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra birçok vakıf ve sivil toplum kuruluşları da birçok faaliyetin yürütülmesinde önemli yere sahiptirler. Asli görevi vatan savunması olan Türk Silahlı Kuvvetleri de afet yönetim sürecinde çeşitli faaliyetlerin yürütülmesine, sevk ve idaresinde aktif olarak rol oynayan kurumlar arasında yer almaktadır. Çalışmada, afet yönetimi kavramı, afet yönetim süreci ve aşamalarının yanı sıra TSK'nin afet zamanlarında yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluklarının yanı sıra afet yönetimine yönelik olarak TSK bünyesinde oluşturulan birimler ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca 23 Ekim 2011 ve 9 Kasım 2011 tarihlerinde Van-Erciş ve Van-Edremit merkezli meydana gelen depremler kapsamında TSK'nin görev ve sorumlulukları örneklendirilmiştir.

1. AFET KAVRAMI VE AFET TÜRLERİ

Türk Dil Kurumu'nun (TDK) Güncel Türkçe Sözlüğü'nde; "Çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım." olarak açıklanan *afet* kavramını Tanyaş ve arkadaşları (2013: 1) yapmış oldukları çalışmada; "İnsanlar için fiziksel, ekonomik, sosyal ve çevresel kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen, etkilenen topluluğun yerel imkân ve kaynaklarını kullanarak baş edemeyeceği doğal, teknolojik veya insan kökenli olaylar." şeklinde açıklamıştır. Philippe ve arkadaşları (2007: 15) *afet* kavramını; "İnsan ve diğer canlıların yaşamını ve faaliyetlerini kesintiye uğratabilen, büyük hasar, yıkım ve acılara neden olan, yerel imkânlar ile üstesinden gelinemeyen, ulusal veya uluslararası düzeyde dışarıdan yardım gerektiren, beklenmedik ve genelde ani şekilde gelişen bir durum ya da olay." olarak tanımlamıştır. Tanımlar, kapsam olarak birbirinden farklı olsalar da her birinin buluştuğu ortak noktanın yıkıma sebep olmaları, gerçekleştiği yerdeki canlıların normal yaşam akışını kesintiye uğratmaları ve

afet sonrasındaki iyileştirme faaliyetleri için bazen ulusal kaynakların yetersiz kalması nedeniyle uluslararası kaynak aktarımına ihtiyaç duyulmasıdır. T.C. İçişleri Bakanlığı bünyesinde bulunan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'nın Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü afet; "Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay." olarak tanımlanmaktadır.

Günümüze kadar gerçekleşmiş olan afetlerin yıkıcı etkisi ve etki alanları birbirinden farklıdır. Kimi afetler bölgesel etkiye sahip olurken, kimi afetler bir ülkeyi hatta ülkeleri etkileyebilmektedir. Kimileri sadece mal kaybına neden olurken, kimileri mal kaybının yanı sıra can kaybına da neden olabilmektedir. Bir afetin büyüklüğü/şiddetinin tespit edilmesinde yönelik olarak dikkate alınması gereken etkenleri Ergünay (2009) aşağıdaki şekilde maddeleştirmiştir:

1. Gerçekleşmiş olan afetin fiziksel büyüklüğü,

2. Afetin gerçekleştiği bölgenin nüfus yoğunluğu ve/veya nüfusun yoğun olduğu yerleşim yerlerine olan mesafesi,

3. Afetin gerçekleştiği bölgedeki nüfusun sosyoekonomik durumu ve bölgenin gelişmişlik düzeyi,

4. Afetin gerçekleştiği bölgedeki nüfus artış oranı,

5. Afetin gerçekleştiği bölgedeki çarpık ve denetimsiz yapılaşma yoğunluğu,

6. Afetin gerçekleştiği bölgedeki yeşil alan durumu,

7. Afetin gerçekleştiği bölgede yaşayan nüfusun afetler konusundaki eğitim ve bilinç düzeyi,

8. Afetin gerçekleştiği bölgede afeti önleyici tedbirlerin alınıp alınmadığı, önleyici tedbirler alınmış ise, ne oranda alındığı, herhangi bir afetin neden olduğu yıkımın yaklaşık bir oranda tespit edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Buradan hareketle bir afetin etkisini 3 düzeyde belirlemek mümkündür (Kadıoğlu: 2008: 7):

i. Düşük Seviyeli Afet: Afetin neden olduğu zarar/yıkım küçük bir bölge veya ilçe ile sınırlıdır. Afet sonrası faaliyetlerin yürütülmesinde afetin vuku bulduğu bölgenin/ilçenin özel kaynaklarının kullanılmasının yanı sıra komşu bölge veya ilçelerden yardım alınması söz konusu olabilmektedir.

ii. Orta Seviyeli Afetler: Afetin neden olduğu zarar/yıkım bir bölge veya ille sınırlıdır. Afet sonrası faaliyetlerin yürütülmesinde komşu illerin ve milli kaynakların kullanılması söz konusudur.

iii. Yüksek Seviyeli Afetler: Afetin neden olduğu zarar/yıkım ulusal sınır-

lar içindeki tüm iller için söz konusudur. Afet sonrası faaliyetlerin yürütülmesinde uluslararası yardımlara ihtiyaç duyulması söz konusudur.

Afetleri insan nedenli veya doğal afetler olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirmek mümkün olmakla birlikte, afetleri niteliklerine göre sınıflandıran çalışmalara da literatürde rastlanmaktadır. Niteliklerine göre afetleri; jeolojik afetler, klimatik afetler, biyolojik afetler, sosyal afetler ve teknolojik afetler olmak üzere beş ana başlık altında incelemek mümkündür. Söz konusu bu afet türleri de kendi içinde alt başlıklara ayrılmaktadır (bakınız Tablo-1).

Tablo 1: Afet Türleri

S. No	Afet Türü	Alt Afetler
1	**Teknolojik Afetler**	Sanayi Kazaları, Ulaşım Kazaları, Nükleer/Radyolojik/ Biyolojik Kazalar/Saldırılar
2	**Sosyal Afetler**	Savaşlar, Göçler, Terör Saldırıları
3	**Klimatik Afetler**	Çığ, Sel ve Su Baskını, Aşırı Soğuk/Sıcak Dalgası, Kuraklık, Hortum, Aşırı Kar Yağışı, Kum Fırtınası, Dolu, Fırtına (Tornado, Tayfun, Kasırga,), Sis, Hava Kirliliği, Buzlanma, Asit Yağmuru, Deniz ve Göllerde Su Seviyesinin Yükselmesi
4	**Biyolojik Afetler**	Salgın (Grip, Veba gibi), Orman Yangınları, Böcek İstilası, Erozyon ve Çölleşme
5	**Jeolojik Afetler**	Tsunami, Volkan Patlaması, Heyelan, Deprem, Meteor Yağmuru (Etkileri açısından)

Kaynak: Tanyaş vd., 2013: 2.

Tarih boyunca yaşamış olduğu birçok afetten edindiği tecrübelerin yanı sıra bilim ve teknoloji alanında elde etmiş olduğu bilgi birikimine rağmen afetlerin gerçekleşmesini önleme konusunda insanoğlunun pek başarılı olduğu söylenemez. Bu sebeple hayatın bir gerçeği olan afetlerin sonuçlarının hem insan hayatına hem de çevreye olan olumsuz etkilerinin asgari düzeyde tutulabilmesi, afet yönetimi önemini arttırmaktadır.

2. AFET YÖNETİMİ KAVRAMI VE AFET YÖNETİMİN SÜREÇLERİ

2.1. Afet Yönetimi Kavramı

Afetlere karşı insanın yapabileceği şeyler maalesef sınırlıdır. Dolayısıyla günümüzde afetlere karşı yapılabilecek tek şey afetlerin etkilerinden kurtulmak veya afetlerin toplum üzerinde neden olduğu etkileri minimum düzeye indirmek için araştırmalar ve planlar yaparak bu planları uygulamaktır. İnsanların yaşamlarını sürdürdükleri çevrede yaşanan afetlerden haberdar olma, sebep olan faktörlere kadar afetleri bilme/tanıma ve bu afetlerin tekrar yaşanma-

sı durumunda hiç etkilenmeme veya mümkün olduğunca az etkilenmelerine imkân veren çalışmaların tümü *afet yönetimi* olarak tanımlanmaktadır (Erkal ve Değerliyurt, 2009: 151).

İlhan (2013: 109) çalışmasında afet yönetimini; büyük çoğunluğu önlenmesi imkânsız olan afetlerin öncesinde mümkün olduğunca afeti önlemeye yönelik tedbirlerin alınması ve ortaya çıkabilecek zararların asgari düzeye indirilebilmesi için afet öncesinde, afet esnasında ve afet sonrasında yerine getirilmesi gereken idari, teknik ve yasal çalışmaları belirleyen ve pratiğe dönüştüren sistem olarak açıklamıştır.

Bir diğer tanımda afet yönetimi; afetlere karşı hazırlıklı olunması, afetlerin önlenmesi ve neden olabileceği zararların minimum düzeye indirilmesi, afet anında hızlı ve etkili bir kurtarma, ilk yardım, geçici barınma ve temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik faaliyetlerin yanı sıra afet sonrasında iyileştirme ve yeniden inşa döneminde de faaliyetlerin kesintisiz bir biçimde devam ettirilebilmesi amacıyla toplumun tüm imkân ve kaynaklarının afet öncesinde ve sonrasında doğru yerlere yönlendirilmesi ve rasyonel bir şekilde kullanılmasını ifade etmektedir (Ergünay, 1977: 12).

AFAD'ın Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü'ne göre afet yönetimi; "Afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması amacıyla, afet öncesi, sırası ve sonrasında alınması gereken önlemler ve yapılması gereken çalışmaların planlanması, yönlendirilmesi, koordine edilmesi, desteklenmesi ve etkin olarak uygulanabilmesi için toplumun tüm kurum ve kuruluşlarıyla, imkân ve kaynaklarının belirlenen stratejik hedefler ve öncelikler doğrultusunda kullanılmasını gerektiren, çok yönlü, çok disiplinli ve çok aktörlü, dinamik ve karmaşık bir yönetim sürecidir." (AFAD, 2020).

Modern afet yönetimi kavramında ise kayıp ve zararların azaltılması, hazırlık, tahmin ve erken uyarı, afetleri anlamak gibi afet öncesi korumaya yönelik çalışmalar "Risk Yönetimi"; etki analizi, müdahale, iyileştirme, yeniden yapılanma gibi afet sonrası çalışmalar ise "Kriz Yönetimi" olarak kabul edilmektedir (Kadıoğlu, 2008).

1991 yılında Birleşmiş Milletler (BM)'in yayınladığı Afet Yönetimi El Kitabı'na göre afet yönetimi aşağıdaki maddeleri içermesi gerekmektedir (akt. Sarp, 1999: 59):

a) Afetlerin olumsuz etkilerinin minimum düzeye indirerek, ekonomik boyutunu gözeterek, afetlerin ortaya çıkma ihtimalini azaltıcı önlemlerin planlanarak bu planlama doğrultusunda yapılmış planların yürütülmesi,

b) Ortaya çıkması muhtemele afet tehditlerine karşı uyarı ve hazırlık düzenlemelerinin yapılması ve gerek uyarı veya hazırlık dönemlerinde gerekse afetin neden olduğu kötü sonuçlarında uygulanacak acil durum tedbirlerinin belirlenmesi,

c) Göçük, kuraklık, kıtlık, salgın ve yavaş seyirli afetlerde, afetin vuku bulduğu bölgenin ve bu bölgede yaşayan nüfusun durumunun tespitinin ve takibinin yapılması, uygun çözümlerin uygulanması ve önlemlerin zamanında alınması,

d) Afetin vuku bulmasının ardından olabildiğince hızlı bir biçimde arama-kurtarma ve acil yardım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi,

e) Afet sonrası dönemde iyileştirme faaliyetlerini hız kazandırılarak iyileştirme çalışmalarına süreklilik kazandırılması.

Afet Yönetimi El Kitabı her ne kadar BM tarafından oldukça eski bir tarihte yayınlanmış olsa da söz konusu maddeler günümüzün afet yönetiminin temelini oluşturmaktadır.

2.2. Afet Yönetimi Sürecinin Aşamaları

Afet yönetiminin amacı, enkazdan insanları kurtarmak, onları hastaneye yetiştirmek veya gerçekleşen afetin niteliğine uygun müdahale çalışmalarını yapmaktan ziyade insanları tüm tehlikelerden korumak ve mevcut riskleri afet vuku bulmadan önce azaltmaktır (Kadıoğlu, 2008: 10, 13). Bu durum ise afet yönetimin reaktif değil, proaktif bir anlayış gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Nitekim afet yönetimi kapsamında yürütülmesi gereken faaliyetlerin afet öncesinde ve afet sonrasında olmasına göre "*risk yönetimi*" ve "*kriz yönetimi*" süreçlerini bünyesinde barındırmaktadır (Bakınız Şekil 1). Buna göre afet yönetiminde Kurtarma ve İlkyardım, İyileştirme, Yeniden İnşa gibi afet sonrası döneme ilişkin çalışmalar "*kriz yönetimi*" olarak adlandırılırken; Zarar Azaltma, Afetlere Karşı Hazırlık ve Tahmin ve Erken Uyarı gibi afet öncesi döneme ilişkin çalışmalar ise "*risk yönetimi*" olarak kabul edilmektedir (Özden, 2023). Afet yönetiminin iki temel unsuru olan *risk yönetimi* ve *kriz yönetimi* aynı zamanda birbiriyle yakından ilişkilidir. Çünkü risk yönetiminin göz ardı edildiği durumlarda kriz yönetiminin başarılı olması söz konusu değildir. Tek başına uygulanan kriz yönetimi ise etkiye tepki tarzında reaktif bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle tek başına kriz yönetimi; eşgüdümsüz, reaktif, zamansız ve güven vermeyen ve afetin bir felakete dönüşmesine neden olan bir hareket tarzıdır. İşte bu sebeple Türkiye'de kriz yönetiminin gerekliliği kabul edilmekle birlikte afetin gerçekleşmesini önlenmesi, potansiyel zararların minimuma indirilmesi, hazırlık yapılması, afet tahmin ve erken uyarı konularına önem verilmesi gibi çalışmaları içeren risk yönetimine daha fazla odaklanılması ve önem verilmesi kritik öneme sahiptir (Kadıoğlu, 2008: 2).

Şekil 1: Afet Yönetim Süreci

Kaynak: Erkal ve Değerliyurt, 2009: 151.

2.2.1. Afet Öncesi Dönem ve Risk Yönetimi ve Aşamaları

Afet öncesi dönem kısaca afet gerçekleşmeden önceki dönemi ifade etmektedir. Afet öncesi dönemde yapılan birtakım hazırlık çalışmaları vardır. Bu çalışmalar risk yönetimi olarak ifade edilmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi risk yönetimi, afet yönetiminin proaktif boyutunu ifade etmektedir. Risk yönetimi kapsamında yürütülen çalışmaların temel amacı ise afetlerin neden olacağı muhtemel riskleri ortadan kaldırmak veya azaltmaktır (Özden, 2023). Dolayısıyla afet öncesi dönemde yürütülen faaliyetlerin temel amaçlarını aşağıdaki gibi maddeleştirmek mümkündür (Ergünay, 1999: 268):

a) Meydana gelmesi muhtemel afetlerden toplumun mümkün olan en az zarar ve fiziksel kayıpla kurtulabilmesini sağlamak amacıyla gerekli teknik, tüzel (yasal) ve yönetsel tüm tedbirleri almak,

b) Mümkün olan durumlarda afetler önlemek, afetin önlemenin mümkün olmadığı durumlarda ise arama-kurtarma, acil yardım ve iyileştirme çalışmalarının mümkün olduğunca hızlı ve etkin bir biçimde gerçekleştirmek,

c) Afetin neden olabileceği zararların azaltılmasına yönelik çalışmaların ülke kalkınmasının her safhasına dâhil etmek, böylece afet riskinin azalmasına katkı sağlayan sürdürülebilir bir kalkınma sağlamak,

d) Afetten dolayı uğrayacakları zararların asgari düzeyde olmasının sağlanması için toplumun tüm kesimlerinde afet bilincinin oluşturacak gerekli eğitim programlarını gerçekleştirmek.

Risk yönetimi kapsamında çalışmaların yürütülebilmesi bazı konularda mevcut durumu ortaya koyan bilgilerin yanı sıra mevcut durum ve olması gerekenin tespit edilerek aradaki negatif farkın kapatılmasına ilişkin bilgilerin elde edilmesi gerekmektedir. Bu konulardan öne çıkanlar aşağıda verilmiştir (Gökçümen, 1999: 28-54):

(1) Mevcut Sabit Tesislerin Belirlenmesi: Mevcut sanayi tesislerinin nitelikleri, ürettikleri, sayılar ve atıklarının niteliklerinin neler olduğunun belirlenmesini ifade etmektedir. Belediyelerin sorumluluk sınırları içindeki tesislere ilişkin bu tür bilgilerin bulunması kriz anında önem arz etmektedir. Örneğin tesisin üretimde zehirli madde kullanıp kullanmaması veya atıklarının zehirli olup olmaması gibi konular herhangi bir afette yürütülecek olan faaliyetlerde de belirleyici bir rol oynayacaktır.

(2) Mevcut Ulaşım Ağı Durumunun Belirlenmesi: Bu tespitin yapılması, herhangi bir afet durumunda söz konusu bölgedeki kara, hava, deniz ve demiryolu ulaşım ağından ne şekilde yararlanılabileceğinin bilinmesine katkı sağlayacaktır.

(3) Hava Kirliliği Durumunun Tespit Edilmesi: Bu tespit, mevcut hava kalitesinin ortaya konması ve havayı kirleten kaynakların standartlara uygun olup olmadıklarının denetlenmesine yönelik denetim sisteminin geliştirilerek hava kirliliği sınırları aşıldığında gerekli müdahalenin yapılmasıyla ilgilidir.

(4) Mevcut Personel ve Ekipman Envanterinin Tespit Edilmesi: Kalifiye işgücünün ve eldeki ekipmanın sayısının ve niteliğinin belirlenmesi ve herhangi bir afetin vuku bulması halinde müdahalede bulunacak ekipman sayısının ve personel sayısının belirlenmesi, mevcut ile olması gereken arasındaki farkın tespit edilerek nelere ihtiyaç olduğunun tespit edilerek bunların karşılanmasıyla ilgilidir.

(5) Sağlık Kuruluşları ve Gönüllü Kuruluşların Durumunun Tespiti: Hâlihazırdaki uzman doktor, hemşire ve sağlık görevlilerinin sayısı ve niteliğinin yanı sıra tıbbi araç-gereç ve ilaçların durumuna ilişkin bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Sağlık kuruluşlarının durumuna ek olarak afet müdahale noktasında görev alacak olan gönüllü kuruluşların da mevcut durumlarının bilinmesi faaliyetlerin yürütülmesinde eşgüdüm ve işbilriği sağlanabilmesi için önem arz etmektedir.

(6) Tahliye Yeteneği: Tahliye edilmesi gereken insan sayısı, kamuya ait mevcut ulaşım imkânlarının durumu, tahliye ile ilgili olarak halkın bilgilendirilmesi ve erken uyarı sistemlerinin kurulması ile ilgilidir.

(7) Barınma: Mevcut çadır, battaniye, yatak sayısının, ısıtıcıların ve kazaların kayıtlarının tutulması, yer değiştirirken birbirinden ayrılan aile fertlerinin bir araya getirilmesi, hava şartları, sağlık koşulları ve alınması gereken güvenlik önlemeleriyle ilgilidir.

(8) Beslenme: Yemek pişirimi için gerekli donanım, yemek pişirimi için gerekli yakıt durumu, su depolanması, yemek ve su dağıtımı, barınak içi ve barınak dışı ihtiyaçların tespitiyle ilgilidir.

(9) Sağlık: İçme suyu ve gıda sağlığına yönetil mobil denetim ekiplerinin durumu, tıbbi malzeme ve ilaçlar, mobil sağlık ekiplerinin durumu ile ilgilidir.

(10) Yardım ve Kurtarma: Mobil yardım ekiplerinin kurulması, kapanan yolların açılması, yapıların onarılarak hava koşullarına dayanıklı durma getirilmesiyle ilgilidir.

(11) Kritik Konular Denetimi: Radyolojik kirlilik, zehirli sular, deniz petrol sızması/dökülmesi gibi olayların gerek insan gerekse çevre üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi, halkın ve doğal yaşamın korunmasının sağlanmasıyla ilgilidir.

(12) Görev Dağılımı: Olası bir krizde kimin neyi, ne zaman yapacağının net bir içimde belirlenmesi ve müdahalenin gerektirdiği tüm tedbirlerin alınmasının sağlanması amacıyla tüm görev tanımlarının hazırlanmasıyla ilgilidir.

Afet yönetiminde, afet öncesi dönemde yürütülmesi gereken faaliyetler üç aşamalıdır. Bunlar:

a) Zarar Azaltma Aşaması: Risk yönetiminin ilk ve en önemli safhasıdır. Toplumun fiziki altyapısının oluşturulmasında, yapılaşma için gerekli olan yer seçiminde dikkate alınması gereken ilkelerden başlayarak yapılaşmada daha yüksek standartların belirlenmesi, belirlenmiş olan standartların sağlanması için yasal ve ekonomik yöntemlerin geliştirilmesi, toplumun her kesiminden bireylerin, yerel nüfusun ve kuruluşların muhtemel bir afetin neden olacağı zararları azaltmak için alabilecekleri tedbirlerin tanımlanması ve gerekli yatırımların yapılmasının kurumsal yollarla, eğitim ve toplumsal kültür oluşturma yoluyla sağlanmasını ifade etmektedir (Gülkan vd., 2003: 2). Örneğin sel tehlikesine ilişkin zarar azaltma çalışmaları, dere yatağında yapılaşmanın önlenmesine yönelik yasal düzenlemelerin veya kamu politikalarının hazırlanıp uygulanmasını gerektirirken, deprem için yapılan zarar azaltma çalışmalarında, yapıların ve yerleşim alanlarının daha dayanıklı ve planlı bir şekilde kurulmasını ve gelişmesini sağlamaya yönelik yasal düzenleme ve kamu politikalarının hazırlanmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir. Zararı azaltma

aşaması kapsamında değerlendirilmesi gereken belli başlı konular şunlardır (Özden, 2023):

- Afetin zararlarını azaltmak amacıyla kullanılacak mevcut teşviklerin ve kaynakların belirlenmesi,
- Yerleşim bölgesinde yer alan kurum ve kuruluşlara ilişkin tehlikelerin tespit edilmesi ve söz konusu kurum ve kuruluşların risk profillerinin belirlenmesi,
- Farklı afetlere ilişkin senaryolarının geliştirilmesi ve çözüm yollarının üretilmesi,
- Etki analizi ve muhtemel hasarların tespit edilmesine yönelik hazırlıkların yapılması,
- Afet yönetimi ile ilgili olarak o güne kadar yapılmış olan ve yapılmamış olan çalışmaların belirlenmesi,
- Kısa/Orta/Uzun vadeli zarar azaltma planlamalarının yapılması,
- Hâlihazırda mevcut olan zarar azaltma tedbirlerinin değerlendirilmesi,
- Toplumun yanı sıra değişik kurum ve kuruluşlarla ilgili olan hazırlık ve planlara yönelik koordinasyonun sağlanması,
- Afet vuku bulmadan önce toplumu uyarmaya yönelik erken uyarı altyapısının oluşturulması,
- Toplumu, tehlikeli bölgelerin yeri ve olası zararları en aza indirebilecek tedbirlerin neler olduğu konusunda sürekli olarak bilgilendirilmesi,
- Toplumda afet bilincinin artmasına katkı sağlayacak faaliyetlerin yürütülmesi,
- Risk altındaki yapıları kamulaştırma veya orada yaşayanları tahliye etmek suretiyle insanların korunması,
- Stratejik öneme sahip olan tesis, altyapı ve tesisin güçlendirilmesi,
- Mevcut planların gözden geçirilerek güncellenmesi,
- Tarihi ve kültürel eserleri ve doğal hayatı korumaya yönelik çalışmaların yapılması,
- Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için atölye, işyeri ve fabrikaları dirençli duruma getirmeye yönelik çalışmaların yürütülmesi.

Bu aşama, olası bir zararın olabilecek en düşük seviyeye indirmeye yönelik olmasından dolayı afet acil yardım planları devreye girmeden önce veya sonra oluşturulabilir. Nitekim zarar azaltma aşamasında yapılan çalışmaların temelinde daha önceden edinilmiş olan tecrübelerin varlığı da söz konusudur.

Zarar azaltmanın ekonomik boyutu yani ekonomik zararı azaltma tedbirleri, uzun vadede sürdürülebilir kalkınma ve afetin neden olduğu kayıpların telafisinde hayati öneme sahiptir. Etkili bir zarar azaltma çalışması afetlere açık bölgelerde sel, fırtına veya deprem sonrasında tekrar tekrar yeniden yapılanma döngüsünün ortadan kaldırılmasını sağlayabilmektedir. Örneğin 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremde zarar gören illerde etkili bir zarar azaltma çalışmasının yürütülmesi, söz konusu illerde tekrar deprem olması durumunda hasarın azaltılmasının yanı sıra yeniden inşa gibi faaliyetlerin daha da az olmasına katkı sağlayacaktır. Herhangi bir afet sonrasında toplum nazarında afetlere olan duyarlılık artmışken, bazı maddi kaynakların elde edilmesi daha kolay olabilir (Kadıoğlu, 2008: 11). Örneğin 6 Şubat depremi sonrasında ulusal kanalların ortak yayın yaparak bağış toplaması veya belediyelerin çeşitli ihtiyaç malzemelerini belirli merkezlerde toplayarak afet bölgesine ulaştırmaları bu duruma örnek teşkil etmektedir.

b) Hazırlık Aşaması: Bu aşama, risk yönetiminin ikinci önemli aşamasıdır. Bu aşama kapsamında yürütülmesi gereken çalışmaların temel amacı, tehlikelerin ve risklerin insanlar açısından negatif etkilere yol açabilecek neticelerine karşı gerekli tedbirleri alarak, vaktinde, en uygun şekilde, en etkili organizasyon ve yöntemlerle hazırlanmaktır. Bu aşamada tüm yönetimlerin, afet yönetimi kapsamında yürütülecek olan faaliyetler için gerekli atamaları yaparak, yetki ve sorumlulukları net bir şekilde belirlemesi gerekmektedir. Ayrıca belirlenmiş olan faaliyetlerin yürütülmesinde ihtiyaç duyulan personel, kullanılacak olan donanım, araç ve gereçler ve yararlanılacak diğer kaynaklar açık bir biçimde tanımlanmalıdır. Faaliyetlerde kullanılacak olan araç-gereç, ekipmanların bakımı yapılmalı, belirli aralıklarla yapılan tatbikatlar ile erken uyarı sistemlerinin kullanımı ve personellerin eğitimi güncel tutulmalıdır (Özden, 2023).

Güler (2011: 20-21) çalışmasında, hazırlık aşamasında yapılacak başlıca işleri aşağıdaki gibi maddeleştirmiştir:

- Afet acil yardım planları hazırlanarak müdahale ekipleri kurmak ve doğru noktalara destek imkânları konumlandırmak,
- Tehlike ve tehdit altındaki insanların ve diğer canlıların kurtarılmasının yanı sıra enkaz altındaki canlıların bulunması için arama-kurtarma imkânları geliştirmek,
- Afetin hemen ardından ihtiyaç duyulacak olan temel, sağlık ve barınma ihtiyacı için afet stokları bulundurmak,
- Kamu ve özel kuruluşlarda ilgili personellerin afet eğitimi alarak gerekli donanıma sahip olmalarını sağlamak,
- Çeşitli tatbikatlarla daha önceden yapılmış olan hazıklıklar test etmek,

- Afetle karşılaşması muhtemel gruplar ve toplum bu konuda eğitmek,
- Olası afetlerden toplumun minimum zararla kurtulabilmesi için gerekli olan yönetsel, yasal ve teknik tedbirler afetten önce almak.

Hazırlıklı olma aşaması tek seferlik düşünülmemelidir. Hazırlıklı olma konusunda temel unsur, idari birimin, afet yönetimi konusundaki farklı sorumluluklarının bağlantısını sağlayacak planların geliştirilmesi ve sürekli olarak güncelleştirilmesidir. Dolayısıyla afetlere karşı hazırlıklı olma, insanların hayatı ve sahip olunan varlıkların afetlerin sebep olduğu zararlardan en az seviyede etkilenmesini amaçlayan çalışmaların yürütüldüğü, bir sonraki afetin meydana gelmesine kadar geçen zamana yayılmış bir süreci ifade ettiği söylenebilir. İnsanlar, maruz kalabilecekleri tehlike ve risklere karşı nasıl bir davranış göstermeleri gerektiğini, nasıl organize olmaları gerektiğini, gereksinimlerini nereden, nasıl ve hangi yöntemlerle karşılayabileceklerini önceden planlamak zorundadır. Bazı afetlerin aniden yaşanmasından dolayı o anda etkin bir çözüm bulmak oldukça zor olacağından, yönetimler ancak daha önceden hazırlanmış önlemlerle, afet yönetimi sorumluluklarını yerine getirebilme imkânına sahip olacaklardır (Kadıoğlu, 2008: 19).

c) Tahmin ve Erken Uyarı: Günümüzde bilim ve teknolojinin ulaşmış olduğu seviye afetlerin ne zaman gerçekleşebileceğini net bir biçimde bilinmesinde yetersiz kalmakla birlikte bazı afetlerde tahmin ve erken uyarı sistemlerinden yararlanılabilmektedir. Örneğin bir depremin nerede ne zaman olacağını bilmek günümüz şartlarında imkânsızdır. Ancak erken uyarı sistemleriyle uzak bir bölgede gerçekleşen bir depremin yıkıcı dalgalarının saniye ölçeğinde erken tahmin etmek mümkündür (Kadıoğlu, 2008: 22). Bu sayede gaz vanalarının kapatılarak veya kritik ulaşım sistemleri yavaşlatılarak deprem dalgasının ikinci bir yıkıma sebep olması önlenebilir. Ya da okyanus tabanında gerçekleşen bir depremin neden olabileceği tsunami önceden tahmin edilerek olabildiğince hızlı bir biçimde tehlike sınırları içindeki nüfusun tahliyesine başlanabilir. Nitekim 26 Aralık 2004'te Endonezya'nın Sumatra Adası merkezli 9.1 büyüklüğündeki depremin sonrasında oluşan tsunami sebebiyle Singapur, Malezya, Bangladeş, Myanmar, Maldivler ve Hindistan'ın da içinde olduğu toplam 14 ülkede 5 milyon kişi evsiz kalmış, 230 binden fazla kişi hayatını kaybetmiştir (TRT Haber, 2021). Tsunaminin neden olduğu can ve mal kaybının ardındaki nedenlerin başında ise erken uyarı sisteminin eksikliği yer aldığı söylenebilir. Tahmin ve erken uyarının zararı azaltmaya olan katkısının yanı sıra müdahalenin mümkün olduğunca hızlı bir biçimde gerçekleştirmesinde de katkısı vardır. Erken uyarı sistemi dört bileşeni Ün (2013) aşağıdaki şekilde maddeleştirmiştir:

i. Gözlem, izleme, tespit, analiz, tahmin ve afet uyarı mesajlarının hazırlanması,

ii. Muhtemel risklerin değerlendirilmesi ve risk bilgilerinin uyarı mesajlarına entegre edilmesi,

iii. Uyarı mesajlarının risk altındaki kişilere kurumlar tarafından güvenilir, zamanında ve anlaşılır şekilde ulaştırılması,

iv. Can ve mal üzerinde muhtemel etkileri azaltacak şekilde uyarılara etkin bir müdahale sağlayacak toplum temelli acil durum planlaması, hazırlık ve eğitim programlarının uygulanmasıdır.

2.2.2. Afet Sonrası Dönem ve Kriz Yönetimi ve Aşamaları

Bir afet yaşandığında, afetin meydana geldiği yerleşim yerindeki bütün sosyo-ekonomik faaliyetler kesintiye uğramakta ve afet yönetimi ile birlikte kriz yönetimi süreci başlamaktadır. Yani afet gerçekleştikten sonraki bu dönemde yürütülen çalışmalar kriz yönetimi kapsamında yer almaktadır. Kriz yönetimi ise afet yönetiminin reaktif boyutunu ifade etmektedir. Kriz yönetimi afet anındaki müdahale çalışmalarını, iyileştirme aşamalarını kapsamaktadır (Özden, 2023).

A) Müdahale Aşaması (Kurtarma ve Acil Yardım)

Arama-kurtarma ve ilk yardım çalışmalarının başlatıldığı ve organize edildiği, yeterli sayıda doğru niteliklere sahip personelin ve araç-gereç ve ekipmanın afet bölgesine hızlı bir biçimde ulaştırıldığı, birimler arasında iletişim imkânlarının sağlandığı, geçici barınma merkezlerinin oluşturulduğu ve tahliye işlemlerinin gerçekleştirildiği bu aşama bazı kaynaklarda Kurtarma ve Acil Yardım Aşaması olarak adlandırılmaktadır (Çeber, 2005: 6-7; Gül, 2021: 1615). Müdahale aşaması afetin meydana gelmesinden hemen sonra başlayarak afetin büyüklüğüne bağlı olarak 3 gün/1-2 aylık dönem için yürütülen faaliyetlerdir (Kadıoğlu, 2008: 23). Bu aşamada insanların yaşamları söz konusu olduğundan çalışmaların etkin ve hızlı bir biçimde yürütülmesi önem arz etmektedir. Değerlendirilecek her bir dakika bir insanın hayatının kurtulması anlamına gelirken, kaybedilecek her bir dakika bir insanın hayatını kaybetmesi anlamına gelmektedir. Afetin çok geniş bir alanı etkilediği durumlarda müdahale faaliyetleri en küçük kırsal yerleşimden en büyük yerleşim yerine kadar güçlü bir organizasyon ve koordinasyon ile yürütülmelidir.

Afet gerçekleştikten sonra zaman ilerledikçe afetten etkilenen insanların giyim, su, gıda, ilaç, ısınma, barınma, aydınlanma, haberleşme gibi ihtiyaçlarının karşılanması ile ikincil afet olarak adlandırılan muhtemel yangın, sel, salgın hastalık, tsunami, hasarlı yapıların çökmesi/yıkılması sebebiyle oluşabilecek zararların/kayıpların önlenmesi amacıyla yürütülecek olan faaliyetler öne çıkmaktadır. Bu aşamada yapılan çalışmalar genel olarak; olabildiğince çok insanın hayatının kurtarılması ve sağlıklarına kavuşmalarının sağlanması, meydana gelmiş olan afetin neden olabileceği yeni risklerden ve tehlikelerden

afetzedelerin can ve mal güvenliklerinin sağlanması, afetzedelerin temel ihtiyaçlarının en kısa zamanda karşılanması böylece afetin yaşandığı bölgedeki sosyo-ekonomik yaşamın en kısa sürede normale dönmesi için yapılması gereken faaliyetleri kapsamaktadır (Deprem Sonrası Erzincan, 1996: 12; Erkal ve Değerliyurt, 2009: 153).

B) İyileştirme Aşaması

Bu aşamada iyileştirici tedbirlerin alınmasında kullanılacak olan kaynakların yönetimi söz konusudur. İyileştirici tedbirler, afetin neden olduğu hasar/zarar göz önünde bulundurularak önceliklendirilmeli ve bir plan dâhilinde söz konusu iyileştirici tedbirler alınmalıdır (Kadıoğlu, 2008: 29). Afetlerin hemen sonrasında ortaya çıkan görevlerin yerine getirilmesinden sonraki en önemli konu, afetten etkilenenlerin en kısa zamanda afetten önceki yaşam koşullarına bir an evvel kavuşturulmasıdır. Normale dönüş sürecinin mümkün olduğunca kısa zamanda gerçekleştirilmesi iyileştirme faaliyetlerinin önemli amaçları arasında yer almaktadır. Bir afetin yaşanmasının hemen ardından büyüklüğüne göre birkaç yıla kadar sürebilen faaliyetlerin tümü iyileştirme aşamasının bir parçasıdır (Yılmaz, 2016: 54). Bu süreç içinde zarar azaltma aşaması kapsamında yer alan bazı faaliyetlerin de yürütülmesi söz konusu olabilmektedir. Yerel ve çok yönlü bir çalışma olan iyileştirme aşaması, tekrarlanabilir afet tehlikesine karşı daha güçlü olmayı ve daha üstün standartlara ulaşma amacını da taşımaktadır (Taş, 2003). Türkiye'de 7269 sayılı yasa gereğince yürütülen iyileştirme faaliyetleri, diğer birçok ülkeye nazaran oldukça geniş kapsamlıdır. İyileştirme aşaması kapsamında Türkiye'de yürütülen iyileştirme faaliyetlerinden bazılarına aşağıda yer verilmektedir (Yılmaz, 2016: 55,57):

a) Hasar Tespit: Türkiye'de hasar tespiti sadece yapıların hasarlarının resmi olarak tespit edilmesini içermektedir. Özellikle deprem, sel, heyelan gibi olaylardan sonra afetin yaşandığı ilde/illerde valilik bünyesindeki inşaat mühendisleri hasar tespiti faaliyetlerini yürütmektedirler. Valilik bünyesindeki inşaat mühendislerinin sayısı yetersiz kaldığı durumlarda ise çevre illerden gelen inşaat mühendisleri hasar tespit çalışmalarına katılmaktadırlar. Dünyadaki uygulamamalara benzer biçimde Türkiye'de de yapılarda gerçekleştirilen hasar tespit çalışmaları da görsel olarak gerçekleştirilen hızlı çalışmalar olup, bu faaliyet yürütülürken standart formlar kullanılmaktadır.

b) Yardımlar ve Hak Edişler: İyileştirme kapsamında yer alan bu faaliyetler afetzedelerden evlerini kaybedenler için yeni konutların inşa edilmesi, evleri hasar görenlerin evlerinin onarımlarının yapılması, kira yardımları ve sakatlık yardımları gibi konuları kapsamaktadır. Bazı ülkelerde yardım ve hak edişlerde maliyet alt dilim kapsamında ise yerel yönetimler, maliyetin orta dilim kapsamında ise bölgesel, maliyetler üst dilim kapsamında ise merkezi yönetim tarafından doğrudan ek katkı sağlamaları söz konusudur (Gülkan vd., 2003). Türkiye'de ise yardımlar ve hak edişler doğrudan merkezi yönetim

tarafından karşılanmaktadır.

c) Kamu Tarafından Konut İnşa Süreci: Afetzedelerden konutları içinde ikamet edilemeyecek durumda olanlara yeni konut sağlanabilmesi için jeolojik çalışmalar neticesinde yer seçiminin yapılması, imar planları, kamulaştırma, vaziyet planlarının hazırlanması, borçlandırma, ihaleler ve konut dağıtım faaliyetleri kamu tarafından konut sunum faaliyeti kapsamında yürütülen faaliyetlerdir.

d) Sosyal İyileştirme: Yaşanan büyük bir afetin ardından toplumda uzun vadeli sosyal sorunların göz ardı edilmeyeceği bilinci Türkiye'de yerleşmiştir. Afet sonrasında birey, aile ve toplum ölçeğinde yaşanan travma sonrası stres belirtilerinin giderilmesi ve önlenmesi, uzmanlık gerektiren konular arasında yer almaktadır. Nitekim Kütahya-Simav ve Van depremlerinden sonra başarılı bir biçimde yürütülen sosyal iyileştirme faaliyetlerine 6 Şubat depreminden sonrada rastlanmıştır. Kamunun yanı sıra birçok üniversite ve STK bölgeye sosyal iyileştirme faaliyetlerinin yürütülmesi için çalışanlarını/gönüllülerini göndermiştir.

e) Yerel Ekonominin İyileştirilmesi: Bir afet gerçekleşmeden önce hazırlanmış olan projelerle afetin yaşandığı sanayi ve ticaretin yeniden normale dönmesine yönelik uygulamalar, afet hazırlık çalışmalarının giderek önem kazanan bir bölümü oluşturmaktadır. Örneğin 6 Şubat depreminden sonra Kahramanmaraş ilinde 257 işletmeye toplamda $550 bin tutarında "toparlanma hibesi" dağıtılması, 1 Kasım 2023 tarihine kadar depremden etkilenen 11 ildeki küçük işletmeler için toplamda $6 milyon "toparlanma hibesi" dağıtılmasının öngörülmesi, depremzedeler için Ankara ve Konya'da mesleki eğitim düzenlenmesi (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2023) yerel ekonominin iyileştirilmesi kapsamında değerlendirilecek güncel örneklerdir.

C) Yeniden İnşa Aşaması

Yeniden inşa aşaması uzun vadeli faaliyetleri kapsamaktadır. Bu aşama, afet sebebiyle toplumun kesintiye uğrayan/bozulan sosyo-ekonomik yapısının yanı sıra psiko-sosyal yaşantılarının en azından afet öncesindeki seviyeye yeniden kavuşturulması, kullanılmayacak hale gelen tüm yapıların yeniden inşa edilmesi gibi çeşitli faaliyetleri içermektedir (Ertürkmen, 2006: 139). 6 Şubat depremi sonrası yürütülen yeniden inşa çalışmaları bu aşamaya ilişkin en güncel örneği teşkil etmektedir. 6 Şubat depreminin ardından gerçekleştirilen hasar tespit çalışmaları neticesinde depremden etkilenen 11 ilde toplam 650 bin konut ve köy evinin inşa edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Yine yapılan planlamalar neticesinde 319 bin konut ve köy evinin afetzedelere dağıtılması öngörülmektedir. Konutların yanı sıra sosyo-ekonomik ve psiko-sosyal yapının da yeniden ayağa kaldırılmasına katkı sağlaması için yeniden inşa çalışmalarının yürütüldüğü bölgelerde sağlık merkezleri, camiler, spor salonları, çarşı-

lar, okullar, küçük sanayi tesisleri, parklar gibi sosyal donatıların inşa edilmesi de planlanmaktadır (Varank, 2023).

3. AFET YÖNETİMİNDE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ (TSK)'NİN YERİ

TSK'nin afet yönetimine dâhil olarak yaşanan afetlerde çeşitli faaliyetlerin yürütülmesinde görev alması 10 Ocak 1961 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 112. Maddesi kapsamında gerçekleşmektedir. Söz konusu maddeye göre; "yer sarsıntısı, yangın, su basması, yer kayması, kaya düşmesi, çığ ve benzeri tabii afetler zuhurunda 7269 sayılı kanun ve ekleri hükümleri dâhilinde hareket olunur" ifadesiyle TSK'nın afetlerdeki görevleri belirlenmiştir (Akyel, 2005: 26).

TSK'nin temel unsurları olan Deniz Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri, Kara Kuvvetleri bünyesinde herhangi bir afette görevlendirilmek suretiyle kurulmuş olan arama-kurtarma timleri bulunmaktadır. Söz konusu timler gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında arama-kurtarma faaliyetlerinde görev alacak niteliklere sahip personellerden oluşmaktadır. TSK'nin günümüzde veya gelecekte herhangi bir muhtemel savaş öncesinde yaşanabilecek sabotaj, orman yangınları, bombalama ve savaş esnasında düşmanın yıkıcı saldırıları sebebiyle cehphe hattının gerisinde kalan bölgelerde arama-kurtarma ve enkaz kaldırma faaliyetlerini hızlı bir biçimde gerçekleştirmek amacıyla "İstihkâm Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı" bünyesinde Doğal Afetler Arama Kurtarma Kurulu oluşturulmuştur. Söz konusu bu kurul tarafından da eğitim ve öğretimde gösteri ve tatbikat yapmak için ikiz görevli Doğal Afetler Arama Kurtarma (DAFAK) Timleri kurulmuştur. Bu timlerin, deprem, sel, yangın, heyelan gibi afetlerde uzmanlık düzeyinde arama-kurtarma çalışmalarının yürütülmesi, bu tür olaylara müdahalede emrine verilecek olan askeri ve sivil birimlerin sevk ve idaresi, afetin gerçekleştiği bölgede görev yapan diğer bazı yerli ve yabancı arama-kurtarma timleri ile koordineli biçimde çalışabilmesi öngörülmektedir (Kara Kuvvetleri Komutanlığı EDOK, 2000: 23-38).

Ayrıca afet yönetiminde görev alan sivil ve askeri birimler arasında işbirliği ve koordinasyon sağlanması amacıyla Sivil-Asker İşbirliği Şubesi TSK tarafından kurulmuştur. Özellikle afet sonrası dönemde faaliyetlerin yürütülmesinde önem arz eden lojistik destek faaliyetlerin aksamadan yürütülmesinde, sivil makamlara afet yönetimi kapsamında faaliyetlerin yürütülmesinde yardımcı olmak amacıyla kurulmuş olan bu biriminin gelecekte yaşanması muhtemel afetlerin öncesinde ve sonrasında yapılan çalışmalarda önemli roller üstleneceği tahmin edilmektedir (Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı, 2004: 79-80).

7269 sayılı Kanun'a istinaden çıkarılan 88/12777 sayılı Sayılı Afetlere İlişkin Acil Yardım Teşkilatı ve Planlama Esaslarına Dair Yönetmelik, TSK'nin, afetlere ilişkin gerek il gerekse ilçe ölçeğindeki yerel teşkilatlanmalardaki ye-

rini belirleyen en önemli gösterge niteliğindedir. İl Kurtarma ve Acil Yardım Komitesi aşağıda bahsedilen sivil ve askeri temsilciler tarafından oluşturulmaktadır (www.mevzuat.gov.tr).

a) İl Acil Yardım Teşkilatı İllerde, valinin veya görevlendireceği vali yardımcısı başkanlığında:

- Belediye Başkanı,
- İl Jandarma Komutanı,
- Emniyet Müdürü,
- Sivil Savunma Müdürü,
- Milli Eğitim Gençlik ve Spor Müdürü,
- Bayındırlık ve İskân Müdürü,
- Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü,
- Tarım Müdürü,
- Orman İşletme Müdürü,
- Kızılay Temsilcisi,
- Garnizon komutanı veya mahallin en büyük askeri temsilcisi

İlçe Kurtarma ve Yardım Komitesi aşağıda bahsedilen sivil ve askeri temsilciler tarafından oluşturulmaktadır. Bu komitede TSK'ni Garnizon komutanı ve mahallin en büyük askeri temsilcisi temsil etmektedir.

b) İlçe Acil Yardım Teşkilatı; İlçelerde, kaymakamların başkanlığında:

- Belediye başkanı,
- İlçe jandarma komutanı,
- Emniyet amiri/baş komiseri,
- İlçe savunma müdürü/memuru,
- Mal müdürü,
- İlçe milli eğitim gençlik ve spor müdürü,
- Bayındırlık ve iskân müdürlüğü temsilcisi,
- İlçedeki sağlık kuruluşlarından kaymakamlarca belirlenen birinin amiri,
- Kızılay başkanı,
- Garnizon komutanı veya mahallin en büyük askeri birlik temsilcileri

TSK'nin afetlere müdahalede sahip olduğu imkân ve kabiliyeti incelendi-

ğinde kurumsal hazırlık, haberleşme, entelektüel potansiyel, işbirliği ve afet bölgesindeki çalışmalar olmak üzere beş yapıdan oluşmaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen istatistiksel bulgular, TSK'nin afete müdahale imkân ve kabiliyetine ilişkin yapısal modellemelerin güvenilir olduğunu ortaya koymuştur (Balcı, 2023).

3.1. TSK'nin Afet Yönetiminde Rol Oynayan Birimleri

Herhangi bir afette TSK tarafından yürütülecek olan faaliyetlerde sorumluluk sahaları, hâlihazırdaki sorumluluk sahaları dikkate alınarak belirlenmektedir. Yani afet hangi bölge komutanlığının sınırları içinde gerçekleşmiş ise afet yönetimi kapsamında yürütülecek olan faaliyetler söz konusu bölge komutanlığının sevk ve idaresi kapsamında gerçekleştirilmektedir. TSK'nin iş programı, herhangi bir afetin yaşanması halinde, tüm olanaklar seferber edilerek, mülki makamlarla işbirliği ve koordinasyon çerçevesinde yardım çalışmalarının yürütülmesini de kapsamaktadır. Türkiye, 15 Afet Bölge Komutanlığı sorumluluk alanına ayrılmaktadır. Mülki makamların talebi doğrultusunda hangi askeri birliğin nerede ve nasıl görevlendirileceği Acil Yardım Planları'nda belirlenmiştir (Başbakanlık, 2001: 27).

Afet Bölge Komutanlığı, afetin etkilediği alanın genişliğine bağlı olarak il/ilçe seviyesinde tugay düzeyinde Afet Tali Bölge Komutanlıkları teşkil etmektedir. Afet Bölge Komutanlıkları, birliklerini afet görevine uygun bir biçimde afet yardım tugayı/taburu/bölüğü şeklinde yeniden teşkilatlandırmak için planlama yapmaktadır. Afet Bölge Komutanlıkları, afetlerde tugaylarını bir bütün olarak görevlendirmek üzere planlama yapmaktadır. Bu askeri birlikler görevlerini, 7269 Sayılı Kanun uyarınca düzenlenen İç Hizmet Kanununun 112. Maddesi esaslarına göre yerine getirmektedir (www.mevzuat.gov.tr). Afet yönetimi kapsamında TSK'nin bünyesinde oluşturulmuş birimler aşağıdaki gibidir:

a) İl Kurtarma ve Yardım Komitesi: 7269 Sayılı Kanuna göre valileri başkanlığında; Belediye Başkanı, İl Jandarma Komutanı, Emniyet Müdürü, Sivil Savunma Müdürü, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Müdürü, Bayındırlık ve İskân Müdürü, Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü, Tarım Müdürü, Orman İşletme Müdürü, Kızılay Temsilcisi, Garnizon komutanı veya mahallin en büyük askeri temsilcisinden oluşan heyeti ifade etmektedir.

b) Genelkurmay Başkanlığı Doğal Afet Koordinasyon Merkezi: "B" düzeyi hazırlık durumunun ilan edilmesiyle teşkil edilen afet bölgesinde yürütülen insani yardım faaliyetlerini sevk ve idare eden merkezi ifade etmektedir.

c) Kara Kuvvetleri Doğal Afet Koordinasyon Merkezi: Afetin yaşandığı dönemde Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nda "B" düzeyi hazırlık durumunun ilan edilmesiyle teşkil edilen ve afetin yaşandığı bölgede yürütülen insani yardım faaliyetlerini sevk ve idare eden merkezdir..

d) Doğal Afet Bölge Komutanı: Afetin gerçekleştiği bölgede afetzedelere yapılacak olan yardımların koordine edilmesini sağlamak amacıyla afet yardım planı doğrultusunda bölgeden sorumlu Ordu ve Kolordu Komutanlığı (Deniz ve Hava eşiti Komutanlıklar) tarafından vazifelendirilecek olan birlik komutanıdır.

e) Doğal Afet Tali Bölge Komutanı: Afetin yaşandığı ve etkilediği bölgenin büyüklüğüne göre afetzedelere yardım faaliyetlerinin koordinasyonu, emniyet ve asayişin sağlanması için afet bölge komutanı tarafından vazifelendirilen ve sayısı ile sınırları idari gereksinimler dikkate alınarak tayin edilen her bir afet bölgesi için en kıdemli birlik komutanıdır.

f) Doğal Afetler Arama Kurtarma Tabur Komutanlığı (DAK): Genel Kurmay Başkanlığı tarafından yangın, sel, deprem, kimyasal/nükleer/biyolojik kaza/saldırı/sızıntı gibi afetlerin yaşanması durumunda afetin yaşandığı bölgede arama-kurtarma çalışmalarını yürütmek üzere uluslararası standartlara göre donatılmış ve eğitilmiş olan Türk Silahlı Kuvvetleri Arama Kurtarma Birliğini kurulmuştur. Tabur şeklinde teşkil edilen bu yapı ilk olarak Özel Kuvvetler Komutanlığı'na daha sonra Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kara Lojistik Komutanlığına bağlanmıştır. DAK taburu, karargâh dışında 3 arama-kurtarma birliğinden oluşmakta ve her bir birlikte arama-kurtarma köpeği ve altı arama- kurtarma timinden oluşmaktadır (Özkan, 2003: 32-34). Her bir DAK tim; 1 Tim Komutanı, 1 Dinlenme ve Arama Uzmanı, 2 Kurtarma Uzmanı, 2 Acil Müdahale Uzmanı olmak üzere toplam 6 kişiden oluşmaktadır. DAK taburu aşağıdaki imkân ve kabiliyetlere haizdir (NTV, 2000):

- Alarmın verilmesiyle birlikte en kısa sürede afet bölgesine intikal etmeye hazır hale gelebilir,
- Üç farklı bölgede, üç farklı afet türüne göre müstakil görev yapabilir,
- Ulaşım da dâhil olmak üzere herhangi bir desteğe gerek duymadan her türlü şartta faaliyet gösterebilir,
- Kurtarılan kişiye ilk müdahaleyi yapabilmekle birlikte en yakın sağlık kuruluşuna nakledebilir,
- Muhabere araçlarıyla her şartta her türlü iletişimi sağlayabilir,
- Dağlık ve sarp kayalık bölgede arama-kurtarma faaliyetlerini yürütebilir,
- Su üstü/altı ve sel afetlerinde arama-kurtarma faaliyetlerini yürütebilir,
- Paraşüt ve helikopter harekâtı ifa edebilir,
- Kar, tipi, çığ gibi soğuk iklim şartlarında arama-kurtarma faaliyetlerini yürütebilir,
- Her türlü arama-kurtarma faaliyetinde danışmanlık görevini icra ede-

bilir.

g) Afet Bilgi Sistemi (ABSİS): Afet sonrası dönemde gelen iç ve dış yardımların miatlarına göre kayıtlarının tutulduğu ve ihtiyaç duyulan bölgelere sevkinin sağlandığı "Afet Bilgi Sistemi (ABSİS), Kara Kuvvetleri Komutanlığı tarafından geliştirilmiştir.

3.2. Afet Yönetiminde TSK'nin Görev ve Sorumlulukları

TSK, bir yandan asli görevi olan yurt savunması görev ve sorumluluklarının yanı sıra yaşanan afetlerde kritik görevleri ve sorumlulukları da yerine getirmektedir. Geçmişten günümüze gerek merkezi gerekse yerel ölçekteki afet yönetiminin önemli bir parçası olan TSK, özellikle afetlere müdahale ve iyileştirme çalışmaları sırasında iyi eğitilmiş ve disiplinli birlikleriyle arama-kurtarma ve acil yardım faaliyetlerinde sahip olduğu imkân ve kabiliyetleri ile afetzedelere ihtiyaç duydukları her türlü desteği vermiştir ve vermeye devam edecektir. Afetlerle ilgili mevzuatın yanı sıra TSK'nin kendi görev ve çalışma şekillerini düzenleyen mevzuatta, TSK'nin afetlerde yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluklarına ilişkin düzenlemeler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: TSK'nin Yasalar Çerçevesinde Belirlenmiş Görev Ve Sorumlulukları

İlgili Kanun/ Yönetmelik	TSK'nin Afet Zamanında Görev Ve Sorumluluklarına İlişkin Açıklama
T.C. Anayasası	1982 Anayasası'nın 119. Maddesi'ne göre; doğal afet, tehlikeli salgın hastalıklar ve ağır ekonomik kriz zamanlarında, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun belirli bölgesinde, aynı anda birkaç bölgesinde veya yurdun genelinde 6 ayı aşmamak suretiyle olağanüstü hal ilan edebilir. Olağanüstü hal ilan etmenin koşulları kanunlarla belirlenmiş olsa da afet zamanlarında TSK, afetin yaşandığı bölgede doğrudan müdahale etme hakkına haizdir.

7269 Sayılı Umumi Genel Hayata Etkili Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirler Kanunu	Kanunun 8. Maddesi'ne göre; ellerinde haber ulaştırma olanakları bulunan mülki ve askeri tüm resmi makamlar ve müesseseler, afetin meydana gelmesi halinde, en üst düzeydeki mülki amire bildirmekle yükümlüdür. Kanunun 10. Maddesi'ne göre; afetin gerçekleştiği bölgede veya yakınlarında bulunan TSK mensubu komutan ve amirler, barış zamanında vali veya kaymakamlar tarafından kendilerinden talep edilecek yardımları üstlerinden emir gelmesini beklemeksizin yerine getirmekle vazifelidirler. TSK, yaralı afetzedelerin yanı sıra arama-kurtarma faaliyetlerinde sakatlanan görevlileri veya hastaları en yakın hastaneye veya tedavi noktalarına sevk etmekle yükümlüdür. Sahra hastaneleri de sağlık hizmeti ihtiyacı olan kişileri kabul etmekle yükümlüdür. Bu kanun kapsamında, afet sonrası dönemde TSK, can ve mal kaybını önlemek, kurtarılanların ve hayatta kalan afetzedelerin emniyetini sağlamak ve hayatlarını idame etmeleri için afetin gerçekleştiği bölgede hayatın en kısa zamanda normale dönmesi için diğer kamu kuruluşlarına yardım etmek amacıyla aşağıdaki görevleri yerine getirmekle yükümlüdür: 1. Hasar tespiti faaliyetlerini gerçekleştirmek, haberleşmeyi sağlamak ve arama-kurtarma faaliyetlerini icra etmek, 2. Acil ilk yardım çalışmalarını icra etmek, tahliye faaliyetlerini yürütmek ve trafik düzenlemesi ve emniyeti sağlamak, 3. Afetten etkilenenlerin gıda, giyim, geçici barınma ve sağlık/ilaç ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmak, 4. Olası salgın hastalıkların önlenmesine yönelik tedbirlerin alınması, enkaz kaldırma ve temel alt hizmetlerin gerçekleştirilmesi ve ölülerin defnedilmesi faaliyetlerini yürütmek.
7126 Sayılı Sivil Savunma Kanunu	Kanuna göre, mahalli en üst mülki amirin, sivil savunma hizmetlerinin planlaması ve karşılıklı yardım konularında bölgedeki garnizon komutanı ile işbirliği yapması gerektiği belirtilmektedir.
211 Sayılı TSK İç Hizmet Kanunu	Kanunun 112. Maddesi'ne göre, "yer sarsıntısı, yangın, su basması, yer kayması, kaya düşmesi, çığ ve benzeri tabii afetler zuhurunda 7269 sayılı Kanun ve ekleri hükümleri dâhilinde hareket olunur."
TSK İç Hizmet Yönetmeliği	Yönetmeliğin 709. Maddesi'ne göre afetlerde TSK: 1. Afet bölgelerinde veya civarında bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri komutan ve amirleri, hazarda kendilerinden vali veya kaymakamlar tarafından istenilecek yardımları üstlerinden emir beklemeksizin yapmaya mecburdurlar, 2. Afetlerin vukuunda ellerinde bulunan muhabere vasıtalarıyla mahallin en büyük mülkiye amirine haber vermekle mükelleftirler, 3. Afetlerin vukuunu ihbar veya yardım talepleri için yapılacak muhaberatı askeri birlikler her işe tercihan yapmağa mecburdurlar, 4. Afet bölgelerindeki askeri hastaneler yaralanan ve sakatlanan eşhası hemen kabul ve tedaviye mecburdurlar, 5. Tabii afetlerde yardım hususunda 7269 sayılı kanunun hükümler dâhilinde hareket olunur.
2935 Sayılı OHAL Kanunu	Kanunun 20. ve 21. Maddesi'ne göre, "…bölge valileri, ani ve olağanüstü olaylarla karşılaşmaları veya yakın bölge valiliklerinin göndereceği yardım gelinceye kadar, bölgedeki en büyük askeri komutanlıktan yardım isteyebilir …"

5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu	Madde 11'e göre, "… Valiler, ilde çıkabilecek veya çıkan olayların, emrindeki kuvvetlerle önlenmesini mümkün görmedikleri veya önleyemedikleri; aldıkları tedbirlerin bu kuvvetlerle uygulanmasını mümkün görmedikleri veya uygulayamadıkları takdirde, diğer illerin kolluk kuvvetleriyle bu iş için tahsis edilen diğer kuvvetlerden yararlanmak amacıyla, İçişleri Bakanlığından ve gerekirse Jandarma Genel Komutanlığı'nın veya Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın sınır birlikleri dâhil olmak üzere en yakın kara, deniz ve hava birlik komutanlığından mümkün olan en hızlı vasıtalar ile müracaat ederek yardım isterler. Bu durumlarda ihtiyaç duyulan kuvvetlerin İçişleri Bakanlığından veya askeri birliklerden veya her iki makamdan talep edilmesi hususu, yardım talebinde bulunan vali tarafından takdir edilir. Valinin yaptığı yardım istemi geciktirilmeksizin yerine getirilir. Acil durumlarda bu istek sonradan yazılı şekle dönüştürülmek kaydıyla sözlü olarak yapılabilir". Madde 44'e göre, "bucak müdürü, su baskını, kıtlık, yangın deprem gibi afetlerde keyfiyeti kaymakama bildirmekle beraber hal ve vaziyetin icap ettirdiği bütün tedbirleri alır ve uygular. Silahlı ayaklanma, kanun ve tüzüklerin ve bunlara müstenit emirlerin yürütülmesine karşı koymak gibi hallerde, kişi ve mülk güven ve düzenini bozan sair beklenilmeyen olaylar karşısında kalındığı takdirde bucak müdürü lüzumlu tedbirleri almak ve kolluk kuvvetlerini harekete getirmekle beraber kaymakamı haberdar eder ve yardım ister. Bu gibi olağanüstü hallerde kaymakam ile muhabere mümkün olmadığı takdirde en yakın idare üstüne keyfiyeti bildirir ve valiliğin haberdar edilmesini ister."
Afetlerde Acil Yardım Teşkilatı Esaslarına Dair Yönetmelik	Yönetmelik'in 4. Maddesi, TSK'nin afet dönemindeki görevlerine ilişkindir. Buna göre, "Vali ve kaymakamlar, görevli bakanlık, kurum ve kuruluşlar ile askeri birlikler, ilgili mevzuat ve bu Yönetmelik gereğince düzenlenecek acil yardım planları ve acil yardımla ilgili yönergelerle kendilerine verilen görevleri yerine getirmekten ayrı ayrı sorumludurlar..." Yönetmelik'in 55. Maddesi Genelkurmay Başkanlığı'nın afet zamanı görev ve sorumluluklarına ilişkindir. Buna göre; *a) Görevleri*: 1. Afetlerle ilgili kanun, tüzük ve Yönetmeliklerde Türk Silahlı Kuvvetlerince yapılacağı belirtilen görevlerin yapılmasını sağlar. 2. Afetlerde Türk Silahlı kuvvetleri tarafından yapılacak acil yardımlara ilişkin esasları belirler. 3. Afetle ilgili askeri acil yardım planlarının mülki amirlikler ile koordineli olarak hazırlanmasını sağlar, 4. Gerekli direktifleri verir ve izler. *b) Askeri Acil Yardım Planları* 1. Askeri acil yardım planlarının yapılmasında, bu yönetmeliğin 10 ve 12'nci maddelerinde belirtilen işbirliği, koordinasyon ve planlama temel esasları dikkate alınır. 2. İllerde mahallin en büyük askeri birlik veya garnizon komutanlığınca hazırlanan askeri acil yardım planları bölgeden sorumlu komutanlığa gönderilir. Buradan birleştirilerek Kara Kuvvetleri Komutanlığının onayı alınan planlar, değişen durum ve şartlara uyum sağlayacak şekilde her yıl değiştirilir ve geliştirilir.

Türkiye Afet Risklerinin Azaltılması Platformunun Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları	Söz konusu Platform'a Milli Savunma Bakanlığı'nın dolayısıyla Genelkurmay Başkanlığı'nın ve TSK'nin de taraf olması münasebetiyle "Türkiye Afet Risklerinin Azaltılması Platformunun Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları" kapsamında bağlı Kuvvet Komutanlıklarının yerine getirilmesi gereken görevler şunlardır: a) Her alanda afet risklerinin azaltılması konusundaki ihtiyaçların belirlenmesine, öneriler sunulmasına, çalışmaların takvimlendirilmesine, uygulamaların izlenmesine ve değerlendirilmesine katkıda bulunmak, bu çalışmaları uluslararası alanda tanıtmak. b) Afet tehlike ve risklerinin azaltılması alanında çalışan paydaşlar arasında kaynakların daha etkin kullanımının sağlanmasına destek olmak. c) Kalkınma politika plan ve programlarına afet risklerinin azaltılması hedefinin dâhil edilmesi, uygulamaların izlenmesi ve önceliklerin belirlenmesine katkı sağlamak. d) Afet risklerinin azaltılması amacıyla doğal, meteorolojik, teknolojik ya da insan kaynaklı tehlikelere yönelik temel bilgilerin ve verilerin sağlanmasına destek olmak. e) Afet risklerinin azaltılması için politikalar ve stratejiler üretilmesine ve geliştirilmesine destek vermek. f) Risk azaltma çalışmalarının Hyogo Çerçeve Planına uygunluğunu izlemek ve sonuçları rapor etmek. g) Toplumun afet bilincini yükseltmeye yönelik çalışmaları desteklemek. h) Afet risklerinin azaltılması sürecinde elde edilen deneyimleri belgelemek ve sonuçlarını ulusal ve uluslararası alanda paylaşmak. i) Kurum ve Kuruluşların ulusal ve uluslararası temaslar ile afet zararlarını azaltma ile ilgili edindikleri bilgi ve tecrübeleri, diğer kurum ve kuruluşlar ile paylaşmalarını sağlayacak bir sistemin oluşturulmasına öncülük etmek. j) Afet risk azaltma konusunda merkezi ve yerel yönetimlerde eş veya benzer yapıların geliştirilmesine destek vermek.
4373 Sayılı Taşkın Sular Ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu	Kanun'un 6. Maddesi'nin son paragrafı TSK'nin afet dönemindeki görev ve sorumluluklarına ilişkindir. Buna göre, "…Vali ve kaymakamlarla nahiye müdürleri ve köy muhtarları ve civardaki askeri ve jandarma, gümrük muhafaza ve orman koruma kıta komutanları mafevklerinden emir beklemeksizin tehlike ile karşılaşan yerlere yardımcı göndermek ve icabında bizzat tehlike yerine gitmekle mükelleftirler."

Kaynak: İlgili Kanun ve Yönergelerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

3.3. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN AFET YÖNETİMİNDEKİ YERİ: VAN DEPREMİ (23 EKİM 2011/ 9 KASIM 2011)

23 Ekim 2011 tarihinde Van-Erciş merkezli ve 9 Kasım 2011 Van-Edremit merkezli iki deprem neticesinde 644 kişi hayatını kaybetmiş, 1.966 kişi yaralanmış ve arama-kurtarma faaliyetleri neticesinde 252 kişi enkaz altından sağ kurtarılmıştır (Fırat, 2022). Depremin ardından tüm bakanlıklar afet yönetimi kapsamında derhal faaliyetlerine başlamışlardır. Genelkurmay başkanlığı Anakara Güvercinlik Askeri Havaalanından 2 tane, Diyarbakır'daki Askeri Havaalanından da 1 tane uçağı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı koordinasyonu doğrultusunda tıbbi yardımın yanı sıra arama tim personellerinin

ve arama-kurtarma faaliyetlerinde kullanılacak olan araç-gereç ve ekipmanların afet bölgesine nakli için kullanmıştır. Genelkurmay Özel Kuvvetler Komutanlığı'ndan 1 Doğal Afet Arama Kurtarma (DAK) Taburunu ve o dönemde Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olan Jandarma Genel Komutanlığı'ndan bir Jandarma Özel Arama Kurtarma (JÖAK) Taburunu afet bölgesine göndermiştir.

TSK'nin bu yardım faaliyetlerine ek olarak deprem bölgesinde arama-kurtarma, çadır kurma faaliyetleri için 2 tabur görevlendirilmiştir. Ayrıca 4 DAK Taburu Van'ın Erciş İlçesine gönderilerek arama-kurtarma faaliyetlerine başlanmıştır. 24 Ekim 2011 tarihinde 5 tabur daha Ercişe intikal etmiştir. Toplam 8 uçak ve 7 helikopter de çalışmalara destek vermek amacıyla kullanılmıştır. Muhtelif askeri uçaklarla TSK toplamda 415 ton muhtelif malzeme, ilaç, gıdanın nakliyesinin yanı sıra 1 adet yeni doğan ünitesinin nakliyesi ve 2378 askeri ve sivil depremzedenin batıya tahliyesi gerçekleştirilmiştir.

Afet yönetimi kapsamında faaliyetlerin diğer ilgili makamlarla koordineli bir biçimde yürütülmesi için Silahlı Kuvvetler Komuta Harekât Merkezi'nde Afet Kriz Yönetim Merkezi'nin yanı sıra kuvvet komutanlık karargâhlarında da Doğal Afet Koordinasyon Merkezleri kurulmuştur. Başbakanlık Afet Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD) talebi doğrultusunda 8. Kolordu Komutanı'nın emir komutasında Van-Erciş'te, Jandarma Asayiş Kolordu Komutanı'nın emir komutasında Van-Merkez'de Afet Bölge Komutanlığı Doğal Afet Koordinasyon Merkezleri açılmıştır. Bu merkezler mülki makamlarca kurulmuş olan kriz merkezleriyle koordineli bir şekilde faaliyetlerin yürütülmesine katkı sağlamışlardır.

Depremin hemen ardından TSK tarafından afet bölgesine gönderilen 6 tabura ek olarak 24 Ekim 2011 tarihinde 5 tabur daha gönderilmiştir. Dolayısıyla TSK, 2455 (11 Tabur) personeli ile afet bölgesinde ulaşım, güvenlik, arama-kurtarma, enkaz kaldırma, ilkyardım, çadır kurma, yardım malzemelerinin dağıtılması gibi faaliyetlerin yürütülmesinde görev almıştır. Ayrıca 201 muhtelif tip araç ile özel eğitimli ve teçhizatlı Özel Kuvvetler Komutanlığı'na bağlı 68 personelin yanı sıra Jandarma Genel Komutanlığı'na mensup 121 personel arama-kurtarma çalışmalarında görev almışlardır.

Van depremi sonrasında koordinasyonu sağlama, ulaştırma, arama-kurtarma ilk yardım gibi faaliyetlerin yanı sıra depremzedelerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesinde de önemli rol oynamıştır. Depremin hemen ardından Van-Erciş'te bulunan 108'inci Topçu Alayı Kışlası'nda ve İlçe Jandarma Komutanlığında yardım malzemeleri dağıtım yeri oluşturulmuştur. İlçede kurulmuş olan kriz merkezi ile koordineli bir şekilde yardımların afetzedelere dağıtılması sağlanmıştır. Afetzedelerin geçici barınma ihtiyacının derhal karşılanması için Van-Erciş'te 1152 tane çadır kurulmasına ek olarak 5 tane seyyar mutfak, 4 tane fırın, 2 tane seyyar banyo, 1 tane

seyyar çamaşırhane, 1000 tane battaniye, 16 tane jeneratör, 9 tane su römorku ile TSK, Kızılay'a destek vermiştir. Ayrıca bölgede bulunan askeri birliklerin envanterinden 9750 tane ekmek, 11000 kumanya afetzedelere dağıtılmıştır.

Erciş merkez ve bağlı köylerde boşaltılan yapıların güvenliğinin sağlanması, gelen yardımların güvenli bir biçimde dağıtılmasının sağlanması ve cezaevlerindeki tutukluların ve hükümlülerin güvenli bir biçimde sevklerinin sağlanması TSK'nın afet yönetiminde güvenlik faaliyetleri kapsamında gerçekleştirmiş olduğu çalışmalara örnek teşkil etmektedir. 12. Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı tarafından kurulan seyyar hastane ile afetzedelere TSK eliyle sağlık hizmeti de verilmiştir (TSK, 2011; www.afad.gov.tr).

SONUÇ

İlk çağlardan günümüze kadar geçen zaman içinde dünyanın çok farklı bölgelerinde farklı nitelikte ve ölçekte afetler yaşanmış, yaşanmaya devam etmekte ve yaşanacaktır. Bir başka ifadeyle afetler insanların yüzleşmek oldukları kaçınılmaz bir gerçektir. Afetlerin tahmin edilemez ve önlenemez nitelikte olmaları, yaşanmaları halinde sonuçlarının da büyüklüğüne ve etkilediği alan göre yıkıcı olmasına neden olmaktadır. Afetlerin karşısındaki çaresizliği, insanlığı, yaşadığı afetlerden edindiği tecrübelerin yanı sıra bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler sayesinde afetler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaya yöneltmiş ve afetin gerçekleşmesini önleyemese de en azından sonuçlarının daha az yıkıcı olmasını sağlama yönünde çalışmalar yapmasını zorunlu hale getirmiştir. Kısaca insanların afetler karşısında aciz kalması onu bugün *afet yönetimi* olarak bilinen bir dizi aşamadan oluşan sürecin geliştirmeye zorlamıştır. Türkiye, afet, sel, deprem gibi afetlerin sık yaşandığı ülkeler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla afet yönetimi Türkiye için ayrı bir öneme sahiptir. Afet yönetimi sürecinin öncesindeki ve sonrasındaki faaliyetlerin yürütülmesinde kamu ve özel kurumların görev ve sorumlulukları yasalarla belirlenmiştir.

Afet yönetimi sürecinde geçmişten günümüze görev ve sorumluluk sahibi olan en önemli kurumlardan birisi de TSK olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Gerek Türkiye'de gerekse afetin gerçekleştiği diğer ülkelerde özellikle enkaz kaldırma, arama-kurtarma, güvenlik, ilkyardım, ulaşım, haberleşme, barınma ve afet sonrası ihtiyaç duyulan birçok yardım malzemesinin temininde ve faaliyetlerin yürütülmesinde TSK kendisine verilen görev ve sorumlulukları en iyi şekilde yerine getirme imkân ve kabiliyetine sahip olmuştur. Yaşanan her bir afet ile gerek ilgili kurumlar gerekse TSK gerekli dersleri alarak afet yönetiminin her aşamasında mevcut bilgilerini güncellemiştir.

KAYNAKÇA

AFAD. (t.y). *Afet Yönetimi*. https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu. Erişim Tarihi: 12.09.2023.

AFAD. (t.y). *Afet*. https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu. Erişim Tarihi: 12.09.2023.

AFAD. (t.y.). *Deprem Bölgesine Yönelik Çalışmalar*. https://www.afad.gov.tr/deprem-bolgesine-yonelik-calismalar, Erişim Tarihi: 19.09.2023.

Akdur, R. (2001) *Afetlere Hazırlık ve Afet Yönetimi, Afetlerde Sağlık Hizmetleri Yönetimi*. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü. Ankara: TAKAV Matbaacılık.

Akyel, R. (2005). Türkiye Kamu Yönetiminde Afet Yönetimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1): 15-29.

Balcı, M. 82023). *Doğal Afetlerde Askeri Birliklerin Kullanılması ve DAFYAR Planları*. https://strasam.org/analiz-ve-raporlar/analiz/dogal-afetlerde-askeri-birliklerin-kullanilmasi-ve-dafyar-planlari-1660, Erişim Tarihi: 18.09.2023.

Birleşimi Milletler Kalkınma Programı (UNDP). (2023). *Depremlerden altı ay sonra: Türkiye'de UNDP'nin erken toparlanma girişimleri*. https://www.undp.org/tr/turkiye/press-releases/depremlerden-alti-ay-sonra-turkiyede-undpnin-erken-toparlanma-girisimleri, Erişim Tarihi: 17.09.2023.

Deprem Sonrası Erzincan (1996) *T.C. Erzincan İli Merkez İlçe Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayını* (Yayın No: 2). Ankara: Aydoğdu Ofset.

Ergünay, O. (1977). *Fiziksel Planlama Sürecinde Deprem Zararlarının Azaltılması*. Adapazarı Deprem Müh. Semineri. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Ergünay, O. (2009). Afet Yönetimi Genel İlkeler, Tanımlar, Kavramlar. https://www.academia.edu/1983074/Afet_Y%C3%B6netimi_Nedir, Erişim Tarihi: 08.09.2023.

Ergünay, Oktay (1999) Afet Yönetimi Nedir? Nasıl Olmalıdır? *Türk Psikoloji Bülteni*, Deprem Özel Sayısı, 5: 110-118.

Erkal, T. ve Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de Afet Yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22): 147-164.

Ertürkmen, C. (2006). *Afet Yönetimi*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı, Ankara.

Fırat, H. (2022). *Büyük yıkımın 11'inci yılı: Van depremi*. https://www.trthaber.com/haber/gundem/buyuk-yikimin-11inci-yili-van-depremi-717792.html. Erişim Tarihi: 19.09.2023.

Gökçümen, A., Koçak, C., Yenersoy, G. ve Saraloğlu, T. (1999) *Belediyelerde Toplam Kalite Yönetimi Temel Eğitimleri El Kitabı*. İstanbul: Kal Der Yayınları.

Gül, M. (2021). Afet Yönetiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(44): 1613-1619.

Güler, H. H. (2011) Zarar Azaltma ve Hazırlık Dönemleri, A. Ü. Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Ders Notları.

Gülkan, P., Balamir, M. ve Yakut A. (2003). *Afet Yönetiminin Stratejik İlkeleri: Türkiye ve Dünyadaki Politikalara Genel Bakış*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara.

İlhan, A. M. (2013). Afetler Ve İnsani Yardım Operasyonlarında Silahlı Kuvvetlerin Rolü. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2(1). 107-129.

Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA). *Türkiye'de Doğal Afetler Konulu Ülke Strateji Raporu*. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/5d8ce590ad8981c_ek.pdf. Erişim Tarihi: 18.09.2023.

Kadıoğlu M. (2008). Modern, Bütünleşik Afet Yönetiminin Temel İlkeleri. İçinde Kadıoğlu, M. ve Özdamar, E. (Ed.). (ss. 1-34). *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri*. Ankara: JICA Türkiye Ofisi Yayınları No:2.

Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı (EDOK). (2000). İstihkâm Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı, Arama Kurtarma Timleri, 2020 ve Ötesi.

mevzuat.gov.tr. (t.y). *Afetlere İlişkin Acil Yardım Teşkilatı Ve Planlama Esaslarına Dair Yönetmelik*. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.8812777.pdf, Erişim Tarihi: 18.09.2023.

mevzuat.gov.tr. (t.y). *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu 112. Madde*. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.211.pdf, Erişim Tarihi: 18.09.2023.

NTV. (2000). *DAK Taburu*. http://arsiv.ntv.com.tr/news/8632.asp, Erişim Tarihi: 18.09.2023.

Özden, H. (2023). *Deprem Ve İlk Yardım -1*. https://www.bursaarena.com.tr/deprem-ve-ilk-yardim-1-makale,8290.html, Erişim Tarihi: 13.09.2023.

Özkan, G. (2003) *Türkiye'de Afet Yönetiminin Problemleri 17 Ağustos 1999 İzmit Körfezi Depremi 27 Ocak 2003 Pülümür Depremi ve 01 Mayıs 2003 Bingöl Depremi Deneyimleri*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Philippe, H., Scheuren, J.M., Below, R., Guha-Sapir, D. (2007). *Annual Disaster Statistical Review: Numbers And Trends 2006*. Brussels: Jacoffset Printers.

Sarp, N. (1999) Sağlık Hizmetlerinde Afet Yönetimi. Deprem Araştırma Enstitüsü Bülteni. 26(81): 5-54. https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/23770. Erişim Tarihi: 11.09.2023.

T.C. Başbakanlık. (2001). Kriz Yönetim Merkezi, Depremler 1999: 17 ağustos ve 12 Kasım Depremlerinden Sonra bakanlıklar ve Kamu Kuruluşlarınca Yapılan Çalışmalar. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Tanyaş, M., Günalay, Y., Aksoy, L. ve Küçük, B. (2013). *İstanbul İli Afet Lojistik Planı Kılavuz*. https://www.istka.org.tr/media/24626/%C4%B0stanbul-%C4%B0li-afet-lojistikplan%C4%B1-k%C4%B1lavuzu.pdf, Erişim Tarihi: 08.09.2023.

Taş, N. (2003). *Olası Deprem Zararlarını Azaltacak Model Önerisi ve Bursa Metropoli-*

ten Alanı İçin Bir Yöntem. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). YTU Fen Bilimleri Ens., İstanbul

TRT Haber. (2021). *Gezegeni yerinden oynatan tsunaminin üzerinden 17 yıl geçti.* https://www.trthaber.com/haber/dunya/gezegeni-yerinden-oynatan-tsunaminin-uzerinden-17-yil-gecti-639062.html, Erişim Tarihi: 15.09.2023.

Ün, Y. (2013). Türkiye'de Taşkın Gerçeği ve Meteorolojik Erken Uyarı Sistemleri. *3. Ulusal Taşkın Sempozyumu,* T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü. 29-30 Nisan, İstanbul.

Varank, F. (2023). Afet Sonrası Yeniden İhya ve İnşa Süreci. *Kriter Dergisi*. 7(78). https://kriterdergi.com/dosya-deprem-sonrasi/afet-sonrasi-yeniden-ihya-ve-insa-sureci, Erişim Tarihi: 17.09.2023.

Yılmaz, A. (2016). *Afet Yönetimi-II*. Acil Durum ve Afet Yönetimi Uzaktan Eğitim Önlisans Programı Ders Notları. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/165620/mod_resource/content/0/Teknolojik%20k%C3%B6kenli%20afet%20tiplerinin%20tan%C4%B1mlanmas%C4%B1.pdf. Erişim Tarihi: 15.09.2023.

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK). (2011). *23 Ekim 2011 tarihli Basın Açıklaması*. http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_Basin_Aciklamalari/2011/BA_24.htm, Erişim Tarihi: 19.09.2023.